

DEMOCRAȚIA

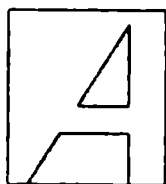
în centrul și
sud-estul Europei,

între aspirație și realitate
(sec. XIX-XX)

**DEMOCRAȚIA IN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD-
EST – ASPIRAȚIE ȘI REALITATE
(SECOLELE XIX-XX)**

**DEMOKRATIE IN MITTEL- UND SÜDOST-EUROPA –
ERWARTUNG UND WIRKLICHKEIT
(IM 19. UND 20. JAHRHUNDERT)**

Konrad
-Adenauer-
Stiftung

Acest volum cuprinde comunicările prezentate în cadrul simpozionului științific internațional “Democrația în Europa Centrală și de Sud-Est - aspirație și realitate (secolele XIX-XX)”, desfășurat la Satu Mare și Oradea (19-22 octombrie 2000), organizat de Ministerul Culturii din România, Fundația Konrad Adenauer, Universitatea de Stat din Oradea, Institutul de Studii Internaționale din Cluj-Napoca și Muzeul Județean Satu Mare

**DEMOCRAȚIA ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE
SUD-EST – ASPIRAȚIE ȘI REALITATE
(SECOLELE XIX-XX)**

**DEMOKRATIE IN MITTEL- UND SÜDOST
EUROPA - ERWARTUNG UND
WIRKLICHKEIT (IM 19. UND 20.
JAHRHUNDERT)**

Ediție coordonată de: Sabine Habersack, Vasile
Pușcaș, Viorel Ciubotă

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE 2001

Colegiul de redacție: Viorel Ciubotă, Speranța Pop

Culegere computerizată: Speranța Pop

Tehnoredactare: Octavian Pop

Traduceri: Speranța Pop (engleză), Liuba Horvat (ucraineană)

I.S.B.N. 973-99715-2-0

Tiparul a fost executat la Tipografia “GEDO” Cluj-Napoca.

CUPRINS * CONTENT * INHALT

Sabine Habersack * Eröffnungsrede auf der Internationalen wissenschaftlichen Konferenz (<i>Cuvânt de deschidere a sesiunii științifice internaționale</i>).....	9
Camil Mureșan * Câteva considerații cu privire la evoluția democratică în Centrul și Sud - Estul Europei (<i>Considerations Concerning the Democratical Evolution in Central and South - Eastern Europe, 1850 - 1914</i>).....	14
Ion Bulei * Democrația la români. Un proces neterminat (<i>Democracy for the Romanians. Unfinished Process</i>).....	30
Szász Zoltán * Încercări de democratizare în Ungaria secolului XX. (<i>Democratization Attempts in XX-th century's Hungary</i>).....	37
Maria Danilov * Istorism retrospectiv și problema conceptelor democratice în Bașarabia (sf. sec.XIX - înc. sec.XX) (<i>Retrospective Historism and the Problem of Democratic Concepts in Bessarabia</i>).....	45
Matei Cazacu * La tentation autoritaire d'Alexandre I. Cuza (1863-1865) et la dérive totalitaire de Carol II (1938-1940). Une possible filiation idéologique? (<i>Tentația autoritară a lui Alexandru Ioan Cuza și deriva totalitară a lui Carol al II-lea, 1938 - 1940. O posibilă filiație ideologică</i>).....	57
Wolodimir Fenici * Transformarea relațiilor stat - biserică în Ucraina în perioada totalitarismului (1938-1943, 1988-1989) . (<i>Transformation of State - Church Relations in Ukraine during Totalitarianism, 1938 - 1943, 1988 - 1989</i>).....	69

- Teodor Pavel** * World War I and Revolutionary Options in Central-Eastern Europe: the Project of the "Insurrection" of Romania at the End of the Year 1917. (*Primul război mondial și opțiuni revoluționare în Europa Central - Estică: proiectul "insurecției" României la sfârșitul lui 1917*)..... 86
- Vörös Boldizsár** * Die Symbole, Mittel der diktatorischen politischen Propaganda. (*Simbolurile, obiect al propagandei politicii dictatoriale*)..... 101
- Gheorghe Iancu** * Imagini etnice și confesionale din România în documente de arhivă britanice (1924-1926). (*Ethnical and Religious Images from Romania in British Archive Documents, 1924 - 1926*)..... 113
- Hajdu Tibor** * Das Horthy-Regime - autoritäre politische Macht in Ungarn während der Zwischenkriegszeit. (*Guvernarea Horthy, ca putere autoritară în Ungaria interbelică*)..... 122
- Ivan Vovkanych** * Democracy and Totalitarianism in East European Countries: Transition Periods in the History of the 20th century. (*Democrație și totalitarism în țările Europei Estice: perioade de tranziție în istoria secolului XX*)..... 131
- Stepan Vidnyansky** * Central-Eastern Europe in the Period Between Two World Wars: Between Democracy and Dictatorship. (*Europa Central - Estică în perioada interbelică: între democrație și dictatură*)..... 139
- Wolodimir Bodnar** * T. G. Masaryk ueber Demokratie . (*T. G. Masaryk despre democrație*)..... 151
- Ioan Horga** * Pericole mediatice la adresa democrației în Europa centrală și de est . (*Dangers mass - media vis- a -vis de la démocratie dans l'Europe Centrale et de l'Est*)..... 156

- Vasile Marina** * Reflectarea revoluției din Decembrie 1989 din România în mass media din URSS. (*The Reflection of December 1989 Revolution from Romania in U.S.S.R. Mass - media*).....173
- Ivo Samson** * Security Policy of the Slovak Republic: Meeting NATO Criteria before Madrid and after Washington. (*Politica de securitate a Republicii Slovacie*).....187
- Florin Abraham** * Strategii electorale în campania alegerilor pentru Primăria Generală a Bucureștiului 2000. (*Strategies in 2000 Electoral Campaign for the Bucharest Town Hall*).....206
- Liliana Popescu, Oana C. Popa** * The Romanian-Hungarian Relations. A Perspective on the Next Decade. (*Relații româno - maghiare. O perspectivă asupra următorului deceniu*).....222
- Mikola Palinciak** * Legal regulation of state-church relations in the post-communist countries (Ukraine and Slovakia). (*Reglarea relațiilor stat - biserică în țările post - comuniste. Ucraina și Slovacia*).....242
- Alexandru Ilieș, Nicolae Boar, Ioana Josan, Marcu Stașac** * Favourable Premises to Borderline Romania-Ukraine. Co-operation with in the Maramureș Space. (*Premise favorabile pentru cooperarea trans - frontalieră româno - ucraineană în spațiul maramureșan*).....249
- Mikola Matiovka** * Politica externă multivectorială a Ucrainei (anii 90-sec. XX). (*The Multivectorial External Politics of Ukraine during the 90's*).....258
- Alex Dikarev** * Transregional Conflicts Through the Prism of International Law. (*Conflicte trans - regionale în prisma dreptului internațional*).....269
- Jan Wendt** * Territorialization of Authority in Poland. (*Teritorializarea autorității în Polonia*).....276

- Elena Postică** * Mentalitatea colectivă și procesele democratice din ultimii ani în Republica Moldova . (*The Collective Mentality and the Democratic Processes from the Last Years in Republic of Moldova*).....288
- Andrei Martinov** * Postmoderne Demokratie in Mittel - und Osteuropa: Widerspruch der Entwicklung. (*Democrație post - modernă în Europa Centrală și Estică*).....298

**Eröffnungsrede auf der Internationalen wissenschaftlichen Konferenz
in Satu Mare, 19. 10. 2000, „Demokratie in Mittel- und Südost –
Europa – Erwartung und Wirklichkeit (im 19. und 20. Jahrhundert)“,
Sabine Habersack / Konrad – Adenauer – Stiftung in Rumänien:**

ES GILT DAS GESPROCHENE WORT !

Sehr geehrte Damen und Herren,

im Namen der Konrad – Adenauer – Stiftung möchte ich Sie zu der Internationalen wissenschaftlichen Konferenz „Demokratie in Mittel- und Südosteuropa – Erwartungen und Wirklichkeit im 19. und 20. Jahrhundert“ begrüßen.

Lassen Sie mich bitte die Konrad – Adenauer – Stiftung denjenigen, die diese Stiftung nicht kennen sollten, kurz vorstellen: Die Konrad – Adenauer – Stiftung ist eine politische Stiftung, welche sich national und international durch politische Bildung, Dialog und Beratung für den Frieden, Freiheit und Gerechtigkeit einsetzt. Die Festigung der Demokratie, die Förderung der Europäischen Einigung, die Intensivierung der transatlantischen Beziehungen und die entwicklungspolitische Zusammenarbeit sind uns ein großes Anliegen. Nach der Wiedervereinigung hat Deutschland in der internationalen Politik eine größere Verantwortung übernommen. Auch die Konrad – Adenauer – Stiftung ist damit aufgefordert, ihren Beitrag zum internationalen Dialog in der Welt zu leisten.

Nach Rumänien baute die Stiftung erste Kontakte bereits seit 1997 auf und führte im Land erste Veranstaltungen durch, um beim Aufbau der politischen und gesellschaftlichen Kultur des Landes zu helfen. Seit 1998 ist die Stiftung mit einem eigenen Büro in Bukarest vertreten.

Bei der weiteren Förderung des politischen, rechtsstaatlichen, und wirtschaftlichen Transformationsprozesses in Rumänien geht es um folgende allgemeine Zielsetzungen: Demokratie und Rechtsstaat, Förderung des wirtschaftlichen Transformationsprozesses, Aufbau der Zivilgesellschaft und Förderung gesellschaftlich relevanter Gruppen, Förderung und Unterstützung der regionalen Zusammenarbeit innerhalb der Region Südosteuropa sowie Förderung der Integration in die euro – atlantische Integration.

In diesem Sinne hat die Stiftung in den letzten 2 Jahren viele Veranstaltungen unterstützt und unterstützt auch diese Veranstaltung hier !

Als ich mich am vergangenen Sonntag auf diese Konferenz vorbereitete, habe ich eine Reise in meine eigene Vergangenheit unternommen. Denn nicht nur Deutschland war nach dem Krieg geteilt, sondern auch meine Familie ! Während ich im Westteil unseres Landes, also in der Bundesrepublik Deutschland aufwuchs, wuchs mein gleichaltriger Cousin in dem Ostteil unseres Landes auf, also in der Deutschen Demokratischen Republik. Ich selbst war 1984 zu seiner Konfirmation das erste Mal „drüben“ – wie man so sagte - und das letzte Mal, nämlich im Sommer 1989, brachte ich ein Buch mit: „*Kleines Politisches Wörterbuch*“, Neuauflage 1988, Dietz – Verlag Berlin 1989. Ich darf zunächst aus dem *Vorwort* zitieren: „Das „Kleine Politische Wörterbuch“ wendet sich an einen großen Leserkreis. Es hilft dem Benutzer, sich rasch und zuverlässig über politische Begriffe zu informieren, die ihm täglich bei der Arbeit, beim Studium und in seinem gesellschaftlichen Wirken begegnen, und unterstützt sein Bemühen, tiefer in die marxistisch – leninistische Theorie und die darauf gegründete Politik der Partei der Arbeiterklasse einzudringen ...“.

Unter dem Stichwort „Demokratie“ konnte ich dann nachlesen: „(griech. Volksherrschaft): Form der Machtausübung, deren Inhalt und Funktion stets durch die in der jeweiligen Gesellschaftsordnung herrschenden Produktionsverhältnisse und den diesen Verhältnissen entsprechenden Klassencharakter des Staates bestimmt wird. ... Die Demokratie trägt stets Klassencharakter. Daher ist zwischen bürgerlicher Demokratie und sozialistischer Demokratie zu unterscheiden. Bürgerliche Demokratie ist, unabhängig von ihren Formen, dem Wesen nach stets Diktatur der Bourgeoisie. Für den Kampf der Arbeiterklasse ist die bürgerliche Demokratie insofern bedeutungsvoll, als sie ihr Möglichkeiten der legalen politischen Organisation und des legalen Kampfes für ihre politischen und sozialen Interessen bietet. ... Wirkliche, realisierbare Demokratie im Sinne der umfassenden Verwirklichung der politischen, ökonomischen, sozialen und kulturell – geistigen Interessen und Bedürfnisse aller Werktätigen kann die Arbeiterklasse erst durch die Errichtung der Diktatur des Proletariats erkämpfen. Mit der Errichtung der Diktatur des Proletariats wird die bürgerliche durch die sozialistische Demokratie abgelöst. ... Nach Beseitigung der Ausbeuterklassen wird die Entwicklung und Vervollkommen der sozialistischen Demokratie zur Hauptentwicklungsrichtung des gesamten politischen Systems der sozialistischen Gesellschaft, darunter auch des sozialistischen Staates. Ihre

Eröffnungsrede

wichtigsten Kriterien sind die zunehmend wirksamere Teilnahme der Bürger an der Leistung von Staat und Gesellschaft, ... das vertrauensvolle und konstruktive Zusammenwirken aller Klassen und Schichten, aller politischen Kräfte des Volkes.“

Wohin die Beseitigung der Ausbeuterklassen durch die Segnungen der „Diktatur des Proletariats“ hingeführt hat und was das vertrauensvolle und konstruktive Zusammenwirken aller politischen Klassen und Schichten, aller politischer Kräfte des Volkes gebracht hat, wissen wir. Jedenfalls nicht zu einer Volksherrschaft und nicht zu einer Regierung des Volkes durch das Volk für das Volk. Die Staatsgewalt ging eben nicht vom Volke aus, selbst wenn dem Volke dieses suggeriert wurde. Die künstliche Wortschöpfung „Volks – Demokratie“ sollte dagegen nur zur Verschleierung der unbeschränkten Machtausübung einer kleinen Führungsclique dienen.

Stattdessen, meine Damen und Herren, verschwanden die Völker Mittel- und Südosteuropas erst einmal für mehr als 50 Jahre hinter dem eisernen Vorhang und damit auch aus dem Herzen Europas.

Die bestimmenden Anstöße zur Auflösung der Volksdemokratien kamen von außen. Denn so sehr sich die Parteiführungen in Mittel- und Südosteuropas dagegen wehren mochten, so gerieten sie doch unweigerlich in den Strudel jenes radikalen Systemwechsels, der unter dem neuen Kremlchef Michail Gorbatschow nach 1985 das Mutterland des Sozialismus erfaßt hatte. Und als schließlich in der Nacht vom 11. auf den 12. 9. 1989 nach den verschiedenen uns allen bekannten Zwischenentwicklungen in Budapest den Flüchtlingen aus der DDR die Durchreise in die Bundesrepublik gestattet wurde, war der Zerfall der volksdemokratischen Ordnungen nicht mehr aufzuhalten. Innerhalb weniger Tage überstürzten sich die Ereignisse und rissen schließlich die Länder des gesamten Ostblocks mit sich fort.

Wo stehen wir heute, 10 Jahre nach der sog. „Wende“ ? Der Weg zur Demokratie, die im übrigen Churchill sinngemäß als das geringste Übel aller möglichen Staatsformen einmal bezeichnet hatte, ist für die einst autokrat und diktatorisch regierten Staaten unterschiedlich lang und erfordert noch viel Beharrlichkeit, worüber wir im einzelnen sicherlich noch sprechen werden.

Lassen Sie mich bitte nur, meine sehr geehrten Damen und Herren, kurz auf die Situation in Deutschland eingehen. Denn vor wenigen Tagen, am 3. Oktober, haben wir das 10-jährige Jubiläum unserer Wiedervereinigung gefeiert. 10 Jahre deutsche Einigung umfassen auch die Frage nach 10 Jahren Demokratie in den sog. „Fünf neuen Bundesländern“.

Bei dieser Frage geht es schon lange nicht mehr darum, ob die DDR eine Diktatur war oder nicht. Selbstverständlich war die DDR eine Diktatur, zumindest als Staatsordnung wird ihr niemand ernsthaft diese Einstufung abstreiten. Aber dennoch wehren sich viele ehemalige DDR – Bürgerinnen und Bürger immer noch gegen ihre Einordnung unter die Diktaturen - und dieses nicht, weil sie den grundlegenden Mangel an Grundrechten und demokratischen Abläufen in der DDR verkennen. Sondern sie wehren sich gegen die dieser Zuschreibung innewohnenden Ausschließlichkeit. In den persönlichen Erinnerungen vieler sind Erfahrungen aufgehoben, die mehr bedeuten ! Diese Gefühle und anderes mehr übersteigen die Integrationskraft rein politikwissenschaftlicher Interpretationen der DDR als Diktatur. So war sicherlich die DDR als Staat ohne jeden Zweifel eine Diktatur, aber nicht alles, was sich auf ihrem sog. „Territorium“ ereignete, haben diejenigen, die dort lebten, als „diktatorische“ Handlungen empfunden.

Meine Damen und Herren, ich denke, daß dieses auch für die Menschen in den Mittel- und Südosteuropas Ländern zutrifft ! Was jedenfalls Deutschland betrifft, so gilt es, das Bild eines homogenen „Arbeiter- und Bauern – Staates“, wie es nicht zuletzt die SED selbst unablässig verbreitete, seiner Selbstverständlichkeit zu entkleiden.

Die immer wieder gestellte Frage, ob die ehemaligen DDR – Bürger schon oder endlich im vereinigten Deutschland angekommen sind, ist in Wirklichkeit eine Frage danach, ob und wie die Ostdeutschen mit der posttotalitären Situation zurechtkommen. Und wichtig dabei ist, daß der angemessene Maßstab nicht der Westen ist, sondern zuerst die ehemals sozialistischen Bruderländer ! Bei einem Vergleich mit den östlichen Nachbarn schneiden die „Neuen Bundesländer“ nicht schlecht ab, was den Elitenwechsel, die Bearbeitung und Dokumentation des SED – Regimes und was die Akzeptanz praktizierter Demokratie und trotz aller Probleme, was auch die Wirtschaft betrifft.

Eine Gefährdung der Demokratie in Deutschland aufgrund der spezifisch östlichen Verhältnisse gibt es nicht. Die Demokratie wird von allen politischen Akteuren, West wie Ost, uneingeschränkt akzeptiert und den Willen zu einer gemeinsamen Zukunft stellt niemand in Frage.

Was die Länder Mittel- und Südosteuropas betrifft, so waren Meinungspluralismus, Mehrparteiensystem und eine offene Diskussion über politische und wirtschaftliche Probleme natürlich auch in diesen Ländern wesentliche Errungenschaften des Systemwechsels seit 1989. Da diese Länder aber in Vergleich zur DDR keinen großen Bruder im Westen, der sie in die Obhut nahm und dabei – nebenbei bemerkt – auch manch

Eröffnungsrede

bewährtes Element der Politik in der sog. Wendezeit gedankenlos beiseite schob, hatten, war der Übergang weitaus schwerer und setzte weitaus mehr ungewohnte Eigeninitiative und eine radikale Umstellung eingeübter Verhaltensweisen voraus. Hinzu kommt auch, daß es in diesen Ländern die alte Nomenklatura geschickt verstand, sich auf die bislang ungewohnten Spielregeln des parlamentarischen Systems umzustellen und mit griffigen nationalbolschewistischen Forderungen, wie man im übrigen jetzt auch hier im rumänischen Wahlkampf beobachten kann, Wählerstimmen zu gewinnen.

Und die vielbeschworene „Rückkehr nach Europa“ ist immer noch für die meisten Länder ein dornenreicher, beschwerlicher Weg.

Die Konrad – Adenauer – Stiftung wird hier in Rumänien ihren eingeschlagenen Weg der Begleitung der demokratischen Kräfte auch in der Zukunft und unabhängig vom Wahlausgang fortführen ! Denn dieses ist nicht nur für Rumänien, sondern auch für die gesamte südosteuropäische Region von Bedeutung. Rumänien ist nämlich ein wichtiger Teil der notwendig neu zu schaffenden Stabilitätsachse in Südosteuropa und nimmt eine Brückenfunktion im Rahmen des im Juni 1999 auf Initiative der Europäischen Union beschlossenen „Stabilitätspakts für Südosteuropa“ ein.

Uns allen möchte ich einen erfolgreichen Verlauf dieser Konferenz wünschen und Sie auch in der Zukunft auf den verschiedenen Veranstaltungen der Stiftung oder in unserem Büro in Bukarest willkommen heißen !

Danke für Ihre Aufmerksamkeit!

CÂTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA EVOLUȚIA DEMOCRATICĂ ÎN CENTRUL ȘI SUD-ESTUL EUROPEI ÎNTRE 1850-1914

Deși nu se confundă cu modernizarea - concept cu sferă foarte largă - democrația are un sens nu foarte îndepărtat. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, prin modernizare la nivel politic s-a înțeles progresul sistemului democratic, el însuși asociat, prin reciprocitate, cu epitetul "modern".

Modern, deși s-a născut acum vreo 2500 de ani, când a fost magistral definit de către Pericle, într-un celebru discurs care ar putea fi rostit și astăzi, în oricare areopag al lumii.

"Avem o alcătuire a cetății - spunea ilustrul atenian - care nu imită legile vecinilor, ci mai degrabă noi înșiși le suntem exemple... Întrucât este condusă nu de câțiva, ci de mulți cetățeni, ea s-a numit democrație; după legile ei, toți sunt egali în privința intereselor fiecăruia. Cât despre influența politică, fiecare este preferat după măsura în care se distinge: nu după treapta lui socială, ci după virtute. Dacă este sărac, dar poate să facă vreun lucru bun pentru cetate, nu i se pune nici o piedică din cauza faptului că nu are destulă vază".¹

Propulsată de revoluțiile engleză, americană și franceză în spațiul euroatlantic și de cele de la 1848 în centrul și răsăritul Europei, democrația a devenit după 1850 regimul dominant în multe state, însă cu o calitate și intensitate variabilă.

În cadrul acestui proces, în centrul și sud-estul Europei se disting două zone: a Monarhiei habsburgice și a celei în care se situau Serbia, Muntenegru, România, Bulgaria și Grecia.

Deosebirile de ordin politic dintre ele, deși nu fundamentale, au fost cu toate acestea notabile.

¹ Thukydides, Războiul peloponesiac, II, 37, trad. de N. I. Barbu, București, 1966; am introdus în traducerea citată unele formulări mai libere, care ne-au părut mai clare.

Evoluția democratică în centrul și sud estul Europei

Monarhia habsburgică era o mare putere, cu un teritoriu întins (al doilea ca mărime din Europa) și o populație numeroasă (locul al treilea pe continent). Prezenta inegalități regionale: zonele ei vestice intraseră în stadiul capitalismului industrial, pe când cele răsăritene erau agrare și cu întârziate structuri sociale feudale. Caracteristicile sale se schițaseră de cu aproximativ 150 de ani înainte. Era un stat de sine stătător, cu autoritate internațională, cu instituții politice și administrative consolidate. Avea experiența construcției politice și a escapadelor reformiste. Se afla în contacte cu Occidentul și cu întreg concertul politic internațional. Fusesse penetrat de ideologia Luminilor, cu rezultate vizibile, de pe treptele intelectuale și doctrinare până pe cele ale practicii guvernării.

Statele și popoarele din sud-estul Europei se aflau în multe privințe într-o altă situație. Cel mai mărunț dintre ele, Muntenegru, fusese singurul care, paradoxal, își păstrase în tot cursul Evului Mediu independența “de facto” în fața Imperiului otoman, oficializată însă abia în secolul al XIX-lea. Grecia devenise independentă între 1822-1830. România și Serbia trecuseră de la autonomie la independență în 1878, iar Bulgaria în 1908. Albania, după ce și-a proclamat independența în 1912, a rămas pentru câțiva ani într-o situație confuză și nu poate fi încadrată într-un statut politic bine definit.

Spre deosebire, așadar, de Monarhia habsburgică, majoritatea țărilor din sud-estul Europei se aflau într-un stadiu istoric ce ar putea fi numit “de tranziție” spre modernizare. Asupra dezvoltării lor liniștite a grevat permanența unei “irredente” naționale și teritoriale, îndreptată spre confruntare cu Imperiul otoman² și aruncată uneori în confuzie de imixtiuni rusești, austro-ungare și chiar ale tuturor marilor puteri.

O altă particularitate a istoriei acestor țări a fost aceea că în anii în care Europa centrală, după cutremurul din 1848-1849, se dedicase reformismului politic în etape, cea sud-estică se avânta pe același drum “în asal”, vădind intenția de a recupera grăbit stagnarea secularei dominații otomane și de a se alinia valorilor și instituțiilor occidentale.

Există însă și motivul pentru care țările respective au suferit de instabilitate politică, în unele perioade chiar de un climat de violențe, de recăderi din regimul constituțional în cel al arbitrarului puterii - toate acestea fiind indicii ale implantării superficiale a instituțiilor democratice.

Monarhia habsburgică se formase prin înglobarea între granițele sale a unui mare număr de popoare. În secolul al XVIII-lea, ele își vor descoperi aspirațiile politico-naționale proprii. Situație prelungită, în cadrul

² Urmată, în cazul României și al Serbiei, de una adversă Austro-Ungariei ...

evoluției căreia reformele practicate de Monarhie, în încercările de a-și salva stabilitatea internă, au alternat între formulele federalistă și centralistă, cu accent crescând pe cea dintâi.

În sud-estul continentului componența etnică a statelor era precumpănitor unitară, pe câte un teritoriu relativ restrâns. Aceste două circumstanțe au favorizat naționalismul - monocolor, exclusivist și violent - conducând spre formula de organizare politică centralistă. Acolo unde pluralismul etnic a fost mai accentuat, mai inextricabil, el a fost corectat drastic prin strămutări de populație, voluntare ori silite, și prin transferuri masive de proprietate de la musulmani la membrii noii etnii majoritare. Unde plurietnicitatea și heteroconfesionalismul erau cu neputință de înlăturat prin asemenea metode, această realitate s-a căutat a fi depășită prin crearea unei ideologii cultural-politice ca ilirismul sau iugoslavismul. Ambele erau convergente la teoria unității de origine, limbă și neam a popoarelor din vestul Peninsulei balcanice, - teorie pe care se va construi viitoarea structură politică centralistă a statului iugoslav³.

Libertățile cetățenești, proclamate formal pretutindeni, au avut printre consecințele lor apariția fenomenului de opinie publică și a partidelor politice, reprezentative - teoretic - pentru curente din cadrul acesteia.

În întreg spațiul central și sud-est european partidele s-au modelat după clasică polarizare liberal-conservatoare, cel puțin ca platformă de bază. Aceste doctrine nu au avut însă conținutul complet și clar din țările occidentale. Liberalismul era aici firma unei burghezii mai puțin evoluată sub raport economic și social, al cărei naționalism intens o determina la renunțări de la unele din principiile liberalismului pur, în linia lui clasică, ilustrată de un Benjamin Constant, Stuart Mill, Gladstone ș.a.

Voind desigur să compenseze "rămânerea în urmă", liberalismul din Europa sud-estică a fost responsabil - cum s-a făcut aluzie mai înainte - de promovarea unui reformism de avangardă, adeseori desprins de realitatea socială și de nivelul politic-intelectual al cetățenilor. Inconsistența sa a putut fi acuzată și ridiculizată prin argumente ca acelea cuprinse în România de Titu Maiorescu în formula "formelor fără fond". O

³ În fond, nici federalismul Iugoslaviei lui Tito n-a fost decât tot un centralism, mascat cu abilitate prin anumite instituții și forme de desfășurare a activității politice și administrative. A fost o formulă de compromis, care se va dovedi fragilă în fața celei dintâi crize mai serioase a sistemului.

Evoluția democratică în centrul și sud estul Europei

formulă care, altminteri, era adiacentă doctrinei conservatoare de orișunde, dar aici ea găsea terenul mai propice pentru a fi vehiculată.

Conservatorismul a avut o bază mai solidă în Monarhia habsburgică și în România, unde marea proprietate funciară și posesorii ei aveau o pondere și, respectiv, o influență însemnată. Această bază materială a conservatorismului era mai slabă în Serbia, Bulgaria și Grecia. Dar alți factori care să-l favorizeze nu lipseau nici acolo: regalitate, armată, mare burghezie și cler.

Trasând un itinerar imaginar de la Viena, peste Budapesta, Belgrad, București, Sofia, până la Atena, se constată, pe măsura îndepărtării de Europa centrală, creșterea tendinței de fărâmițare a partidelor politice sub felurite etichete hibride și fără programe suficient conturate. Fenomenul se datora aceluiași deficit al bazei organice, atât a liberalismului cât și a conservatorismului - care a atras după sine aglutinarea partidelor în jurul unor personalități și al unor sloganuri conjuncturale, mai mult decât în al unor programe aprofundate și stabile.

De prin anii 1880-90 socialismul avea un suport economico-social suficient de puternic în Austria și Ungaria, dar mai slab reprezentat în celelalte țări numite mai sus. Cu toate acestea, rolul reprezentanților săi în dezbaterile unor probleme fundamentale pentru perspectivele acestor țări a fost superior ponderei partidelor respective în viața politică internă. Un Karl Renner sau Viktor Adler, un Szabo Ervin, un Dobrogeanu-Gherea, un Svetozar Marković au fost personalități intelectuale de marcă, situate deasupra nivelului activității lor practice⁴.

Inițial, sistemul electoral a fost peste tot censitar, iar alegerile indirecte, electoratul fiind divizat pe colegii sau curii, ceea ce altera reprezentativitatea aleșilor, dirijată artificial în avantajul claselor superioare. În Austria s-a evoluat cu încetul înspre votul universal, adoptat în 1906-1907; în Grecia a fost introdus în 1864, iar în Bulgaria în 1879. Indiferent însă dacă dreptul de vot era limitat prin cens sau proclamat, formal, ca universal, practica electorală n-a fost, niciodată și niciunde, corectă. Ingerințele autorităților, manipularea corpului electoral prin silnicie sau/și corupție au fost fenomene permanente. Ele împiedică de a se

⁴ Despre Svetozar Marković, intelectual distins, cu studii în Occident, mort foarte tânăr (1845-1876), un autor german afirma, într-o lucrare relativ recentă că "nici un om n-a însemnat mai mult decât el în întreaga istorie a înnoirii Serbiei". Wolf Dietrich Behschnitt, Nationalismus bei Serbien und Kroatien, 1830-1914, Munchen, 1980.

putea vorbi de o democrație reală în întreg acest spațiu geo-politic, în perioada de care ne ocupăm.

Cel mai concludent indicator al mersului unui stat spre idealul democrației politice sunt legile sale fundamentale, în frunte cu constituțiile. În literatura acestora însă, nu trebuie crezut decât cu discernământ critic, verificând corectitudinea aplicării, și nu doar a enunțurilor lor.

În Austria, neoabsolutismul a abandonat în câțiva ani calea pe care pornise prin diploma din octombrie 1860 și patenta din februarie 1861. În locul federalismului care se contura prin aceste acte, el a optat pentru formula dualismului, a împărțirii puterii între straturile superioare germane și maghiare ale Monarhiei.

N-ar avea sens repetarea pe puncte a rechizitoriului, rostit de atâtea ori, la adresa scăderilor regimului dualist, cu deosebire în tratarea problemelor naționalităților.

Dar nici nu e corect să se alunece înspre judecarea compromisului din 1867 numai prin prisma neîmplinirilor și eșecurilor sale în planul politicii naționale, dintre care măcar unele și măcar în parte s-au datorat și intransigenței naționalităților.

Compromisul din 1867 a marcat oricum o etapă - desigur incompletă - spre democratizarea Monarhiei, de o parte și de alta a Leitheii.

În Austria ea s-a concretizat mai întâi în așa-numitele "Legi din Decembrie" (1867), care stipulau: egalitatea în drepturi a cetățenilor, libertatea conștiinței și a credinței, inviolabilitatea proprietății, iar unul din articole (19) spunea: "toate naționalitățile sunt egal îndreptățite și fiecare are dreptul inalienabil de a-și păstra și cultiva naționalitatea și limba"⁵.

Acestor legi le-a urmat deținerea puterii vreme de 12 ani, cu o scurtă întrerupere, de către cabinetele ministeriale liberale (Carlos și Adolf Auersperg), care au promulgat noi măsuri în spiritul celor din 1867: a fost denunțat concordatul cu Vaticanul, restabilită supervizarea învățământului de către organe laice și introdus învățământul primar obligatoriu de 8 clase, reglementate pe bază de egalitate relațiile interconfesionale; s-a adoptat votul direct în alegerile pentru parlamentul central (Reichsrat).

Dreptul de vot, supus sistemului censitar și al curiilor (mari proprietari, orășeni, camere de comerț, comune rurale)⁶, era exercitat de numai cam 6% din populație.

⁵ Apud Erich Zöllner, *Geschichte Österreichs*, ed. a 7-a, Viena, [1984], p. 414.

⁶ Fiecare curie, deci categorie socio-profesională, avea rezervat un număr de locuri în parlament, indiferent de numărul alegătorilor din categoria respectivă,

Evoluția democratică în centrul și sud estul Europei

În “era conservatoare” - cum e cunoscută guvernarea prezidată de contele Taaffe (1879-1893) - au fost introduse primele legi sociale pentru muncitori⁷; în aceeași ani censul a fost redus la jumătate și spectrul partidelor politice s-a lărgit (de ex. prin creștini-sociali, social-democrați ș.a.). În 1897 guvernul Badeni a introdus a 5-a curie, în care censul fiind abolit, votau toți bărbații de la vârsta de 24 de ani. Dar ei puteau alege numai 72 din cei 425 de deputați din Reichsrat.

În fine, în 1906-1907 s-a introdus (cu oarecare restricții) votul universal. El a determinat modificări în echilibrul de forțe al partidelor, spectaculoasă fiind ascensiunea social-democraților, de la 15 la 87 de mandate obținute în cadrul primelor alegeri de după introducerea legii.

Interesante, dar nu prea luate în seamă în istoriografia română, au fost reglementările electorale din 1905 pentru Moravia și 1910 pentru Bucovina. Ele instituiau în prima provincie două curii (germană și cehă), iar în a doua nu mai puțin de patru (germană, polonă, ruteano-ucraineană și română). Alegătorii votau în curia naționalității lor și alegeau candidații lor “naționali”. Locurile de deputat pentru fiecare asemenea curie erau fixate, cel puțin teoretic, în raport de numărul alegătorilor din fiecare naționalitate. În 1914 o măsură similară era pregătită pentru Galiția (polonezi - ucraineni), dar izbucnirea primului război mondial a blocat punerea ei în aplicare.

Partea austriacă a Monarhiei dualiste a fost oarecum o “semi-federație”. Sistemul ei reprezentativ, prin diete provinciale și un parlament central, crea iluzia unei mari autonomii locale și trezea simpatii la naționalitățile din partea ungară a Monarhiei, unde sistemul politic era strict centralist (de la el era exceptată numai Croația).

Legile maghiare din 1868, dintre care în atenția dualiștilor se află mereu cea a naționalităților și cea a învățământului, prevedeau egalitatea în drepturi a cetățenilor, dar fără să le recunoască o individualitate națională colectivă, ci numai particularitatea unei limbi proprii în cadrul națiunii maghiare unice. Ei se puteau folosi de limba lor în fața organelor administrative, a celor judiciare de primă instanță și în învățământul primar

constituindu-se astfel o derogare flagrantă de la principiul reprezentării proporționale.

⁷ Faptul nu trebuie să surprindă. Măsurile similare fuseseră luate, în aceeași ani, de Bismarck, în Germania. Pentru partidele conservatoare ele erau o încercare de a contracara influența liberalilor și socialiștilor în rândul muncitorimii și, în general, în al păturilor mai sărace.

și secundar⁸. De dreptul de vot beneficiau, de la o zonă la alta, între 3% și 6% din populație. Jumătate din locuitorii Ungariei erau de altă naționalitate decât cea maghiară. Dintre ei, numai 5% erau reprezentați în parlament și numai 10% erau angajați în administrația publică.

Între 1879-1907 poziția limbii maghiare în învățământul naționalităților a fost întărită prin mai multe modificări la legea din 1868, care au provocat proteste în parlament și în presă; naționalitățile denunțau încălcarea spiritului legii inițiale și intensificarea tendinței de maghiarizare prin mijlocirea școlilor.

În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea a fost instituită obligativitatea căsătoriei civile, registrele de stare civilă au fost trecute în competența organelor de stat (din cea a parohiilor ...) și s-a operat o parțială separare a bisericii de stat. Acest anticlericalism moderat rămăsese apanajul întârziat al liberalismului european după ce (cam din jurul anului 1870) reformismul său economic, social și politic începuse a-și epuiza fantezia.

Chiar unii istorici maghiari recunosc faptul că după 1890 în Ungaria nu s-au mai înregistrat reforme substanțiale în direcția dezvoltării democratice⁹.

Regimul din Ungaria dualismului este judecat de istoriografia naționalităților relevând lipsurile sale, destul de frecvente abuzuri ale autorităților locale, intransigența arogantă a unor lideri politici.

Îndepărtarea în timp face posibilă iarăși constatarea că, în ansamblu, acest regim a fost cu ceva mai corect decât se spune și se crede, în materie de legi, de proceduri judiciare și administrative, de respectare a drepturilor fundamentale ale omului.

Oricărui tablou pe care istoria îl expune în fața posterității, trebuie să-i fi remarcate toate culorile, nu exclusiv cele întunecate.

În România, bazele democrației politice (dacă nu se reține opera valoroasă, dar trecătoare a revoluției de la 1848), au fost așezate sub domnia lui Alexandru Ioan Cuza. În ultimul deceniu, mai mulți istorici români și străini manifestă reținere față de activitatea domnitorului, contrapunându-i rolul constituției de la 1866 și al legilor adoptate în anii următori.

⁸ Dar nu în școlile de stat, ci în cele confesionale sau private, a căror înființare era permisă fără restricții majore.

⁹ Cf. de ex. Histoire de la Hongrie, Budapest, [1974], p. 419.

Evoluția democratică în centrul și sud estul Europei

Fără îndoială, ele au fost foarte liberale, garantând drepturile și libertățile cetățenești, proprietatea¹⁰, separarea puterilor, guvern reprezentativ cu miniștri responsabili etc.

Sistemul, promițător, era însă îngust. Participarea la alegeri și dreptul de a fi ales, reglementat prin împărțirea alegătorilor pe colegii și limitat prin cens, permitea accesul în viața politică doar a câtorva mii de cetățeni, din cei vreo 600-700.000 câți ar fi putut beneficia de aceste drepturi într-un sistem democratic real.

Până la 1911 câteva amendamente la legea electorală au ridicat la 100.000 numărul alegătorilor pentru Camera Deputaților și la 25.000 al celor pentru Senat. Dar având în vedere creșterea între timp a populației, și aceștia constituiau numai 7,6% din numărul bărbaților adulți.

Acordarea dreptului de cetățenie străinilor s-a făcut abia la 1879, sub presiunea marilor puteri, care condiționau de aceasta recunoașterea independenței. Procedura adoptată a rămas în continuare greoaie, solicitanții având de așteptat uneori cu anii soluționarea cererii lor.

Adăugându-se inechitatea flagrantă a distribuirii proprietății agrare și situația grea a majorității țăranimii, se poate conchide că până pe la 1921-1923 România a fost avansată, formal, spre democrație, dar beneficiara acesteia era numai minoritatea constituită de categoriile superioare ale societății.

Nu alta a fost situația în statele de la sud de Dunăre: o dominantă naționalist-iredentistă chiar mai virulentă decât în România, un liberalism declarativ, cu intermezzouri dictatoriale, multă instabilitate legislativă și guvernamentală.

În Serbia, de la 1861 până la 1914 s-au promulgat 5 constituții, mereu suspendate, modificate și intercalate cu perioade de absolutism princiar sau regal, cu scandaluri politice, lovituri de stat, asasinat - culminând cu acelea care au pus capăt vieții prințului Mihail Obrenović la 1868, și a regelui Alexandru Obrenović și a soției sale la 1903. Acestui ultim episod, de extremă brutalitate, i-a urmat nemijlocit readucerea la tron a familiei Karagherhevici.

Muntenegrul a cunoscut un permanent regim princiar autocratic, întrerupt numai între 1905-1907 de o efemeră intrare în vigoare a unei constituții.

Un aspect interesant al dezvoltării politice a Bulgariei este acela că îndată după recunoașterea autonomiei sale, adunarea de notabili întrunită la

¹⁰ Protejată astfel și împotriva unor eventuale noi legi rurale! ... Este și părerea lui Keith Hitchens, România 1866-1947, București, [1994], p. 33.

Tmovo (1879), convocată și prezidată de guvernatorul rus Dondukov Korsakov a adoptat o constituție, s-ar putea spune neverosimil de “liberală”, pentru condițiile din acel moment ale țării. Ea instituia o adunare reprezentativă unicamerală aleasă pe 5 ani prin vot universal direct; alegătorii trebuiau să aibă vârsta minimă de 21 de ani, iar candidații de deputat - 30 de ani. Mai era prevăzută responsabilitatea ministerială, inviolabilitatea adunării, publicitatea dezbaterilor sale, dreptul ei de inițiativă legislativă, de a vota bugetul și a controla gestionarea acestuia.

Și în Bulgaria, ca și în Serbia, această constituție rămasă în vigoare, cu unele amendamente, până în 1947, a alternat cu scurte perioade de dictatură deschisă ori mascată, ca de pildă în câțiva din anii de domnie ai prințului Alexandru de Battenberg, sau în aceia ai guvernelor prezidate de cunoscutul om politic Stambulov.

Bulgaria (după 1885 și provincia ei răsăriteană, Rumelia) au beneficiat de eliminarea masivă a marii proprietăți funciare, abandonată de deținătorii ei otomani și trecută în posesia țăranilor bulgari. Moșiile mari din Bulgaria vor avea la 1914 întinderea cea mai redusă, în comparație cu toate celelalte țări central și sud-est europene: numai 6,5% din fondul agrar, iar posesorii lor formau doar 0,1% dintre proprietari. În schimb, proprietățile mai mici de 10 ha erau cele mai întinse, comparativ cu celelalte țări, cuprinzând cam 50% din suprafața agricolă.

Un echilibru promițător al balanței proprietății funciare este prielnic, dar nu suficient pentru implantarea unui regim politic democratic. Bulgaria, din acest punct de vedere, n-a fost mai avansată decât Serbia sau România¹¹.

După aducerea la tron, în urma unei răscoale armate, a lui George I din familia regală daneză, în 1864 a fost adoptată în Grecia o constituție mai liberală decât cea anterioară, din 1844. Ea a rămas în vigoare până la 1967, adică până la lovitura de stat zisă a “coloneilor”.

Despre acest act s-a spus că, bazat fiind pe principiul suveranității poporului, în locul monarhiei constituționale a instituit regalitatea parlamentară. Sintagmă care căuta să exprime înscrierea mai deslușită a monarhiei elene între instituțiile democratice ale statului, iar nu deasupra

¹¹ Pentru Serbia, Muntenegru și Bulgaria s-au consultat lucrările Georges Y. Devas, La nouvelle Serbie, Paris-Nancy, 1918, foarte favorabilă cauzei iugoslave; D. Kossev-Ch. Christov-D. Anguelov, Précis d'histoire de Bulgarie, Sofia, 1963. Pentru probleme generale, private comparativ, Berend T. Iván și Ránki György, East Central Europe in the 19th and 20th centuries, Budapesta, 1977.

Evoluția democratică în centrul și sud estul Europei

lor. Regele nu se mai intitula “prin grația divină”, ci “din voința națiunii”; era rege al grecilor și nu al Greciei etc.

Formule înconjurate de obișnuitul anturaj liberal: drepturi cetățenești, vor universal, minister responsabil, parlament unicameral etc.

Predominantă a rămas însă și în viața politică din Grecia distanța dintre nivelul ei declarativ și cel al practicii.

Partidele politice formate după 1864 au fost, poate chiar mai mult decât în țările apropiate, organizații clientelare ale unor personalități și nu exponenți de principii și programe.

În 10 ani s-au perindat la putere 20 de guverne. Instabilitatea, ca și lipsa de preocupare pentru demararea unui progres real - economic și cultural - a făcut pe o parte a clasei politice să declare cu amărăciune că Grecia independentă, Grecia eroică și martiră dintre 1821-1828 n-a justificat speranțele Europei¹². Se trezea, prin urmare, un spirit critic aspru, lucid, care apela la conștiința politică a națiunii.

Doi mari oameni de stat au fost, printre vicisitudinile revoltelor naționale și ale revoltelor cam nefericit încheiate cu turcii, purtătorii acestui spirit nou și promotorii modernizării și democratizării de facto a Greciei.

Primul a fost Harilaos Trikupis, prim-ministru în câteva rânduri, între 1875-1890. El a făcut să se aplice principiul “încrederii exprese”¹³, prin care s-a denumit în viața politică a Greciei obligativitatea ca un guvern să aibă susținere fără echivoc din partea majorității parlamentare. Instituirea sa a condus la mai multă stabilitate guvernamentală, clarificare de curente de opinie și responsabilitate a aderenților acestora.

Trikupis a definitivat procesul de separare, de independență a justiției de celelalte puteri ale statului și a încurajat, cu însemnate rezultate, instrucțiunea publică; a restrâns numărul deputaților și a dat o structură mai rațională întinderii circumscripțiilor electorale; a promulgat legea de selecționare a funcționarilor publici după aptitudini și capacități; a început construirea căilor ferate și modernizarea armatei și marinei.

La 20 de ani după retragerea de pe scena politică a lui Trikupis, impetuosul cretan Elefterios Venizelos a revigorat partidul liberal, dându-i un program ferm, național și social-politic, ce conținea o nouă deschidere către reforme democratice.

Venizelos a efectuat o reformă agrară în provinciile de câmpie ale țării (în Tesalia), a introdus primul cod al muncii, a trecut prin parlament

¹² Apostolos Vacalopoulos, *Histoire de la Grèce moderne*, [Paris, 1975].

¹³ Handbuch der europäischen Geschichte, sub red. lui Theodor Schieder, vol. 6, Stuttgart, 1973, p. 611.

legea inamovibilității tuturor funcționarilor publici care nu puteau fi dovediți pe cale legală de incorectitudine și incapacitate¹⁴.

În Grecia, profesiunile liberale și burghezia - în primul rând cea comercială - aveau o pondere însemnată în structura socială. Deja pe la 1870 acestea formau împreună cam 35% din populația activă. Drept consecință, în Grecia, cu toată înrudirea ei aparentă cu evoluția politică a restului statelor balcanice, a fost favorizat procesul mai rapid de modernizare, de funcționare a instituțiilor democratice.

Nu se poate omite însă faptul, recunoscut de înșiși istoricii eleni, că acest proces a fost la rândul său obstacolat de versatilitatea temperamentului popular, de o doză de superficialitate a aceluiași factor, și de ispita corupției, de altminteri nelipsită nici din capitalele situate mai la nord.

Până la 1914 în Europa centrală și sud-estică progresele sistemului democratic au fost inegale, nu au pătruns în adâncimea structurilor politico-sociale, a mentalității și a puterii de înțelegere a majorității cetățenilor. A fost un sistem incomplet realizat, frânat la un anumit nivel, mai avansat ori mai retardat.

Nu atât clasa politică "de profesie", cât intelectualitatea - cel puțin o parte idealistă a ei¹⁵ - a fost militanta sinceră pentru modernizare, democrație și onestitate politică.

Unul din factorii care au făcut să devieze și să stagneze procesul a fost problema națională. Încărcătura pasională pe care ea o aruncă pe scena politicii era greu acomodabilă cu caracterul esențialmente rațional al soluțiilor politice democratice. A fost o dilemă tragică aceasta, pe care n-o putem escamota, dacă ne gândim la atâtea ieșiri naționaliste de masă, scăpate de sub control și alunecând spre manifestări iraționale¹⁶.

Un alt factor cu impact negativ a fost constituit de discrepanța dintre structurile politice, cu aparență în general avansată, și cele sociale, economice și culturale, rămase în urmă sau restrânse la o elită socială, nici ea nu integral și real cultă.

Nu se poate implanta temeinic democrația acolo unde dezvoltarea economică e slabă, inegală, unde structurile sociale și de proprietate sunt

¹⁴ Vacalopoulos, *op. cit.*, p. 212.

¹⁵ Fiindcă o altă parte a fost târâtă de valul politicianismului fără principii ...

¹⁶ Firește, nu incriminăm sinceritatea și fervoarea sentimentului național, aspirațiile sale juste, ci numai momentele de exces care l-au pândit și îl mai pândesc ...

Evoluția democratică în centrul și sud estul Europei

inechitabil alcătuite și distribuite, unde - în fine - nu doar educația politică, ci chiar educația generală, elementară, este deficitară.

În preajma anului 1900 în Austria mai erau 25% analfabeți, ceea ce nu era tocmai rău; în Ungaria - cam 33%; în Serbia, România și Bulgaria, între 70 și 80%¹⁷.

Or, democrației nu-i sunt suficiente legi și insituții corect elaborate formal. Pentru a deveni realitate, ea are nevoie de aplicarea corectă a legilor și - lucrul cel mai important - de conștiința luminată a majorității cetățenilor, care e creată în proporție covârșitoare prin instrucțiune publică și prin cultură.

Nu credem că asupra vocației politice democratice manifestate între 1850-1914 de popoarele din spațiul central și sud-est european ar trebui, în perspectiva celor de mai sus, pronunțată o sentință pesimistă.

Cu toate nerealizările sale, perioada a fost una de experimentare progresivă, valoroasă, a implementării instituțiilor moderne în toate domeniile. A fost o etapă pe care națiunile din Occident au parcurs-o în linii mari în secolele XVII-XVIII. Nici acolo, nici atunci, n-au lipsit greșelile inerente începuturilor și tranziției de la un sistem la altul, nerealizările, violențele. Se pare că aparține destinului omului de a-și croi drum printre erori și suferințe, spre a putea ajunge la finalitatea dorită, validă pentru o perioadă istorică determinată.

Împlinirile istoriei nu sunt numai rodul succeselor, ci și al eșecurilor trecute. E un fenomen contradictoriu, dar cu totul real, care e de natură să invite pe istorici la cercetare și meditație.

¹⁷ N-am aflat cifre exacte, dar evaluările calitative afirmă că la 1914 Grecia stătea mai bine, din acest punct de vedere, decât vecinii ei septentrionali.

Considerations Concerning the Democratical Evolution in Central and South-Eastern Europe (1850-1914)

After 1850, democracy became the dominant regime in several states, however with a fluctuating intensity. Inside this process, there were two areas: the Habsburg Monarchy and the area of Serbia, Muntenegru, Romania, Bulgaria and Greece. The political differences between them, even if not fundamental, were notable.

The Habsburg Monarchy was a huge power, with a large territory (the second one in Europe) and a numerous population (third on the continent). It had regional inequalities: the western areas were in the phase of industrial capitalism, while the eastern areas were agrarian, with late feudal structures. Its features were born 150 years before. It had an international authority and a consolidated political and administrative institutions. It had the experience of political construction and of the regional outings. It had contacts with Occident and with entire international politic concert. It was penetrated by Enlightenment, with perceptible results.

The states and people from South-East Europe were, in several respects, in different situation. The smallest of them, Muntenegru, in a paradoxical way, remained independent "de facto", the situation became official only in XIX-th century. Greece became independent between 1822-1830, Romania and Serbia in 1878 and Bulgaria in 1908. Albania, after proclaiming its independence in 1912, was in a confuse political situation for few years, without a definite political status.

Another specific feature of these countries is that while Central Europe, after the revolutionary earthquake from 1848-1849 was focusing on stages political reformism, South-Eastern Europe was "plunging" on the same way, but by "fits and starts". There was a reason for this politic instability, even violence, symptoms of the shallow implantation of democratic institutions. The Habsburg Monarchy icluded, inside its borders, a big number of nations. During XVIII-th century, they will discover own politic and national endeavours. Monarchy reforms will alternate between federative and centralized formulas, with accent on the first one.

In South-Eastern Europe, ethnical composition was relatively unitary, on a limited territory. These two circumstances encouraged nationalism - monocoloured, exclusivist and violent - leading to a central politic organization. Where the ethnic pluralism was emphasized, it was

Evoluția democratică în centrul și sud estul Europei

drastically corrected by population transfers and by massive property transfers from Moslims to the members of the majoritary ethny. If these methods had no results it was created a cultural-political ideology, as the illirism or the yugoslavism. Both of them had, as common points, the unique roots of the origin, language and nation of the people from Western Balkan Half-Isle - a basis for the future centralist politics of the Yugoslavian state.

In whole Central and South-East Europe, the parties were moulded after the classical liberal-conservative pattern, at least as a basis platform. These doctrines didn't have the complete and clear substance from Western countries. Liberalism was represented here by a less emancipated bourgeoisie; the strong nationalism determined renunciation from some of the pure, classic liberalism, illustrated by Benjamin Constant, Stuart Mill, Gladstone a.s.o.

By promoting a vanguard reformism, the South-Eastern Europe liberalism wanted to set up for "the delay". Conservatorism had a much stronger base in Habsburg monarchy and in Romania, where the landlords had a great power. This material base was weak in Serbia, Bulgaria and Greece. Yet, there were factors to promote conservatorism: royalty, army, bourgeoisie and clergy.

Drawing up an imaginary itinerary from Vienna, over Budapest, Belgrad, Bucharest, Sofia, till Athens, one may see that, as the distance from Central Europe is bigger, it grows up the division of politic parties under all sort of hybrid labels, without well outlined programmes. The result is appearance of random personalities and slogans.

Starting with 1880-90, socialism had enough economic and social support in Austria and Hungary, less represented in the above mentioned countries. Initially, the electoral system was based on electoral qualification and on indirect elections, the electorate being divided in curias, which distorted representativeness. In Austria, the universal suffrage was introduced in 1906-1907; in Greece in 1864 and in Bulgaria in 1879. But the electoral practice was never and nowhere impeccable, even if the vote was formally proclaimed as universal, so we cannot speak about a real democracy during this period.

The most cogent indicators as concerns politic democracy are the fundamental laws, the constitutions. Yet, we do need a critical discrimination, checking up not only the statements, but the application of the laws.

In Austria, neo-absolutism renounced the way started in October 1860 and in February 1861. Instead of the federalism, it made an option for

dualism, dividing the power between the superior German and Hungarian stratas (1867). This compromise was a stage - unfinished, of course - on the way of Monarchy's democratization. In Austria, first steps were the so called "Laws from December" (1867), that stipulated: equal rights for citizens, freedom of the consciousness and faith, property inviolability and article 19 was saying: "all nationalities have equal rights and inalienable rights to keep nationality and language". These laws were followed by new ones, in the same spirit.

Extremely interesting were the electoral settlements from 1905 in Moravia and 1910 for Bucovina area. They established for the first province two curias (German and Czech) and in the second one, four curias (German, Polish, Carpatho-Russian and Romanian). The electors voted in each nationality's curia. The number of deputies was established (theoretically, at least), in connection with the number of electors for each nationality.

The Hungarian laws from 1868 stipulated equal rights for citizens, without recognizing a collective national personality. The citizens were able to use their own language in relationships with administration, law and in elementary and secondary schools (not in state schools, but in private and confessional ones). The suffrage varied between 3% and 6% of population, depending on the zone. Half of the Hungary's population were non-Hungarians, only 5% being represented in Parliament. Between 1879-1907 the status of the Hungarian language was consolidated through several alterations of 1868 laws. Even some of the Hungarian historians are recognizing the fact that after 1890 there were no major reforms for democratic development. Yet, generally speaking, as concerns laws, judiciary and administrative procedures, the regime of the dualist Hungary was more correct than one may think.

In Romania, the fundament for democracy was made by Alexandru Ioan Cuza. But the electoral system was narrow. The electoral qualification limited the access in the politic life (only few thousands citizens). Until 1921-23, formally, Romania was on the way to democracy, but the beneficiary was a minority, the superior category of the society. Until 1914, in Central and South-East Europe, the progresses of the democratic system were unequal, they didn't penetrated the depth of the political-social structures, the mentality. Not only the politic class, but intellectuality - at least, an idealistic part of it - was the sincere militant for modernization, democracy and politic honesty.

One of the factors that deviated the process was the national challenge. Another factor was discrepancy between politic structures

Evoluția democratică în centrul și sud estul Europei

(apparently advanced) and the social, economic and politic ones, limited to an elite. It is impossible to develop democracy in a place with no elementary education. Around 1900 in Austria there were 25% illiterates, which was not bad; in Hungary - about 33%; in Serbia, Romania and Bulgaria, between 70-80%.

With all failures, this period was a valuable one, a period of gradual experimentation in all spheres. The fillings of the history are the fruit not only of the victories, but also of the former mistakes. It is a conflicting phenomena, inviting the historians to research and meditation.

DEMOCRAȚIA LA ROMÂNI. UN PROCES NETERMINAT.

Prima întrebare pe care ne-o punem în scurta noastră intervenție este dacă românii au avut un regim democratic. În cartea noastră, scrisă împreună cu Ioan Scurtu și apărută imediat după revoluția din 1989, intitulată chiar “Democrația la români” (ar fi fost mai bun titlul “Liberalism și democrație la români”), am răspuns afirmativ la această întrebare. Da, românii au cunoscut democrația sub cele mai multe din formele ei de manifestare: pluripartidism, sistem electoral, inclusiv bazat pe vot universal; o viață parlamentară activă și regulată (până la venirea comunismului care a transformat totul într-o farsă), o organizare judecătorească asemănătoare cu a celorlalte țări europene democratice, o presă liberă și influentă... Dar și în România, ca în multe alte țări de altfel (studiem însă cazul românesc) democrația n-a fost o realitate cu adevărat trăită, cum a fost, de pildă, în Cehoslovacia interbelică, ca să luăm un exemplu din zonă. A fost un proces început, continuat și manifest o perioadă, dar neterminat.

Mai întâi din motive externe. Aceste motive sunt de invocat, mai ales inițial, ca factori favorizanți, inhibanți sau piedici reale. Democrația are același drum cu modernizarea. În fapt este corolarul ei politic. Împlinirile sau neîmplinirile unui regim democratic sunt consecința directă a modernizării. În spațiul românesc modernizarea nu a început în același timp și cu aceeași intensitate peste tot. Cel mai vizibil ea s-a făcut în Bucovina, Transilvania și Banat, provincii aflate până la 1918 sub stăpânirea Austriei sau a Austro-Ungariei. A urmat Vechea Românie și cu puține efecte în Basarabia sub stăpânire rusească. În teritoriile din afara vechii Românie, modernizarea a început să se facă și s-a și făcut o bună perioadă prin intermediul statelor în componența cărora ele se găseau și odată cu restul teritoriului acestora. Nu în puține domenii ea a fost mai puțin resimțită de românii din aceste spații, asupriți politic. După realizarea unității depline, modernizarea a continuat în cadrele aceluiasi stat. Un proces care nu se încheiase la venirea celui de al doilea război mondial. Iar după aceea cursul istoric al României a luat alte direcții și neterminat a rămas procesul început o dată cu veacul transformărilor care este veacul al

19-lea. În spațiul românesc nici o revoluție n-a putut fi dusă până la capăt. Datorită intervențiilor străine. În 1784, de pildă, în confruntarea dintre românii lui Horea, Cloșca și Crișan și nobilii unguri, au intervenit armatele habsburgice de partea acestora din urmă. În 1821 au intervenit armatele turcești, Tudor Vladimirescu neavând timp decât să-și anunțe programul său revoluționar, nu și să-și pună în practică. În 1848, armatele turcești, rusești și austriece au pus capăt unor revoluții în mers, care fără îndoială ar fi creat condiții istorice mai bune drumului istoric al românilor. În țări mari, ca Franța, Rusia, sau SUA, revoluții ca acelea din 1789, 1917 sau conflictul armat dintre Nord și Sud s-au desfășurat în întregul lor, consumându-se în ele însele. Nici pe departe nu este cazul românilor, despărțiți și neconținuți la discreția vecinilor¹. La români nici democrația, nici regimul politic liberal și democratic care a însoțit-o nu s-au făcut revoluționar. Ritmul ei s-a acomodată cu împrejurările internaționale. Când acestea au fost favorabile, procesul revoluționar a fost mai alert. Dar el s-a încetinit când condițiile externe i s-au împotrivit. O cale evolutivă deci. Românii trebuiau să gândească „mai mult englezește-revoluționar decât franțuzește-revoluționar”², cum scria T. Maiorescu. Același Maiorescu spunea în 1887: „Noi junimiștii nu suntem revoluționari. Nu doară că revoluția nu ar fi una din căile pe care, general vorbind, s-a văzut uneori silită Istoria popoarelor a merge spre progres. Dar pentru țara noastră, o țară mică, intercalată între două mari puteri coteropitoare, o revoluție este întotdeauna o calamitate. *Cine începe știe pentru ce o începe, dar nu știe niciodată în al cui folos sfârșește*” (subl. ns.)³. Un argument geopolitic esențial pe care-l invocase și Kogălniceanu, nerecomandând revolta maselor ca mijloc de a impune Unirea, pe care îl invoca Eminescu, scriind în 1876: „Dacă n-am avea vecinic influențe străine precum le avem, dacă am fi în Spania, atunci ne-am sparge capetele unul altuia până s-ar așeza lucrurile. Dar acest lux de revoluțiuni sociale nu ne este permis nouă al cărui stat e vecinic o cestiune”⁴. Argumentul îl invoca și P. P. Carp, precizând în 1882 că „Nouă revoluțiunile radicale nu ne sunt permise”. În 1892 același Carp, într-un

¹ Vezi Ion Bulei, *La modernization chez les roumains au XIXe siecle. revolution et evolution. Quelques considerations*, în *Nouvelles etudes d'histoire*, 1990, p. 99/107.

² Al. Zub, *Junimea. Implicații istoriografice*, Iași, 1976, p. 246—256k; vezi și același, *Mihail Kogălniceanu istoric*. Iași, 1974, p. 431—439.

³ T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, București, 1925, p. 40—43; vezi și T. Maiorescu, *Asupra discursului parlamentar al d-lui Alex. Djuvara*, în *România liberă*, nr. 3079 din 3 decembrie 1887.

⁴ M. Eminescu, *Opere*, vol. IX, p. 173.

discurs ținut la Senat, afirma: „Istoria ne arată că acele țări care n-au știut să se lecuiască singure de aceasta boală a reformelor care se succed prea repede una după alta, au fost lecuite de alții, dar o dată cu lecuirea au pierdut individualitatea lor, au dispărut ca națiuni libere”⁵. Nu se putea spune că nu era aceasta o judecată sănătoasă. În general, după înfrângerea revoluției pașoptiste, mulți gânditori români ai timpului, majoritatea participanți la evenimentele de la 1848—1849, atunci când se pronunțau asupra modului de rezolvare a problemelor românești își încărcau gândul de prudență. Kogălniceanu, care nici mai înainte nu accepta revoluția decât ca *ultima ratio*, după aceea nu mai considera posibilă calea evolutivă⁶. La fel I. Heliade („Nu suntem partizani ai revoluțiilor decât ale celor ce se fac în spirit...”, vezi *Scrisori din exil*, 1891 ș.a.). I. Maiorescu considera „carbonerismul» nepracticabil la români din cauza situației geopolitice⁷. Aaron Florian vorbea de „evoluție socială”, iar Al. Russo se gândea la resurecția morală a poporului său ș.a. Ce se poate constata este o tendință de apropiere a pozițiilor, un fel de linie de mijloc între un deziderat ca acela al lui C.A. Rosetti ce exalta revoluția („geniu uriaș al viitorului, sfânta trâmbiță a vieții...”⁸ și o recomandare ca aceea a fostului domnitor Gh. Bibescu („Să facem ce vom face pe supt ascuns și fără zgomot”. Și atunci când se susține revoluția ca mijloc de progres nu se are în vedere decât o revoluție organică, legată de trecut. Cum prea bine remarca istoricul Al. Zub: „oricât de radicale ar fi înnoirile propuse de o revoluție, ele nu sunt niciodată destul de radicale pentru a nu li se putea descoperi rădăcini în trecut”⁹.

Chiar dacă n-a fost revoluționar, procesul de modernizare și democratizare a urmat un ritm mult prea precipitat, creând o mare discrepanță între formele noi introduse în țară prin procesul revoluționar de modernizare și fondul preexistent și, de fapt, în bună măsură încă existent și în veacul al XIX-lea. Este o realitate a zonei în care românii se află. Popoarele care intrau mai aproape de timpurile noastre în sfera de cuprindere a capitalismului nu refăceau evoluția celorlalte popoare mult mai înaintate pe această cale, ci se puneau dintr-o dată „în planul

⁵ P.P. Carp, *Discursuri*, vol. I, p. 302.

⁶ Vezi M. Kogălniceanu, Prefață la *Letopisețele...*, I, 1852 sau *Tainele inimei*, 1850.

⁷ Vezi în N. Bănescu, V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, 1912, p. 226

⁸ Vezi C.A. Rosetti, *Scieri*, I, 1887, p. 8

⁹ Vezi foarte buna lucrare a lui Al. Zub, *A scrie și a face istorie*, Iași, 1981, p. 255 și mai ales paragraful *Tradiție și înnoire sau „mersul revoluției*, p. 251—261)

Democrația la români

actualității”, supunându-se legii sincronismului și a dominanței, în momentul respectiv a ceea ce era superior asupra inferiorului. Fatal apăreau greutăți de asimilare a noilor forme, cu inerente inadvertențe.

Un fond extern accentuat de felul de a fi al românilor, repede receptivi în spațiul românesc nu întâlnim o rezistență contra modernității care să ia forma unei împotriviri fățișe. Românii nu au un Komiakov, care să opună individualismului occidental un colectivism cum era cel rus, de “mir”. Nu au avut un antioccidental ca Dostoievski, pentru care Rusia nu trebuia să se europenizeze pentru că avea locul ei între Asia și Europa. Nu au avut un Danilevski, care în cartea sa din 1869, “Rusia și Europa” substituia Rusia Europei. Nu au avut un reacționar în politică așa cum a fost Pobedonosev. Nu au în literatură un Andrei Belâi, care, într-un poem al său, “Petersburg”, din 1908, vărsa sânge tătăresc asupra Occidentului. A. Blok chema sciții împotriva Europei, iar V. Briusov, în 1905, invoca “ferocele hun”¹⁰. Tradiționalismul românilor nu ia forme active. În politică ei sunt antimoderniști doar sentimental. Nici măcar Caragiale nu este un antioccidental (în sensul de aici un antimodernist). El nu se opune venirii Occidentului peste noi, fapt inevitabil, critică doar excesele de zel, căderea în ridicol, în hilar.

La români, fazele dezvoltării istorice s-au precipitat și redus la intervale foarte scurte. În mai puțin de un secol țările române au trecut de la un capitalism primar, cum era înainte de 1821, 1829, la unul comercial, pentru ca la sfârșitul secolului să intre într-unul industrial, cu regim protecționist, stâpânit de ideea valorificării pe loc a bogățiilor țării, și până în 1918 să ajungă și la un capitalism organizat cu marea finanță pe de o parte și cu statul pe de alta. Astfel că de la 1829 la 1918 România „a ars” toate etapele evoluției sociale și economice capitaliste. Sistematizarea bazelor de dezvoltare a capitalismului o dă încă Șt. Zeletin după modelul clasic al lui Sombart. După același model, alți cercetători din perioada interbelică, cum era de pildă P. Ercuta¹¹, ajung la precizări destul de puerile: „De la 1829 la 1866 capitalism comercial; de la 1866 la 1886 mercantilism; de la 1886 la 1903 capitalism industrial; de la 1903 imperialism”¹². Discuția a continuat și după al doilea război mondial în

¹⁰ D. Tschizewski, *Storia dello spirito russo*, Firenze, 1965, p. 251 și urm.

¹¹ *Die Genesis des modernen Kapitalismus in Rumänien*, Leipzig, 1941.

¹² O schemă, de altfel meticuloasă făcută, ne dă, de pildă, C.G. Rommenhoeller, consulul general al României în Olanda, în valoroasa sa lucrare: La Grande Roumanie. La structure économique, sociale, financière, politique et

cadrul unei periodizări după criterii marxiste fără a se putea ajunge la mai multe precizări.

În sfera politică același ritm nervos și trepidant. La începutul secolului al XIX-lea era un sistem legislativ bazat pe vechi pravile și pe obiceiul pamântului. „Garanțiile individuale” ale acestui sistem rămăneau la discreția „simțului de dreptate al boierilor”. De la această fază, prin revoluția de la 1848 și întreaga luptă pentru Unire, s-a trecut direct la constituția de la 1866, bazată pe concepția individualistă burgheză. Astfel că fazele clasice ale evoluției capitaliste s-au precipitat, s-au comprimat sau chiar desființat pentru că așa cerea legea sincronismului de evoluție cu Occidentul.

Raporturile comerciale cu Occidentul acționau ca un pivot. Ele necesitau adaptarea instituțiilor publice, a sistemului politic la un nivel apropiat țărilor partenere de comerț. De pildă, țările române nu puteau măsura și cântări cu vechile lor sisteme de măsuri și greutate și în același timp vinde Occidentului cu metrul și kilogramul. Apoi raporturile comerciale nu puteau lua o mare dezvoltare atâta timp cât legile românești nu ofereau toată siguranța posibilă afacerilor. Trebuiau deci create legi comerciale moderne, modernizată viața juridică. În același timp, partenerile de comerț occidentale cereau, pentru garantarea nu numai a comerțului lor, dar și a împrumuturilor ce le acordau, un sistem politic adaptat formelor democrației occidentale. Cum scria Zeletin: „Invasia capitalismului în România a ridicat circulația mărfurilor la nivelul vieții moderne și modernizarea a antrenat cu ea întreaga societate”¹³.

Evident, procesul modernizării rapide nu putea să nu aibă urmări. În Occident fenomenele istorice au avut o dezvoltare relativ îndelungată, îngăduind sedimentări, trăiri în cursul mai multor generații. Precipitarea fazelor istorice n-a lăsat timp pentru astfel de sedimentări. Aceasta a determinat în bună măsură receptarea modernității ca o succesiune de “forme fără fond”. În aceste condiții, democrația (în fapt regimul politic liberal, pentru că de democrație nu putem vorbi decât după primul război mondial, adică după acordarea votului universal) apare adesea un cuvânt lipsit de semnificație, sinonim cu bunăstarea, cu un drept fără obligații. Regimul politic de libertăți liberale nu poate fi conceput decât în contextul geopolitic dat, respectiv dependent de geografie și de împrejurările istorice.

particularmente ses richesses, La Haye, 1926, p. 508 și urm.

¹³ *Mișcarea Literară*, an II, nr. 29 și 30 din 30 mai și 6 iunie 1925.

Democrația la români

Nu în sensul că democrația politică ar fi avut ceva de a face cu tradiția directă pe care o menținuseră unele comunități rurale din Balcani, până în prima jumătate a veacului al XIX-lea și în România. Pentru că nu avea. Democrația politică modernă e bazată pe reprezentarea parlamentară și pe multipartidism. Democrația e un mod conflictual de funcționare a sistemului politic, un conflict care funcționează însă după anumite reguli și care rămâne în cadrul contractului civil. Controlul acestui conflict politic presupune o coeziune socială suficient de puternică, cu clase medii bine conturate care să poată exercita o mediere a luptelor politice. Nu era deloc cazul cu România sau cu țările Europei Orientale și Centrale, cel puțin până imediat după primul război mondial. Practic, în România clasa de mijloc era foarte slabă. Ea s-a mai întărit între cele două războaie mondiale când și democrația a fost mai pronunțată. Mai înainte erau bine puse în evidență doar două clase; aceea a marilor proprietari de pământ și aceea a țăranilor. Era o polarizare care împiedica o filtrare socială pe care un regim democratic o presupune în chip obligatoriu.

Într-un regim liberal și apoi democratic, care era mai mult al formelor și mai puțin al conținutului (cu acesta din urmă se umplu formele doar treptat și nu vedem consecințele decât în perioada interbelică) ceea ce nu funcționează cum ar fi trebuit sunt infrastructurile. În plus, aparatul funcționăresc e prea supus politicului (aproape în totalitate până la primul război mondial). Se schimba partidul de la guvern, se schimba și aparatul funcționăresc de obicei la toate nivelele. Aceasta dădea o instabilitate periculoasă. Independența justiției a fost adesea un principiu invocat, nu și respectat cu adevărat. Jocul influențelor într-o societate ca aceea din România pune greu la încercare aplicarea legii. Era și o societate în care corupția e mult prea răspândită la toate nivelele. Trecută prin fanarism, lumea românească, regimul ei de liberalism și democrație, suferă mari prejudicii din cauza corupției. Violența unor spirite lucide, ca acela al lui Eminescu sau C. A. Rosetti, împotriva corupției e la ea acasă. Se justifică pe deplin.

Cauze externe și cele interne (acestea din urmă adesea justificându-se cu primele, ceea ce nu întotdeauna era în corespondență cu adevărul) determină, așadar, un regim democratic în România nedeșăvârșit și care nu funcționează decât uneori și nu în toate domeniile după reguli de manifestare general recunoscute. După o pauză istorică de orânduire comunistă, regimul de democrație se reia în România (istoria românilor e mereu condamnată să se reia de la început, pare chiar adesea o istorie a începuturilor). Să sperăm că împrejurările și noi înșine, mai ales noi, vor și vom fi capabili să-l ducem de această dată la o funcționare normală.

Democracy for the Romanians. Unfinished Process

First question that we have to ask is if Romanians ever had a democratical regime. We could give a positive answer, Romanians knew democracy under all different kinds of manifestations: pluri-partytism, electoral system, inclusively based on universal suffrage; an active parliamentary life (until communism, which transformed everything into a farce), a judicial set up similar to the one from other European countries, a free and influential press... And yet, in Romania, just like in other countries, democracy wasn't actually reality. It was a started, continued and an obvious process for a while, but an unfinished process. First of all, because of the external reasons. These reasons are able to encourage, to inhibit or to be a real impediment. Democracy goes after the same pattern of modernization, in fact is its political corollary. The fillings or failures of a democratic regime are a direct consequence of modernization. The most perceptible results were in Bucovina, Transylvania and Banat, provinces belonging, until 1918, to Austrian or Austrian-Hungarian ruling.

The political regime of liberal rights can be structured only in the given geo-political context, respectively depending on geography and on historical circumstances. The modern political democracy is based on parliamentary representation and on multi-partytism.

After communism, the democratic regime is resuming again in Romania (often, the Romanians history seems to be a history of the beginnings). Let us just hope that circumstances and ourselves will be able to bring democracy to a normal working.

ÎNCERCĂRI DE DEMOCRATIZARE ÎN UNGARIA SECOLULUI XX

Acel proces mult promițător de democratizare care a început în spațiul Europei Centrale și Estice în 1988-1989 și s-a accelerat în 1990, este un fenomen fără precedent în istoria țărilor noastre.

În 1989, partidul maghiar care întruchipa puterea comunistă și-a schimbat în mod simbolic numele în Partid Socialist și a luat o poziție fără echivoc - și să accentuăm: a luat hotărârea cu o mare majoritate - pentru necesitatea de a construi o societate pe baza pluralismului politic, în plus, a rupt linia tradiției de unitate monolitică a partidului, care părea atunci încă intangibilă. Cu această hotărâre a făcut un pas politic de importanță internațională. A încercat să se acomodeze, să se alinieze acelei tradiții europene, care combina, unea liberalismul clasic cu democrația, libertatea activității întreprinzătorilor economici cu obiectivele social-politice.

Cu alte cuvinte, a încercat chiar și acest partid să dirijeze țara spre acea cale de modernizare, care - cu multe lipsuri firești - în Europa Occidentală și Centrală s-a dovedit normală din punctul de vedere istoric și umană din punctul de vedere al omului modern.

De atunci a trecut mai mult decât un deceniu. Transformarea de sistem s-a încheiat și nu se mai poate restaura vechiul sistem. Dar care erau încercările, experimentările de democratizare în secolul XX, în Ungaria "cunoscută" din afară mai mult ca o țară conservatoare? Lipsesc aproape total lucrări de detaliu, de bază, pentru a arăta linia democratizării. Decenii de-a rândul, partidul comunist monopolizase pentru el tradiția democratică. Istoriografia maghiară la sfârșitul anilor 60 deja a părăsit dogmatismul, totuși, deși s-a făcut un salt mare în ultimii ani, încă suntem acolo, că putem da numai o schiță destul de nesigură a dezvoltării nelineare sau a dezvoltării multilinare.

Aș dori să schițez deci relația între încercările de modernizare și încercările de democratizare - socotind problema ca una dintre problemele fundamentale ale transformărilor contemporane.

Concepția liberală dominantă în secolul XIX propunea pentru înapoiata Ungarie, ajutarea ramurilor productive care prosperau:

agricultura, extracția, circulația, în speranța că dezvoltarea acestora va induce noi industrii și că înflorirea economică va avea repercusiuni pozitive asupra întregii societăți, în general va îmbunătăți traiul, va întări cultura, și cu ridicarea noilor generații culte, în stare materială tot mai bună, treptat vor intra pătri mai largi în viața comună, în viața politică parlamentară. Liberalismul maghiar, tocmai din cauza programului de modernizare nu a fost niciodată rigid, manchesterian; politica de dezvoltare a economiei prin stat era socotită ca o unealtă importantă.

În opoziție față de liberalism, s-a format la sfârșitul secolului trecut concepția protecționismului social. Aceasta propovăduia, față de concursul liber, principiul sănării. Trebuie să fie ajutate ramurile în decădere sau care sunt slăbite, pe contul celor prospere. Aceasta a fost bine cunoscuta organizare "agrariană", care încerca sanarea marii proprietăți, mai ales moșiile de gentry, pe contul capitalului bancar și comercial. Această mișcare era mai modernă decât liberalismul ortodox, deoarece a încercat să susțină și interesele țărănești, și în general a propagat introducerea politicii de ajutor social.

Liberalismul din 1867 a adus o prosperitate economică însemnată, produsul acestui sistem fiind modernizarea Ungariei.

Însă dezvoltarea nu era deloc echilibrată. Au rămas grupuri sociale în decădere sau în stagnare, iar sistemul, din cauza tensiunilor sociale și naționale nu a putut să facă pași în direcția democratizării, dezvoltarea organică s-a oprit, în loc de înnoire sistemul a devenit rigid. Aceasta se vede foarte bine în problema dreptului de vot. În 1867, procentul alegătorilor se afla la un nivel acceptabil, la cotitura de veac însă nu se poate introduce votul universal din teama că acesta ar nimici sistemul politic. În jurul anului 1910 are loc o cotitură pronunțat antidemocratică: se leagă un pact între latifundii și capital și partidul contelui Tisza șterge de pe ordinea de zi și legislația politicii sociale și introducerea votului general.

La începutul secolului, se poate arăta că existau două direcții care mergeau spre democratizare. Pe de o parte, radicalii burghezi, care au încercat modernizarea liberalismului clasic. Gruparea Oscar Jászi a vrut să soluționeze problema naționalităților prin democratizare. Lor le aparține renumita lozincă: "problema naționalităților este punctul arhimedic al democrației". În plus, idealul lor era mica burghezie radicală franceză - în primul rând de aici derivă dușmănia lor față de latifundii, biserică și față de marele capital. Pe lângă ei a mai existat o direcție relativ slabă, deloc unitară, care propovăduia programul împărțirii pământului, uitând că aceasta ar însemna pentru o bună bucată de timp daune serioase în

Încercări de democratizare

economie. Aceasta era mișcarea agrar-socialistă și mai târziu mișcarea micilor agrarieni a lui Nagyatádi-Szabó.

Pe de altă parte, exista mișcarea socialistă, al cărei program de modernizare era aproape de cel al capitalului, fiindcă se baza pe proletariatul industrial. Nu era prevăzută împărțirea pământului - socotind așa ceva un pas înapoi din punct de vedere economico-social. În perspectivă, a avut ca scop bine cunoscut o societate cu totul nouă, în care se va realiza democrația absolută.

Despre revoluțiile din 1918, 1919 din Ungaria se va mai discuta mult în istoriografie. În ce măsură erau acestea rezultatele unei dezvoltări organice? În ce măsură era vorba numai de o revoltă a soldaților? În ce măsură era un puci 1919? Cât de mare a fost intervenția străină în falimentul republicii sfaturilor?

Este sigur că în toamna anului 1918 toate tendințele de democratizare s-au manifestat. Radicalii burghezi, social-democrații, independentiștii liberali s-au asociat sub conducerea lui M. Károlyi. Modernizarea vieții politice a fost realizată de revoluție, putem observa chiar și un început de refomă agrară. Naționalitățile au primit drepturi largi în calitate de comunități politice naționale - inclusiv șvabii.

Este cunoscut că procesul dezmembrării Ungariei istorice, dar mai ales comportamentul agresiv al puterilor Antantei au condus la căderea guvernului democratic al lui Károlyi. Guvernul a predat de la sine puterea alianței bolșevico-socialdemocrate. Republica Sfaturilor a fost o experiență bizară: dictatură declarată în numele proletariatului - în parte chiar susținută de el - conducerea supremă era însă în posesia unui mănunchi de intelectuali urbani, care abia acum învățaseră doctrina politică leninistă. Acest sistem încă era convins că dacă vor fi expropriați cei bogați, va fi destul pentru sanarea economică a păturilor sărace, iar întreprinderile socializate vor înflori repede.

Nimicirea Republicii Sfaturilor în sine era departe de a fi o tragedie. (Nimeni nu a crezut în durabilitatea experienței). Din punctul nostru de vedere, tragismul intervine acolo, că nu a fost urmată de o simplă restaurație burgheză. Este cunoscut că forțele de ocupație române din 1919 nu au lăsat pe loc guvernul nou al sindicatelor al lui Peidl, iar după aceasta nici guvernul pur burghez al lui Friedrich nu s-a putut stabili. Astfel, după retragerea trupelor de ocupație a putut ajunge la putere armata neînsemnată a lui Horthy care întruchipa varianta extremă a contrarevoluției. Deși în câțiva ani sistemul horthyst s-a modernizat într-o măsură apreciabilă, nu s-a lepădat de antidemocratismul său marcant.

Degeaba a ajuns la majoritate parlamentară partidul micilor agrarieni și a devenit ministru liderul lor, Nagyatádi-Szabó. În 1920 se face o reformă agrară, care a dat aproximativ 1000000 de iugăre țăranilor iar în 1922 acest partid se unește cu cel al lui Bethlen - ceea ce însemna în realitate un Gleichschaltung, o neutralizare a lor. Este caracteristic că ziua de muncă de 8 ore - introdusă în 1918 - ca sistem era retras și în industrie.

Încă din 1921 s-a încheiat un acord între Bethlen și Partidul Social-Democrat, ultimul militând pentru posibilitatea de a lucra în Parlament - renunțându-se la organizarea funcționarilor publici și la organizarea țăranimii. Cu aceasta a reînviat parlamentarismul în funcția lui normală, dar în formă restrânsă, cu o opoziție existentă, dar restrânsă.

Și tocmai că în perioada dualismului, sistemul nu a avut la bază "două partide", ci unicul partid mare de guvernământ. Dreptul de vot a fost restrâns, în afara orașelor a fost reintrodus votul deschis anacronic.

La mijlocul anilor 20, opoziția liberală din capitală, împreună cu social-democrații (cu Vázsonyi) au făcut o alianță. Un timp, Blocul Democratic luptase pentru libertăți democratice, încercând confruntarea cu sistemul politic rigid întărit, asigurat printr-o serie de organizații contrarevoluționare. Dar atacul democraților nici măcar în timpul scandalului de falsificare a francului francez nu a putut să răstoarne guvernul lui István Bethlen.

Mai târziu, în anii 30, așa-numiții "scriitori populari" (Illyés Gyula, Németh László, Szabó Z., Kovács I., Veres P.) au devenit purtătorii străduințelor de democratizare. Ei căutau deja "calea a treia" între capitalism și socialism, calea pe care reforma agrară și democrația țărănească ar fi dominantă. Au avut o mare influență culturală și spirituală, pe când alte grupări care funcționau ca partide, ca Partidul Liberal al lui Rassay (Szabadság Párt) nu au putut să organizeze mase mai însemnate.

Liberali, socialiști, mișcarea scriitorilor populari, frontul din martie, toate acestea nu au putut zgudui sistemul, nu erau destul de tari pentru spargerea lui. Cauza primordială nu era puterea tare de factură polițienească a regimului, deci oprimarea. Mai mult este motivată prin faptul că interesul sanării păturilor sărace s-a colizionat, era în conflict așa de mare cu interesul dezvoltării capitaliste, încât un experiment de sanare ar fi fost imposibil fără o prea mare zguduire social-politică. În afară de aceasta, nimeni nu a recunoscut că blocul de putere format în anii 1910 ar fi trebuit dezmembrat. Adică numai o confruntare între capital și marea moșie putea să producă posibilitatea democratizării. Marele capital s-a simțit însă bine în sistemul existent. Lui îi era suficient că participa în mod formal la putere, nu dorea eliminarea latifundiilor.

Încercări de democratizare

În 1945 observăm o dezvoltare democratică, dar aceasta de la început era restrânsă, limitată de mai mulți factori. În primul rând, în societate mai erau mulți aderenți ai vechiului regim. Guvernarea se făcea printr-o coaliție a forțelor politice pe care am putea să o numim “coaliție totală”, care în realitate nu exprimă, ci din contră, acoperă raporturile reale de forțe politice. Mulțimea cetățenilor s-a aglomerat în partide, ale căror programe nu erau proprii. În al doilea rând, prezența trupelor sovietice a asigurat o poziție hegemonistă pentru partidul comunist, împiedicând formarea unei balanțe sănătoase. În al treilea rând, auto-organizarea societății era în mod tradițional slabă. Erau slabe și asociațiile, cercurile de agricultori, grupările religioase, în general organizațiile locale. Statul era prea atotputernic de la începutul veacului, mai ales în perioada interbelică.

Din 1945 practic numai în partide politice exista un teren de activitate, adică în politica mare - dar aici terenul devenea tot mai restrâns. Nu e de mirare că în aceste împrejurări, în cursul preluării puterii totale de către comuniști (1948), nimic nu s-a putut salva din elementele pluralității. În noua situație, partidele nu au rămas nici măcar în acea măsură ca în Polonia sau RDG.

După 1945 era dominantă o concepție de modernizare, care numai pe jumătate a fost realizată. Acea jumătate pe care o cunoaștem bine: lichidarea relațiilor tradiționale, adică exproprierea mijloacelor de producție, până la micii industriași, lichidarea vechii elite conducătoare, nimicirea rețelei instituțiilor, devalorizarea vechilor valori etico-politice. Acestei teme îi aparține lichidarea nu numai a forțelor reale de opoziție, ci și lichidarea adversarilor potențiali (de la chiaburi până la înalți conducători ai partidului propriu).

Totuși, regimul lui M. Rákosi nu a putut realiza modernizarea. Și aceasta nu din cauza presupuselor acțiuni de sabotaj, ci pentru că era irealizabilă. Pe un nivel depășit de istorie au încercat întărirea economiei. La mijlocul secolului XX, aici, la marginea Europei Centrale au încercat să introducă după model sovietic statul național total, o autarhie cu scopuri economice care aminteau de perioada revoluției industriale din Anglia. Din această cauză vroiau să facă din Ungaria săracă în zăcăminte “țara fierului și a oțelului”, plantații de bumbac sau ridicola încercare de a produce portocale...

În direcția democratizării s-au făcut pași numai prea modești în cadrul sistemului. Încercarea lui Imre Nagy, ministru președinte în 1953 - cu ajutorul Frontului Patriotic să asigure pe lângă partid și ceva control social - a eșuat. În orice caz, falimentul rapid al modernizării staliniste a avut ca efect spargerea partidului, a contribuit și mai departe la explozia

revoluționară din octombrie 1956 - care însemnat speranța unei reînnoiri totale în majoritatea națiunii. Pluralismul a renăscut, chiar în variantă mai modernă - cu formarea sfaturilor muncitorești, în afara partidelor.

Între importante realizări ale regimului Kádár socotim ridicarea nivelului de trai, care în prima fază era acoperită, finanțată prin ștergerea marilor investiții. Era un truc, dar un truc sănătos - ruperea cu politica investițiilor greșite. În anii 70 ridicarea nivelului de trai era acoperită mai mult prin împrumuturi din străinătate. În anii 80 venea varianta a treia: legalizarea economiei private. Asta însă nu a mai atras cu sine o îmbunătățire nouă. Când sub influența factorilor externi și interni s-a ivit o criză economică modestă și consumul populației a ajuns la un mic, foarte mic declin, a ieșit la iveală și faptul că societatea maghiară nu mai vrea să accepte pe mai departe sacrificii politice, restrângeri de drepturi democratice, de libertate. Undeva aici trebuie căutată explicația prăbușirii structurii vechi.

Și în fine, aș dori să amintesc încă un moment.

Încercarea de reformă economică din 1968, așa-zisul nou mecanism economic, nu a putut să dinamizeze direct democratizarea politică, pentru că partidul nu a putut să accepte pentru el nici programul, nici moștenirea vechii opoziții din partid, și deloc tradiția anului 1956. Dar tot aparatul politic între timp, treptat s-a modernizat, și la sfârșitul anilor 80 a descoperit faptul că fără democratizarea politică, modernizarea pe plan național este imposibilă. Firește, a avut aici un rol și efectul Gorbaciov, și mai multă importanță a avut-o opoziția politică, care organizatoric era slabă, dar exista, iar spiritualitatea opoziției a avut o influență puternică.

În 1988 a fost declarată libertatea de platformă în cadrul partidului oficial, iar după aceasta a început formarea, organizarea partidelor noi. În 1989 guvernul se emancipează de sub tutela partidului conducător. Partidele - cel de la putere și cele noi - ajung la un acord în ceea ce privește cursul democratizării structurii statului. Schimbarea de sistem s-a realizat în doi ani.

O concluzie posibilă din cele spuse despre veacul XX maghiar este că dezvoltarea economică nu merge neapărat paralel cu dezvoltarea sănătoasă a societății, nu înseamnă automat democratizare. Ar fi bine dacă acest lucru ar fi cunoscut și de făuritorii politici.

O altă concluzie - nu specific maghiară - dezvoltarea propriu-zisă a democrației depinde de societatea respectivă. Dar mersul democrației mai departe este într-o mare măsură influențat și de comportarea publicului european, a guvernelor europene față de noi.

Democratization Attempts in XX-th century`s Hungary

In 1989, the Hungarian party, embodiment of the communist power, changed its name in Socialist Party and decided to build a society on the basis of political pluralism. By taking this decision, it was made an international significance political step. In other words, it was an attempt to conduct the country to a modernization which - with natural deficiencies - it proved itself to be normal in Occidental and Central Europe, from historical and human point of view.

Since then, it passed more than a decade. The system transformation came to an end and the old system can't be restored. But which were the trials, the democratization experiments in XX-th century, in a Hungary known from outside more as a conservative country ? There are no detailed papers in order to illustrate democratization. At the end of the 60`s, the Hungarian historiography already left dogmatism, still we can offer just a pretty uncertain sketch of democratization trend.

In XIX-th century, the dominant liberal concept proposed for Hungary was the helping out of the productive branches and, through flowering, the access into political life. In contrast, at the end of XIX-th century it was set up the concept of social protectionism, promoting the helping of weakened branches. This was the well known "agrarian" structure. The liberalism from 1867 brought an important economic flowering, the result of this system being the modernization of Hungary.

But the development of the country wasn't well-balanced. There were stagnant social groups and the system, because of the social and national tensions couldn't make big steps on the way of democratization. In 1910 it was made a strong antidemocratic turning point: the signing of a pact between the great landowners and capital, so the party of Count Tisza erased the social politics and general suffrage. At the beginning of XX-th century there were two main trends with same purpose: the bourgeois radicals and the socialist movement. As concerns the Horthy regime, with all modernization efforts, didn't gave up its noteworthy antidemocratism.

Later, the so called "popular writers" (Illyés Gyula, Németh László, Szabó Z., Veres P.) became the exponents of democratization endeavours. They were looking for "the third way" between capitalism and socialism, a way were agrarian reform and peasant democracy would dominate.

In 1945 one can notice a democratical development, yet limited by several factors (there were numerous partisans of the old regime; the

presence of Soviet troupes offered hegemony for communist party, an impediment for a wholesome balance; the self-organization of the society was weak - associations, religious groups etc.). The Rákosi regime couldn't make modernization, not because of the sabotage. They tried to introduce the Soviet example, to make from a poor Hungary "the land of iron and steel", cotton plantations or the ridiculous attempt to produce oranges...Anyhow, the rapid bankruptcy of the stalinist modernization had, as main result, the breaking of the party and the revolutionary explosion from October 1956. At the end of 80's it became obvious that without political democratization it is imposible to do national democratization. Of course, we cannot ignore the Gorbatschov effect and the politic opposition. After 1989, the government emancipated itself from the trusteeship of the leading party.

A possible conclusion concerning the Hungarian XX-th century is that the economical development doesn't mean automatically a healthy development of society, democratization. Also, a significant role belongs to the European attendance, to the European governments.

ISTORISM RETROSPECTIV ȘI PROBLEMA CONCEPTELOR DEMOCRATICE ÎN BASARABIA (SF. SEC. XIX-ÎNC. SEC. XX.)

Criteriul general de organizare lăuntrică a acestei comunicări este de ordin cronologic. Am încercat să prezint problema ținând cont pe cât a fost cu putință - de două momente esențiale; în primul rând, problema conceptelor democratice în Basarabia la sfârșitul secolului al XIX -lea și începutul secolului al XX -lea se constituie a fi o problemă dificilă sub aspectul lipsei aproape totale în spațiul de cercetare a istoricilor din perioada 1918-1940, cât și după anul 1989.

Și doi, în măsura în care expres sau tangențial această problemă a fost atinsă în scrierile istorice se proiectează a fi o problemă mult mai controversată. Locul dominant în cercetările istoricilor asupra istoriei Basarabiei, indiferent de locul de apariție a volumelor de sinteză - la Chișinău sau București, - îl ocupă problema mișcării naționale în Basarabia, deși locul naționalismului luminat ar trebui să însemne mai întâi apărarea drepturilor naționale de pe poziția valorilor democratice fundamentale.

Din această perspectivă am abordat problema conceptelor democratice în Basarabia prin prisma istorismului. Interpretarea curentă a istorismului (Historisimus), trimite la o concepție asupra istoriei conform căreia devenirea umană se definește prin diversitatea esențială a epocilor și societăților, deci prin pluralitatea valorilor caracteristice fiecărei epoci și fiecărei societăți¹.

Basarabia a cunoscut în acea epocă tensionată de evenimente istorice majore o mișcare democratică adecvată timpului, deși manifestările acestei democrații „în fașă”, au fost de un specific nuanțat, de un colorit local - toate marcate de un areal social-politic periferic al imperiului de răsărit. Este evident că există o interferență și o complementaritate a acestor înțelesuri, a conceptelor democratice sub aspectul manifestării lor specifice în viața Basarabiei. Se poate elabora un întreg decalaj al acestor concepte în raport cu cauzele obiective momentului istoric care le-a generat și le-a împins în epocă.

¹ R. Dudău, Istorism-istorism, în *Revista de Istorie Socială*, Iași, 1996, p. 293.

Dar ceea ce trebuie să subliniem este că problemele democratice în Basarabia nu trebuie singularizate și rupte din contextul general european. Însă până a atinge acest nivel în cercetare este absolut necesar să le localizăm mai întâi în dependență de doi factori definitorii: mediul social-politic din Rusia și din România. Istoricul Alexandru Boldur ne „avertiza”, în acest sens că expunerea faptelor petrecute în Basarabia sub dominația rusească trebuie „să fie puse în legătură cu evenimentele din centrul Rusiei, cât și cu starea suflească a naționalității vii din Basarabia și cu destinele națiunii române la general”².

Să încercăm o respectare a acestui echilibru în expunerea materialului factologic, în scopul atingerii unui anumit grad de obiectivitate asupra interpretării problemei, nu fără a respecta și un echilibru firesc între istoria socială și istoria politică.

Istoria socială și istoria conceptelor se găsesc într-o tensiune condiționată reciproc, din relațiile sociale, din conflictele și rezolvările lor, însă condițiile schimbătoare ale acestora nu sunt niciodată identice cu schimbările sau modificările de doctrine, de conștiințe.

Vom încerca analiza metamorfozelor democratice din Basarabia la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, sub acest unghi al interpretărilor de evaluare istorică a relațiilor sociale, a factorului politic, - mai întâi care a generat aceste concepte, - toate privite în evoluția lor strict istorică. Sunt fără îndoială multiple documente ale istoriei sociale din Basarabia, care exemplificate fiind ar contura o imagine a stărilor sociale în perioada dominației străine în mediul cărora urmau să se nască aceste concepte de nuanță democratică în epocă. Vom apela mai întâi la unele documente rusești pentru a surprinde viziunea funcționarului imperial împuternicit să vegheze la liniștea imperiului de Răsărit.

În context menționăm doar că arhivele din Chișinău au conservat numeroase documente care atestă aceste mărturii³. „Raportorul“ de la Chișinău înștiința centrul de la Petersburg: „...nobilimea locală nu are rădăcini de clasă. Ea s-a constituit după anul 1812 (?)...parte din copiii grecilor fanarioți care au fost principalii diriguitori în viața politică a Moldovei și veniți în Basarabia după acest an au reușit să acapareze un mare capital economic. Reprezentanți ai populației autohtone sunt foarte puțini și aceia ieșiți din țărănime, pe când cei de neam boieresc sunt și mai

² Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, Edit. Victor Frunză, 1992, p. 298.

³ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare A.N.R.M.), Fond. 2, inv. 1, d. 3573, p. 64-66.

Istorism retrospectiv

pușini. Ei nu participă în viața publică. Restul sunt dvoreni ruși și poleaci”⁴. În mediul acesta „pestriț”, - constata raportorul, - nu putea fi vorba „de o unitate în acțiuni și fapte”, pentru că ei se împart mai degrabă „în grupuri sociale mici, preocupați de conflictele casnice”⁵. Or, funcționarul rus nu vedea nici un pericol social în mediul provinciei, deși se cunoaște că încercări temerare în scopul creării unor partide politice au existat în Basarabia la mijlocul secolului al XIX-lea⁶.

Pentru a ne apropia cronologic de perioada investigată, dar și pentru a respecta „paralelismul” anunțat anterior să vedem cum au evaluat stările sociale în Basarabia la începutul secolului XX. Nicolae Iorga, în călătoria sa de „cercetare istorică” în provincia dintre Prut și Nistru în primăvara anului 1904 constata : „...apoi fiecare se găsește bine. Preotul e foarte bine privit și are venituri frumoase, de ce n-ar cânta numai slavonește în biserică ? Funcționarul poate ajunge și ministru plenipotențiar, ca Onu de la Atena, unde-i pot da românul așa ceva ? „Tânărul generos” din Universități se gândește mai mult la chestia socială în toată lumea, la nedreptatea ce sufăr cei săraci, cei mici fără deosebire de neam. Alții, ca bietul Sârcu, ca Buzescul, autorul unei cărți frumoase despre antichitatea greacă, înțeleg bine că o situație la Petersburg e lucru frumos, și ei scriu rusește, numai rusește, ba poate nici n-ar putea scrie românește...”⁷. Există aici, bineînțeles un „fatalism” al destinului (fatalismul privit ca un factor extern), care formal crea o imagine precumpănitor rusească a Basarabiei. Să nu uităm însă (moment sesizat de altfel și de Nicolae Iorga), că dincolo de această aparență iluzorie pulsa „cotidianul viu românesc” al românului basarabean care nu avea nimic de a face cu revoluția rusească din anii 1905-1907, cu „parlamentarismul” rusesc ce-a urmat după..., și nici cu mișcările revoluționare din epocă. Pericolul de moarte care a planat deasupra Basarabiei timp de un secol de dominațiune rusească a fost sustragerea valorilor intelectuale.

Avea loc acel proces numit ulterior de Mircea Eliade „sterilizare intelectuală”. Impactul acestei politici promovate de imperiu a fost cu consecințe spectaculoase. Multe personalități basarabene au fost nevoite să se afirme, și să-și continue activitatea creativă în diferite centre ale imperiului...Această disoluție de conștiințe intelectuale o putem urmări în

⁴ *Ibidem*, Fond 2, inv. 1, d. 1317, p. 24-26

⁵ *Ibidem*, p. 24.

⁶ *Ibidem*, p. 25

⁷ N. Iorga, *Neamul românesc în Basarabia*, București, Edit. Fundației Culturale Române, 1995, p. 87.

biografia multor personalități din Basarabia care au activat în mișcări social-politice ale Rusiei: „În zădar profesorii ruși, - își va aminti mai târziu Z. Rali-Arbore, - ne învățau istoria falsificând-o, pentru a ne ascunde groaznicul trecut, pentru a ne convinge că noi toți, românii din Basarabia, caucazienii, polonii, rutenii suntem ruși, suntem muscali, degeaba se sileau ca noi să uităm limba noastră maternă și să învățăm a vorbi și cugeta rusește: degeaba se sileau a ne ascunde adevărul...”⁸.

Zamfir Arbore a participat ulterior în mișcarea „narodnicistă”, din Rusia, întreținând legături cu liderii acestei mișcări: S. Neceaev și P. Tcacev. Prin conceptele sale politice în epocă se proiectează a fi un nume de primă mărime chiar în cercurile revoluționare europene. Surprinzător, dar Zamfir Arbore, care se afla în inima Europei (evadând din Rusia trece clandestin frontiera și se stabilește în Elveția în 1872), „croind planuri” pentru instaurarea ordinii mondiale se decide definitiv să se stabilească în România. Când și cum s-a hotărât acest basarabean să-și îndrepte energiile creatoare într-o binelă Patriei ...? O hotărâre de fel ușoară...Poate l-a convins scrisoarea lui Nicolae Codreanu (1850-1878), basarabean și el, refugiat în țară, care îi scria către anul 1876, în Elveția: „...un român ca tine a scris o mulțime de broșuri pentru poporul rus, editează un ziar rus pentru poporul rus, ai scris și cărți groase în limba rusă, dar nimic, absolut nimic pentru românii din Basarabia ? Nu crezi că împinși de a dărâma Imperiul Rus, am pierdut din vedere și nu ne ocupăm deloc pentru a pregăti românii din Basarabia de a se folosi de izbânda noastră...”⁹.

Este de menționat, pentru a da o explicație faptului istoric și alt aspect al problemei. Pericolul „dizolvării” în imperiu a provocat în mod absolut firesc o evadare a „valorilor intelectuale” peste Prut - „fuga din imperiu”-începând cu „boierii moldoveni din prima jumătate a veacului al XIX-lea și terminând cu scriitorii B. Hașdeu, D. Moruzi, până la Z. Arbore, C. Stere și P. Cazacu...”¹⁰. Ștefan Ciobanu constata că „aproape toți acești emigranți, dacă nu reușesc să creeze focare de propagandă națională pentru Basarabia, mulțumită condițiilor vieții politice din România poartă în suflet idealul dezrobirii poporului românesc din Basarabia” Și atunci să ne întrebăm (după cum a făcut-o și Ștefan Ciobanu): a avut oare, Basarabia la acea vreme „flacăra sufletească ” în țară ?

„...Flacăra sufletească a Poloniei ardea în Cracovia austriacă; ucrainenii trăiau din Lembergul lor; letonii își tipăreau cărțile și își puneau

⁸ Z. Ralli-Arbore, Opere alese, Chișinău, Edit. pedagogică, 1957, p. 213.

⁹ Z. Ralli-Arbore, op.cit., p. 260.

¹⁰ Șt. Ciobanu, Unirea Basarabiei, Chișinău, Edit. Universitas, 1993, p. 21.

piatra fundamentală a renașterii naționale în Prusia de Est. Finlandezii își aveau focarele lor în Suedia...¹¹. Răspunsul rezervat de istorie ar fi echivoc: „Flacără sufletească” a existat în țară cu o insistență perpetuă, altceva a lipsit acolo. Paradoxal, dar încercările basarabeanilor de a crea formațiuni politice atât în Basarabia, cât și în România, propriu-zis în aceleași perioade ale istoriei, - s-au sfârșit cu un eșec total. Aceste încercări (demne de toată admirația), au fost curmate „în fașă”. Realitatea istorică sugerează cu totul alte concluzii. Amintim în această ordine de idei cuvintele istoricului Nicolae Iorga: „Dacă acești români din Basarabia ar face cu toată prudența care poate să împiedice o nenorocire, acasă la ei a suta parte din ce zic la noi, lucrurile ar avea pentru neam o altă față dincolo de Prut”¹². Probabil atunci Basarabia ar fi cunoscut un alt model în mișcările sociale. Motivul pentru care în istorie nu se recurge la asemenea explicații este cunoscut. Istoria nu suportă -,ce-ar fi fost dacă...?“.

Evenimentele istorice trebuie văzute mereu într-un context care conține o multitudine de cauze eficiente. A existat într-adevăr în Basarabia la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX o lipsă acută de forțe intelectuale cu un crez și un stil capabile să adune, să unească generații în scopul iluminării poporului de aici. Procesul distorsionării forțelor sociale capabile să promoveze anumite idei și concepte a fost de durată. Politica dură de teroare și izolare în decursul secolului al XIX-lea, promovată de autoritățile țariste în Basarabia a paralizat practic forțele sociale ale provinciei.

Consider absolut nefirească compararea mișcării sociale din Basarabia, aflată sub ocupație rusească, cu cea din Transilvania și Bucovina, de sub dominația austro-ungară. De obicei, se constată nivelul superior pe care-l atinsese lupta de emancipare a românilor de acolo în comparație cu cea a conaționalilor lor din Basarabia. Unul din criteriile cu care se operează pentru a demonstra această axiomă îl constituie faptul că atât în Transilvania, cât și în Bucovina au activat formațiuni politice cu caracter național care au apărut cu consecvență și adeseori cu succes cauza românilor de acolo. Aceste constatări se constituie în semiadevăruri. Înfățișând aparent aceleași perioade ale istoriei, însă sub dominațiuni străine diferite, mișcările sociale din aceste teritorii au decurs în condiții istorice diferite. Evaluările istorice ar trebui îndreptate spre alte accente valorice.

¹¹ Șt. Ciobanu, op.cit., p. 21-22.

¹² N. Iorga, op.cit., p. 87.

Este cert că o istorie a partidelor politice din Basarabia se conturează abia în anii primei revoluții ruse (1905-1907). Revoluția rusească a fost pentru basarabeni un moment de valorificare a aspirațiilor proprii, deși în fața revoluționarismului rusesc care a inundat și periferiile imperiului, mișcările sociale de aici par a fi destul de timide. Există evident o legătură directă între mișcarea socială din Basarabia și revoluția rusească: conceptele, ideile despre libertate, despre autonomie, despre școală națională, administrație și biserică națională, - sunt idei și concepte ce circulau în mentalitățile tuturor popoarelor subjugate din imperiu. Toate aceste revendicări, de o orientare profund democratică vor trece prin prisma dezideratelor naționale, mai întâi.

Acceptând această interpretare asupra chestiunii, evident suntem părținitori, nu însă în detrimentul obiectivității. Pentru că opțiunile programatice ale mișcării social-politice din Basarabia în această perioadă sunt nuanțate de specificul revendicărilor naționale. Or, ideea națională în Basarabia devine o parte componentă a conceptului despre democrație și modernitate. Lipsa însă o experiență a luptei politice care ar fi asigurat o coeziune de forțe - moment ce putea fi lejer depășit în raport cu conjunctura social-politică din imperiu aflată în perioada revoluției într-o permanentă schimbare. Dispersarea forțelor sociale în grupuri politice mici care abia se încheau, abia se conturau pe arena luptei sociale din provincie le-a asigurat o existență de scurtă durată.

În mișcarea națională a românilor din Basarabia s-au conturat două curente. Primul era promovat de-o grupare moderată (boieri, preoți, intelectuali), în frunte cu Pavel Dicescu, care fondează la Chișinău „Societatea moldovenească pentru răspândirea culturii naționale” în 1905. În concepția acestei grupări, problemele naționale urmau să fie rezolvate exclusiv pe calea școlii și culturii naționale.

O altă grupare din Basarabia o formau radicalii-democrați care se orientau spre înfăptuirea urgentă a unor schimbări. În primul rând, sunt național-democrați de pe lângă ziarul „Basarabia” în frunte cu Emanuil Gavrilă. Ei aveau și legături cu „Cercul basarabenilor” de la Iași, organizat de Constantin Stere și Zamfir Arbore în 1905. Aname cu concursul lui Stere apare în 24 mai, 1906 primul număr al „gazetei național-democratice”- „Basarabia”. În nr. 12 al ziarului au fost publicate revendicările programatice ce urmau să servească drept platformă politică a viitorului partid național-democrat din Basarabia¹³.

¹³ I.Varta, Unele deziderate ale mișcării naționale a românilor basarabeni la mijloc de an 1906, în *Destin Românesc*, nr. 1, p. 45-60.

Național-democrații de la „Basarabia“ anunțau că s-au angajat într-o luptă socială, care presupunea mai întâi rezolvarea de urgență a problemelor naționale ale românilor, „care alcătuiesc peste trei pătrimi din locuitorii acestei țări: sunt ei singuri - dintre toate neamurile așezate în Basarabia, - opriți de a se folosi neîmpiedicat de limba lor în viața obștească, de a-și trimite copiii la școlile lor naționale”¹⁴.

Cum vedeau ei rezolvarea acestor schimbări în societatea basarabeană ? În primul rând, „național-democrații anunțau respectarea „integrității“ imperiului : „ În curgerea de aproape de un veac de la 16 mai 1812, de când s-a iscălit tratatul din București, prin care Basarabia a fost trecută către imperiul rus, și până astăzi - niciodată în sânul românilor basarabeni n-au ieșit la iveală nici dorința de separatism, nici răscoală împotriva ocârmuirii legiuite...”¹⁵. Ne întrebăm dacă, după atâtea asigurări intonate regimului, puteau fi oare învinuiți basarabeni de iredentism?

Și în continuare cităm : „...pentru acest motiv românii basarabeni ce au fost pururea credincioși Statului Rus, stând neclintit pe temele marilor principii vestite de pe înălțimea tronului în Manifestul Imperial, trebuie să ne înălțăm cu toții într-un partid național-democrat din Basarabia, ca să putem lupta potrivit cu împrejurările noastre deosebite, potrivit cu drepturile și principiile hărăzite prin acel Manifest”¹⁶. Cred că este foarte dificil, fără o anumită doză de prudență, să interpretezi în perspectiva unor concepte sociologice aceste opțiuni promovate de „național-democrații“ basarabeni în anii primei revoluții rusești. Pornesc de la ideea că nici o critică, oricât de acerbă, a teoriei nu are dreptul să treacă peste gradul de utilitate a unor concepte promovate de grupul de la Basarabia, - concepte specifice momentului istoric ce le-a generat - iată cum ei se declară: „ Noi trebuie să ne alăturăm întregii societăți rusești pentru a cere recunoașterea prin lege pentru toți cetățenii împărăției de-o potrivă, fără osăbire de nație și religie a libertăților politice și individuale (omenești), ca temelia și întemeierea unui adevărat regim constituțional și democratic să fie dreptul de vot (alegere) obștesc, egal, direct și secret pentru toți cetățenii vârstnici”¹⁷. Ceea ce dorim să observăm, în limitele stricte ale chestiunii abordate este că tratarea politică a socialului va scoate întotdeauna la lumină „specificul basarabean“ în evoluția istorică a românismului estic, dar nu va coborî niciodată de un prag relativ al

¹⁴ I. Varta, op.cit., p. 53.

¹⁵ Ibidem, p. 54.

¹⁶ Ibidem, p. 54-55.

¹⁷ Ibidem, p. 55.

explicației. Am fi noi oare în măsură să atingem resorturile subtile, adeseori irealizabile care le-au determinat ?

Poate ar fi suficient să constatăm că autoritățile țariste au fost alarmate de activitatea propagandistică a grupului național-democrat al ziarului „Basarabia“ și, către luna martie 1907, ziarul este interzis, nr. 78 fiind ultimul. Cel puțin două momente esențiale sunt de merit pentru ei: au conturat și proclamat ideile național-democratice și au scos în avangarda vieții politice cele mai valoroase figuri ale Basarabiei, care se vor remarca deosebit în anul 1917.

Întâlnim în istoriografia timpului și aprecieri destul de confuze referitoare la rolul grupului de la „Basarabia“ în viața politică a provinciei. Onisifor Ghibu i-a învinuit de promovarea unui „democratism extrem“ ce nu putea „încălzi nici pe boieri, nici pe preoți și nu fură în stare a câștiga nici masele de jos care nu erau pregătite prin nimic pentru o acțiune de democratizare“¹⁸. Este regretabil că O. Ghibu n-a văzut în urma acțiunii „Basarabiei“ decât „o amintire frumoasă, dar și un sentiment al neputinței valorificării moldovenilor în viața politică“¹⁹.

Examinarea atentă a activității acestor impresionante figuri basarabene demonstrează cu o elocvență distinctă că acolo unde „Tradiția mai veche arată niște regretabile scăderi, trebuie văzut un mare merit și niște calități demne de toată admirația“²⁰.

Merită un interes deosebit în cercetarea asupra problemei conceptelor democratice în Basarabia la începutul secolului XX, activitatea grupului de boieri basarabeni de orientare liberală, în frunte cu Leonida Stamati (fiul scriitorului C. Stamati-Ciurea), din comuna Caracușeni, județul Soroca. Inițiativele lor în scopul creării unui partid de orientare liberal-democratică s-au materializat pentru început cu editarea unui ziar „Basarabia reînnoită“, apărut la Iași²¹. Importante documente referitoare la această acțiune le deținea Ștefan Ciobanu: cinci scrisori ale lui L. Stamati către Vasile Brăiescu, basarabean și el, și care activa în acel moment la Iași. Din acele documente de epocă Șt. Ciobanu constata că la 10 februarie 1907 în Chișinău, între proprietarul basarabean și Vasile Brăiescu s-a încheiat un acord, prin care ultimul se obliga a tipări la Iași 500 exemplare

¹⁸ O.Ghibu, De la Basarabia rusească la Basarabia românească, București, Edit. Semne, 1997, p. 39.

¹⁹ O.Ghibu, op.cit., p. 39

²⁰ V. Boldur, I. Țurcanu, Partidul Național Moldovenesc, în *Literatura și Arta*, nr. 30, din 23 iulie, Chișinău, p. 7.

²¹ Șt. Ciobanu, Cultura românească în Basarabia sub dominația rusă, Edit. Enciclopedică „Gheorghe Asachi“, Chișinău, 1992, p. 231.

ale ziarului „Basarabia reînnoită” „o dată pe săptămână”. Leonida Stamati se obliga să trimită materiale pentru ziar „la care vor scrie moldovenii basarabeni”.

Scopul acestui ziar era „închegarea unui partid național-liberal în Basarabia”. Primul număr al ziarului apare în 6 martie 1907 unde se publica anunțul că „ziarul se va tipări deocamdată la Iași, iar când se vor procura litere latine la Chișinău are să apară în acest din urmă oraș”²². Menționăm în context că au mai apărut încă trei numere de ziar, ultimul în 27 martie 1907. După cum ne informează din documente sigure Ștefan Ciobanu, autoritățile țariste confiscă nr. 2 al ziarului „chiar la poșta din Chișinău. Tot așa și nr. 3”. Este totuși admirabilă intenția și insistența lui L. Stamati pe lângă autoritățile locale în scopul legiferării ziarului la Chișinău. Vizitase în acest scop și Odessa unde s-a interesat de „cenzura pentru tipar străin” și „de felul cum să trimită ziarul de la Iași la Chișinău”. A intervenit de mai multe ori pe lângă guvernatorul Basarabiei, să i se permită editarea ziarului la Chișinău, însă toate strădaniile au fost zadarnice...

Amintim că în primul număr de ziar a fost publicată „Programa Partidului Național Liberal al Basarabiei”, deși varianta textului fusese publicată ceva mai înainte la Chișinău, tipărită cu caractere latine și rusești. Istoricul Ion Varta susține că acest program se constituie în „cel mai important și serios document din toate câte au fost lansate de către mișcarea națională a românilor din perioada ocupației țariste”²³. Acest program debuta cu o declarație univocă și pe deplin responsabilă: „În mijlocul neînțelegerilor de tot felul și a unei adevărate stări de zăpăceală care domnește în Basarabia...apare o stea îndrumătoare, ziarul nostru „Basarabia reînnoită”. Viitorul partid se dorea a fi tratat „fără antipații”, ei doreau să fie văzuți și acceptați în societatea românească ca „oameni de idei, de principii, de ordine, de progres normal nu violent, de speranțe în viitor, nu ca ocazionali de idei și agitați după situații”²⁴.

Textul programului mai anunța aserțiuni de ordin politic: „Partidul Național Liberal aspiră ca formă de guvernământ să fie o monarhie constituțională, când reprezentanții poporului capătă o influență activă și folositoare asupra mersului afacerilor statului”. Or, realitatea istorică nu putea sugera la acel moment alte soluții. Spiritul ordinii monarhice domina

²² Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 232.

²³ I. Varta, *O tentativă de creare a Partidului Liberal la Chișinău*, în *Libertatea*, nr. 46, din 10 decembrie, 1997, p. 6.

²⁴ *Ibidem*, p. 6.

în imperiul de răsărit, dar autorii programului revendică o monarhie constituțională veritabilă, similară cu cele „deja existente în alte state civilizate”. Ei mai înțelegeau „reprezentanța constituțională” cu alegeri constituționale făcute după toate normele moderne de drept civil: „...alegeri libere cu liste electorale bine și drept înjghebate, așa cum se urmează în toate țările civilizate”. Autorii programului subliniau: „...mai înțelegem și respectarea legilor, cinstea și dreptatea în toate ramurile administrative și responsabilitatea celor puși să aplice legile”²⁵.

Oricât de lapidar formulate, aceste revendicări plasează autorii în câmpul unui liberalism progresist, pentru că ei mai pledează și în favoarea „votului universal, direct și secret”, considerat firesc la moment ca un ideal „care cu vremea va deveni fapt îndeplinit. “Fără îndoială aceste opțiuni programatice ale „liberalilor” basarabeni erau suficient de avansate nu numai pentru realitățile imperiului de răsărit, dar și pentru cele din apusul Europei. Spiritul de echitate și de democratizare cât mai largă a societății, - este trăsătura definitorie și calitatea neîndoielnică a tuturor acestor adaosuri.

Într-o formă adecvată unor realități din imperiu, autorii programului mai pledau în favoarea reprezentării tuturor națiunilor în constituantă. Acest principiu în viziunea lor „e constituțional, e liberal, e național”. Erau revendicate și drepturile minorităților naționale cu „reprezentanță” în Dumă. Acest moment ar „asigura posibilitatea celui slab și celui mic să-și spuie durerea”

În platforma politică a partidului se constata că principiul centralizării „nu e bun și el a dat rezultate rele în toate statele”. Singura cale care putea asigura progresul unui stat era considerat principiul descentralizării. Pentru Basarabia era prevăzută instituirea unei „Diete” similare cu cea din Bucovina, abilitată cu cercetarea problemelor de ordin local și care urma să dispună de dreptul deplin în adoptarea deciziilor ce urmau „să fie executate” fără întârziere. Acest organ de administrare locală urma să dispună de prerogativa de a decide problema limbii utilizate „în biserică, școală, organe judiciare”.

Deși aceste deziderate par a fi palide în favoarea unei modeste emancipări a popoarelor subjugate de țarism, constatăm totuși că intervenise o situație unică, rar întâlnită în istorie - când conceptele „eliberează” ele însele noi realități. Pentru că tezele anunțate la finele programului se proiectează a fi realizabile în societăți cu tradiții și practici democratice avansate: „Noi înțelegem egalitatea tuturor în fața

²⁵ *Ibidem*, p. 6.

Istorism retrospectiv

legii: legea să se aplice oricărui cetățean al Rusiei; toate clasele sociale să aibă drepturi politice; legile excepționale pentru țărani să fie abrogate“. Lupta pentru acordarea unor drepturi importante categoriilor sociale majoritare în societate era considerată esențială în programul anunțat, pentru că numai în așa mod se exclud pe viitor revoltele sociale și „se instaura o armonie socială“.

Să vedem însă ce concluzii se impun din cele relatate, dar mai întâi se iscă implicit câteva întrebări: sunt oare aceste opțiuni programatice ale Partidului Național-Liberal din Basarabia de sorginte locală? Bineînțeles, că nu, și dacă îl vom parafraza în acest sens pe Nae Ionescu, care afirma că „muntenii 48-îști din Franța vin“ - atunci putem constata lejer că liberalii democrați basarabeni - din Rusia vin.

Această încercare „de a scoate un ziar românesc și de a înființa un partid cu un program atât de frumos“ desigur că a avut rădăcini mai adânci în cercurile basarabene, constata Ștefan Ciobanu²⁶. Vom susține și noi acest gând al înaintașului nostru, pentru că într-adevăr „un program atât de frumos“ nu putea să apară pe un teren steril. Or, acest extrem de important document ne demonstrează elocvent mentalitatea suficient de avansată, deci și progresistă din punct de vedere social, politic și național a unei anumite categorii a nobilimii românești din Basarabia.

Este de asemenea important să observăm că mișcările social-politice din Basarabia la începutul secolului al XIX-lea începutul secolului XX sunt un preludiu direct al evenimentelor din centrul Rusiei: libertățile iluzorii anunțate de revoluția din anii 1905-1907 sunt pentru românii basarabeni un mijloc de valorificare a aspirațiilor proprii. Ideile despre autonomie, biserică, școală națională, promovate în cadrul acestei mișcări, - sunt marcate în ansamblul lor de o largă aspirație democratică. Or, ideea națională este o manifestare a ideii despre democrație și modernitate.

Retrospective Historism and the Problem of Democratic Concepts in Bessarabia

The problem of democratic concepts in Bessarabia at the end of XIX th and the beginning of XX th centuries is discussed by the author through the prisme of retrospective historism. The political, social and

²⁶ Șt. Ciobanu, Cultura românească în Basarabia sub dominația rusă, Chișinău, 1992, p. 234.

ideological impact of policy of terror and isolation on Bessarabia during the century of foreign domination was decisive. Being a part of the Russian empire, Bessarabia has a social-political movement that promoted national-democratic ideas only during the first Russian revolution, in 1905-1907.

The ideas about Autonomy, Freedom, National school promoted by the national-democratic group of „Bessarabia “s “newspaper (1906) and by the liberal group led by L. Stamati (1907) -are those ideas that persisted in the mentality of all dominated in the empire. In this sense, for Bessarabian Romanians, the Russian revolution was an instrument for valorification of their own goals and ideals: the national idea is a manifestation of the ideas of democracy and modernism.

LA TENTATION AUTORITAIRE D'ALEXANDRE I. CUZA (1863-1865) ET LA DÉRIVE TOTALITAIRE DE CAROL II (1938-1940). UNE POSSIBLE FILIATION IDÉOLOGIQUE ?

Si les vies parallèles ont gagné leurs lettres de noblesse avec Plutarque, le genre n'est pas du tout épuisé aujourd'hui, et j'en veux pour preuve l'important travail d'Allan Bullock sur Hitler et Staline, pour ne citer qu'un seul exemple. L'identification des monarques européens ou ottomans avec Alexandre le Grand¹ ou Jules Césari², ou bien des dirigeants communistes avec leurs illustres prédécesseurs - pensons à Staline qui s'est érigé après 1936 en héritier d'Ivan le Terrible et de Pierre le Grand, à Enver Hodja qui se voyait un nouveau Skanderbeg, ou à Nicolae Ceausescu qui avait choisi pour modèle Michel le Brave - cette identification forcée (ou pseudomorphose, pour reprendre l'expression de Spengler³ est assez bien

¹ Cf. N. Iorga, Faze suflètești și cărți reprezentative la Români cu specială privire la legăturile "Alexandriei" cu Mihai Viteazul, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, s. II, t. XXXVII (1915) ; P. H. Stahl a calculé que le prénom Alexandre se retrouve 9 fois chez les princes moldaves, 6 fois chez leurs homologues valaques et 8 fois chez les princes phanariotes, cf. Names of princes, names of peasants in Romania, in *Name and Social Structure. Examples from Southeast Europe*, New York, Columbia University, 1998, p. 98.

² Le nom de Jules César est devenu titre impérial chez les peuples germaniques (Kaiser) et slaves (Tsar). Pour résumer, un nom est un rappel et un programme de vie, cf. M. Mitterauer, Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte, Munich, C. H. Beck, 1993.

³ "L'eau emporte des cristaux de métal en érodant la roche. Au cours des processus géologiques, des mouvements telluriques qui détruisent les montagnes, la lave se répand, se fige et se cristallise, mais elle emplit la place vide occupée jadis par les cristaux du métal. De sorte qu'on obtient des formes falsifiées, des cristaux dont la structure interne contredit la structure externe, une espèce minérale dans une autre. la pseudomorphose est cela". Cité par M. Heller et A. Nekrich, L'Utopie au pouvoir. Histoire de l'URSS de 1917 à nos jours, Paris, Calmann-Lévy, 1982, p. 248-9, d'après O. Spengler, Der Untergang des Abendlandes. (1932).

connue pour qu'il soit encore nécessaire d'insister plus longuement là-dessus.

Le thème de ma communication est une invitation à la réflexion sur deux moments significatifs du règne de deux personnalités en apparence très différentes : il s'agit des deux dernières années du règne d'Alexandre I. Cuza et de Carol II. Ces périodes sont marquées par le recours à un "coup d'Etat" (dans le cas de Cuza) ou à la "dictature royale" de Carol II, par la prise en main directe des rênes du pouvoir et par l'instauration d'un régime autoritaire. Dans les deux cas, la justification avancée par les intéressés a été la nécessité de réaliser les réformes fondamentales par-dessus la tête et en dépit de la résistance des partis politiques et du parlement : la réforme agraire dans le cas de Cuza, la création d'une industrie nationale lourde et d'armement, pour Carol II.

J'ai dit que Cuza et Carol II étaient des personnalités *en apparence* très différentes. En apparence, seulement, car une analyse plus attentive permet de constater un nombre troublant de similitudes entre les deux monarques : ainsi, tous les deux montent sur le trône après deux-trois ans de "transition" : 1856-1858 (période des caïmacams et des Divans ad-hoc) pour le premier, et 1927-1930 (la Régence pendant la minorité de Michel Ier), pour le second ; tous les deux sont confrontés aux luttes des partis politiques et s'efforcent de gouverner par-dessus les partis et réaliser l'unité nationale autour du trône ; tous les deux ont été accusés de régner entourés par une camarille royale dirigée, dans le cas de Cuza, par César Librecht, le toutpuissant directeur-général des Postes et du Télégraphe⁴, et par Ernest Urdăreanu, le maréchal du Palais, dans le cas de Carol II.

Tous les deux ont également prêté le flanc à des accusations d'immoralité comme aucun autre souverain roumain dans leur vie privée, et d'avoir permis à leurs maîtresses respectives de s'afficher et de se mêler de la vie politique - moins pour Marie Obrenovici, dans le cas de Cuza, bien davantage en ce qui concerne Elena (Magda) Lupescu dans le cas de Carol II. Précisons toutefois que Cuza était plus "coupable" que Carol, dans la mesure où il était toujours marié à Elena Rosetti (Elena Doamna) qui a poussé l'abnégation jusqu'à adopter les deux fils que son mari avait eu de sa liaison avec Marie Obrenovici ; alors que Carol II avait divorcé de la princesse Hélène de Grèce en 1928 et se trouvait par conséquent libre de faire ce que bon lui plaisait dans sa vie privée.

⁴ Voir pour lui C. C. Giurescu, Viața și opera lui Cuza Vodă, 2e éd., Bucarest, 1970, p. 365 et suiv.

La tentation autoritaire d'Alexandre I. Cuza

Les deux monarques ont été forcés d'abdiquer à peu près au même âge - 46-47 ans - suite à une coalition de toutes les forces politiques, coalition appelée "monstrueuse" dans le cas de Cuza, et sans adjectif dans le cas de Carol II.

Notons enfin un autre trait commun des deux monarques, le mécénat culturel - création des Universités de Iasi et de Bucarest par Cuza, les Fondations royales et les foyers culturels (câmine culturale) par Carol⁵, les lois sur l'enseignement, obligatoire dans le cas du premier, universitaire et normal, pour le second, etc.

Ces similitudes ne sauraient, à elles seules, justifier une étude plus poussée de la politique des deux monarques vivant à des époques et dans des circonstances très différentes. L'élément fondamental qui attire l'attention a été l'essai de règne autoritaire suite à un coup d'Etat et les modalités d'installation et d'organisation d'un régime politique personnel en vue de réaliser des réformes considérées comme indispensables pour la sauvegarde du pays et pour le maintien de la paix civile.

Les documents qui permettent cette comparaison sont les suivants:

1) Les instructions de Cuza à Costache Negri, son agent à Constantinople, en date du 15/27 juin 1863. Ils subsistent en deux versions:

a) Un brouillon avec des corrections, dans l'Archive Cuza à la Bibliothèque de l'Académie roumaine, IV, f. 110-147v°⁶.

b) Un second exemplaire rédigé par Baligot de Beyne, le secrétaire du prince, et selon ses indications, porte sa signature "A. I. Cousa" (Archive Cuza, VII, f. 183-214).⁷

⁵ Vu que les volumes V et VI de Enciclopedia României parue à Bucarest depuis 1938 n'ont plus été imprimés, on se contentera du volume d'hommage publié en juin 1940 par Revista Fundațiilor Regale et qui porte le titre révélateur Restaurarea 1930-1940. On y retrouve, dans l'ordre, la signature de Tudor Arghezi, Camil Petrescu, Constantin Rădulescu-Motru, Mihail Sadoveanu, Lucian Blaga, Nicolae I. Herescu, Cezar Petrescu, George Călinescu, Ion Marin Sadoveanu, Perpessicius, Alexandru et Ionel Teodoreanu, Tudor Vianu et beaucoup d'autres personnalités de la culture roumaine.

⁶ I. Hudiță, Franța și Cuza Vodă. Lovitura de stat proiectată în 1863. După documente inedite, în Hrisovul, I (1941), p. 319-329.

⁷ C. C. Giurescu, op. cit. p. 179-180.

2) A la demande des ambassadeurs anglais et français de Constantinople, et d'Aali pacha, le ministre turc des Affaires Etrangères, Cuza fait rédiger par Baligot de Beyne un projet de Constitution (juillet 1863) conservé dans deux versions :

a) Un exemplaire dans les papiers de Ion Alecsandri, l'agent du prince à Paris (Archive Ion Alecsandri, Bibliothèque de l'Académie roumaine, III, 83).

b) Un exemplaire dans sa forme définitive envoyé à Costache Negri le 30 juillet/11 août 1863. (Archive Cuza, XVI, f. 85-93v^o). Rédigé par Baligot de Beyne qui écrivait, le 30 août 1863, à Ion Alecsandri : "Tel que je l'ai lu à S.A.S., après quarante-huit heures d'un labeur solitaire, tel il a été remis sans le changement d'un iota à Bordeano, qui l'a porté à Constantinople. " ⁸

3) Statut élargissant la Convention du 7/19 août 1858 ("Statut desvoltător Conventiunei din 7/19 august 1858"), contenant les propositions de Cuza. ⁹

4) Acte additionnel à la Convention du 7/19 août 1858 ("Acte aditional la Conventiunea din 7/19 august 1858"), en date du 16/28 juin 1864. Il s'agit de la forme approuvée par les ambassadeurs des Grandes Puissances. ¹⁰

5) Divers messages et proclamations de Cuza entre le 2/14 mai et le 1/14 juillet 1864. ¹¹

6) La Constitution du 27 février 1938 du roi Carol II. ¹²

On voit donc que Cuza a eu besoin de plus d'un an (juin 1863-juillet 1864) pour aboutir à l'Acte additionnel, en passant par les différentes

⁸ Découvert par l'infatigable archiviste Iuliu Tuducescu, ce document a été publié par I. C. Filitti, Un proiect de Constituție inedit al lui Cuza Vodă de la 1863, în *Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj*, V (1928-1930), p. 354-402.

⁹ V. Kogălniceanu, Acte relative la 2 Maiu 1864...., Bucarest, 1894, p. 14-16.

¹⁰ Idem, Ibidem, p. 72-76.

¹¹ Mesagii, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza Vodă, Vălenii de Munte, 1910, p. 111-123.

¹² *Monitorul Oficial*, n° 48, 27 février 1938 ; Enciclopedia României, I, Bucarest, 1938, texte entre les p. 200-201 et fac-similé.

La tentation autoritaire d'Alexandre I. Cuza

versions de la Constitution de 1863 et le Statut élargissant la Convention de 1858. Dans le cas de Carol II, un projet de Constitution rédigé par le roi lui-même a été communiqué à Alexandru Vaida Voevod à l'été 1937.¹³

Le projet de Constitution de juillet 1863 a été rédigé, selon ses dires, par Baligot de Beyne en 48 heures, alors que la Constitution de 1938, oeuvre de l'avocat Istrate Micescu et du professeur Ion V. Gruia, a été conçue elle-aussi en maximum trois jours.¹⁴ Par ailleurs, la Constitution de 1938 s'inspirait largement des idées de Cuza, ce qui a été immédiatement remarqué par P.P.Negulescu qui l'appelle "Statut", (allusion à celui de 1864) et non pas Constitution, car octroyé par le roi.¹⁵

Ioan C. Filitti a prouvé sans difficulté que le projet de Constitution de 1863 suivait assez fidèlement la Constitution française du 14 janvier 1852 du président Louis Napoléon, futur Napoléon III. Ceci sort du cadre de notre étude dont le but est de comparer les Constitutions de Cuza et celle de Carol II. Je me bornerai donc, sauf exception, d'analyser la seule Constitution de 1863 puisqu'elle traduit le mieux les idées de Cuza, diluées à la suite des négociations avec les représentants des Puissances garantes.

Les circonstances dans lesquelles ont été rédigées ces deux Constitutions à 75 ans d'intervalle sont bien connues aujourd'hui. Dans le cas de Cuza, le prince était exaspéré par les blocages rencontrés dans la Chambre des Députés et au gouvernement, dominés par les conservateurs, sur la voie des réformes qui lui tenaient à coeur : la réforme agraire, la sécularisations des biens ecclésiastiques et la réforme électorale.

Le premier point était le système électoral défini par la Convention de Paris de 1858 qui avait comme conséquence principale le fait que les Principautés Unies avaient, entre 1858 et 1863, un électeur pour 1100 habitants. Par le "Asezământ electoral" du 2/14 mai 1864, les Roumains disposaient dorénavant d'un électeur pour 8 à 9 habitants (570.690 électeurs pour une population de 5 millions d'habitants). On exigeait, pour être électeur, de savoir lire et écrire et d'avoir 25 ans révolus (30 ans pour être éligible) ; les trois collèges institués par la Convention de 1858 étaient remplacés par deux catégories d'électeurs - les électeurs primaires et les électeurs directs. Le Statut de 1864 prévoyait que l'Assemblée électorale aurait 160 députés, dont 94 représentant les villes et

¹³ Voir Al. Vaida Voevod, *Memorii*, III, Cluj, Dacia, 1997, p. 180, 199-200.

¹⁴ P. Pandrea, *Memoriile mandarinului valah*, Bucarest, Albatros, 2000, p. 405 et 159 ; Al. Vaida Voevod, *op. cit.*, III, p. 199-200.

¹⁵ P. P. Negulescu, *Constituția României*, în *Enciclopedia României*, I, p. 200 b.

66 les campagnes, ce qui conférait aux villes une surreprésentation notable par rapport aux villages et ceci dans les conditions où la population urbaine représentait à peine 10% du total.

Cuza s'était heurté dès le début de son règne aux tendances extrêmes des hommes politiques, les libéraux (ou "rouges"), qu'il considérait trop radicaux (p. ex. C.A.Rosetti et I. C. Brătianu), et les conservateurs qui refusaient ses réformes et notamment la réforme agraire telle que la voulait le prince. Ceci a eu comme conséquence une grande instabilité gouvernementale, avec des gouvernements qui souvent ne représentaient pas la majorité de la Chambre et tombaient dès qu'une motion de méfiance était votée contre eux. Ainsi, Grégoire Sturdza déclarait que les gouvernements changent avec les saisons et qu'il y a "des ministères pour l'hiver tant que durait le froid, et dès que la forêt se couvrait de feuilles, d'autres venaient pour les remplacer."¹⁶ L'assassinat du Premier Ministre Barbu Catargiu, le 8/20 juin 1862, qui venait de faire voter la réforme agraire dans un sens différent de celui préconisé par Cuza, a plongé le parti conservateur (ou plutôt les conservateurs, car le parti a été créé seulement en 1876, un an après la parti libéral), a plongé donc les conservateurs dans un grand désarroi, certains de ses membres passant aux libéraux.

Face à ces deux tendances, Cuza a essayé de s'entourer d'un groupe de fidèles qui devaient former à leur tour une ébauche de parti politique. C'est le sens des paroles de I. C. Brătianu qui écrivait, le 26 janvier 1863, à sa femme : "Ici / à la Chambre/ les affaires sont très troublées et excitées : un grand combat a lieu entre la Chambre et le prince qui a réussi à créer un parti qui, bien que composé d'hommes sans aucune autorité morale dans le pays, fait des troubles dans la Chambre et bloquent les travaux".¹⁷ Les paroles du chef libéral sont injustes, car il s'agissait, après tout, d'hommes comme N. Catargiu, I. Filipescu, M. Kogălniceanu, N. Lahovary, Iorgu Radu et C. Sturza.

C'est ainsi que naquit, au printemps 1863, dans l'esprit de Cuza l'idée du coup d'Etat, alors que les libéraux et les conservateurs esquissaient un rapprochement visant à détrôner le prince et qui fut baptisé la coalition monstrueuse ("monstruoasa coaliție").¹⁸ Cette coalition englobait les ultra-

¹⁶ I. Hudiță, *art. cit.*, p. 300.

¹⁷ *Idem, Ibidem*, p. 303.

¹⁸ *Idem, Ibidem*, p. 312 ; C.C.Giurescu, *op. cit.*, p. 164-181 ; V. Russu, *Monstruoasa coaliție și detronarea lui Al. I. Cuza*, în *Cuza Vodă. In memoriam*, Iași, Junimea, 1973, p. 503-550 ; V. Stan, *Câteva considerații în legătură cu*

La tentation autoritaire d'Alexandre I. Cuza

libéraux (Rosetti, Brătianu) et le parti des "prétendants", Georges Bibescu, Barbu Stirbey, Michel et Grégoire Sturdza, etc.

La suite des événements est connue : Cuza, qui avait refusé les pleins pouvoirs que lui offrait la Chambre après l'assassinat de Barbu Catargiu, commence à se préoccuper de la question : suppression de l'Assemblée, réformes par décret, réforme de la loi électorale et nouveau parlement, élargi, et ce dès juin 1863. Mais, pour ce faire, il avait besoin de l'accord des Puissances garantes pour modifier la Convention de Paris de 1858. C'est ainsi que prirent forme les projets de Constitution qui ont abouti au Statut du 2/14 mai 1864 et à l'Acte additionnel à la Convention.

Une fois le Parlement dissous, le 2/14 mai 1864, le gouvernement Kogălniceanu entreprit les grandes réformes du règne de Cuza : la loi électorale, la réforme agraire, la loi de l'instruction publique, l'introduction du Code civil (Napoléon), la réforme de l'Eglise orthodoxe (création du Synode, nomination des évêques par l'Etat, l'égalité religieuse des citoyens de confessions diverses, l'obligation du mariage civil, le divorce civil), l'adoption du calendrier grégorien, du système métrique, la création du monopole de l'Etat sur le sel et sur le tabac, etc. Même si toutes ces réformes n'ont pas survécu à Cuza, elles témoignent de sa vision moderne et de son désir sincère de réformer le pays. 75 ans plus tard, le roi Carol II fit à son tour un coup d'Etat avec l'accord des principaux hommes politiques (qui formeront le Conseil de Couronne) mais à l'exception notable de C.I.C. (Dinu) Brătianu et I. Maniu, présidents des deux principaux partis politiques roumains. Ce coup commence par l'adoption d'une nouvelle Constitution et par une activité réformatrice qui dure jusqu'aux élections du 1-2 juin 1939, donc seize mois, alors qu'en 1864 le délai a été de seulement six mois (mai-novembre). Parmi les réformes de Carol II notons la suppression des partis politiques, l'organisation de l'économie nationale, de l'armée, la réforme territoriale, la loi de l'administration, la suppression des syndicats et la création des corporations ("bresle"), de Straja Tării (mouvement de boy scouts imité d'après Baden Powell), du parti unique (le Front de la Renaissance Nationale, rebaptisé le Parti de la nation), d'un Conseil de Couronne et d'un Conseil supérieur de l'Economie (appelé à définir les plans de développement économique), etc.

En 1938, le péril venait surtout de l'extrême-droite, le mouvement légionnaire (la Garde de Fer) qui avait obtenu 15,53% des voix aux

"monstruoasa coaliție" și durata existenței ei, în Revista istorică, n. s., II/7-8 (1991), p. 383-397.

élections de décembre 1937, mais en réalité plus de 26%.¹⁹ En dépit de son auto-dissolution en février 1938, la Garde de Fer fut féroce ment poursuivie, ses leaders emprisonnés et assassinés, ce qui attira la riposte des légionnaires et l'assassinat du Premier Ministre, Armand Călinescu. Finalement, Carol II s'attira la haine de tous les partis politiques et son abdication de septembre 1940 peut être considérée comme le résultat de l'action d'une nouvelle coalition politique, monstrueuse ou pas.

Revenant à la comparaison des Constitutions de 1863 et de 1938 et des actes et réformes qui les ont accompagnés, on constate en premier lieu l'affirmation et l'exaltation du pouvoir monarchique par rapport au pouvoir législatif à un degré inconnu des Constitutions de 1866 et de 1923.²⁰ Ainsi, le prince "a seul l'initiative des lois qui sont élaborées par un Conseil d'Etat". (Constitution de 1863, art. 4) L'article 31 de la Constitution de 1938 prévoit que "l'initiative des lois appartient au roi. Chacune des deux Assemblées peut proposer de sa propre initiative uniquement des lois dans l'intérêt général de l'Etat." Pourtant, par ce même article 31, le roi pouvait refuser de sanctionner les lois votées par le Parlement sans avoir à rendre publiques ses raisons. (Idem dans l'art. 4 de la Constitution de 1863).

Dans le Statut du 2/14 mai 1864, Cuza statuait que "Les décrets émis par le prince jusqu'à l'ouverture de la nouvelle Assemblée, après proposition du Conseil des ministres et avis du Conseil d'Etat, auront force de loi". (art. 18, § 2). Cette disposition se retrouve aussi dans la Constitution de 1938 (art. 46, § 7 et 14), mais avec la réserve de leur approbation par le Parlement.

Une innovation riche en conséquences a été la création du Sénat : tous les projets de Cuza, depuis la Constitution de 1863 et jusqu'à l'Acte additionnel, confèrent au Sénat un rôle d'auxiliaire du prince. Son président de droit était le métropolitite, et le prince nommait un de ses deux vice-présidents (et même deux par le Statut du 2/14 mai 1864), l'autre étant élu par l'Assemblée. Les autres membres du Sénat étaient les évêques (qui sont

¹⁹ Voir les affirmations d'Eugen Cristescu au procès du maréchal Antonescu in Procesul Marii Trădări Naționale, Bucarest, 1946, p. 173 : 800.000 votes au lieu des 478.378 voix officiellement proclamées. Moins clair dans la nouvelle édition Procesul mareșalului Antonescu. Documente, I, éd. M.-D.Ciucă, Bucarest, 1996, p. 336 : 300.000 voix escamotées par le Ministère de l'Intérieur. Voir aussi A. Heinen, Die Legion "Erzengel Michael" in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation, Munich, 1986, p. 356. (*Südosteuropäische Arbeiten*, 83).

²⁰ Cf. A. Rădulescu, Puterea executivă în noua Constituție, în *Revista Fundațiilor Regale*, VII/6 (1940), p. 587-601.

La tentation autoritaire d'Alexandre I. Cuza

nommés par l'Etat), le Premier Président de la Cour de Cassation (idem), le plus ancien en grade des généraux en activité (idem), plus 64 membres nommés par le prince sous diverses formes ("les personnes que le prince trouvera convenient de les élever à cette haute fonction", Constitution de 1863, art. 9, plus nuancé dans l'Acte additionnel, art. 12). Le Corps pondérateur (autre nom du Sénat) doit étudier tous les projets de lois votés par les députés, à l'exception du budget (Acte additionnel, art. 13, 14), et il est seul habilité à recevoir des pétitions (Acte additionnel, art. 15).

Dans la vision de Carol II, le Sénat remplissait des fonctions analogues : la moitié des sénateurs (au nombre de 88) étaient nommés par le roi, et l'autre moitié, formée des sénateurs de droit (l'héritier du trône, les princes de sang, les chefs de toutes les religions, etc) et ceux élus par les membres des corps constitués étant tout aussi dévoués au roi (art. 63, 64). Les adversaires du coup d'Etat de 1938, sénateurs de droit, ont refusé de siéger et ont été exclus pour la durée de la législation.

Dans le cas de la Chambre des députés, on constate une grande différence entre les Constitutions de 1863-4 et de 1938, différences qui tiennent essentiellement à la démarche politique du souverain. Cuza a élargi de façon considérable l'électorat afin de promouvoir des hommes nouveaux : la Chambre élue en décembre 1864 avait seulement 7 députés qui avaient déjà siégé auparavant, dont trois étaient des fidèles du prince.

En revanche, désireux d'écarter la Garde de fer du pouvoir, Carol II a relevé l'âge de la majorité électorale à 30 ans, tout en accordant le droit de vote aux femmes qui votaient mais ne pouvaient être élues.

Une forte similitude se retrouve cependant dans le mode de désignation des candidats aux élections : en 1864, le gouvernement de Mihail Kogălniceanu présente dans chaque circonscription électorale le "candidat officiel", comme en France en 1852 : on sait, en effet, que Kogălniceanu avait composé les listes de noms qu'il télégraphia aux préfets. On a pu donc parler d'un Sénat et d'une Chambre "nommés" et non "élus" en 1864.²¹

En 1939, lors des élections du 1 et 2 juin, les candidats devaient obligatoirement exercer un des métiers prévus par l'article 61 de la Constitution : 1) Agriculture et travail manuel ; 2) Commerce et industrie ; 3) Occupations intellectuelles, chaque groupe ayant 86 députés, *tous* recommandés et autorisés à candidater par le parti unique (FRN).

Notons aussi, dans le cadre de la réforme administrative, la création en 1863 de quatre préfectures générales couvrant tout le pays,

²¹ C. C. Giurescu, op. cit., p. 315-317.

auxquelles correspondent les dix "tinuturi" (régions) de 1938 qui coiffaient les départements existants.

Parmi les mesures d'accompagnement des deux Constitutions, notons aussi l'extension de la censure en 1864 et, 75 ans plus tard, l'instauration de l'état de siège et la création de la Direction générale de la presse et de la propagande, dans le même but de contrôler et de juguler la presse d'opposition.

Enfin, le Statut de 1864 et la Constitution de 1938 ont été, tous les deux, soumis au plébiscite populaire, qui les ont adoptés à une écrasante majorité : 682.621 oui, 1307 non et 70.220 abstentions en 1864 (10.22-14/26 mai) ; 4.297.581 oui et 5843 non en 1938 (le 24 février).²²

Ces quelques remarques permettent de reconnaître, au-delà de toutes les différences d'époque et de conjoncture générale, une certaine similitude entre les démarches de Cuza et de Carol II. Chacun d'eux voulait mettre en place un parlement docile afin de réaliser les réformes qu'il estimait indispensables. Dans le cas de Cuza, nous avons la réforme agraire, la loi de l'instruction obligatoire et gratuite et bien d'autres. Dans le cas de Carol II, son programme a été ainsi défini par son proche conseiller et futur Premier Ministre, Armand Călinescu, le 13 mars 1938 :

"La rédaction et le début de la réalisation d'un grand programme constructif - armement, des fabriques d'armement, voies de communications, le développement du potentiel agricole".²³

La création d'une grande industrie nationale - lourde et d'armement - était un projet plus ancien de Carol II qui s'était inspiré des idées de Mihail Manoilescu, théoricien du parti unique et de l'Etat corporatiste, mais aussi un analyste lucide des structures du commerce internationale. Ainsi, Manoilescu relevait l'exploitation des pays agraires et productrices de matières premières à faible valeur ajoutée par les pays industrialisés, productrices de machines et d'outillage industriel, qu'il résumait ainsi : "dans les échanges internationaux, le produit du travail annuel d'un ouvrier industriel permet d'acheter le produit du travail annuel d'environ dix travailleurs de l'agriculture." ²⁴

²² Idem, Ibidem, p. 255 ; P. P. Negulescu, art. cit., p. 196.

²³ Cité par M. Mușat et I. Ardeleanu, România după Marea Unire, II/2, noiembrie 1933-septembrie 1940, Bucurest, 1988, p. 813.

²⁴ M. Manoilescu, Rostul și destinul burgheziei românești, Bucurest, 1942, p. 139. Pour la naissance et l'affirmation de ses idées, voir, du même, Memorii, éd. V. Dinu, Bucurest, 1993, 2 vols. (Colecția Biblioteca Băncii Naționale).

La tentation autoritaire d'Alexandre I. Cuza

Et Manoilescu de plaider pour l'industrialisation forcée de la Roumanie avec, comme corollaire, la "roumanisation" de l'économie, l'essor d'une véritable bourgeoisie d'entrepreneurs et, enfin, une réforme du système politique dans le sens du corporatisme, de la direction du pays par les industriels et les artisans, et non plus par les hommes politiques traditionnels, notamment les avocats, surreprésentés au parlement avant 1938. Pour réaliser cette véritable révolution industrielle et sociale, il fallait l'intervention massive de l'Etat, le principal client de l'industrie.²⁵

Carol II a compris ce message et s'est efforcé de soutenir l'essor d'une industrie nationale axée sur les grandes entreprises des capitalistes comme Nicolas Malaxa, Max Auschnitt et Ion Gigurtu, entreprises dont il détenait de forts paquets d'actions.²⁶

Ce faisant, le roi entrainait en conflit avec la bourgeoisie libérale et national-paysanne, liée à la finance, à l'agriculture et à l'industrie extractive et légère. Les deux dernières années de son règne ont signifié la mise en pratique de cette politique contre les partis traditionnels. Finalement, le roi a perdu son pari à cause de la conjoncture internationale - expansion de l'Allemagne, pacte germano-soviétique de 1939, début de la Seconde Guerre mondiale, perte de la Bessarabie, de la Bucovine du Nord et de la Transylvanie du Nord en 1940. Ces échecs, dûs à la position géopolitique de la Roumanie plutôt qu'à son système politique, lui ont coûté le trône. Cependant, si l'on regarde la carte de l'Europe entre 1938 et 1941, on voit que l'Allemagne, l'URSS et l'Italie ont occupé aussi bien des républiques parlementaires (France, Tchécoslovaquie, Autriche, pays baltes et Finlande), que des monarchies parlementaires (les pays du Bénélux, le Danemark, la Norvège et la Grèce), et des régimes autoritaires (Pologne, Yougoslavie, Albanie).

Ce n'est donc pas la politique de Carol II qui est responsable de la débâcle de 1940, mais la conjoncture internationale et la

²⁵ Cf. H. L. Roberts, Romania. Political problems of an agrarian state, New Haven, Londres, 1951, p. 193-222.

²⁶ N. Caranfil, Progresele industrializării noastre, în *Revista Fundațiilor regale*, VII/6 (1940), p. 667-675 ; Enciclopedia României, III et IV (Economia națională) ; H. L. Roberts, op. cit. ; I. Puia, Le développement de l'industrie roumaine dans les années qui ont précédé la Seconde Guerre mondiale, in *Revue roumaine d'histoire*, X (1971), p. 483-504 ; M. F. Iovanelli, Industria românească 1934-1938, Bucarest, 1975. Pour le cadre politique de la période voir Al. G. Savu, Dictatura regală (1938-1940), Bucarest, 1970 ; M. Mușat, I. Ardeleanu, op. cit., II/2, p. 787-1338 ; I. Scurtu, Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană, Bucarest, 1988, p. 428-514.

situation géopolitique du pays. Les suites de cette politique d'industrialisation et d'armement ont été visibles notamment en 1941-1945, lorsque l'économie roumaine a bien supporté le poids de la guerre à l'Est et ensuite à l'Ouest.²⁷ Le vrai désastre a été l'occupation et le pillage de la Roumanie par l'armée rouge entre 1944 et 1958.

Pour finir, essayons de récapituler les définitions qui ont été données aux régimes instaurés par Cuza et par Carol II à la fin de leurs règnes respectifs. Cuza a été accusé d'autocratie et de tendances dictatoriales²⁸, ensuite de "veiled dictatorship" (dictature masquée) et de "despote".²⁹ Dans le cas de Carol II, la tendance générale est de qualifier la "dictature royale" de régime autocratique ou régime autoritaire.³⁰ La dérive totalitaire de ce dernier régime me semble pourtant visible dans la suppression des partis politiques et la création du parti unique (sur le modèle italien et allemand), dans l'instauration de l'état de siège et du contrôle sévère des mass media, dans le culte de la personne du souverain, dans la roumanisation de l'économie qui a mené à la persécution des Juifs réalisée par le général Antonescu.³¹

²⁷ M. Antonescu, Deux années de gouvernement (6 septembre 1940-6 septembre 1942), Bucarest, 1942 ; Al. Cretzianu (éd.), Captive Romania. A decade of Soviet rule, New York, 1956, notamment p. 3-103, les contributions de G. Ionescu, The economic field et R. Plessia (les problèmes financiers).

²⁸ T. W. Riker, The Making of Romania. A Study of an international Problem, 1856-1866, Oxford, Londres, 1931, p. 462-463.

²⁹ *Idem*, *Ibidem*, p. 455 et 461.

³⁰ Voir les opinions citées par M. Mușat et I. Ardeleanu, *op. cit.*, p. 787-790 ; I. Scurtu, *op. cit.*, p. 434, parle de "monarchie autoritaire".

³¹ Cf. H. Prost, Destin de la Roumanie (1918-1954), Paris, 1954, p. 114-115.

TRANSFORMAREA RELAȚIILOR STAT-BISERICĂ ÎN UCRAINA ÎN PERIOADA TOTALITARISMULUI (1938-1943, 1988-1989)

Începută la sfârșitul anilor 20, întărirea sistemului totalitar în URSS a fost desăvârșită numai în a doua jumătate a anilor 40, ca urmare a victoriei asupra Germaniei fasciste și a aliaților săi. Această situație într-o mare măsură a marcat și evoluția relațiilor între biserică-stat din Ucraina sovietică. Etapa actuală a relațiilor stat-biserică nu ne dă un suport pentru concluzii optimiste, datorită poverii politicii ateismului militar pe care îl exercită URSS și guvernul sovietic, începând din anul 1945.

Istoriografia problemei

Elaborarea științifico-teoretică a acestei probleme se poate afirma cu siguranță că încă se găsește într-un stadiu primar. În perioada anilor 1950-1980, nici un studiu nu a avut o bază științifică. În istoriografia sovietică, din motive ideologice se dezbătea, cu prioritate, numai tematica științifico-ateistă, în care bisericii și religiei ca "opium al poporului" nu i se oferea locul cuvenit. Oferindu-se o apreciere istoricilor religiei, istoricul contemporan din Lvov, I. Pavlovski a observat că "ei își luau o anumită teză dinainte pregătită, o puneau pe hârtie, iar tot materialul factual îl compuneau în așa fel încât dacă trebuiau să emită teza respectivă, să o poată face cât mai repede". Într-un cuvânt, concluziile științifice ale acestor teze nu reieșeau dintr-o analiză aprofundată a materialului factual, ci erau stabilite dinainte¹.

La sfârșitul anilor 80, cu ocazia sărbătoririi creștinizării Rusiei Ucrainiene și a întâlnirii istorice dintre Papa Ioan Paul al II-lea și Mihail Gorbaciov, în anul 1990, pentru prima dată în istoria contemporană s-au evidențiat o serie de urmări în direcția analizei multilaterale a rolului și locului bisericii și a religiei în istoria medievală a Ucrainei. Cu toate acestea, nu se poate vorbi despre o elaborare științifică de către istoricii și filozofii ucrainieni în sfera cercetării relațiilor dintre stat și biserică în

¹ Paslavsky I., *Mij Shodom i Zahodom: Greko-katoletzka tzerkva jak fenomen ukrainski natzionalni kulture*, în *Dzvin*, 1990, Nr. 10, p.100.

perioada interbelică. Atât în Ucraina cât și peste hotare, până nu demult exista o așa-zisă “conspirație a tăcerii”, ce a dat posibilitatea unor istorici ai bisericii să afirme existența în istoria contemporană a “rezervelor potențiale ale problematicii bisericesti în studiul istoriei Ucrainei”².

Cu adevărat, primele cercetări științifico-teoretice privind relațiile biserică-stat în Ucraina în perioada postbelică au apărut numai în ultimele decenii. Excepție fac poate lucrările cercetătorilor emigranți B. Botzurkiv și ale cercetătorului rus D. Pospelovski, care până în prezent au câteva lucrări traduse în limbile lor materne³. Din seria de lucrări care au apărut în perioada sovietică, putem aminti doar două publicații ale directorului Consiliului în probleme de biserică, V. Kuroyedov⁴. Politica “perestroikăi” a lui M. Gorbaciov a favorizat dialogul deschis al istoricilor aflați de o parte și de alta a “cortinei de fier”. Rezultatele acestei politici au fost desfășurarea în orașul de munte Slavsko, în Carpații Ucrainieni, la începutul lui septembrie 1990, a primei “mese rotunde” a istoricilor ucrainieni și a celor din diasporă. La lucrările forumului au luat parte cercetători cunoscuți în domeniul bisericii, evidențiindu-se B. Botzurkiv⁵. Acesta a încercat să sublinieze tendințele dezvoltării relațiilor stat-biserică și să stabilească tipurile structurilor religioase în Ucraina sovietică. Conform opiniei acestuia, “contopirea religiei cu politica, atunci când nu există o diferențiere a funcțiilor lor, o putem numi teocrație sau cezaropatie - apariția unui stat cu o singură confesie și după aceea, stat uniconfesional”. Exemplul clasic este imperiul rus până la revoluția din 1905. Într-un timp scurt al împlinirii statale ucrainiene, 1917-1920, se observă tendința de a

² Shep N.A., Potentiyni rezerve tzercovnoi problemateke u vevceni istorii Ukraine, în *Istorechna nauka na porozi XXI stolitea: pidsumke ta perspektive: Materiale Vseukrainskoi naukovoï konferenzii* (Harkov, 15-17 11.1995.) Harkov, 1995, p. 263-267.

³ Bociurkiw, B.R., Church-State Relations in the URSS Religion and the Soviet State: A Dilemma of Power, sub red. lui M. Hayward, W. C. Fletcher, London, 1969, p. 71-104; The Formulation of Religious Policy in the Soviet Union Readings on Church and State, sub red. lui J.E. Wood, Gr. Waco, Texas, 1989, p. 303-318; Pospelovsky, D.V., The Russian Church under the Soviet Regime, 1917-1982 - New-York, 1984; A History of Soviet Atheism in Theory and Practice, and the Believer, London, 1987-1988.

⁴ Kuroyedow V., Iz istorii vzaimootnosheniy sovetskovo gosudarstva i tzerkvi, în *Voprosz istorii*, 1973 Nr. 9, p. 15-31, Religia i tzerkov v sovetskom obshestve, Moscow, 1984.

⁵ Probleme doslidjenea istorii Ukraine Pershey krugley stil istorekiv. (Slavsko, 4-6.09 1990), Lvov, 1993, p. 51.

Transformarea relațiilor stat-biserică

stabili “despărțirea neantagonistă a bisericii de stat”⁶. Perioada sovietică în istoria Ucrainei, după opinia istoricului Botzurkiv, “reprezintă progresia de la despărțirea antagonistă la polarizarea detaliată”, adică la lichidarea religiei și înființarea ateismului de stat. “Aici noi putem să urmărim două tendințe, - scrie B. Botzurkiv - și politica sovietică bisericească reprezintă oscilarea șovăitoare între acestea”.

Tendința fundamentalistă, din punct de vedere istoric este legată de aparatul de agitație ideologică al partidului. Era reprezentată de Lenin, Stalin și Hrușciov. Această linie era îndreptată spre o quasipolarizare, formarea ateismului de stat. Ea corespunde modelului care reunește tendințele politicii religioase și naționale. Modelul de societate nouă (“melting pot”) trebuia să fie deposedat de semne naționale și religioase iar credințele religioase (“practici magice”) și conștiința națională (“naționalismul”) erau considerate o piedică pentru o asemenea societate⁷. O altă tendință, pragmatică, reprezentată istoric de organele de siguranță ale statului, consta într-o linie îndreptată spre pătrunderea, manipularea și controlul grupelor religioase ca un potențial pericol pentru sistemul de stat⁸.

Istoric, procesul de maturizare a sistemului totalitar și distrugerea societății civile (civil society) și a organizațiilor religioase în Ucraina sovietică corespunde sfârșitului anilor 1930. În 1939, în Ucraina sovietică n-a mai rămas nici un episcop ortodox și nici o biserică aparținând acestui rit, nici o mănăstire, dar au mai rămas nu mai mult de 12-15 biserici. Modificarea politicii sovietice în domeniul religiei, conform părerii lui Botzurkiv începuse încă din 1938, având o direcție pragmatică, deci “control, manipulare iar dacă era vorba despre reducerea numărului instituțiilor bisericești, atunci aceasta se făcea prin intermediul ierarhiei bisericești”⁹. După părerea noastră, tendința pragmatică o schimbă pe cea fundamentalistă nu în 1938, ci în 1943, când Biserica Ortodoxă Rusă a obținut de la stat și îndeosebi de la Stalin concesii deosebite și, totodată, a fost pus sub control Consiliul în problemele Bisericii Ortodoxe Ruse care a fost înființat în cadrul Consiliului Comisarilor Naționali (mai târziu, Consiliul de Miniștri) al URSS. În realitate, din această perioadă, Biserica Ortodoxă Rusă se transformă într-un aliat de nădejde, deși a fost sub

⁶ Ibid.- p. 55-56.

⁷ Ibid.- p. 56.

⁸ Ibid.- p. 56.

⁹ Ibid.- p. 57.

controlul total al statului socialist care cu pași repezi se apropia de “comunism”, unde religia este schimbată cu “ateismul militant”¹⁰.

Dând o apreciere politicii religioase sovietice a anilor 1940, cercetătorul din Kiev, T. Chumachenko consideră și el că aceasta “oscila tot timpul între doi poli - ideologia fără compromis, care un timp se învecina cu un alogism total și decorativele “cuie comuniste” de factură mistică medievală și cu un pragmatism sincer”¹¹. În cazul Ucrainei, politica bisericească sovietică, de-a lungul întregii perioade, se remarcă, în special, prin prisma politicii naționale. În “cazul ucrainean” - a avut loc, în primul rând, cea de-a doua tendință - tendința pragmatică de manipulare care era întregită de tendința de subordonare a politicii religioase față de cea națională. În lipsa unei organizații religioase de stat proprie a Bisericii autocefale ortodoxe ucrainiene și a bisericii Greco-Catolice din Ucraina vestică, conform părerii lui B. Botzurkiv, acestea au jucat un rol de integrare națională, fiind considerate de cercetători tipuri de biserici naționale în Ucraina¹².

Printre publicațiile apărute în ultima perioadă, există una care a atras atenția noastră, și anume articolul cercetătorului din Kiev, Serghei Plohi, dedicat întrebărilor, ideilor, modelelor și realităților bisericii de stat în Ucraina. Analizând politica religioasă a guvernelor ucrainiene din 1917-1920 și modelul sovietic al relațiilor stat-biserică, cercetătorul încearcă în primul rând să răspundă la întrebările cu caracter practic, ce cale să aleagă azi Ucraina pentru a asigura libertatea conștiinței: americană sau europeană? “Conform factorului geografic, Ucraina ar trebui să urmeze modelele vecinilor europeni, dar din punct de vedere istoric societatea ucrainiană, așa ca și societățile țărilor nord-americane sunt produsul colonizării și al “granițelor mișcătoare”, de aceea sunt mai degrabă asemănătoare cu cele americane decât cu modelele europene”¹³.

Dar, așa cum este cunoscut, “modelul liberal” (respectarea absolută a principiilor libertății conștiinței și totala despărțire a bisericii de stat - autorul) funcționează numai în țara sa - în SUA, pe când în Europa principiile libertății confesionale, sunt asigurate în condițiile funcționării

¹⁰ Fenici V.I., *Z istorii radsianskoïy tzerkovnoïy politike (1943-1949)*, *Ukrainski zemli v roke Drugoy svitovoy viyny*, în *Naukovo- metodechny zbirnek materialiv konferentsii* (Uzhgorod, 19.12. 1997),- Uzhgorod, 1998.,p. 170.

¹¹ Chumachenko T., *Pragmateka i ideologia: oden epizod radsianskoïy tzerkovnoïy politike*, în *Ljudena i svit*, 1997, Nr. 9., p. 13.

¹² *Probleme doslidjenya...*p. 57-58.

¹³ Plohi S., *Derjavna tzerkva v Ukraini: ideii, modeli, realii*, în *Suchasnisty*, 1995, Nr. 7- 8, p. 106.

Transformarea relațiilor stat-biserică

bisericilor de stat sau a diferitelor etape de imixtiune a statului în problemele bisericii. Dacă luăm în considerare experiența sovietică în sfera relațiilor stat-biserică și a influenței asupra doctrinei politicii religioase contemporane în Ucraina, atunci este necesar să vorbim despre modelul liberal american.

Ca urmare a acestei concluzii, S. Plohi afirmă: "În totalitate, perioada sovietică, în domeniul relațiilor stat-biserică a lăsat o tradiție, mai mult sau mai puțin legală, de control asupra vieții religioase și amestec activ al funcționarilor de stat în problemele bisericii. În URSS, procesul de transformare a bisericii în instrument al bisericii ateiste a favorizat înființarea unor uniuni mai mult sau mai puțin durabile dintre biserică și elita sovietică de partid la nivel local sau republican. În Kiev a funcționat uniunea dintre puterea de partid și conducerea Exarhatului Ucrainian al Bisericii Ortodoxe Ruse, îndreptată în 1988-1990 împotriva bisericilor renăscute Greco-Catolică și Autocefală"¹⁴. De aceea, legea Consiliului Suprem al URSS din 23 aprilie 1991 "Despre libertatea conștiinței și a organizațiilor religioase", poate fi numită, după spusele lui S. Plohi, "declarația intențiilor statului"¹⁵, deoarece toate măsurile "reformatoare" în sfera relațiilor stat-biserică în Ucraina în perioada post-comunistă sunt de origine anterioare perioadei totalitare.

În general, ucrainistica internațională contemporană, bisericească și științifică, în sfera cercetărilor relațiilor stat-biserică în Ucraina din perioada postbelică nu are cu ce să se laude în mod deosebit. Excepție sunt, poate, cercetările monografice ale lui V. Alexeev și Anderson care au apărut în prima jumătate a anilor 1990 și sunt dedicate analizei istoriei luptei cu religia în URSS și relațiilor stat-biserică în Ucraina¹⁶. Cercetările istoricilor contemporani, apărute în paginile periodicelor și ale publicațiilor de specialitate dezvăluie răspunsuri la chestiuni cum ar fi: transformările politicii sovietice bisericești în perioada de după anii 40 (T. Chumachenko, V. Fenici¹⁷), zigzagurile relațiilor dintre capitala apostolică și guvernul sovietic în a doua jumătate a anilor 40-50 (S. Gorbaci¹⁸); lichidarea silită a

¹⁴ Ibid., p. 108.

¹⁵ Ibid. p. 109.

¹⁶ Alekseev V., „Shturm nebes“ otmenyaetsya? Kriticheskie ocherki po istorii borybe s religiei v SSSR., Moscow, 1992; Anderson J., Religion, state and politics in the Soviet Union and successor states., Cambridge, 1994.

¹⁷ Chumachenko T., op. cit. p. 13-19; Fenici V.I., op. cit., p. 170-180.

¹⁸ Gorbach S.I., Deyaki aspekty vidnosenij mi Vatikonom ta SRSR pisly drugoy svitovoy viyny (1945-1953), în *Ukrainskyi istorechnyj jurnal (UIJ)*, 1998, Nr. 6, p.

bisericii greco-catolice din Galiția și a perioadei activității catacombe a acesteia (B. Botzurkiv, I. Greniuh, O. Utkin, V. Pașcenko, V. Marciuk)¹⁹; procesele analoge din Transcarpatia (V. Markus, A. Pekar, I. Voloșin, S. și D. Bendas, O. Dovganeci, O. Hlanta, I. Botlik)²⁰; inter-relațiile între guvern și biserică în perioada 1945-1965 (V. Baran)²¹; politica anti-religioasă a guvernului sovietic și atacul asupra bisericii ortodoxe (I.

68-76; Shidnoevropeyska politika Vatikanu ta Radyanskey Soiuz (1954 - 1958), în *UIJ*, 1999, p. 5, p. 57-71.

¹⁹ Greniuk I., Zneschenya Ucrainskoy Greko-Katoletzkoy Tzerkve rosiysko-bilshovetzkem regimom, în *Bogoslovia*, Roma, 1980, T. 44, vol. 4, p. 3-72; Bociurkiw B., Ukrainska greko-katoletzka tzerkva v katakombah (1946-1989), în *Kovchek: Zbirnek statey z tzerkovnoy istorii*, 1, Lvov, 1993, p. 113-152 : Tak zvaney. "samorospusk" Ucrainskoioy Greko-katoletzkoioy tzerkve v 1946 r. u svitli rozsecreceney arhivney dokumentiv, în *Suchasnisty*, 1998, Nr. 1, p. 106-112; The Suppression of the Ukrainian Greek Catholic Church in Post-War Soviet and Poland // Religion and Nationalism in Eastern Europe and the Soviet Union / Ed. Dennis J. Dunn-Boulder, Colo., 1987, p. 97-119; The Ukrainian Greek Orthodox Church and the Soviet State. 1939-1950, Edmonton, 1996; Paschenko V.O., Neskoreni greko-katoletzke, în Vidrodjenya, 1999, Nr. 4, p. 21-30; Utkin O.I Lvivskyy tzerkovney sobor 1946 r. v konteksti togochasney politichney realiy, în *UIJ*, 1998, Nr. 5, p. 99-110; Marchuk V., Ukrainska greko-katoletzka tzerkva v 1946-1987 rokah, în *Ukraina: Kulturna spadshena, natsionalna svidomisty, derjavnisty*, Vep.7: *Zbirnek na poshanu profesora Iuria Slevke*, Lvov, 2000, p. 550-562.

²⁰ Markus V., Neschenya Greko-Katoletzkoy tzerkve v Mukacivskiy eparhii v 1945-1950 rr., Paris, 1962; Pekar A., Narese istorii tzerkve Zakarpatya, T. 1: Eparhichne oformlenya, Roma, 1967, (1997); Voloshin I., Povernenya do pravoslavya na Zakarpaty v 1946-1949 rokah, în *Suchasnisty*, 1996, Nr. 9, p. 77-84; Bendas S. M., Bendas D. S., Svyascheneke-muceneke, spovidneke virmosti. Uzhgorod, 1999; Bendas D., Dialnisty greko-katoletzkeh svyaschenekev Zakarpatya pid chas represiy tzerkve radyanskoioy vladoiu; Vajlevi vihe v istorii Mukachivskoi greko-katoletzkoy eparhii: Dopovidi naukovo seminaru, presvyachenogo 250-richyu zasnuvanya duhobnoy seminarii, Uzhgorod, 1998, p. 68-82; Dovganech O. D., Hlanta O. V., U jornah stalinskeh represiy. Z istorii likvidatziy greko-katoletzkoy tzerkveta i vozyednanya z ruskoioy pravoslavnoioy tzerkvoioy, peresliduvanya insheh relihiyney hromad u 40-50 -h rokah XX stolitya / Cuvânt înainte.: V.V. Bedy, Ujgorod, 1999; Botlik J. Harmas kereszt alatt. Gorog katolikusok Korotaljion az ungvari uniatal napjainkig (1646-1997), Budapest, 1997, p. 274-314.

²¹ Baran V., Vlada i tzerkva: z istorii vzaemen u 1945-1965 rokah, în *Suchasnisty*, 1995, Nr. 5, p. 113-128.

Transformarea relațiilor stat-biserică

biserică în Ucraina în perioada totalitarismului a devenit, nu în premieră, tema cercetării în studii generale separate din istoria Ucrainei și istoria religiilor din Ucraina²³. Este plăcut, totodată, să constatăm că în ultimii ani au fost publicate materiale și documente din istoria relațiilor dintre stat și biserică în 1917-1991 și documente din istoria Bisericii Greco-Catolice din Ucraina din perioada 1944-1991²⁴. Așadar, chiar o analiză mai puțin aprofundată a relației biserică-stat în Ucraina în perioada postbelică ne permite să constatăm că, deși interesul în această problemă e în creștere, nu avem posibilitatea de a efectua o analiză teoretică a inter-relațiilor între instituții sociale ca biserica și statul, religia și politica în epoca totalitaristă.

ESENȚA PROBLEMEI

Legătura dintre religie și politică, biserică și stat, în înțelesul larg, nu este nici obligatorie și nici dorită. Faptul că la individ se dezvoltă viața spirituală care ia forma unei activități nu are nici o legătură directă cu conducerea de stat. Iar când majoritatea regimurilor comuniste au căzut iar religia a ieșit învingătoare, ar fi binevenită analiza relațiilor dintre ideologia marxist-leninistă și adversara acesteia, religia, ca “opium al poporului”, pe de o parte și între regimul totalitar și biserică, pe de altă parte. Experiența sistemului totalitar sovietic demonstrează că existau contradicții nu atât între comunism și religie, cât între formele ideologiei totalitare, îmbrăcată în haine religioase și concepția umanitară a societății. Analiza lui Marx asupra societății din perioada lui, fără doar și poate este actuală, dar cu timpul, în loc să rămână o teorie științifică, ideea lui Marx a devenit în

²² Merkatun I. G., *Anterelihiyna kampania 50-60 rokib na Ukraini*, în *UII*, 1991, Nr. 10, p. 70-76; Bajan O., *Nastup na pravoslavnu tzerkvu v Ukraini (druga polovena 50-80 roke XX stolitya)*, în *Ukrainskey istorechny zbirnek: Naukovi prazti aspirantiv ta molodeh vcheneh*, Kiev, 1997, p. 297-318; Igumen Gavriil (Krezena), *Pravoslanaya tzerkov v Zakarpatye (vek XX)*, Kiev., 1999.

²³ *Ukraina: druga polovena XX stolitya: Narese istorii* / P. P.Panchenko, M. P. Pliusch, L.A.Shevchenko etc., Kiev, 1997, p. 201-229; *Istoria religii v Ukraini: Navchalney posibnek*, A. M. Kolodnogo, P. L. Iarotzkogo, Kiev, 1999, p. 535-570, 611-614.

²⁴ *Russkaya pravoslavnaya tzerkovy v sovetskoye vremya (1917-1991)*, în *Materiale i documente po istorii otnosheniy mejdu gosudarstvom i tzerkoviu* / Sub red. lui P.Vekshsluk, 2 vol., Moscow, 1995; *Greko-katoletzka tzerkva v 1944-1991* // Publ. doc. V.I.Sergiychuka, în *UII*, 1996, Nr. 4, p. 101-114; 1997, Nr.2, p. 98-110; 1999, Nr. 1, p. 118-131.

timpul lui Lenin și a urmașilor săi (I. Stalin, M. Hrușciiov, L. Brejnev) o dogmă după care nu mai există salvare, mântuire. Cu alte cuvinte, marxism-leninismul a preluat tocmai ceea ce a criticat cel mai mult în religie - lipsa raționalismului.

Cât de mult s-au îndepărtat adepții de clasicii lor în secolul XX putem să observăm demonstrând câteva idei ale lui K. Marx și F. Engels legate de religie și efectuând o comparație a acestora cu practica politicii bisericești din URSS. Într-una din lucrările mai timpurii referitoare la critica hegeliană a filozofiei dreptului, scrisă în decembrie 1843-ianuarie 1844, se arată că “critica religiei este premisa oricărei alte critici”. “Baza criticii religioase - scria Marx - este următoarea: individul crează religia, însă aceasta nu îl crează pe individ”²⁵. Deci, în înțelesul lui Marx, critica religiei este critica criticii, îndreptată în lupta împotriva individului. Acesta introduce formula consacrată “religia-opiumul poporului” și mai precizează că “desființarea religiei ca fericire iluzorie a poporului este condiția fericirii adevărate a acestuia”²⁶.

Conaționalul lui Marx și continuatorul lui, F. Engels s-a exprimat mult mai concis în privința poziției comuniștilor față de religie. În “Proiectul simbolicii credinței comuniste” (iunie 1847), între alte probleme, el oferă un răspuns precis și la “întrebarea 22. - comuniștii exclud religiile existente?”, la care Engels a răspuns, ca și în cazul naționalităților (întrebarea 21): “toate religiile care au existat până acum au fost produsul etapelor istorice de dezvoltare a diferitelor popoare și a maselor populare”. Concluzionând, reiese că doctrina comunistă are o importanță istorică mondială, ea “este treapta dezvoltării istorice care face de prisos și schimbă (aufhebt) toate religiile existente”²⁷.

Așadar, atât Marx cât și Engels considerau religia și conștiința națională ca forme transfigurate ale conștiinței umane. “Emanciparea politicii față de religie”, deci crearea statului civil a fost, după părerea clasicilor, insuficientă: în locul libertății religioase “masele populare” trebuiau să fie eliberate de “doctrinile religioase”, eliberate de religie în general. Dar acest lucru era posibil numai într-un stat ateu, care, singur, pe baza învățăturii marxist-leniniste se putea transforma în pseudo-religie - comunism, de aceea emanciparea “adevăratei religii istorice” a fost

²⁵ Marx K., Do kretkeke hegelivskoi filosofii prava, Marx K., Engels F., în *Tvore*, T. 1.- p. 384.

²⁶ *Idem.*, p. 385.

²⁷ Engels F., Proekt komunistehnogo semvolu vire Marx K., Engels F., în *Tvore*, T. 42, p. 337.

Transformarea relațiilor stat-biserică

imposibilă. Așa cum arată teologul Michel Malesherbes este “curios de constatat până la ce limită formele exterioare ale ideologiei comuniste au fost până nu demult o caricatură pentru religie. Aici putem să găsim totul ... bineînțeles totul, înafară de Dumnezeu”²⁸. Numind comunismul “antireligie”, M. Malesherbes vede în ideologia comunistă atribute și simboluri identice cu cele ale religiei:

1. dogma - adevăr, în care trebuie să crezi fără împotrivire, deoarece acest adevăr este prevestit de proorocii Marx, Engels, Lenin și urmașii lor: Stalin, Mao, Tito, în așa fel încât întotdeauna să fie “4 evangheliști”;
2. interpretarea dogmei este controlată cu multă atenție de către teologi, adică membrii comitetului de conducere a partidului la diferite niveluri;
3. credincioșii - membrii de partid pentru care în această viață există privilegiile nomenclaturii;
4. preoții - cadrele de conducere a partidului, care sunt aleși cu multă atenție și care ating înțelepciunea numai după mulți ani de slujire;
5. preoții au o chemare misionară - agitația și propaganda, ca un ritual comunist în educarea maselor muncitoare;
6. activitatea misionară a preoților în străinătate - echivalentul păstrării unificării bisericii, adică a sistemului comunist, care pretinde o totală desființare a oricăror libertăți (erezii, schisme). Un exemplu elocvent de pedepsire au fost evenimentele din Germania răsăriteană în 1953, în Polonia și Ungaria în 1956, în Cehoslovacia în 1968 etc. Reveniți la credință ca rezultat al prozelitismului, membrii partidelor locale comuniste vor fi fericiți dacă vor deveni mucenici și vor fi aduși ca jertfă intereselor adevărului superior (dogme);
7. liturgia - ceremoniile, la fel ca alegerile, sărbătorirea lui octombrie, paradele, adunările de partid, unde totul este prevăzut dinainte;
8. ereticii - cei care gândesc așa cum nu trebuie -, trebuie să fie vindecați de această boală, să se pocăiască iar dacă aceste apeluri morale, educative nu ajută, atunci Inchiziția nu doarme (sistemul represiv). Ereticii (dizidenții) ajung sau în închisorile Gulagului sau la spitalul de psihiatrie²⁹.

În consecință, conform opiniei noastre, regimurile ateiste se bazează pe aceleași principii ca și cele teocratice: aspiră să impună silit oamenilor ideologia lor. În condițiile regimurilor totalitare comuniste, libertatea confesională este garantată prin constituție, însă nu se admite răspândirea părerilor religioase. Legal, se ia în considerare doar propaganda religioasă. Scopul proclamat de regimurile ateiste constă în desființarea

²⁸ Malesherbes M., Religii celovechestva, Moscow; 1997, p. 284.

²⁹ Idem., p. 284- 285

oricărei religii și nu pentru că aceasta ar fi o rămășiță a trecutului, ci fiindcă este “opiumul pentru popor” - o alternativă ideologică a sistemului comunist. Conform opiniei comuniștilor, în învățământul integral, odată și odată trebuie să învingă religia. “Dar nu a fost să fie așa cum s-a gândit”: prăbușirea regimurilor totalitare și “victoria lui Dumnezeu” - susținerea evidentă a faptului că doctrina comunistă a cunoscut greutăți într-o mai mare măsură decât religia în susținerea științifică a doctrinei sale, cu ochii închiși s-a transformat în pseudo-religie. În acest caz, cum putem să nu ne amintim de cuvintele cunoscutului filozof emigrant rus Mikola Berdiaev, care considera comunismul nu ca un sistem social, ci ca o religie fanatică, dușmănoasă pentru religiile adevărate din punct de vedere al rolului lor istoric³⁰.

ARGUMENTAȚIA PROBLEMEI

Analiza concepțiilor actuale ale regimurilor comuniste permite constatarea că socialismul sovietic, după natura sa, a fost totalitar nu numai până la al XX-lea Congres al Partidului Comunist Sovietic (1956), dar și după această perioadă. Spre deosebire de autoritarism, care îngreșește libertatea, dar nu vrea să o desființeze total, sistemul totalitar, prin toate mijloacele, încearcă să stabilească un control asupra societății și își legitimează acțiunea pe o ideologie atotcuprinzătoare, totalitară, care pretinde că deține adevărul absolut. De aceea, trebuie să înțelegem statul comunist totalitar în primul rând ca pe un stat ideologic, care se sprijină pe partid. Aceasta permite partidului oficial să se legitimeze cu ajutorul ideologiei totalitare. În aceste condiții, ea se folosește de stat și, încetul cu încetul, instituțional se contopește cu el³¹.

Acest lucru atrage după sine încercarea de distrugere a libertății individuale și a societății, a esenței politice, culturale, religioase și economice. De aceea, statele comuniste au întreprins măsuri riguroase împotriva libertății confesionale. O asemenea politică a fost dusă în Albania în timpul dictaturii lui E. Hodgea, în 1967 anunțându-se că toate cele 2169 biserici, moschei și mănăstiri s-au închis. Albania a devenit prima și ultima țară ateistă în formă clasică. La un astfel de absolutism secularizator nu a ajuns nici Stalin, cu teroarea masivă, nici Hrușciiov, cu

³⁰ Berdiaev N. A., Istoki i smysl ruskogo komunizma, Moscow, 1990.

³¹ Machkuv E., Preobrazovanye komunichisticheskogo totalitarizmu i postkomunisteskaya sistemnaya transformatsiya: probleme, konceptiy, periodizatsiya, în *Politicheskie issledovaniya*, 2000, Nr. 4, p. 40.

Transformarea relațiilor stat-biserică

campania fanatică anti-religioasă, nici Brejnev, cu ateismul lui științific și nici comuniștii dictatori din alte țări. Redactorul publicației periodice cu caracter social-religios "Omul și lumea", Victor Elinski, consideră că Uniunea sovietică, cu mai multă sau mai puțină consecvență, a realizat un alt model - "modelul despărțirii bisericii de stat în mod brutal și antagonist"³². În politica de zi cu zi, acest model se concretiza în controlul total asupra oricărei activități religioase, ducând la îngrădirea aproape totală a vieții religioase, represalii împotriva preoților din organizații religioase ilegale, mai apoi împotriva dizidenților religioși, înființarea unei infrastructuri puternice din rândul activiștilor de partid pentru desființarea "superstițiilor religioase" și folosirea corporativă a ierarhiei bisericești a Bisericii Ortodoxe Ruse în politica externă a URSS. În literatura sovietică ateistă, în determinarea etapelor relațiilor stat-biserică se folosea metoda progresiei geometrice: de la confruntare la mentalitate iar mai apoi la loialitate și colaborare fixată de hotărârea soborului funciar al Bisericii Ortodoxe Ruse în 1971³³. Fiindcă doar așa se putea "justifica" politica sistemului totalitar al statului referitor la biserică și religie în general.

După părerea noastră, modelul antagonist și sângeros de despărțire a bisericii de stat a fost reprezentat cel mai bine între anii 1943-1989. Analiza politicii religioase sovietice a acestei perioade ne permite să definim două etape: pragmatică și ideologică. Prima etapă cuprinde anii 1943-1960 iar a doua, anii 1960-1989. Această abordare cronologică se explică în felul următor: în primul rând, la 4 septembrie 1943, între biserică și stat a fost încheiat un "tratat nesemnat de colaborare", după ideea colonelului KGB, Gheorghi Karpov, care a și condus consiliul special înființat pentru el în problema Bisericii Ortodoxe Ruse; în al doilea rând, la 21 ianuarie 1960, "demiurgul pragmatic" al acestui tratat nesemnat de "modus vivendi" între stat și biserică a fost înlocuit cu funcționarul Secției agitației și propagandei al CC al PCUS, Volodimir Kuroyedov, care a început să pună în practică linia ideologică (confirmată de CC) privind desfășurarea luptei antireligioase; în al treilea rând, la 25 octombrie 1989, cu ajutorul cuvintelor șefului Secției de informații a Ministerului de Externe, G. Gherasimov, Uniunea Sovietică a anunțat oficial renunțarea sa la "doctrina lui Brejnev", adică la ideologia totalitară, iar în noiembrie

³² Elenskey V., Restitutio in integrum. Religiyno-suspilny zmine v postkomunistechnyy Evropi, în *LIS*, 1999, Nr. 7, p. 31.

³³ Kurochkin P. K., Evolutzia religii v soczialistskom obschestve, în *Voprose nauchnoho ateizma*, nr. 21, Moscow, 1977, p. 22-23.

același an a început în URSS înregistrarea confesiunilor religioase care au fost lichidate sau trecute în ilegalitate în trecut, de către regimul comunist - Biserica Ucrainiană Autocefală Ortodoxă, Biserica Ucrainiană Greco-Catolică, alte biserici.

Experiența relațiilor biserică-stat în Ucraina în perioada totalitară și post-totalitară se caracterizează printr-un stadiu ciclic, fundamentalismul ideologic fiind schimbat în 1943 de către pragmatismul corporativ, care la rândul său, în 1958-1960 devine iar fundamentalism ideologic. Schimbările politice care au avut loc în statul totalitar agonizant în 1989-1991 pretindeau de la guvern "sfințirea" ideologică. Conform părerii autorilor "politologiei post-comuniste", după căutarea subiecților probabili pentru rolul elementului-cheie în conștiința politică, în majoritatea țărilor post-comuniste a fost aleasă religia, mai precis biserica³⁴. "Sindromul" sistemului politic implantat a cuprins și Ucraina independentă, cu toate că nu pe calea Rusiei sau a țărilor Asiei mijlocii.

Rezultatele reale ale politicii religioase sovietice din perioada cercetată au contrastat puternic nu numai față de tezele declarate de constituție și lege în legătură cu despărțirea bisericii de stat și declararea libertății de conștiință (confesionale), dar și a diferitelor "instrucții" cu caracter pragmatic, emise de Consiliul în problema Bisericii Ortodoxe Ruse și de Consiliul în problemele religioase de pe lângă Consiliul de Miniștri al URSS, în problema deficiențelor în efectuarea propagandei ateist-științifice și a mijloacelor legate de îmbunătățirea acesteia.

Nu intenționăm să ne oprim asupra rezultatelor acestei politici din Ucraina, doar vom arăta că Papa Pius al IX-lea, (1846-1878), în 1846 și 1864, în "Qui pluribus" și în "Syllabus" a criticat "doctrina deficitară, așa-numitul comunism, deoarece provoca o rupere fundamentală a drepturilor și a societății omenești"³⁵. În al doilea război mondial Vaticanul s-a situat pe poziții diferite față de URSS, iar după victoria asupra fascismului, Kremlinul avea posibilitatea să se răzbune pe susținătorii Vaticanului. Rezultatul a fost jertfirea Bisericii Greco-Catolice din regiunile vestice ale Ucrainei, care în decursul anilor 1945-1950 a fost pusă în ilegalitate iar preoții persecutați și trimiși în lagăre. Versiunea oficială a statului totalitar și a istoricilor atești sovietici - biserica ucrainiană greco-catolică s-a "autodesființat" și "s-a unit cu biserica ortodoxă rusă" în soborul de la

³⁴ Politologia postkomunizmu: Politechny analiz postkomunistechneh suspilstv, colectiv de autori condus de V. Polohalo, Kiev, 1995, p. 132.

³⁵ Citat după: Kovalsky N. A., Spravilsya li katolitzizm s vizovami XX st.?, în *Novaya i noveyshaya istoria*, 1999, Nr. 4, p. 30.

Transformarea relațiilor stat-biserică

“autodesființat” și “s-a unit cu biserica ortodoxă rusă” în soborul de la Lvov în martie 1946, iar în Ujgorod în februarie 1949. În realitate, biserica greco-catolică a fost lichidată din ordinul personal al lui Stalin în martie 1945, fiind considerată biserică naționalistă, dușmană a regimului comunist³⁶. Elaborată la 14 martie, “Instrucția” lui G. Karpov a fost îndreptată spre angajarea maximală în lupta anti-catolică, care era total controlată de regimul comunist al bisericii ortodoxe ruse.

Cu toate acestea, după ce M. Hrușciov a ieșit victorios în 1957 asupra “tovarășilor săi de idei” din partid, a devenit posibilă trecerea la o politică antireligioasă. De această dată, victima sistemului totalitar va fi biserica ortodoxă rusă. Libertatea conștiinței, legal consfințită de Constituția URSS și a RSS Ucrainiene se schimbă în același timp cu ateizarea populației. Nu intrăm în detalii, dar arătăm că în timpul campaniei antireligioase a lui Hrușciov din 1958-1964, “a pierdut și religia și ateismul”. Așa cum arată I. Merkatun, “aceasta a fost o perioadă a războiului civil tăcut”, a ateismului îndreptat împotriva religiei în care nu existau învingători dar toți au avut de pierdut³⁷. Regimul ateist, inițiat în 1958-1960 de ideologi ca M. Hrușciov și activistul de partid V. Kuroyedov, neavând șanse de reușită, în 1988 - 1989 a fost schimbat de politica “de alipire” a bisericii de stat.

Începutul apropierei pragmatice în relațiile stat-biserică este considerată a fi întâlnirea lui M. Gorbaciov cu patriarhul moscovit Pimen și cu membrii Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse din 29 aprilie 1988 și de asemenea, începutul intrării în legalitate, la sfârșitul lui noiembrie 1989, a confesiunilor lichidate anterior, respectiv biserica Greco-Catolică Ucrainiană și Biserica Autocefală Ortodoxă. Acest moment istoric a avut loc după întâlnirea membrilor sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse cu Papa Ioan Paul al II-lea, la 30 august 1989, la reședința particulară a acestuia³⁸. Rezultatele acestor schimbări au fost mai mult decât concludente: dacă în 1989 în Ucraina funcționau legal numai comunități a 10 confesiuni, deja în 1991 ele numărau 27, din care 6 au fost neînregistrate din considerente personale³⁹.

³⁶ Bilas I., *Represevno-karalna sestema v Ukraini. 1917-1953*, Kiev, 1994, vol. 1, p. 311-316. A se vedea și I. Greniuh, B. Botzurkiv, V. Barana, etc.

³⁷ Merkatun I. P., *op. cit.*, p. 76.

³⁸ Otechestvennye arhivi, Moscow, 1995, Nr. 1, p. 59-60, 63-64.

³⁹ Kovalychuk A., *Relihiyni organizatzii v Ukraini na porozii XXI st.: tendebtzii teritorialno-rozvetku*, în *Moloda natzia: Almanah*, 1999, Nr. 11, p. 96-97, în *LIS*, 1991, Nr. 5, p. 41.

Transformarea postcomunistă sistematică a influențat caracterul relațiilor biserică-stat. Adoptarea legii “Despre libertatea conștiinței și a organizațiilor religioase”, în aprilie 1991, ne poate face să credem că statul este răspunzător de “eliminarea consecințelor negative ale politicii de stat privind religia și biserica”⁴⁰. În martie 1992 au fost luate măsuri privind restituirea bunurilor de cult ale organizațiilor bisericești. În ianuarie 1996, pentru a putea fi reglementată legal relația dintre biserică și stat, în cadrul Comitetului de Miniștri al Ucrainei a fost înființat Cabinetul de Stat al Ucrainei în problema religiilor, cu funcții ce se deosebeau prea puțin de fostele Consilii în problema Bisericii Ortodoxe Ruse și a altor religii. Tot în 1996, din inițiativa președintelui Ucrainei, L. Kuchma, în Consiliul Bisericilor Ucrainiene Reunite și a organizațiilor religioase au intrat 15 conducători ai celor mai importante confesiuni din Ucraina, reprezentând aproape 93% din totalul rețelei religioase. Totuși, neținând cont de marea religiozitate a populației din Ucraina (în anul 2000, 58%) și de o rețea religioasă densă (la 1 ianuarie 2000 - 72 de confesiuni religioase de care aparțin 22000 de comunități)⁴¹, fiecare persoană, chiar dacă nu e bine informată de ceea ce se întâmplă în “bucătăria” relațiilor stat-biserică, își pune întrebarea: de ce în Ucraina secularizată “structura de stat coordonează relațiile dintre stat și biserică”, când, conform legii din 1991 și a Constituției Ucrainei din 1996 “biserica este despărțită de stat”⁴²? De ce să nu fim de acord cu cele scrise de S. Plohi și să tragem o concluzie: Ucraina postcomunistă practică modelul “bisericii de stat”, care, chiar dacă nu oficial, este transformată încă din perioada totalitară anterioară.

⁴⁰ Zakon Ukraine Pro svobodu sovisti ta religiyni organizatzii, în Zakonodavstvo oro avobodu sovisti, religii ta perekonany, Uzhgorod, 1997, p. 4.

⁴¹ Denamika zbilshenia religiynih hromad v Ukraini: 1988-1998 rr., în LIS, 1998, Nr. 1, p. 32; Kovalychuk A., op. cit., p. 96-122; Iurash A., U tzerkve-svoi probleme. A v ukrainske tzerkov-tem bilshje, în *Politika i kultura*, 2000, Nr. 1, p. 28-33; Shangina L., Narod zolotoy seredini- 2 : Kak me veruem ?, în *Zerkalo nedely*, 23 .09.2000, p. 4; Religiyni organizatzii v Ukraini stanom na 1 sichnya 2000 r., în *LIS*, 2000, Nr. 1-2, p. 26-33.

⁴² Zakon Ukraine Pro svobodu sovisti...p. 5; Constitutzia Ukraine, 1996, Kiev, Statya 35.

Așadar, ca să înțelegem natura relațiilor biserică-stat în Ucraina contemporană, trebuie să luăm în considerare caracterul acestor relații în totalitarism. Analiza materialului de mai sus ne permite să deducem câteva concluzii: în primul rând, experiența politicii bisericești, cu ideologia ei marxist-leninistă a demonstrat că existau contradicții nu atât între doctrina comunistă și religie, cât între formele ideologice totalitare și concepția umanistă a societății - este ea religioasă sau nu? Ideea clasicilor marxiști a devenit, în concepția adepților sovietici o dogmă, după care nu există mântuire. Marxism-leninismul a admis tocmai ceea ce a criticat cel mai mult la religie - lipsa raționalismului. De aceea, încercarea regimurilor ateiste și teocratice de a impune cetățenilor ideologia lor ducea logic la desființarea oricărei religii, și nu pentru că religia ar fi o "rămășiță a trecutului" sau un fenomen-relicvă al sistemului de "prejudecăți", ci deoarece ea este "opiumul norodului", adică o ideologie alternativă a "sistemului comunist de valori". Prăbușirea regimurilor totalitare și victoria religiei este confirmarea faptului că doctrina comunistă a cunoscut greutăți într-o măsură mai mare decât religia în argumentarea științifică a ideologiei sale, transformându-se în "pseudo-religie".

În al doilea rând, politica și practica relațiilor biserică-stat în Ucraina în perioada post-totalitară nu a fost consecventă, deoarece formarea ei depindea deseori de "condiții generale externe". Legat de aceasta, politica sovietică bisericească reprezenta "o mișcare oscilantă" între două tendințe care s-au format în procesul relațiilor biserică-stat: 1. tendința ideologică-fundamentalistă, îndreptată spre instalarea "ateismului de stat" și 2. pragmatică, dorind formal despărțirea antagonistă a bisericii de stat, iar practic, nu excludea posibilitatea "alipirii" bisericii de stat, adică apariția unui stat "cu o singură confesiune" și mai apoi "a unui stat religios". În acest caz, limitele cronologice ale acestor două modele alternau astfel: tendința ideologică (până în 1938-1943), cea pragmatică (până în 1958-1960), ideologică (până în 1988-1989), pragmatică (din 1988-1989 - ?). În al treilea rând, acest tip de ciclicitate în alternarea celor două modele este determinată istoric: stabilirea regimului totalitar (stalinist) din 1928-1938 nu a permis o altă evoluție. Modificările fundamentale din timpul celui de-al doilea război mondial pe frontul răsăritean, în vara lui 1943, au permis statului totalitar alipirea Bisericii Ortodoxe Ruse, cu scopul de a o folosi ca "partener ideologic" în lupta împotriva a tot ce era antisovietic, anticomunist, naționalism. Victoria lui M. Hrușciiov asupra opoziției politice, în 1956-1957, a avut ca țel ofensivă

împotriva vechiului oponent, religia, cu ajutorul propagandei și a agitației științifico-ateiste. Criza sistemului comunist, care s-a manifestat intens în timpul reformismului lui M. Gorbaciov a determinat statul totalitar agonizant să colaboreze cu Biserica Ortodoxă Rusă în anul 1988, cu ocazia sărbătoririi jubileului de 1000 de ani de la creștinizarea Rusiei Kievene și în 1989, ca urmare a întâlnirii membrilor Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse cu Papa de la Roma, când statul a fost obligat să înceapă înregistrarea bisericilor prigonite: Biserica Greco-Catolică, Biserica Autocefală Ortodoxă și a altor comunități religioase. Acest pragmatism al statului și al Bisericii Ortodoxe Ruse a fost îndreptat, ca și în anii 40, spre combaterea bisericilor ucrainiene greco-catolică și autocefală, a căror activitate a fost cu adevărat îndreptată spre obținerea independenței statului ucrainian în perioada de tranziție. Timpul ne va demonstra cât se va menține modelul pragmatic “al bisericii de stat” în Ucraina.

Transformation of State - Church Relations in Ukraine During Totalitarianism (1938-1943, 1988-1989)

In order to understand the nature of Church-State relations in contemporary Ukraine, we do have to consider the nature of these relationships in totalitarianism. The analysis of the materials made possible few conclusions. The experience of Soviet religious politics, based on Marxist-Leninist ideology has proved that there were contradictions not only inside communist ideology, but also inside totalitarian ideology, that doesn't coincide with the humanitarian concepts concerning society. The ideas of the classics of the Marxism-Leninism became dogmas. They admitted exactly what they criticised most on religion: absence of rationalism. The crash of the totalitarian regimes and the victory of the religious trends it's an obvious example that communism faced much harder difficulties than religion in scientific reasoning of its doctrine.

The policy and practice of relation between state and church in Ukraine during totalitarianism had no inner logic, but it was influenced by two outside factors, based on two basic doctrines:

1. The ideological-fundamentalist factor, conducted with a view to setting-up “state atheism”;

Transformarea relațiilor stat-biserică

2. The pragmatic factor, which formally stated the division of the state church, but in practice allowed “fusion” into the state, having as result an uniconfessional state.

The chronological limits of these two models alternated in this way: ideological tendency (till 1938-1943), pragmatic tendency (till 1958-1960), ideological tendency (till 1988-1989), pragmatic tendency (from 1988-1989-?). This cyclical system was historically determined: the totalitarian (stalinist) regime from 1928-1938 didn't allowed another evolution. Fundamental changes during Second World War on the Eastern front, in the summer of 1943 allowed annexation of Russian Orthodox Church, in order to use it as “ideologic partner” against everything it was anti-Soviet, anti-communism, nationalism. The victory of M. Hrushcirov on political opposition, in 1956-1957 had as purpose the offensive against an old adversary, the religion, with scientific-atheistic propaganda's help. The crisis of the communist system determined the agonizing totalitarian state to colabore with Russian Orthodox Church in 1988 and in 1989, when the state was forced to record the victimized churches: the Greek-Catholic Church, the Autocephalous Orthodox Church and other religious communities.

Time will show how much will last the state church pragmatic pattern; in any case, the best alternative would be a “national church”.

**WORLD WAR I AND REVOLUTIONARY OPTIONS IN
CENTRAL-EASTERN EUROPE: THE PROJECT OF THE
“INSURRECTION” OF ROMANIA AT THE END OF THE YEAR
1917**

At the breaking up of the I World War in the two belligerent camps took place a coalization of the social and political forces round their governments and sovereigns. The social-democrats entered in their quasi totality into this “Holy Union” for the defence of their mother country ¹. This tiring war with its victims, destructions and sufferings caused by its first three years changed the atmosphere and the attitudes. “The Holy Union” of the first month is gradually destroyed. Under the pressure of the suffering population, the social-democratic parties abandoned the “national-union” governments and launched themselves into a more and more efficient anti-war propaganda. The pacifist movement coordinated by the social-democratic groups from France, Italy and Germany registered, even from 1915, the “Zimmerwald Moment” from Switzerland, when the radical leaders of the Socialist International pretended peace negotiations. At the end of the following year (1916), Emperor Carol I of Habsburg, Pope Benoit XV and the American president Woodrow Wilson formulated peace initiatives. But more virulent than in any other places was the pacifist movement in Russia, where it facilitated the overthrowing of tsarism in February-March 1917.

The pacifism of the social-democrats offered reasons of suspicions in the epoch. Being accused of “defetism” and “collaboration with the enemy”, they were often imprisoned and punished. The new Italian government led by Orlando arrested the socialist militants accusing them of entering into a contact with the enemy. In France, the omnipotent Georges Clemanceau purified the administration and the politics of the pacifists whom he discredited and discouraged by executing some “traitors of the

¹ Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, vol. IV, Iași, 1998, p. 326.

World War I and Revolutionary Options

mother country” such as Joseph Caillaux, the agent paid by the Central Powers. More gentle, the Brătianu-Take Ionescu government was satisfied only by arresting Christian Rakovsky, the socialist leader of Bulgarian origin, a known agent of the enemy and a pacifist paid by Vienna and Berlin.

The dissatisfaction of the radical socialist forces with the realities in their own countries have been exploited by the belligerent powers in order to satisfy the war aims of each side. In the preparatory phase, the Central Powers elaborated war plans of rebelling or “insurrecting” the nationalities and the radical-socialist groups from Russia and her allies, in the same way as the Antanta States have stimulated the social and national movements that aimed at the disintegration of Austria-Hungary and the Ottoman Empire.

To the series of the actions ment to undermine the enemy by “revolutions” and insurrections are belonging also the things happened on Moldavia’s territory at the end of 1917. “The insurrection of Romania” in order to pull it out of the war, with the help of the “maximalist” and bolschevized groups was the main preoccupation of the military and political leadership of the Central Powers and of Russia of the Soviets. Based on archivistic sources from the Auswärtiges Amt and on some documents less used historiographically, the present paper restricted itself to the discussion of the “Romanian case” as a part of a more general plan concerning Eastern Europe in the last phase of the I WW.

In the same area of measures concerning the “insurrection” of Romania and her removing from the war there are the actions planned against the Romanian royal family by the political and military authorities from Berlin and Vienna, which are discussed in our historiography², but upon which the unpublished archivistic sources throw a new light.

It is known that even from the summer of 1916, after Romania entered the war near Antanta, the German leading circles took the first measures against king Ferdinand of Romania: at Sigmaringen the royal family organized a funeral ceremony burying him and excluding him for good from the House of Hohenzollern; his elder brother declared him a traitor of his kin and the Emperor Wilhelm II, the head of the Hohenzollern dynasty decided to withdraw the order of this House and all the ranks, honours and decorations which he offered him during his life; any further

² More recently the micromonography Ioan Scurtu, Regele Ferdinand (1914-1927). Activitatea politică (King Ferdinand. 1914-1927. Political activity), Ed. Garamont, București, 1995.

contact with Ferdinand and Queen Maria were officially forbidden and at the end of the war it was planned his removal from the throne. The idea of the dethroning king Ferdinand was also accepted by Austro-Hungary, which wanted also important economical advantages and a large stretch of land from the Romanian State³. The measures strongly affected the king, especially because they were gestures of a “mocking cruelty and useless ones”. But they couldn’t diminish the King’s and Queen’s decision to contribute to the victory of the cause of the nation with which they identified themselves.

In the conditions of the enemy’s offensive on the East front and of eliminating Russia from the war, 1917 brings back to the attention of the leading circles from Germany and Austria-Hungary the problem of dynasty in Romania. The Conference of the Reich’s political and military leadership, which were chaired by Emperor Wilhelm II and were held at the German General High Quarter in 1917, May 30th-31th (new style), decided the “dethroning of the Hohenzollerns from Romania” concomitantly with the robbing of some territories from the Romanian State and the economically subduing the country to the Quadruple Alliance⁴.

The problem of the dynasty in Romania was the object of some prolonged controversies between the political and military circles from Berlin and Vienna. But the insistencies concerning this problem came now especially from the Austria-Hungary’s part. In spite of the brilliant victories of the Romanians won in the summer of 1917, “the Russian defection” from October 1917 offered again an occasion for revenge. The Austrian-Hungarian foreign minister Ottokar Czernin declared to George Știrbei in August 1917: “The Romanian will be able to elect a new king because on no account king Ferdinand could remain on the throne; and neither could rule prince Carol”⁵. In December 1917, the problem of the dethroning the Romanian dynasty was openly formulated by the general E. Ludendorf, the chief of the Great German General Headquarter. According to his instructions, the undersecretary of German foreign ministry, von Busche, telegraphically ordered the ambassador Rosenberg, who was in

³ Stere Diamandi, Galeria oamenilor politici (Political Men Gallery), Ed. Gesa, București, 1991, p.16.

⁴ Politisches Archiv des Auswärtiges Amtes, Bonn (from now on P.A. Bonn), Kommissionsakten Brest-Litovsk, R 22833, Telegrama lui von Busche către Rosenberg (The telegram sent by Busche to Rosenberg), Berlin, 25 decembrie 1917, Cf. Ion Scurtu, op. cit., p. 37.

⁵ Al. Marghiloman, Note politice (Political Notes), vol.III, București, 1927, p. 65.

World War I and Revolutionary Options

Focșani in the delegation which negotiated the armistice with Romania, to transmit to Beldiman this demand of Berlin which was taken together with the Austrian-Hungarian foreign ministry, the count Czernin⁶.

In the German and Austrian-Hungarian diplomatic circles, some names of the candidates to the throne of Romania were mentioned such as the son of the Emperor Wilhelm II, the brother of the Emperor Carol I of Habsburg, Max von Baden, the archduke Francisc a.o. The military occupation authorities from Bucharest sustained a current of opinion favourable to the substitution of the dynasty and the punishment of the Antantofil king. Some Romanian politicians in Bucharest considered the possible change of the country's throne as a premise for the amelioration of the peace conditions with Germany. This reason made Titu Maiorescu to express his surprise at the way which some of the conservatives looked at the sacrifice of king Ferdinand⁷. But Petre P. Carp, one of the most obstinate exponent of the antantofil policy of the king and of the liberals, tells Grigore Antipa that although he is not personal enemy of Ferdinand, nevertheless "between him and the borders of my country I cannot choose"⁸. P. Carp was hoping therefore to save Romanian State's territorial integrity through the sacrifice of the dynasty which was imposed from outside thus letting Germany the freedom to choose the new king. In the atmosphere of confusion and total isolation of Romania, after the signing of the Brest-Litovsk Peace Treaty, there existed also some utopical solutions of the rebuilding state integrity and of the union of all Romanian provinces under the Austrian sceptre. On the occasion of his visit to Berlin and Vienna in March 1917, C. Stere is suggesting in a *Memoir* the association of the country with "Mitteleuropa" and designation of one of the two emperors as king of Romania as a sure way of preserving the Romanian state and as a shield in the way of the Russian expansion towards the centre of the continent.⁹

In the political process intended against the collaborationists from Bucharest after the war, Stere's visit and his memoir were interpreted as a betrayal of the country. Commenting this Memoir, the "Universul" newspaper spoke in June 1924 about "*A sensational document in the affair of the traitor Constantin Stere*"¹⁰. In reality, C. Stere, an implacable

⁶ P. A. Bonn, *fond cit., loc. cit.*

⁷ Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. II, p. 355.

⁸ C. Gane, *P. P. Carp și rolul său în istoria politică a țării* (P. P. Carp and His Role in the Political History of the Country), vol. II, București, 1922, p. 559.

⁹ Al. Marghiloman, *op. cit.*, vol. II, p. 511.

¹⁰ *Universul* (The "Universul" newspaper), an XLII, nr. 143 din 28 iunie 1924.

adversary of tsarist Russia and a fighter for the liberation of Bassarabia and for the reunification of the Romanian provinces into a great Romania, saw no other solution than to lean upon a durable alliance with the Central European states. Having powerful democratic convictions, the antitsarist liberal C. Stere considered that "taking into consideration the geographical position, the personal union with Austria would be easier achieved": Emperor Carol I of Habsburg or his son would become king of Romania and "so the Romanian block - the Ardeal-Great Romania - would be gathered under a single dynasty"¹¹.

We must notice that Stere tried to prevent "the big evil" at the end of the war by an immediate statal unification under the protection of the Central Powers. And for this one mustn't wait till the end of the war, but "after the liberation of Moldavia from the Russian ocupation, a provisional government could immediately be appointed and the dethroning of the present dynasty could be proclaimed. After this, a traditional plebiscite could be undertaken for the election of a new dynasty. The whole nation could enthusiastically welcome this new order. The peasant could be won by an agrarian reform, and a big part of the population which lived in towns [could be won] by the emancipation of the Jews, [while] the intellectuals [could be attracted] by the *union of all Romanians under a single dynasty. If Bessarabia could enter, too, it would be better*"¹². Obviously, this chosen way was contrary to that of the country, which with its last material and human resources was gathered round the king and the government of national union I. C. Brătianu-Take Ionescu from Iassy.

In the context of the February 1917 Russian revolution and that of the abdication of tsar Nicolae II in 1917, March 15th, a big part of the Romanian socialists especially the Marxist groups, sided with the idea of the removing king Ferdinand and of the proclamation of the republic in Romania. The idea derived from the republican spirit of the socialist program generally speaking, but it is also correlated with the antimonarchic action of the bolschevized Russian soldiers from Moldavia, especially from Iassy, as well as with the plans of "insurrection" of the enemy which were conceived by Berlin and carried out with the help of the bolschevic ally,

¹¹ Ibidem.

¹² C. Stere, memoriul adresat împăraților din Viena și din Berlin, în martie 1917, reprodus sub titlul Un document senzațional în afacerea trădătorului Constantin Stere (C. Stere, the Memoir addressed to the emperors from Vienna and Berlin in March 1917, reproduced under the title: "A sensational Document in the Affair of the Traitor Constantin Stere "), în *Universul*, București, an XLII, nr. 143 din 28 iunie 1924, Cf. Ion Scurtu, op. cit., p. 39-40.

World War I and Revolutionary Options

fact which results also from the Russian-German negotiations in Brest-Litovsk in the following months.

It seems that the Romanian authorities intuit *even in March-April 1917* the threads of the conspiracy in which "the King and the royal family were to be caught and sent to Russia to [share] a similar fate to that of the Russian dynasty"¹³. The testimony given by N. Iorga can't be doubted. At Iorga's suggestion and mediated by the Bolshevik militant Al. Dobrogeanu-Gherea, the Brătianu government organized the meeting of a Romanian delegation composed of 10 parlementaires lead by Dr. N. Lupu with the Soviet of the Russian army in Iassy. At the meeting which took place in April 1917, the leader of the Romanian delegation reproached his interlocutors their interference in the inner affairs of the Romanian State and the disturbing of the internal order: "Why do you interfere in Romanian's affairs and why do you want to leave the impression that you are not at all different from the tsarist empire, which always interfered into our affairs from here? Let us alone; we know and we will make our reforms which are compatible with the country"¹⁴. As a result, the Soviet of the Russian soldiers from Iassy issued a manifesto addressed to the Russian troupes in Moldavia, in which they urged on the respecting of the order and quietness in the provisoire capital of Romania.

Being informed about the actions which were to be taken against the dynasty and the Romanian state, king Ferdinand and the Brătianu - Take Ionescu government put their last hopes of salvation on the spirit of sacrifice of the Romanian soldier. Going to the front in the middle of the soldiers of the Army II, the king addressed in Răcăciuni (Bacău) the famous *Proclamation* in March 23rd/April 5th 1917, in which he reaffirms the decision of the Romanian political class to carry out the great reforms - agrarian and electoral ones - in concordance with the will of the Constituent Assembly in 1914 and with the message sent by the throne to the Legislative Bodies in December 1916. The promise of the carrying out of the agrarian and electoral reforms was repeated by the king in April 23rd-May 4th, 1917: "I by herewith reinforce once again my royal promise that after the victory which we all await you will become lawful masters of the fields you conquered with your own blood and you will take active part in

¹³ Nicolae Iorga, *Istoria Românilor* (The History of the Romanians), vol. X, p. 383.

¹⁴ The declaration of. dr. Lupu in the meeting of the Romanian Parliament from 13th February 1920, in *Dezbaterile Adunării Deputaților* (The Debates of the Deputies Assembly), nr. 36, the meeting from 13th February 1920, p. 527, Cf. Ion Scurtu, *op.cit.*, p. 40.

the building up of a new and Great Romania, which we will build up together through the universal vote you'll receive"¹⁵.

But first attempts to put into practice the plan conceived in Berlin and Petrograd of dethroning the monarchy have been made at the beginning of the month of May. Russian bolschevized soldiers caused disturbances, they criticized the "Romanian oligarchy" and the monarchic regime in Romania and started street actions for the establishing of the republic. On the last of May, they assaulted some houses in the S□r□ria district, where Christian Rakovski was imprisoned, a socialist internationalist militant, a Romanian citizen of Bulgarian origin, a known agent paid by Vienna and Berlin and a faithful collaborator of the Soviet Powers against the Romanian State. At the demonstration which took place in the centre of the city, after Rakovski's liberation, he and other socialists made incendiary speeches against the Romanian dynasty and the "bourgeois oligarchy". After some days, on May 6th, similar manifestations took place in other localities in Moldavia: Iași, Bacău, Tecuci, Roman, Bârlad etc. But the diversion could be hindered. The big majority of the population and of the army sided with the king and the government the parliament started the debates of the project of the great reforms, on 6th of May 1917 introducing the necessary modifications in the Constitution, in order to be able to legislate them. The noisy actions of the diversionist forces, who speculated the sufferings and sacrifices of a deeply tried people, were in contrast with the fierce efforts and the feverish activity taken to reorganize and equip the army in view of the future fights for the salvagardation of the statal being of Romania. The victories won in Mărășești, Oituz, Mărăști in the summer of the 1917, a true model of bravery and heroism of the Romanian people in the defence of their fatherland, were also a ferm answer given to the foreign plans of liquidating the independent Romanian state¹⁶.

The taking over of power in Russia by the Bolsheviks in October 25th/November 7th, 1917 and the *Decree upon Peace* signed by Lenin the next day, mark the Russian's abandon of the war, thus creating a dramatic situation for Romania. In her diary, Queen Maria synthesizes the dramatism of the situation: "Nando is depressed and desperate. I fear he is on the verge of a real collapse. The latest news from Russia were so

¹⁵ *România* ("Romania" review), an I, nr. 79 din 23 aprilie 1917; Ion Scurtu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁶ See *România în anii primului război mondial* (Romania in the First Years of the I WW), vol. II, București, 1987, p. 336-375.

World War I and Revolutionary Options

desperate and so frightening for us that Nando says he seen the end approaching with giant steps. I try to encourage him... I truly believe that our situation is totally frightful. The Russians decided to ask for peace and they try to force us to do the same; and if we don't want to do it, they say that they will take the royal family as prisoners together with the government"¹⁷.

As the government of the Soviets started the negotiations in Brest-Litovsk, the Russian-Romanian troops from the Moldavian front received the order to do the same. So that in November 20th/December 3rd, the general Dimitri Grigorievici Scerbacev, the commander of about a million of Russian soldiers and officers from the Romanian front, sent a telegram from Iassy to the feldmarschal Mackensen and to the archduke Iosif in which he proposed them to start the negotiations in Focșani in order to "conclude an armistice with the Russian and Romanian troops from the Romanian front"¹⁸. The Romanians had the feeling that they were "the victims of a treacherous act unprecedented in history" as the king Ferdinand considered it and expressed it in the Council of Ministries meeting the following day¹⁹. In the limit situation in which she has been brought, Romania concludes a provisional armistice with the Central Powers in Focșani in 1917, November 26th. During the negotiations from Brest-Litovsk, to which Romania has not been invited, the bolshevised Russian soldiers started again their actions against the Romanian state authorities. They organized new street manifestations, attacked the food warehouses and opened the gates of Iassy prison²⁰. Their disarming by the unities of the Romanian-army in the dawn of the December 9th/22nd 1917 was justified both by the necessity of safeguarding of the Romanian state sovereignty and by the imperative of the counteracting the diversion planned by Berlin and carried out with the Soviet's power from Petrograd at whose orders the Soviets of the Russian soldiers on the Romanian front acted.

If these facts are generally known in our historiography, the unpublished archivistic sources bring forth the role played by Rakovski in the carrying out of the German-Bolshevik plan of "insurrection" of Romania at the end of 1917 and the beginning of 1918.

¹⁷ Queen Maria, Povestea vieții mele (The story of My Life), vol. II, Ed. Moldavia, Iași, 1991, p. 308.

¹⁸ România în anii primului război mondial (Romania in the First Years of the I WW), vol. II, p. 15.

¹⁹ I.G. Duca, op. cit., vol. II, p. 15

²⁰ I. Scurtu, op. cit., p. 45.

Previous sources reveal the fact that Rakovski was on the German-Austrian-Hungarian secret services payroll even from 1914; they financed his "pacifist" and antiwar action organized in Romania in the years of neutrality in order to hinder Romania's army coming closer Antanta who fought against the Central Powers²¹. This is a reason for which I. C. Brătianu ordered his arresting in August 1916. Rakovski was released from prison in Iassy by the bolschevized Russian soldiers with the occasion of the demonstration of 1st of May 1917. At the time that was considered to be a gesture of proletarian solidarization, but in reality the soldiers liberated him because they received orders from those who needed Rakovski to bring into operation their plan concerning Romania. By taking refuge in Russia, Rakovski put himself at the disposition of the enemies of the country whose citizen he was, becoming an advanced pawn in the carrying out the German-Bolschevic plan in Moldavia.

From the archives of the former secret services of the Wilhelm of Germany it results that Rakovski visited two times, at short intervals, the capital of Sweden, Stockholm, between October 1917 and January 3rd 1918 (new style). The same sources specify without any doubt the motives of his visiting Sweden capital and the fact that Rakovski had official mandate of "plenipotentiary representative" of the government of the "People's Commisaries" from Petrograd²². In this quality, Rakovski discussed with the representatives of Berlin and Vienna the details of the application of the

²¹ See Z.A.B. Zeman (ed.), Germany and the Revolution In Russia, 1915-1918. Documents from the Archives of the German Foreign Ministry, London, 1958, p. 85-86; P. A. Bonn, I.A.A. Deutschland 128, nr. 2; *Geheim*, Bd. 35, Fond Weltkrieg 1, Bd. 21 Report Busche to Auswärtiges Amt, Bucharest, from 5 July, 1915; George Cipăianu, La răscruce (At the Cross-Roads, Fall 1917- Spring 1918); Great Britain and Romania's Making of a Separate Peace, Oradea, 1993, p. 79, Note 60.

²² P. A. Bonn, Fond Rumänien 16. Geheime Akten, R. 9821. *Telegrama lui Max Wassermann către Fr. Wiesner*, (The Telegram sent by Max Wassermann to Fr. Wiesner), Stockholm, 31 XII 1917, said: "Streng vertraulich. Im letzten Moment erfahre ich die ausserordentlich wichtige nachricht, dass Dr. Christian usgestattet Rakovski von der russischen Regierung zum Zivilkommissär in der Moldau ernannt worden ist ... Rakovski ist mit der Vollmacht, das revolutionäre Programm der russischen Regierung in Iassy zur Durchführung zu bringen und dahin zu wirken, dass die macht der Dynastie und der gegenwärtigen Regierung aufhört....Wie ich aber aus erste Quell weiss, ist seine Entsendung vom Rat der Volkskommissäre überAntrag des Revolutionären Zentralkomitees verfügt worden".

World War I and Revolutionary Options

plan to “insurrect” Romania²³, plan conceived and accepted earlier by the leaders of the Central Powers and the Lenin-Trotsky group.

In that period, the Swedish capital was one of the most active centers of the German diplomacy and espionage. It sheltered the “nucleus” of the well-known “league of the allogeneous peoples from Russia” founded in March 1916 by the “non-Russian” or “allogeneous emigrants from all over the Russian empire”. There, a true “revolving plate” was organized round the German ambassador, baron Helmut Lucius von Stodten, for the secret plan of Berlin which aimed at the taking out Russia of the war by coordinating the military action on the West front with the “insurrecting” of the democratic and revolutionary forces from the Russian empire. The plan took shape gradually, from the outburst of the war till the summer of 1915, when it was approved by emperor Wilhelm II and his chancellor Bethmann Hollweg. Its fulfilment became a major objective both of the army and of the German diplomacy. The coordinating role of the forces employed with that aim in view was given to the *Political Section* of Berlin Foreign Ministry, but representatives of the High General Quarter of the German army were also co-opted. At the head of the political section was Arthur Zimmermann himself, the assistant of the Foreign Ministry, who in November 1916 became the Foreign Ministry of the Reich. A vast secret net was gradually set up round the centre’s “Section” which had branches in different capitals found in close vicinity of the Russian empire. This happened especially in neutral countries and in the territories occupied by German-Austrian troupes. It included superior officers and high clerks, diplomats, agents, councillors from embassies, bankers, journalists, members of the universities etc.²⁴ The German

²³ From Stockholm the same Max Wassemann told Vienna and Berlin, in 31st December 1917: “Ich sprach mit Rakovski viel über die Zustände in der Moldau und legte ihm meinen Standpunkt vor, dass das rumänische System jetzt gebrochen werden muss, und weder Ferdinand noch Brătianu ein Erholungspause gewährt werden soll Rakovski dachte Tag und Nacht daran, wie man Räubernest im Iassy reinigen kann. Nun teilte er mir selbst unter strengster Diskretion mit, dass der tag der Abrechnung gekommen sei”, P.A. Bonn, fond Rumänien 16. Geheime Akten/1918, R 9821.

²⁴ Teodor Pavel, Între Rusia țarilor și Germania wilhelmiană. Un memoriu basarabean din 1916 (Between the Russia of the Wilhelmian Germany. A Bessarabian Memoir from 1916), Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1966, p. 85-93. Further details in P.A.Bonn, Fond Weltkrieg, 11 c, vol. 1-6, 1914; Seppo Zetterberg, Die Liga der fremdvölker Russlands 1916-1918, Helsinki, 1978, p. 41-50.

embassies from Stockholm, Copenhagen and Constantinople were the most active in the fulfilment of this mission. The nuclei of collaborators and informers developed round them were discretely financed by the "Reichsbank" through the different bank firms ("Max Warburg et Co.", "Nija Banken" and their branch offices in the capitals of the respective countries). In order to gain favourable results, different groups of anti-tsarist emigration, from representatives of the national-democratic movements of the non-Russian peoples (Finnish, Estonians, Letons, Lithuanians, Polish, Ukrainians, Armenians, Georgians etc) to the internationalist socialists of Lenin were morally and materially encouraged. The encouragement of the anti-tsarist democratic movements will bear fruit through the starting of the Russian revolution in February 1917, ended with the overthrowing of tsarism and the setting up of the republic and of Kerenski government. The removing Russia from the war in November 1917 is the work of the Bolshevik group led by Lenin and Trotzki, persons who later signed the peace from Brest-Litovsk (on March 3rd 1918), as a reward given to them because of their support given by Berlin in the taking over the power by the Soviets in Petrograd and Moscow.

Once started, the revolution followed its inexorable way. The two decrees, "*The decree on Peace*" and "*The decree upon land*", October 26th/November 8th, and "*The Declaration of the Right of the Russian Peoples to their Selfdetermination*" (November 1st/4th) till their "separation from the state" generate extensive democratic changes in the direction of the disintegration and federalization of the autocratic empire²⁵. Among the peoples who claimed their right to lead a free and democratic life are to be found also the Romanians of Bessarabia. If the Kerenski government and that of the People's Commisaries were ready to recognize the right to selfdetermination to the big nations of the former empire, not the same thing happened to the small national entities among which were the Romanians from Bessarabia, to which this right was vehemently contested. *This was the real hidden motive of the gradual deterioration of the Romanian-Russian relations after December 1917 till the final breaking off at the beginning of 1918.* Its best known moments were the arresting of the members of the Romanian Embassy from Petrograd and the confiscation of

²⁵ The marxist historiography overbided their values from an unilateral perspective. Their re-reading is necessary; the text of the documents in: V. I. Lenin, Opere complete (Complete Works), vol. 35, ed. a II-a, București, 1965, p.13-15 a. foll. For confrontation, see J. Kreppel, Der Friede im Osten: Noten, Manifestate, Botschaften, Reden, Erklärungen, Verhandlungsprotokolle und Friedensverträge mit der Ukraine, Russland und Rumänien, Wien, 1918, p. 1-3, 68 a. Foll.

World War I and Revolutionary Options

the Romanian treasure. But the knowing of the true springs of Christian Rakovski's action in the way of "insurrecting" Romania makes the present day historiography integrate these moments to both the attempt of "putsch" from Iassy and the similar events which were later started by the Soviets²⁶.

The German-Russian collaboration in this phase, even if it sprang out of different interests, offered favourable ground to the plans made by the socialist groups gathered round Rakovski, concerning Romania. If for the Central Powers what mattered was Romania's drawing out of the war, for Rakovski, as a plenipotential of the Soviets government, the main aim was to obtain the German-Austrian-Hungarian support in the view of the counteracting the Romania's action in the way of the applying of the right of the peoples to their selfdetermination on Bessarabian territory. This explains the precipitated visits of Rakovski to Stockholm in December-January 1917-1918, fact which results from the unpublished archivistics sources we have referred to.

The first visit of Rakovski to Stockholm is pointed out at the beginning of December 1917 in a telegram sent to the Foreign Ministry in Berlin, dated Sofia, December 8th, 1917²⁷. Its content is edifying concerning Rakovski's visit: it says that as "the government of Ukraine has nothing against the retrocession of Bessarabia to Romania" and "the present Russian governors are not interested in the matter", "the socialist Rakovski, *who is in charge of the problem*, was recently to Stockholm and now is in Iassy" where he prepares a putsch²⁸. In order to inform the Austrian-Hungarian authorities, Berlin sent the content of this telegram to Vienna next day. But more convincing details concerning the aim and the implications of Rakovski's mission in Stockholm are to be found in a detailed "strictly secret" report sent by Max Wassermann, a person close to the German ambassador Friederich Ritter von Wiesner, in 31st December 1917, a report which was also sent to Berlin²⁹.

The author of the report had discussed for many days with Rakovski in Stockholm "about the situation in Moldavia and about the necessity of the immediate overthrowing of the present Romanian

²⁶ România în primul război mondial (Romania in the I WW), vol.II, p. 435.

²⁷ Telegrama Șefului Legației germane, Oberndorf, către ministrul A. Zimmermann (The telegram sent by the chief of the German Legation, Oberndorf to the ministry Zimmermann), P. A. Bonn, Fond Rumänien 16. Geheime Akten [1918, A.S.130] 31 decembrie 1917.

²⁸ Ibidem

²⁹ P. A. Bonn, Fond Rumänien 16. Geheime Akten-1918, A.S.130, 31 decembrie 1917.

authority, not giving Ferdinand and Brătianu any respite³⁰. At the proposal made by the Central Powers representatives concerning the rising in arms of the population of Moldavia in order to obtain Romanian's taking out of war," Rakovski thought many days and nights of a way in which he could clean the "gangster nest" from Iassy. And now - reported Wassermann- he tells me, absolutely confidentially that *the day setting the accounts has come*³¹.

In order to fulfil his plan, Rakovski relied on the complete help of the Petrograd government. In this aim, "*Dr. Christian Rakovski was appointed as civil commissary in Moldavia by the Russian government*" but formally he will act "as chief of legation beside the Romanian government, an improper denomination as he is a Romanian citizen and not a Russian one. More than that, the German authorities know that Rakovski's sending to Moldavia by the "Council of the People's Commissaries" was done at the direct order of the bolshevik "Central Revolutionary Council". The aim of his going to Iassy having "unlimited powers" was the immediate starting of the revolution in Moldavia, according to the Russian revolutionary programme for the dethroning the monarchy and the removing of the Brătianu government and the proclamation of the Republic³². "The Small Revolution" which was necessary for the changing of the realities in Romania will unfold according to the plan which was accepted by both sides: "Rakovski would immediately start the rebellion, will arrest Ferdinand and the members of his government, will call the army to fight against the boyars and will proclaim the republic"³³. He will rely on the bolshevik soldiers from Iassy and will hinder the flight of the king and of the government over the borders, which could happen as he was warned by the Kerenski government. The only doubt Rakovski had was the behaviour of the German-Austrian-Hungarian military authorities of occupations from Muntenia, because it was known that they feared that the revolution could also be extended in Austria-Hungary and also had dynastic motives. The report showed such a fear and grasped the idea that "The Romanian republic will have a greater power of attraction especially on the Romanians from Bukovina and Transylvania!

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

World War I and Revolutionary Options

The proclamation of the Republic in Bessarabia is eloquent for the spirit of imitation of the Romanians"³⁴. The assurances given by Rakovski that the plan wouldn't endanger the Austrian interests in the perspectives of Austria entering the "Federative Balcanic Republic", which he enthusiastically promoted seemed not to be calming enough. Of course, noticed the Austrian diplomat - the project of "The Balcanic Federative Republic" totally contravene to the Balcanic policy of Austro-Hungary. Yet "the coup d'état in Romania", which was planned together with Rakovski could be "*momentary useful*" to the Central Powers, because once Romania is out of the war it could quicken the military surrender of Italy and Greece. Being convinced of the force of attraction exercised by the social revolution slogans upon the population exhausted by the war, the plotters of the plan of the "revolutionizing" of Romania were almost sure of success.

Without contesting the permeability of the Romanian society to the ideas of the social revolution and to the democratic reforms, the mistake of the authors of the project of "insurrecting" Romania at the end of 1917 and the beginning of 1918 was obvious. They neglected the essential aspiration of the Romanian nation to their liberation from under foreign rulings by the completing the state unification of the Romanian territories, without which the great social and political reforms announced even before the war and solemnly promised by king Ferdinand in the summer of the 1917, were very difficult to be understood. The overbid of the importance of the social revolution as a propagandistic factor of counteracting of the national consciousness of a people with an old tradition of the national movements who entered the war only to completing its country, made the plan of the importers of the revolution inoperative and without any chance of success. The millions of Romanian soldiers-peasants, intellectuals and town dwellers drawn together in a dramatic effort to save their country, didn't look in antinomial terms to the democratic reforms and the state unification as the "maximalists" proposed them, persons who were in the payroll of foreign interests. The funciary patriotism of the population naturally folded on the national principle which dominated the political thought and practice in Europe and in other continents at the beginning of the XXth century.

As a result, the action in force of the Romanian troops from Iassy and other places in Moldavia of disarming the bolshevised Russian soldiers, as well as other measures ment to save the country in the

³⁴ Ibidem.

dramatic circumstances of the union of Bessarabia, Bukovina and Transylvania with Romania, in the light thrown by the new information concerning the relations of the Russia of the Soviets with Central Powers in 1917-1918.

DIE SYMBOLE, MITTEL DER DIKTATORISCHEN POLITISCHEN PROPAGANDA

Die Würdigung von Marx, Engels und Lenin in der Ungarländischen Räterepublik

Schon gleich am Anfang der Ungarländischen Räterepublik, am 27. März 1919., gab József Pogány, der Volkskommissar für Kriegswesen eine Verordnung über die Umnennungen mehreren Budapester Kasernen. Laut Verordnung: „Die frühere Armee war den Interessen der herrschenden Klassen dienstbar. So wurden denn auch die Kasernen nach Kaisern, Erzherzogen und Generalen benannt. Die Rote Armee ist das Heer des Proletariats. *Wir benennen also die Kasernen nach den grossen Führern der Arbeiterbewegung und des Sozialismus.*“¹ Ich werde mich mit diesen Kasernenumnennungen noch im weiteren beschäftigen; jetzt zitiere ich nur den Kommentar der Zeitung der vereinigten sozialdemokratischen-kommunistischen Partei, der *Roten Zeitung*: „Die Kasernen tragen den Namen der grossen Anführer der progressiven Menschheit forthin, als Symbol dessen, dass sie nicht die Horste der Klassenunterdrückung, sondern die Festungen und Bollwerke der neuen Ideen in Zukunft sein werden.“² Die Zitate zeigen sehr gut, dass die Anführer, die Propagandisten der Räterepublik wussten den Symbolwert der historischen Personen, die propagandistischen Möglichkeiten der Anwendungen dieser Symbolen –

¹ Verordnung über die Umbenennung der Kasernen. In: Pester Lloyd. Abendblatt, 27. März 1919. p. 1. – Über die Geschichte der Ungarländischen Räterepublik s. Tibor Hajdu: The Hungarian Soviet Republic. Budapest, 1979., Ignác Romsics: Hungary in the twentieth Century. Budapest, 1999. p. 99-108., Tibor Hajdu: Budapest 1919 – Fortsetzung oder Verrat an der Revolution von 1918 in Ungarn? In: *Revolutionen in Ostmitteleuropa 1789-1989.* Schwerpunkt Ungarn. Hrsg. und eingeleitet: Karlheinz Mack. Wien-München, 1995. p. 98-106. – Der OTKA unterstützte meine Forschungen (No. F 029450.).

² A kaszárnyák új elnevezése. [Die neuen Namen der Kasernen.] In: *Vörös Újság* [Rote Zeitung], március [März] 28. p. 5. – Ich werde die ungarischen Texte in deutscher Übersetzung publizieren.

und sie (wie die Politiker der vorhergehenden und späteren Zeiten so oft) säumten nicht mit der Ausnutzung dieser Möglichkeiten.

In Zusammenhang mit den Traditionen der ungarländischen Arbeiterbewegung, mit der Propagandatätigkeit der bolschewistischen Revolution in Sowjetrußland und mit den Heldenkulten der ungarischen bürgerlichen Revolution im Jahre 1918, veranlassten die Anführer der Ungarländischen Räterepublik (in meiner Annäherung: die Anführer der vereinigten Partei, das Land leitender Revolutionäre Regierungsrat, die verschiedenen Volkskommissariaten und die Stadtoberigkeit der ungarischen Hauptstadt, Budapest) über die Entfernung solcher Darstellungen der historischen Personen, die die Ideen der vorhergehenden politischen Systemen ausstrahlten, und über die Verbreitung solcher Kulten von historischen Personen, die die Ideen der neuen Diktatur ausdrückten. Durchschauend die verschiedensten Anordnungen (z. B. Institutionumnennungen, Denkmälerrichtungen, Briefmarkenausgabe, Publikationen von Broschüren über historischen Personen) stellt sich heraus, dass die Diktatur den Kult der Königen, Feldherren, leitenden Politiker der vorhergehenden Zeit, der Oberpriester und Heiligen ablehnte. Gleichzeitig hielten die offiziellartige Würdigungen Marx für die bedeutendste historische Person. Nach Marx folgten Lenin und Engels in der Reihe, danach, als ein „Mittelfeld“, Leó Frankel, der eine grosse Rolle in der Arbeiterbewegung im 19. Jahrhundert hatte, Ervin Szabó, der linkseingestellte Denker, Sándor Petőfi, der berühmte Dichter und Revolutionär im 19. Jahrhundert, Ignác Martinovics, der Anführer der ungarischen jakobinischen Bewegung im 18. Jahrhundert und György Dózsa, der Führer des ungarischen Baueraufstandes im 16. Jahrhundert. Die Würdigung von Karl Liebknecht und Rosa Luxemburg war weniger wichtig. Sehr wesentlich ist aber der Unterschied: im Fall von Marx, Engels und Lenin musste die Diktatur neue Kulte bei der überwiegenden Mehrheit der ungarischen Bevölkerung verbreiten, aber im Fall von z. B. Petőfi, musste sie einen vorhandenen Kult für ihren eigenen Zweck uminterpretieren und enteignen – die verschiedensten Veranlassungen zeigen diese Bestrebungen gut.³

Man kann die Mechanismen der politischen Kultschaffungen durch der Analysen der Würdigungen von Marx, Engels und Lenin sehr gut

³ S. Vörös, Boldizsár: Történelmi személyiségek ábrázolása a Magyarországi Tanácsköztársaság hivatalos jellegű anyagaiban. [Die Darstellung der historischen Personen in den offiziellartigen Materialien der Ungarländischen Räterepublik.] Ph.D.-Dissertation, 1997.

untersuchen. So z. B. in der erwähnten Verordnung über die Umnennungen der Budapester Kasernen, bekam die Franz-Joseph-Kaserne den Namen Marx-Kaserne, die Erzherzog-Joseph-Kaserne den Namen Lenin-Kaserne und die Erzherzog-Wilhelm-Kaserne den Namen Engels-Kaserne. Sehr bemerkenswert: der Name von Franz Joseph I. symbolisierte das im Jahre 1918 gestürzte politische System – dagegen der Name von Marx symbolisierte die Diktatur: alle beide waren symbolische Hauptfiguren. Und der Vorgang, dass auf dem Üllői Weg nebeneinander stehenden Franz-Joseph-Kaserne und Erzherzog-Joseph-Kaserne die Namen Marx-Kaserne und Lenin-Kaserne bekamen, symbolisierte die Zusammengehörigkeit der zwei Personen in dem Geist der Weltrevolution. Die Anpaarung passt zu der Würdigung, was der bedeutendste Anführer der Ungarländischen Räterepublik, Béla Kun über Marx und Lenin schrieb: „Wenn man an den indischen Göttersagen über die wandernden Seelen glauben könnte, könnte vielleicht über ihn [nämlich über Lenin] sagen, dass der Geist des grössten Lehrmeisters des Proletariats, des Karl Marx in ihn hineinzog, in einem neuen Körper sein Leben fortführend, um zu verwirklichen, was er lehrte und wofür er kämpfte.“⁴ -- Die Budapester Arbeiteruniversität, die das Volkskommissariat für Unterrichtswesen organisierte, bekam den Namen Marx-Engels-Arbeiteruniversität – diese Anpaarung war eine Würdigung der Wissenschaftler der Arbeiterbewegung, des wissenschaftlichen Sozialismus.

Mehrere riesige Statuen von Marx, Engels, Lenin und anderen historischen Personen wurden als Dekoration des Maifestes im Jahre 1919. in Budapest errichtet.⁵ Aber nur Marx bekam ganzförmige Statuen, an der Zahl 2 – was seine besondere Schätzung sehr gut zeigt. Die eine wurde bei dem Pester Brückenkopf der Kettenbrücke aufgestellt, dorthin, wo der Krönungshügel für die Krönung von Franz Joseph I. im Jahre 1867 stand,

⁴ Kun, Béla: Lenin. In: *Lenin: A harc útja*. Levél a taktikáról. Beszéd a szovjetek harmadik kongresszusán. [Der Weg des Kampfes. Brief über die Taktik. Rede an dem dritten Kongress der Sowjets.] Budapest, 1919, p. 3.

⁵ S. Bilder über die Dekorationen: Siklós, András: Magyarország 1918-1919. Események – képek – dokumentumok. [Ungarn 1918-1919. Ereignisse – Bilder – Dokumente.] Budapest, 1978. p. 340-354., Vörös, Boldizsár: Történelmi hősök, új rendszerek. Emlékszobrok Szovjet-Oroszországban és a Magyarországi Tanácsköztársaságban 1917-1919. [Historische Helden, neue Systeme. Denkmäler in Sowjetrussland und in der Ungarländischen Räterepublik 1917-1919.] In: *Mozgó Világ* [Bewegende Welt], 1998. No. 5. p. 96-101.

und wohin der Reiterstandbild des Königs geplant wurde. Die Bedeutung von Marx wurde mit der Auswahl der Stelle betont: wie bei den Kasernenumnennungen, die Figur von Franz Joseph I. das gestürzte politische System, aber die Figur von Marx die siegreiche Diktatur symbolisierte. Die andere Marx-Statue wurde auf das Budapester Millenniumsdenkmal⁶ aufgestellt. Die Erzeuger der Dekorationen umgestalteten das ganze Denkmal: auf den Reiterstandbild von Árpád (er war der Anführer der ungarischen Landeroberer im 9. Jahrhundert) und auf die Säule mit der Statue von dem Erzengel Gabriel bauten sie ein riesengrosses rotes Podium und einen roten Obelisk. Die Viertelbogen des Denkmals wurden auch mit roter Draperie bedeckt. Auf das Podium wurde eine riesige Statue von Marx gestellt: an der einen Seite mit einer Statue eines Grubenarbeiters, an der anderen Seite mit einer Statue eines Eisenarbeiters. Die Anschrift „Proletarier aller Länder vereinigt euch“ war auf den Draperien der Viertelbogen zu lesen. Auf den einen Viertelbogen kam ein Bild, das die Industriearbeiterschaft, auf den anderen kam ein Bild, das das arme Bauertum darstellte. Es zeigt die besondere Schätzung von Marx, dass seine Statue wurde auf das wichtigste Denkmal der vorhergehenden Zeiten und auf die Statue von Árpád aufgestellt, gewissermassen manifestierend: Árpád schaffte die Grundlagen zu den gestürzten politischen Systemen – Marx und das Proletariat schafften die Grundlagen zu einem neuen, besseren System. Die ganze Komposition darstellte das im Zeichen der Lehren von Marx vereinigende Weltproletariat, passend zu dem LXXX. Dekret des Revolutionären Regierungsrates: „Die Räterepublik Ungarns erhebt am 1. Mai den Gedenktag der internationalen Einheit des revolutionären Proletariats der ganzen Welt zum Feiertage des Proletarierstaates.“⁷

Lenin bekam die meisten Büsten, an der Zahl 6. Die Plazierung der einen Büste war besonders interessant. Auf dem Deák Platz stand eine Weltkriegspropagandastatue, die sogenannte „Statue der nationalen Opferbereitschaft“; sie wurde mit einer riesigen Tribüne bedeckt (auf der Tribüne symbolisierten Flammen die Revolution), auf den beiden Seiten des Gebäudes wurden die Büsten von Lenin und Ervin Szabó aufgestellt. Meiner Meinung nach, sollte die ganze Komposition den folgenden Inhalt ausdrücken: die auch für den Frieden kämpfende internationale Revolution,

⁶ S. András Gerő: Der Heldenplatz, Budapest, als Spiegel ungarischer Geschichte. Budapest, 1990.

⁷ Dekret LXXX. des Revolutionären Regierungsrates. In: *Volksstimme*, 1 Mai 1919, p. 5.

die sich aus um nationalen Zwecken laufenden Krieg entfaltet, siegt. Bei der solcher Plazierung der Büsten von Lenin und Szabó spielte höchstwahrscheinlich das Motiv der Kriegsfeindlichkeit beider Personen mit.

Engels bekam nur 2 Büsten; die eine wurde zu dem Triumphbogen bei der Fűrdő Strasse aufgestellt. Über der Büste von Engels, auf dem Triumphbogen war die Anschrift: „Vernichtet das Kapital, um wir die internationale, kommunistische Gesellschaft der Welt auf seinen Ruinen aufbauen zu können“. An der anderen Seite des Triumphbogens stand die Büste von Karl Liebknecht; über die Büste, auf dem Triumphbogen war die Anschrift: „Der Rotarmist kämpft nicht gegen seinen Proletarierbrüder, sondern gegen das internationale Kapital“.

Die obige Analysen zeigen sehr gut, wie die Anführer und Propagandisten der Räterepublik mit den verschiedensten symbolischen Ausbreitungsaktionen nach der Propagierung der Ideen der Diktatur strebten. Die symbolische Ausbreitung wurde damit betont, dass die Würdigungen der durch der Diktatur verehrten Personen oft auf solchen früheren Darstellungen gesetzt wurden, die einen ganz widersprechenden Ideengehalt trugen.

Mit den untersuchten Aktionen war geistesverwandt die Ausgabe einer Briefmarkenserie im Juni 1919. Die fünfteilige Serie stellte das Porträt der folgenden historischen Personen dar (laut offizieller Mitteilung): Marx, Petőfi, Martinovics, Dózsa, Engels.⁸ Es ist auffallend, dass die kurze Serie, ohne Rücksicht auf die historische-kronologische Reihenfolge der Personen, die Figuren von Marx und Engels voneinander absonderte. Gleichzeitig wurden die Porträte von Petőfi, Martinovics und Dózsa zwischen die Darstellungen von Marx und Engels eingesetzt. Die Erzeuger der Serie würdigten Marx und Engels dadurch, dass sie ihre Porträte auf den Anfangswert und auf den Sperrwert setzten. Mit der Einfügung der Porträten der 3 ungarischen Personen *zwischen* die Darstellungen der 2 deutschen Revolutionären wurden die Figuren und Bestrebungen von Dózsa, Martinovics und Petőfi als ungarische revolutionäre Traditionen unter die Traditionen der internationalen proletarischen Revolution symbolisch hereingehoben.

Es zeigt die Hochschätzung von Marx und Engels auch, dass die meisten offiziellartigen Broschüren sich mit ihren Leben und Werke beschäftigten. Es ist sehr interessant, dass die Marx und Engels würdigende Texte (so auch die Artikel der offiziellartigen Blätter, anlässlich dem 101.

⁸ S. Ungarn. In: Illustriertes Briefmarken-Journal, 2. August 1919, p. 221.

Geburtstag von Marx) oft mit den Anwendungen des Wortschatzes des Christentums die Bedeutung dieser Personen betonen. Z. B. der Leitartikel der Zeitung des Volkskommissariates für Unterrichtswesen, der *Fackel*, würdigte das *Kommunistische Manifest* mit solchen Worten: „dieses Werk von Marx, diese Bibel des Proletariates ist heute vielfach heilig und gesegnet“.⁹ Solche Würdigungen bei einer Diktatur, die dem Christentum gegenübersteht, sind gar nicht selbstverständlich – es ist nicht überraschend, dass der Autor einer Marx-Engels-Biographie dagegen so argumentierte: „Man nannte schon das >Kapital< von Marx die Bibel des modernen Sozialismus, was natürlich nur zur Bedeutung des Buches passend kann – wörtlich nehmend hätte gerade Marx am tatkräftigsten protestiert, ihn zum Prophet oder Evangelisten und die sozialistische Arbeiter zu Blindglaubender machen. Das >Kapital< predigt nicht, sondern belehrt; es fordert nicht Glaube, sondern beweist. Und deshalb der Vergleich mit der Bibel, sosehr kennzeichnet die grosse Bedeutung des Werkes, kann seinen epochemachenden wissenschaftlichen Wert nicht kennzeichnen.“¹⁰ Aber die Kraft der Traditionen zeigt es gut, dass derselbe Autor in derselben Broschüre mit der Anwendung eines Ausdruckes des Evangeliums des Johannes¹¹ über die Verwirklichung der Lehren von Marx und Engels schrieb: „Das Wort ward Fleisch – die Proletarier der Welt vereinigten sich und erschafften die neue Internationale“.¹²

Wenn wir endlich die *Funktionen* dieser Kulte untersuchen, wird es offenbar, dass die Diktatur sich mit dieser Würdigungen bei den Massen legitimieren wollte: so darstellend die Räterepublik, als ob sie die Bestrebungen der grossen Revolutionären der Vergangenheit und der Gegenwart – vor allem Marx, Engels und Lenin – verwirklichen würde. Bei der Selbstdefinition des neuen Systems hatte diese Kulte auch eine innere Funktion: als Bindemittel, das Gruppenbewusstsein zu festigen – und eine äussere Funktion: die Abgrenzung von den nationalen Heldenkulten der vorhergehenden Zeiten und von den Heiligenkulten der Kirchen.¹³

Wenn wir die *Mittel* dieser Kulte untersuchen, wird es offenbar, dass die Anführer, die Propagandisten der Diktatur solche Methoden

⁹ Kósa, Miklós: *Marx*. In: *Fáklya* [Fackel], 1919. május [Mai] 6, p. 1.

¹⁰ Garami, Ernő: *Marx és Engels élete*. [Das Leben von Marx und Engels.] Budapest, 1919, p. 44-45.

¹¹ S. *Das Evangelium des Johannes*, 1,14.

¹² Garami, Ernő: a. a. O., p. 54.

¹³ Vgl. Gottfried Korff: *Politischer „Heiligenkult“ im 19. und 20. Jahrhundert*. In: *Zeitschrift für Volkskunde*, 1975. No. 2. p. 215-216.

benutzten, die, zu ihrem eigenen Zweck, brauchten auch die leitende Politiker der vorhergehender Zeiten. (Noch dazu: die Mehrheit der Bildhauer, die die Dekorationen für das Budapester Maifest erzeugten, erschafften die Statuen der Revolutionären mit der Anwendung der Traditionen der heroischen Denkmalsbildhauerkunst.¹⁴) Endlich: der Kult der grossen historischen Person ist gar nicht selbstverständlich bei einer solchen Diktatur, deren Geschichtsauffassung die geschichtsformende Rolle den Wirtschaftsverhältnissen und den Massenbewegungen gab. Es kommt vor, waren die Ansprüche der Propaganda stärker, als die strenge, geschichtsphilosophische Ansichten... Untersuchend die Ursachen dieser Erscheinungen, ist es nutzbringend, die Feststellung von André Chastel über die grosse französische Revolution, zu zitieren: „Alles, was in der Revolution spektakulär, theatralisch, berechnet ist (absehend von der Massenbewegungen und der Gewalt, natürlich), strömt in die Giessformen, die das Jahrhundert des Lichtes bildete.“¹⁵

Verbindend mit dieser Feststellung von Chastel, meine ich, dass die analysierte Kulte die Verwirklichung einer Traditionerschaffung dienten (es war häufig überall in Europa, um die Jahrhundertwende¹⁶), und die Feststellungen von Eric Hobsbawm über die „invented traditions“ sind gültig für sie auch: in diesen Fälle wird die Geschichte als Legitimationsmittel für die Aktion und als Bindemittel der Gruppenkohäsion angewandt und – durch den Denkmäler der historischen Personen – wird zu dem Symbol des Kampfes. Sogar die revolutionäre Bewegungen strebten ihre neue Ideen mit den Hinweisen auf die Traditionen der Revolution und auf ihre eigene Helden und Märtyrer zu unterstützen.¹⁷ („Auch das deutsche Volk hat seine revolutionäre Tradition“ -- wie Engels behauptete am Anfang des Werkes *Der deutsche*

¹⁴ S. Aradi, Nóra: A Tanácsköztársaság művészete. [Die Kunst der Räterepublik.] In: *Magyar művészet 1890-1919*. [Ungarische Kunst 1890-1919.] I. Szerk. Németh, Lajos. Budapest, 1981, p. 211.

¹⁵ André Chastel: Ünnepi felvonulások, ünnepélyes terek. [Festliche Aufzüge, feierliche Raume.] In: A. C.: *Fabulák, formák, figurák. Válogatott tanulmányok*. [Fabeln, Formen, Figuren. Ausgewählte Abhandlungen.] Budapest, 1984. p 191.

¹⁶ S. Eric Hobsbawm: Mass-Producing Traditions: Europe, 1870-1914. In: *The Invention of Tradition*. Ed. by Eric Hobsbawm, Terence Ranger. Cambridge-etc., 1985. p. 263-307.

¹⁷ Vgl. Eric Hobsbawm: Introduction: Inventing Traditions. In: *The Invention of Tradition* a. a. O. p. 12-13., Victoria E. Bonnell: Iconography of Power. Soviet Political Posters under Lenin and Stalin. Berkeley-etc., 1997. p. 1-19., 281-284

*Bauernkrieg.*¹⁸) Die Anführer, die Propagandisten der Ungarländischen Räterepublik strebten eine Tradition für die Legitimation und Bestätigung der Diktatur, während der 133 Tagen zu erschaffen.

1. Die Marx-Statue bei der Kettenbrücke (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár /Ungarisches Nationalmuseum Historisches Photoarchiv /)

¹⁸ Friedrich Engels: Der deutsche Bauernkrieg. Leipzig, 1975. p. 19.

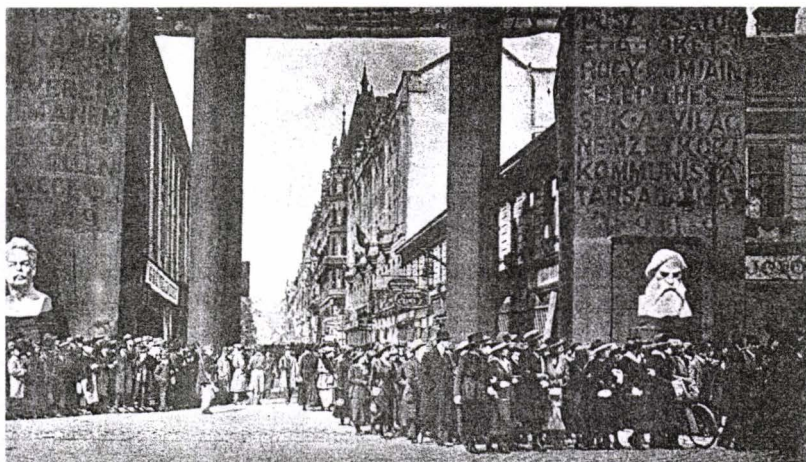
2. Das umgestaltete Milleniumsdenkmal mit der Marx-Statue (Budapesti Történeti Múzeum Fényképtár/Historisches Museum der Stadt Budapest Photoarchiv)

3. Zwei Lenin-Büsten und eine Karl Liebknecht-Büste (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest Gyűjtemény/Stadtbibliothek Ervin Szabó, Budapest Sammlung)

4. Die Tribüne mit der Büste von Ervin Szabó auf dem Deák Platz (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár/Ungarisches Nationalmuseum Historisches Photoarchiv)

5. Der Triumphbogen mit der Büsten von Engels und Karl Liebknecht bei der Fűrdő Strasse (1919. A vörös május. /1919. Der rote Mai./ Budapest, 1919. p. 9.)

6. Die Briefmarkenserie der Räterepublik (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár /Ungarisches Nationalmuseum Historisches Photoarchiv)

IMAGINI ETNICE ȘI CONFESIONALE DIN ROMÂNIA ÎN DOCUMENTE DE ARHIVĂ BRITANICE (1924 - 1926)

Problematica minorităților etnice din România după primul Război Mondial s-a constituit într-o componentă importantă a vieții politice, economice, culturale și religioase, cu multiple reverberații externe.

Literatura istorică română și străină dedicată acestui fenomen este imensă. Aceasta se compune din acte legislative emanate de la statul român, din datele statistice oficiale, din adresele diferitelor ministere adresate organelor subordonate, laice și ecleziastice, din cărțile și articolele scrise de istorici, sociologi, oameni politici români. Alte valoroase documente sunt cele emanate de la Societatea Națiunilor și transmise guvernului român, altele fiind dispoziții cu caracter general privind protecția minorităților din Europa, altele au fost adrese către diferite persoane și instituții minoritare care au trimis petiții la Societatea Națiunilor. Publicațiile oficiale ale Ligii, între care "Journal Officiel de la Société de Nations" sunt foarte utile în cercetarea temei. Adunările generale, Secretariatul Ligii, Comisia minorităților, Comitetele de Trei au fost instituțiile care au fost chemate să ia decizii în problemele minoritare.

O altă categorie de acte și documente, cărți și articole au fost create de reprezentanți ai minorităților din statele care în anul 1919 semnaseră așa-numitele *Tratate ale minorităților* (Polonia, Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia și România).

Subiectivismul acestora este destul de evident. Întrunirea lor anuală în Congrese ale minorităților începând cu anul 1925 au fost prilejuri de a aduce în actualitate nemulțumirile lor față de statele în care trăiau. Dezbaterile din cadrul Congreselor au fost publicate în revista "Nation und Staat", apărută la Viena în anul 1927. Reprezentanții minorităților etnice din România au participat la toate aceste Congrese, ocupând și funcții de conducere în cadrul lor, de pildă sasul Rudolf Brandsch.

Un mare număr de cărți și articole au fost scrise și de către "neutri". Opiniile lor diferă, uneori și în funcție de orientarea lor politică și de sursele istorice folosite. O caracteristică generală a lor este nefolosirea surselor primare românești, elemente de fapt decisive în reconstituirea

istorică. Nu este de mirare că unele șabloane se transmit din lucrare în lucrare fără a aduce de fapt ceva nou.

Presa internă și internațională este o sursă care reflectă starea de spirit dintr-o țară sau alta, raporturile minoritate-majoritate sau minoritate-stat. Documente diplomatice externe - surse puțin utilizate în scrierile pe tema minorităților de limbă, rasă și religie - se constituie în opinii presupus obiective cu privire la ansamblul societății românești sau doar la unele domenii.

Sistemul tratatelor încheiate la Conferința de Pace de la Paris (1919-1920) a conferit Societății Națiunilor, ca instituție și colectivitate de membri, un rol important în cheștiunea minorităților etnice. Apare astfel ca ceva firesc ca reprezentanții diplomaici acreditați în țările amintite să aibă mereu ochii ațintiți spre o asemenea problematică, deosebit de complexă și uneori cu irumperi neașteptate, surprinzătoare. Cristalizarea opiniilor lor depindea de mulți factori, asupra cărora nu insistăm aici.

Oricum, întâlnirile cu reprezentanți ai guvernului, ai partidelor politice, ai unor instituții culturale și religioase, parcurgerea presei, călătoriile în teritoriu, au fost modalități certe de informare care au condus apoi la redactarea rapoartelor către superiorii lor.

În considerațiile noastre ne vom opri doar asupra unor documente arhivistice britanice din anii 1924-1926, depistate de noi cu prilejul unei deplasări de cercetare efectuată sub auspiciile Academiei Române în Anglia în anul 1999. În anii respectivi au avut loc în țară dezbateri de mare anvergură în Parlament, în presă, în ședințe ale partidelor politice românești și ale minorităților etnice, în instituții religioase, cu privire la Legea învățământului primar (1924) și a învățământului particular (1925).

În anul 1924 a avut loc a doua vizită în România, după cea din 1923, a norvegianului Erik Colban, directorul Secției minorităților din cadrul Societății Națiunilor. Evenimentele menționate au reținut, cum era și firesc, atenția consulului britanic de la București, sir Herbert Guy Dering¹

¹ Sir Herbert Guy Dering s-a născut la 13 noiembrie 1867. Și-a făcut studiile superioare la Eton. A fost angajat în diplomație la 16 februarie 1892. Și-a început activitatea în acest domeniu la Berlin. O parte a traseului diplomatic al lui, înainte de a ajunge la București, a fost următorul: Berlin, Beijing, Washington, Madrid, Stockholm. La 9 august 1920 a fost numit Consul General pentru Regatul român. A primit mai multe decorații britanice dar și una românească : Marea Cruce a Ordinului Steaua României.

La 15 octombrie 1922 a participat la Serbările Încoronării de la Alba Iulia ca membru în delegația britanică condusă de ducele de York. Cf. Foreign Office List, Diplomatic and Consular Year Book, 1924, London, p. 191-192.

Imagini etnice și confesionale

și a celor de la Cluj, Charles Arthur Goodwin și John Robert Massey Fell².

Așa cum rezultă și din documentele eminate de la Societatea Națiunilor, principalul interlocutor român în această problematică a fost ministrul de externe, I.G.Duca. La 14 martie 1924 Dering s-a întâlnit cu Duca cu care a discutat faza în care se afla proiectul legii învățământului primar.

A doua zi, diplomatul britanic trimitea la Londra un raport detaliat asupra discuțiilor avute care au depășit subiectul inițial³. Dering a fost informat despre convocarea de către Ministrul Instrucțiunii Publice a reprezentanților cultelor minoritare – fapt cunoscut în literatura de specialitate – pentru a-și expune ultimele observații pe marginea proiectului. “This must – scria el – lead to the application in the near future of the provisions of the Minorities Treaty in letter and spirit”. Dering i-a spus lui Duca că ministrul de externe britanic era foarte interesat de chestiunea minorităților (“I could tell him that you took a very lively interest in the welfare of the Minorities”). La rândul său, Duca l-a rugat pe Dering să-și asigure superiorul “that his Government fully recognized the necessity of living on good terms four millions of minority inhabitants in Romania, until these were contended it would be impossible they know full well, to carry out the Government’s policy of consolidation of the Kingdom”. Și Dering continua: “They (membrii guvernului) were determined to frame the new laws in the most liberal spirit and would do all in their power to see that they were carried out, and without prejudice to the minorities”. O informație confidențială (“in strict confidence”) oferită de Duca îl viza pe ministrul Instrucțiunii Publice, C. Angelescu, care încercase să forțeze nota în privința învățării limbii române de către elevii minoritari etnici, fapt neacceptat de guvern.

² Arthur Charles Goodwin. S-a născut la 4 aprilie 1886. A devenit viceconsul în serviciul consular la 2 octombrie 1908. La 29 decembrie 1908 a fost trimis la Odessa unde devine consul general în anul 1909. A activat mai mulți ani ca și Consul General la Tunis. La 1 ianuarie 1920 a fost numit Consul la Cluj. *Ibidem*, p. 219.

John Robert Massey Fell s-a născut la 20 martie 1890. Și-a început activitatea la Casablanca. A mai fost consul la Hamburg și vice-consul la Essen. Consul la Cluj a fost numit în 15 iulie 1925 unde a stat foarte puțin. *Ibidem*, 1926, p.231.

În cartea lui Valeriu Florin Dobrinescu, *Relații româno-engleze (1914-1933)*, Iași 1986, 187 p. nu apar chestiuni referitoare la minoritățile etnice.

³ Public Record Office, London, Foreign Office, dosar 371/9966, f. 79-82 (În continuare: F.O. 371/).

Dering era interesat ca proiectul de lege să ajungă cât mai repede în dezbaterile parlamentului. Duca l-a asigurat că aceasta se va întâmpla “before the Easter vacation”. Dering, spiritual, i-a replicat că acesta nu va însemna “till the Greek Kalende”, la care Duca, zâmbind i-a răspuns că nu se va întâmpla așa ceva.

Am mai relevat și cu altă ocazie drumul extern, aparent curios, al unor documente referitoare la minoritățile etnice din România. În afara traseelor firești: guvernul român – Societatea Națiunilor, reprezentanții minorităților – Ligă; reprezentanți ai Ungariei – Ligă, se găsesc în arhivele Foreign Office-ului și acte adresate de minorități guvernului român sau celui englez, ca și canalul de comunicații dintre Societatea Națiunilor și Ministerul de Externe englez. Explicațiile ar fi: președintele Societății era englez iar Regatul Unit era membru în Comitetul de Trei pentru România. Și credem că exemplul Angliei nu este singular.

Așa de pildă, la 9 iunie 1924, Eric Drummond, președintele Ligii, îi trimitea lui Miles Lampson din Foreign Office – reprezentantul englez în Comitetul de Trei – o copie după raportul întocmit de Colban după a doua vizită efectuată în România (15-30 mai 1924). El sublinia că în opinia lui Colban “the only real difficulty in Romania at present, with regard to Minorities is the Schools question”. De aceea, Drummond sugera că: “I think we should do all we can to try to secure that the new Bill (legea învățământului primar)” ultimately contains no provisions which are contrary to the Minorities Treaty”⁴.

Într-un raport din 1 iulie 1924, Dering relatează despre întâlnirea avută cu o zi înainte cu Duca, discuțiile axându-se tot pe proiectul legii învățământului primar. Duca l-a informat că deși sesiunea parlamentară ar fi trebuit să se încheie, întrucât proiectul legii nu fusese adoptat, primul-ministru a obținut din partea regelui o prelungire care să permită finalizarea legii. În pofida existenței încă a unor nemulțumiri ale minorităților, chiar deputatul Hans Otto Roth, cel care fusese cel mai activ contestatar al proiectului, s-a declarat mulțumit în proporție de 90% cu textul legii⁵. Legea va fi promulgată la 12 iulie 1924.

⁴ F.O. 371/9967, f. 44. Vezi pe larg vizita lui Colban în România în anul 1924 în: Marie Renée Mourton. La Société et la protection des minorités. Exemple de la Transylvanie (1920-1928). Thèse pour le doctorat du troisième cycle présentée à la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l' Université de Paris, 1969, p. 231-243.

⁵ F.O. 371/9967, f. 100-101.

Imagini etnice și confesionale

Aflat la București, Colban s-a întâlnit cu Dering în 24 mai 1924, întocmind apoi un raport despre conversația avută către Foreign Office⁶. În afara chestiunii folosirii limbii minorităților etnice în justiție (cazul Tribunalului din Cernăuți), centrul de greutate al minutei îl constituie câteva gânduri intime ale lui Colban – considerăm găsirea lor ca o adevărată șansă de ordin istoric – despre oameni întâlniți în situații ivite. El avea încredere în Duca - pe care sunt sigur că și-o va consolida pe parcursul elaborării legii învățământului particular - dar avea reticențe față de C. Angelescu. Dering, aflat în capitala României de mai mulți ani, i-a sugerat să aibă o atitudine rezervată și față de ministrul agriculturii, Alexandru Constantinescu și să nu ia în calcul promisiunile lor verbale. Colban i-a dezvăluit apoi consulului că “when he was interviewing the Minority representatives, there was generally someone of the Government party hovering around and ready to correct to him any statements made by a Hungarian or other minority personality”. El a mai adugat că “his personal impression (is) that the grievances of the Hungarians, in particular, has been undoubtedly exaggerated, perhaps excusably”. Cei doi au convenit că “the feeling of the Minorities in the new provinces was at present time less bitter than formerly”.

În cercetările noastre am găsit și informații noi cu privire la prezența Comisiei Unitariene anglo-americană în România în anul 1924⁷. (În curând voi publica și opiniile legației maghiare din București referitoare la același eveniment). Consulul britanic s-a întâlnit cu membrii Comisiei și înainte de efectuarea călătoriei în părțile transilvănene - dându-le sugestii utile – cât și după revenirea lor la București. Dering conchidea în raportul său din 9 iulie: “The account which they give me was on the whole very satisfactory. Although their report on the result of their tour had yet to be written I gathered they satisfied themselves that the reports of persecution or maltreatment which had reached their respective countries through co-religionist were in the main unfounded or exaggerated, though they certainly found isolated cases needing redress”. Din consultarea altor surse ne-am convins că aceste opinii erau identice cu ale reprezentanților guvernului român. Surpriza a fost mai mare pentru cei din urmă, poate și pentru Dering, atunci când Comisia și-a publicat raportul, care contrasta evident cu cele declarate de autorii raportului, înaintea redactării lui.

⁶ *Ibidem*, f. 7-8.

⁷ *Ibidem*, f. 119-123. Vezi și Gheorghe Iancu, Chestiunea minorităților etnice din România în context internațional (1919-1925)(descrieri de călătorie), *Anuarul Institutului de Istorie Cluj Napoca* 1977, 36, p. 165-171.

Mai multe documente se referă la activitatea Partidului Maghiar (la disputa dintre președintele acestuia, Ugron Gábor și Gheorghe Tătărescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne pe chestiuni de minorități etnice) și la o convorbire avută la 4 februarie 1925 de consul cu Gh. Tătărescu. Acesta i-a vorbit de iredentismul liderilor Partidul Maghiar, despre o intenție a lui Emil Grandpierre de a-și combina acțiunile politice cu cele ale comuniștilor, despre dorința țăranilor maghiari de a fi în relații bune cu autoritățile statului român. Dering n-a comentat afirmațiile lui Tătărescu, ci le-a notat "of the best intention".

Un gen de documente care ar fi foarte utile pentru reconstituirea fenomenelor istorice din raza de activitate a consulatelor care au acționat la Cluj și nu numai, sunt rapoartele anuale întocmite de consuli. Dacă am dispune de toate, evenimentele s-ar reflecta ca în niște oglinzi neuniforme, fiecare cu specificitatea ei: mai luminoase, mai puțin strălucitoare sau chiar opace. S-ar putea face astfel analize și combinații sugestive, care ar ușura cunoașterea în profunzime a stării de spirit a locuitorilor, împlinirile și nemulțumirile lor.

În cercetările de la Londra noi am descoperit doar raportul pe anul 1925, întocmit la 21 decembrie de consulul H. M. I. Acting, care le-a succedat lui Goodwin și Fell⁸. La 13 ianuarie 1926 Dering a expediat raportul la Londra. Consulul releva că în cursul anului s-a menținut legea marțială ce a împiedicat desfășurarea normală a activităților politice.

În plan politic sunt semnalate: interesul unei părți a minorităților față de tratativele de fuziune dintre Partidul Național și Partidul Țărănesc, înțelegerea Partidului Maghiar cu Partidul Poporului, distanța la care s-au ținut sașii față de partidele românești și spiritul critic al șvabilor față de guvern.

Considerațiile cu privire la alte aspecte privind minoritățile se întind pe șase pagini și se referă la chestiuni de administrație, învățământ, justiție și religie, la modul general și apoi la aspectele concrete privindu-i pe maghiari, evrei și germani.

Maghiarii socoteau că prin legea învățământului particular se încălcau prevederile referitoare la educație din Declarația de la Alba Iulia și din Tratatul Minorităților ca și autonomia bisericilor în a deschide și susține școli. Consulul știa că pe această temă s-au trimis petiții la

⁸ Annual Report for 1925 upon the general political conditions in Transylvania and the Banat. F.O. 371/11420, f. 5-14.

Imagini etnice și confesionale

Societatea Națiunilor. După o dezbateră amplă, Liga nu s-a situat de partea petiționarilor.

Evreii erau nemulțumiți că nu puteau urma școli cu limba de predare maghiară, iar sașii, destul de mulțumiți, considerau că statul intervine prea mult în școlile lor. Partidul Maghiar afirma că numărul cetățenilor cu drept de vot de etnie maghiară aflați pe listele electorale din orașe era mult mai mic decât cel din realitate.

Asociația Națională a evreilor din Transilvania își propunea crearea unui partid politic al evreilor, în pofida dezinteresului arătat față de acest proiect de Uniunea Evreilor din Vechiul Regat. Membrii ei s-au îngrijit ca pe parcursul anului un număr de 350 evrei din zonă să poată pleca în Palestina.

Un parlamentar german (Franz Kräuter) îi spusese consulului că, deși potrivit legii, limba română trebuia să se introducă în școlile minoritare doar din clasa a III-a, erau cazuri când acest fapt se întâmpla chiar din clasa I, ceea ce ducea la "to obliterated a child's mother language". Se plângea și de faptul că în regiuni pur germane funcționau doar grădinițe în limba română.

Un aspect interesant surprins de Acting avea în vedere mișcarea comunistă, prezentă practic în întreaga Transilvanie. Literatura comunistă se răspândea printre secui "suggesting that communism alone afforded them the hope of realising national aspirations". La 28 septembrie 1926, Consulul din Cluj a trimis Ministerului Afacerilor Externe de la Londra un raport despre turneul efectuat în teritoriu, timp de 20 de zile⁹. El nu ajunsese la Reșița din cauza unei greve și nici în părțile nordice ale razei de activitate a Consulatului. El a vizitat orașele Arad, Oradea, Timișoara, Târgu Mureș, Sighișoara, Turda, Sibiu, Mediaș, Brașov, putând astfel să-și formeze o imagine despre cele văzute. Cum e și firesc în astfel de cazuri, consulul mai mult a ascultat și a notat decât a analizat. În text nu apare nici o referire la persoanele cu care a discutat, dar e clar că printre aceștia s-au aflat și reprezentanți ai maghiarilor, sașilor și șvabilor.

Referirile la problematica abordată de noi au în vedere stări din învățământ. ("I head a number of complaints regarding the use of the Romanian language in Minority schools, but educational organisation is at present not the subject for burning controversy which it was") și despre atitudinea maghiarilor față de statul român ("The Magyar Minority", which includes many Maghiarized Jews, remains the least amenable body in the new state and even with it signs are the least apparent that is preparing to

⁹ F.O. 371/11421, f. 21-23.

carve out its own destiny on the basis of a recognition of facts rather than of memories. It is till often contended that Transylvania and the Banat cannot be governed efficiently from Bucharest owing to the situation of the capital”).

Informații mai numeroase urma să cuprindă raportul său general pe anul 1926, care era în curs de întocmire și pe care îl trimitea prin intermediul Legației de la București. În această fază a cercetării noi nu cunoaștem conținutul lui.

Dacă potrivit documentului anterior, fusese consulul britanic de la Cluj cel care vizitase localități din România, în continuare vom prezenta opinii ale unei persoane neoficiale, S. Gaselee care, la 4 octombrie 1926 și-a redactat impresiile de călătorie din țară, care a doua zi au ajuns la Foreign Office¹⁰. Fără să știm cine este S. Gaselee, din paginile scrise de el rezultă că a stat un timp la Sinaia, probabil la Peleş, de unde a plecat la Bistrița pentru a-și vizita un prieten maghiar. “My host – scrie el – with whom I stayed two nights was a pure Hungarian by race. He is a Roman Catholic Monsignore and is parish priest of Bistrița and Archdeacon of neighbouring clergy”. Gaselee a înțeles ușor că pastorul era un adversar al administrației românești. Cu toate acestea, el s-a simțit obligat să îi spună “that I could not find that his grievances had very much foundation”. Și surprinzător, el adaugă “in fact I might say the same about two Saxon farmers on my journey”. Cu siguranță erau nemulțumiri cu privire la reforma agrară. Gazda i s-a plâns și că plătește prea multe taxe, dar a recunoscut în cele din urmă că nu era nici o diferență în acest domeniu între el și un român sau maghiar. Primarul orașului era un sas, ceea ce nu-i deranja pe români. Pastorul a admis “that the Romanians did not object to Saxons or Hungarians having high places in the municipal administration”. Populația orașului era formată din români, sași, maghiari și evrei în proporții aproximativ egale și trăiau “on very good terms with one another and was unable to specify any inconvenience arising from the action of the Romanian authorities, except that on “Siguranță”. Era deci o stare de calm, de liniște proprie a unei vieți și activități normale.

În considerațiile noastre nu ne-am propus o abordare problematizată a tematicii, ci am intenționat să reliefăm importanța acestui gen de documente pentru o scriere a istoriei mai nuanțată și, de ce nu, mai solid așezată pe suportii informaționali.

¹⁰ *Ibidem*, f. 25 –26.

ETHNICAL AND RELIGIOUS IMAGES FROM ROMANIA IN BRITISH ARCHIVE DOCUMENTS 1924-1926

First of all, the author presents a very important question regarding the relationship between the Romanian State and ethnical minorities in the scholar and religious fields in the 1924-1926 years. The reports of the British Consuls in Bucharest and Cluj offer the new points of view about this relation, one belonging a neutral side.

The informational voyage enterprised by the Director of Minorities Section in League of Nations was in the attention of the British Consul in Bucharest, Sir Herbert Guy Dering.

DAS HORTHY-REGIME - AUTORITÄRE POLITISCHE MACHT IN UNGARN WÄHREND DER ZWISCHENKRIEGSZEIT

Ist es möglich, das Horthy-Regime systematisch zu definieren? Gewiss, in einem europäischen Vergleich können wir seinen Platz finden, doch bisher herrscht eher Unsicherheit in der internationalen Historischen Literatur; bei uns, in Ungarn aber Bewertung des Horthy-Regimes bis heute blieb ein Gegenstand heftiger politischen Debatte, von welchem bedrückenden Einfluss die Geschichtswissenschaft sich nur schwer emanzipieren kann.

Nach dem zweiten Weltkrieg, durch die fünfziger und sechziger Jahren es war in Ungarn nahezu obligatorisch das Horthy-Regime als faschistisch darzulegen und beurteilen. Dies entsprach der sowjetischen Fachliteratur, von welcher zum Beispiel auch das litauische Smetona-Regime oder einige Balkanstaaten wurden faschistisch genannt. Durch die sechziger Jahren waren schon eine Reihe gründlicher Untersuchungen und grosse Aktenpublikationen erschienen, aber auch diesen wurde aufgelegt, das Zwischenkriegszeiten-Regime wenigstens formell als faschistisch gestempeln. Es kam eine Wende nur vor 1976, wenn erschien der entsprechende, achte Band der repräsentativen, zehnbändigen "Geschichte Ungarns" (redigiert von Georg Ránki). Das Manuskript des Bandes gab anlass zu mehreren Besprechungen, wo, von Ránki veranlasst, es wurde beschlossen, die Bezeichnung "faschistisch" für das Horthy-Regime zu vermeiden. Danach von wissenschaftlicher Literatur verschwand "das faschistische Horthy-Regime", aber in Partei-, Propaganda-Literatur und Schulbücher es blieb bis Ende achtziger Jahren mehr oder weniger beim Faschismus. In Memoiren-Literatur und Belletristik es gab mehr Freiheit und schon in achtziger Jahren entstand eine Welle Nostalgie-Literatur, eine natürliche, wenn nicht immer korrekte Reaktion an den marxistischen Schematismus und Anschwärzerei.

Mehr Freiheit für wissenschaftliche Geschichtsschreibung gab Möglichkeit schon in achtziger Jahren zur Erscheinung solche objektiver Werke, wie "Konterrevolution und Konsolidation" (das erste Jahrzehnt des Horthy-Regimes) von Ignác Romsics, oder diese von Ferenc Glatz über die

Das Horthy-Regime

Kultusminister Klebelsberg und Hóman, über Aussenpolitik und ideologische Strömungen der Kriegsjahre von Gyula Juhász. Aber es gab weiterhin keine allgemein anerkannte Definition für die ganze Ära.

Wann in den siebziger Jahren in der ungarischen Historiographie die definition "Faschistisch" ausser Gebrauch kam, als Hauptargument dafür man hat sich berufen an die Tatsache, das Horthy-Regime und seine Vertreter haben sich nie als faschistisch definieren und zwar nicht eben wegen Antipathie gegen den italienischen Faschismus. Die üblichste Selbstbenennung war erst "konterrevolutionär" später "christlich-national". "Autoritär" haben sie sich auch nicht genannt, da diese Definition nur später in Mode kam, wenn auch betonten sehr Horthys Autorität. Nach dem Zweiten Weltkrieg aber konnte falsch klingen den Verbündeten Hitler "christlich" nennen, für die Kirche selbst unangenehm.

Man versuchte mit der Charakteristik "Konservativ", benutzt auch heute von vielen unseren Kollegen, was muss ich aber unecht halten, schon darum weil nach dem Zusammenbruch der Habsburgermonarchie und Trianon da war nicht viel geblieben um zu konservieren, aufrechterhalten. Konservativen waren vielleicht die Legitimisten, die Anhänger der Restauration der Habsburgermonarchie, sie aber nach 1921 waren Horthy-Gegner geworden und vielmehr nach dem Anschluss.

Als nach dem freien Parlamentswahlen 1900 die Antall-Regierung sich als christlich-konservativ definierte und zugleich betonte ihre Sympathie für das Horthy-Regime, sogar hat eine feierliche Begrabung Horthys veranstalten, mit rund 50 000 Teilnehmern, darunter je ein dutzend Kabinettsmitglieder und Episkopen, gefolgt von den entsprechenden Publikationen, in der Presse und andere Media verbreitete sich die Praktik, das Horthy-Regime als Konservative darzustellen. Das ist nicht massgebend für die Historiographie, wie es würde unter dem Kadar-Regime, einige Kollegen schildern die Zwischenkriegszeit als Konservativ, andere als autoritär, meines Wissens niemand nennt sie faschistisch. Doch einige beharren bei der Meinung, das Horthy-Regime, zwar im Grunde genommen war autoritär - oder konservativ - aber trug auch faschistische Züge, besonders in den Kriegsjahren, und damit man kann an politische Widerwillen anzustiessen. Andererseits, wenn einige faschistisch denkende Publizisten auftreten als Beschützer des Horthy-Regimes, sie können heikle Lage schaffen.

Heute nennt man in der Internationalen, besonders aber in der deutschen Fachliteratur autoritär ein Herrschaftssystem, in dem die Regierung keiner wirksamen Kontrolle durch die Volksvertretung unterworfen ist. Es kann eine Affinität zu Totalitarismus innehaben und

zugleich ein Schutzwerk sein gegen die schärferen Formen des Totalitarismus, wie zum Beispiel das Schuschnigg-Regime in Österreich; kann auch ein Kompromiss gestalten zwischen Diktatur und begrenzten Freiheitsrechte. Es ist möglich einen christlichen Ständestat mit autoritärer Führung errichten, wie Dollfuß versuchte es in Österreich, ist auch möglich autoritär, militaristisch, anti-demokratisch und anti-klerikal zu sein, wie Smetona in Litauen nach 1926, um keine Latein-Amerikanische Beispiele zu nennen. Viele latein-amerikanische, neulich aber auch asiatische und afrikanische Staaten haben ähnliche Züge, doch wenn wir bei einer konkret definierbaren Staatsform bleiben wollen, ist besser sich geographisch mit Ost-mittel und Südeuropa zu begrenzen.

Der autoritäre Machtstaat kann sich von Kontrolle durch eine Volksvertretung ganz entrücken, so dass kein gewähltes Volksorgan gibt, eher aber schiebt die Volksvertretung nur "provisorisch" zur Seite, oder sogar hat ein monarchistisch-absolutistisch, bürokratisch-zentralistisch, eben demokratisch-plebiszitär Verfassungssystem, aber die vorgenannten rechtlich oder nur tatsächlich ohne Kontrollgewalt bleiben - im Unterschied zum demokratisch-parlamentarischen Systeme.

Theodor Schieder in seinem "Handbuch der Europäischen Geschichte" versucht fünf Kriterien für autoritäre Staatsbildungen festzustellen. Diese sind (1) die Stärkung von Zentral-Staatsmacht und Staatsautorität auf Kosten parlamentarische Legislative und der Kontrolle durch diese. Dabei können militärische oder monarchistisch-traditionalistische Elemente eingesetzt werden, wie in der jugoslawischen "Königsdiktatur" König Alexanders (1929), oder der Versuch König Carol in Rumänien (1938) (2). "Massenbewegungen in der Formen Einheitsparteien, die in den totalitären Staaten die entscheidende neue politische Kraft darstellen, fehlen in den autoritären Staaten nicht ganz, sind aber mehr von oben organisiert als von unten gewachsen". (Portugalien, Polen) (3). "Autoritäre Regime verstehen oder tarnen sich oft als Not-Diktaturen ..."

Merkwürdig für unser Thema ist Schieder's (4) Punkt: "In allen autoritär regierten Staaten werden terroristische Praktiken angewandt, allerdings nicht in dem Ausmass wie in den Totalitären. Persönliche und politische Freiheitsrechte wurden in manchen Fällen nicht völlig aufgehoben, es konnten auch oppositionelle Gruppen und Parteien bestehen bleiben ebenso wie gelegentlich für eine bestimmte Zeit Verfassungen und ihre Organe, wenn auch fast ausnahmslos neue verfassungspolitische Ordnungen gesetzt wurden". Pilsudski dient hier als Beispiel weil er "das Parlament zwar zunächst bestehen liess, ihm aber mit

Das Horthy-Regime

allen Mitteln seinen Willen aufzuzwingen suchte" (5); "die autoritären Regime ohne das verführerische totalitäre Vorbild nicht zu denken gewesen wären... Jedenfalls stellen sie eine Zwischenform dar, bei der Übergänge zu totalitären Formen (Rumänien, zuletzt auch Ungarn 1941) und sichtbare Verschärfungen historisch Nachweisbar sind. Nirgends aber kehrte man zum liberalen System zurück..."

Wenn wir versuchen die ständige und spezifische Hauptelemente des autoritären Horthy-Regimes zu benennen, es war nazionalistisch, konterrevolutionär, militaristisch, ein "Königtum ohne König" geblieben; andererseits, war auch ein begrenztes Mehrparteiensystem und Parlamentarismus geblieben, weiterhin mit ein bis 1938 milderen Antisemitismus zusammen betont christlich.

Nationalistisch zu sein war kein Rarität in Mitteleuropa, eben aber demokratischen Staat, wie die Tschechoslowakei. Nationalismus und Irredentismus aber gehörten zum Wesen des Horthy-Regimes, nachdem im Pariser Friedenssystem Ungarn verlor zwei Drittel seines Territoriums und 30% der ungarischen Population, was blieb mit seinen wirtschaftlichen und anderen Konsequenzen bestimmend für Politik und Zukunft Ungarns. Das unverhehlte Irredentismus blieb der Grundsatz "Rumpfungarns" wie betont genannt nicht nur von Horthy, von der Oppositionsparteien und Zeitungen auch. Für eine Generation, für die es unmöglich war sich zu den neuen Staatsgrenzen enger Lebensraum angewöhnen, das bedeutete auch die bedingte Akzeptation jener Regierung, welche sich als Hauptziel setzt die Revision des "Friedensvertrages". Um die Unterstützung der Wähler für sich zu versichern, die Zwischenkriegszeit-Regierungen waren nie müde laut werden lassen, das Trianon die Grundursache allen wirtschaftlichen und sozialen Schwierigkeiten sei.

Dies ermöglichte trotz der allgemeinen Unzufriedenheit nicht nur auszuweiten das Wahlrecht der liberalen "Grossungarn", das heisst Vorkriegsungarn - allerdings erleichtert durch die Tatsache: die Prozentzahl der nichtungarischen Nationalitäten war von um 50% zu 10% gesunken, - aber auch den Wahlsieg der jeweiligen Regierungspartei zu sichern.

Solche unsere Kollegen, die Benennung "autoritär" zu scharf halten für das Horthy-Regime, meist berufen sich an die Tatsache, da gab Mehrparteiensystem und Parlamentarismus, wo eben ein Bild dieses Begriffs, Heinz Ziegler betonte:

"Der autoritäre Staat bekennt sich zu den unveränderlichen Grundlagen jeder Herrschaft und damit jeder Staatlichkeit: zu Personalität, Unabhängigkeit, Autorität und Eigen-verantwortung der Regierung... der

Gegner, auf den er dabei auftritt, ist letztlich die Volks-suverenität und der ganze plebiszitäre Mechanismus, nach dem sie sich verwirklichen sucht”.

Sei es so für ein Idealtyp, dann das Horthy-Regime war ein milder Erscheinung des autoritären Staats, wenigstens bis 1938-1939. Trotz der Wahlreform und anderen Reformen der zwanziger Jahren, die sollten teils wegen der Revolutionen, teils wegen die Bestrebung von den siegreichen westlichen Demokratien - besonders von England, Ungarns Schutzmacht durch die zwanziger Jahren - akzeptiert zu sein, vollzogen worden, das Regime strebte nicht an, als liberal oder demokratisch betrachtet werden. Der grosse Historiker Gyula Szekfü, ein Hauptideologe des Regimes durch die zwanziger Jahren, in seinem Buch “Drei Generationen” geiselte den begrenzten Liberalismus der Österreich -Ungarischen Monarchie, als die Hauptursache deren Untergang.

Obwohl Horthy mit seinem Ministerpräsidenten der zwanziger Jahren, Graf Stephan Bethlen betont konservativ waren, ihrer Konservatismus war sehr flexibel. Die zwanziger Jahre liberal oder konstitutionell-konservativ zu nennen, wäre nun darum unmöglich, weil die Grenzen die Freiheiten sind weniger durch Gesetze , als von dem Gesichtspunkt auch: was gefährdet wesentlich die Statmacht? bestimmt worden. Staatsraison war auch entscheidend von Horthy bestimmt, der übte eine immer grössere autoritäre Macht aus, dabei nicht selten identifizierte sein Autorität mit der Legalität. So zum Beispiel 1926 wurde *Világ* die grösste demokratische Zeitung der Vorkriegszeiten verboten wegen Horthy Beleidigung. Nachdem im Budapester Stadtsrat die liberale und sozialdemokratische Opposition bekam die Mehrheit, soviel Verwaltungsbeamten wurden zu Ratmitglieder delegiert ex officio, bis die Mehrheit der Regierungsparteien restauriert werde... Ich konnte andere Beispiele nennen, von Wahlmachinationen zu Vorfälle, wenn Legalität einer Oppositionspartei war abhängig davon, ob die von der Staatsmacht genehmigte Parteiführer wurden gewählt.

Es ist nicht zu leugnen, die Autorität des Regimes wurde nicht dur Machtaus-übung gestärkt; nach dem turbulenten Jahren von Revolution und Konterrevolution, die Bethlen-Regierung von 1921 an konsolidierte mit Erfolg “Rumpfungarn”, liquidierte die Inflation, schuf ein Ungarische Nationalbank und eigenes Geld (“peng□”, bis 1946 gültig), eine wohl bescheidene Agrarreform war vollgezogen, Dorfschule gebaut, Ordnung gesichert. Die terroristisch-militärisch- populistische Elementen der Konterrevolution sind zurückgedrängt werden, “in Reserve” gesetzt.

Die autoritäre Staaten waren meist in Länder zustandekommen, wo noch keine Demokratie, aber auch kein König herrschte. Der autoritäre

Das Horthy-Regime

Führer ist ein Art Königersatz. Ungarn aber blieb ein "Königtum ohne König", meiner Meinung nach aber kein echtes Königtum. Der in Deutschland tätig ungarischer Historiker, Denis Silagi schreibt in Schieder's "Handbuch der Europäischen Geschichte":

"Der Horthy-Staat war weniger mit den nach 1919 aufgekommenen "autoritären" Systemen verwandt als mit der antiliberalen Spielart der parlamentarisch-konstitutionellen Monarchie des 19. Jh. Diese liess zwar Wahlen zu gesetzgebenden Versammlungen zu, in denen auch oppositionelle Volksvertreter ihre Ansichten vernehmlich äussern konnten; Wahlrecht und Wahlpraxis sorgten aber für die Kontrolle der Parlamentsmehrheit durch eine mehr oder weniger dünne Oberschicht... die politische und soziale Ordnung im Staat Horthys nicht das einzige Überbleibsel abgelebter Zeiten in Südosteuropa war. Auch die benachbarten Königreiche Rumänien und Jugoslawien waren nicht viel freiheitlich-demokratischer als Ungarn".

Da wäre ein interessantes Thema zu diskutieren: nach so grosse Wandlungen der europäischen Geschichte konnte ein Staat bloss "Überbleibsel abgelebter Zeiten" sein? Einerseits, der Zwischenkriegstat trotz konservativen Ansichten der Aristokratie usw. musste eine Reihe vortschrittliche Reforme (vielleicht nur Halbforme) vollziehen, vieles Modernisieren. Andererseits: Rumänien und Jugoslawien waren wenigstens wenn nicht sehr alte, doch wirkliche Königreiche. War aber Ungarn ein echtes Königreich gewesen?

Es ist häufig vorgekommen in der Geschichte das ein Königtum für einige Jahre ohne König blieb. Hier aber gab es kein Könighaus. Der letzte *ungarische* König starb von vierhundert Jahren, und Ungarn wurde einverleibt ins Habsburgerreich. Neben der Tatsache das die Mehrheit wollte nicht hören von Karl Habsburg oder anderen Habsburger, die Sieger sehr betont verboten Restauration der Habsburgermonarchie. Ein ungarisches Königshaus nach vierhundert Jahren würde Anachronismus und kein ungarischer Aristokrat oder irgendwo meldete sich als *Pretender*. Horthy war klug genau, soviel benutzen nur von Herrscherrechte, sich nicht lächerlich zu machen, wie König Zogu in Albanien. Aber Kontinuität ist wohl die wichtigste in Königtum. Horthy dürfte kein Nachfolger zu nomieren, ewiger Element der Unsicherheit. Dürfte keine Edelleute ernennen, oder den ihn nicht anerkennende Mehrheit der Aristokraten degradieren. Also herrschte eine allgemeine Stimmung von zeitweiliges, unsicheres, oft komisches.

Ein ganz andere Frage, kein statsrechtliche aber fundamental beim Zustandekommen autoritärer Staaten: von Absichten, Statuten und

Wahlrechten abgesehen wie kann *wirklich* demokratisch oder liberal sein ein Staat, verkleinert um ein Drittel, überfüllt von Flüchtlingen, wo mehr als Drittel der Population, sei landloser Landsman oder Arbeitslos in konstanter Unsicherheit lebt, offen für Rechts- oder Linksradikalismus? Nehmen wir die ersten und die letzten Wahlen in der Zwischenkriegszeit. 1920 noch herrschte eine revolutionäre Stimmung, daher man wurde benötigt, mit Konterrevolutionären Terror-Gruppen die Sozialdemokraten von der Wahlbeteiligung abzuschrecken. Als Sieger kam davon die Kleinlandwirtenpartei mit 79 von 164 Mandaten. Diese Partei war unfähig regieren, also war benötigt mit den zweitgrössten (rechtskonservativen) Partei sich vereinigen, was führte zu einer - praktisch - Einpartei-system, mit einem um 10 Abgeordneten stark Opposition. Von diesem Parlament wurde Horthy zum Reichsverweser gewählt.

Im Jahre 1938 ein neues Wahlgesetz wurde von dem Parlament verabschiedet, welches erfüllte die demokratische Förderung: fast allgemeine Wahlrecht, auch für die Frauen und geheime Abstimmung für allen, nicht nur für die stadtbewohner wie bis dahin.

Ein grosser Fortschritt, wenn auch bei den Wahlen im Jahre 1939 die Nutzniesser dieser die neue national-sozialistische Parteien waren: sie haben bekommen ein Viertel der Stimmen, kaum ein Sechtel der Mandaten. Dazu noch unter den Abgeordneten der Regierungspartei viele wurden von Hitler beeinflusst, die Regierung, um ihre Mehrheit abgesichern, liess die neue Abgeordneten von den 1938-1941 zurückeroberten Ländern nicht wahlen, sondern "zeitweilig" ernennen: 16% aller Abgeordneten. Bis dahin ein Sechtel der Oberhaus-Mitgliedern wurde persönlich von Horthy ernannt, von 1942 aber ein Viertel.

Horthy als Persönlichkeit taugte sehr gut für die schwere Rolle eines Reichsverwesers, der unter kontradiktorischen und labilen Verhältnissen musste lavieren und gleichzeitig Stabilität ausstrahlen. Von mannlichen Statur und charmant, ein Admiral, als Franz Josephs Adjutant und in militär-diplomatischen Missionen gedient, konnte gute Manieren aneignen und Fremdsprachen lernen, darum sympatisch für die anglo-amerikanischen Gesandten. Nicht reich aber bemittelt, kein Aristokrat, aber von altem ungarischen Landadels-geschlecht. Zwar mit deutschen Akzent aber guter Weidmann und Kartenspieler, dazu Calvinist, also Kernungarisch.

Besonders in den ersten Jahren war bekannt und befreundet mit dem Offizierskorps, war nutzte er aus zur Zeit der ungeschickten Versuchen Karl von Habsburg "heimzukehren" in 1921. Aber vor dem Zweiten Weltkrieg er war schon über siebzig, lange nicht mehr der kühne

Das Horthy-Regime

Seemann, sonst ein schüchterner Greis, unentschlossen und bereit für seiner Sicherheit und Position das Vaterland opfern.

Weil Horthy durfte nicht Adelstitel, dafür schuf ein eigenartigen "Heldensorden". Ein "Held" musste im Krieg oder Konterrevolution dekoriert geworden, aber kein in Revolution kompromittiert, Freimaurer oder Jude sein. (Freimaurer-Logen mussten ihre Tätigkeit einzustellen) der Heldentitel machte ein Vorteil in Armee und Gesellschaft - wie auch die Gehörigkeit zu Geheimbünden oder Militärvereinen (MOVE) - und könnten ein "Heldengut" bekommen, wenn auch kleiner der alten Feudal Güter.

Nach der Weltkrisen Jahren 1930-31 kam für Ungarn eine Wendung - vorerst nicht sehr auffallende aber entscheidende. 1932-1936 der junger General Gömbös war der Minister-präsident, in allem ein Gegenteil zu Graf Bethlen. Er war in 1919 einer der berühmten "12 Kapitänen" Horthys, durch die zwanziger Jahren in Opposition als Häuptling von Rassenschützern. Horthy wusste auch Gömbös in Zaumen halten, der zur Enttäuschung seiner antisemitischen Kameraden erklärte, er wäre da um das Kapitalismus zu beschützen. Den Hitler-Anschwärmer Hauptmann Szálasi rief er zu: "In der ungarischer Armee es gibt nur ein einziger Kapitän, der Politik treiben darf, und der bin ich". Dann pensionierte Szálasi mit Majorentitel.

Gömbös blieb also relativ gemässigt. Er experimentierte mit faschistischen Methoden, zum Beispiel mit der Verstaatlichung der Gewerkschaften, wich aber zurück wenn der Übergang von der anglo-italienischen aussenpolitische Orientierung zur "Berlin-Rom Achse". Diese neuorientierung jedoch kam zu einem Durchbruch nur zwei Jahre nach seinem Tod, wegen des Widerstandes Konservativen und Demokraten und Horthys Balancieren.

1938 ist sicher ein Wendepunkt des ungarischen autoritären Regimes, aber es ist gestritten, war da eine Annäherung zum Faschismus oder bloss Resultaten des von Hitler ausübten Druckes. Allerdings, nicht nur die drei "Judengesetze" von 1938, 1939 und 1941 waren mehr und mehr nazistisch, sondern das Verbot meisten sozialdemokratische Journale, sogar Gewerkschafts-Fachblätter, die Militarisierung viele Glieder des Staates dann der zurückeroberten Territorien, scharfe Massregeln dort gegen die nichtungarische Nationalitäten, usw.

Nach dem Selbstmord des Ministerpräsidenten Graf Teleki in April 1941, mit der Bárdossy-Regierung, kam der Krieg und damit Ungarns stufenweise Anpassung zum Nazismus.

Ob Horthy blieb dann ein wirklich Autoritärer Regent und wie lange? Seine letzte grosse Entscheidungen waren die Pensionierung des zwei Kriegsmachers: Stabsschef Generaloberst Werth (September 1941) und Bárdossy (März 1942) . Diese Schritte waren aber kein Anfang eines neuen politischen Kurs - nur Tanzschritte hin und her. Entscheidend war die Armee, gelenkt von Hitlers Generalquartier. Im Kriegsjahren Horthy verlor sein Kontrol über der Generalität. Er dies- und abermals machte halt, Personenwechsel sogar zugunsten der Konservativen, beschützte was dableib noch von Legalität und Bürgerrechte, Mehrparteisystem - bis März, bis die Besetzung des Landes von der deutschen Armee, dann auch diese nicht mehr.

Viele seine Anhänger hofften, wann er in Februar 1942 seinen Sohn Stephan zum Stellvertretenden Reichsverwesern wählen liess, es geht um Verstärkung seiner macht, sogar Dynastiegründung. Es war eher ein Alterszeichen, zu überschreiten eine Grenze, wie er früher viel klüger war zu tun. Die Komödie wurde zur Tragödie wann der Stellvertreter noch in denselben Jahr starb den Heldentod. Wann 15-te Oktober 1944 Horthy hat seiner missglückten Versuch gemacht, um aus dem Krieg auszuscheiden, er war noch nur der Schatten des Mannes, der 1921 so entschieden die gefährliche Putschversuche Kaiser Karls vereitelt hatte.

Also zwischen 1939 und 1944 es gab ein autoritäres Regime ohne autoritäre Persönlichkeit. Auch kein konservatives Regime, weil die alte konservative Grundwerte nicht aufbewahrt blieben; auch kein faschistisches. Mehr und mehr ein Kriegsübergangsregime, unhaltbar nach der Kriegsende.

DEMOCRACY AND TOTALITARIANISM IN EAST EUROPEAN COUNTRIES: TRANSITION PERIODS IN THE HISTORY OF THE 20TH CENTURY

The democratic societies, which have been forming in the countries of Eastern Europe after the anti-totalitarian revolutions and the breakdown of communist regimes since the 80-90s of the 20th century, still remain too vulnerable and imperfect to guarantee absolute impossibility of the revival of authoritarian or totalitarian power. Post-socialist society's "genetic anti-democracy" is based on the idealized historic memory of social "equality in poverty" during the period of communist governance and single-party system, while post-socialist "neo-capitalism" brings forth potentially non-democratic oligarchy and lobbyist groups, which tend to support even totalitarian dictatorships, whenever it suits their clan interests.

The pace of gradual decommunization in new East European democracies at the beginning of the 21st century is insufficient and timid, hence the transparent attempts of preserving the state paternalism and quasi-collectivism in social and economic spheres of most East European countries. The tendency of monopolizing power, after the communist pattern, is also characteristic for most of the post-socialist political party elites. The pendulum of public opinion in the countries of Eastern Europe in the 90s showed a wide range of fluctuation from conservative right to socialist left ideas. This region has not yet reached a high level of stability in both home and foreign policy, the countries are at different stages of post-socialist transition. This accounts for the fact that on the threshold of the 20th and 21st not all East European countries were included in the first and the second waves of the EC and NATO expansion to the East.

This decade-long slowed down post-socialist transition stands in clear contrast with historically recent radical high-speed communist-totalitarian change in these countries after the World War II. The comparative analysis of the theory and practice of the two transitional periods in the history of Eastern Europe, 1st in late 40s, and 2nd in the 90s of the 20th century, the transition from democracy to totalitarianism in the first

case, and return to democratic governance and civic society in the second is worth attention, profound research, and comparative historic and political theory analysis.

Despite the principally different character of social and political changes within any of the above periods (1st in late 40s, 2nd since early 90s of the 20th century), both are characterized by cardinal system changes of the entire society and the relations of its structural elements in the countries of Central and South-Eastern Europe. Unfortunately, the return to democracy in this part of European continent in the 90s takes much more slower pace than the establishment of totalitarianism shortly after the end of World War II.

More objective historical analysis of the post-war social and political processes in the countries of Eastern Europe and the influence of the Soviet Union on them became possible in late 90s, when Russian researchers published new documents from the archives of the Russian Federation, which throw a new light on Stalin's policy in this region after World War II.¹ Applying these published materials to analysing the events of 1944-1948, one should take into consideration the specific tendency of modern Russian historiography and source analysis which is basically a somewhat 'rehabilitative' approach to Stalinist Moscow's policy in East European region after World War II. As far as modern Russia is the USSR's legatee, it not only it strives to become a great nation, but, according to the pre-election speech made by the new president, V. Putin, in March 2000, it claims returning its super-state status, most of Moscow historiographers of the present tends to justify the former Russian and Soviet foreign policy, perhaps due to patriotic feelings. This social and psychological phenomenon can be called "national state class feeling". It is characterized by direct, purposeful, sometimes unconscious justification of the former policy of one's nation and state by a historian who is a representative of this nation and country. However, a sound patriotism of a researcher should not lead to absolute rehabilitation of national history, as no nation is free from mistakes and misleading historic choices, having

¹. Vostochnaia Evropa v dokumentah rosiske arhivov. 1944-1953, T. 1, 1944-1948-T.2., 1949-1953, Moscow, Novosebirsk, in Sebirskhei hronograf, 1997-1998; Sovietschei factor v Vostocinoi Evrope. 1944-1953, T.1, Bucharest. 1944-1948-Dokumente, Moscow; Rosiskaja politiceskaia entziklopedia, 1999; „Tri vizita A. Vishinscogo v Bucharest.1944-1946.“ Dokumente rosiskeh arhivov-Moscow, ROSSPEN, 1998.

Democracy and Totalitarianism

negative effect on its development throughout its history. Unfortunately, modern Russian historiography oftentimes demonstrates paradoxical approaches to the past; for example, referring to the sound negative reaction of East European nations on expansionist actions and dictatorship of post-war Stalinist Moscow, which are treated as 'Russophobic'.²

Late 1940s was characterized by the expansion of Stalinist USSR's influence on Eastern Europe and the establishment of pro-Soviet communist regimes in the countries of the region. In this historic phenomenon within a minimal period of time – between 1944 and 1949 – East European countries went through the liberation from fascist occupation or pro-fascist regimes through radical destruction of war-time authoritarian systems and dictatorships to the revival of main elements of bourgeois democracy, and thereafter, paradoxically, through the collapse of democratic system and civic society to the establishment of communist totalitarian dictatorships. Thus, the nations of Eastern Europe were making an 'exclusive circle' leading from one dictatorship to another, as modern Slovak researchers point out.³

The transition period is characterized by extremely fast cardinal change of the whole system of social relations and the rejection of any versions of social development other than communist, following the Stalinist Soviet pattern of socialism. It took Eastern Europe just a few years to eliminate civil rights, competitive party system, parliamentary democracy, and political and ideological pluralism, as well as to break the institute of private ownership. This historic break is worth analyzing on a larger scale – in the East of the continent for almost half a century the European civilization had collapsed, and a deadlock Euro-Asian egalitarian terrorist pattern of social organization and Eastern despotism was imposed.

The transition period in Eastern Europe after World War II was traditionally called "people's democratic revolutions" or "people's democracies" by communist historiographers. The processes of late 40s, which took place in the region, were treated by Marxists as "regularly" leading to socialist revolutions. In our opinion, only anti-fascist revolutions

² Novopasen I. S., Ob antesovetizm i rusofobe v poslevoenoi Vostocinoi Ebrope: k postanovke probleme, in *Slavianovedenie*, 1998, nr. 1, p. 3-10.

³ Od diktature c diktature. Slovensko v rokoch 1945-1953, ed. M. Baranovsk, Bratislava, 1995, p. 6.

of 1944-1945 and subsequent progressive changes in some East European countries can be categorized as people's democratic movements. The period of 1946-1947, in most of East European countries was marked by the attempts of establishing or restoring bourgeois democracies. However, since at least early 1947, following Moscow's direction, national communist parties of Eastern Europe started making practical steps towards seizing power. In 1948-1949, the "communization" of East European countries was definitively finished, and radical Marxist political forces became ruling parties. The idea of "people's", "proletarian", "socialist" revolutions in these countries in late 40s is a myth. Actually, communists seized power in East European countries by exclusively political terrorist methods, anti-constitutional putsches and government coups.

The thesis of communism being imposed on Eastern Europe after World War II "by Red Army's bayonets" is traditional with the Western historiography of Cold War period. The same idea is developed in the works by the mainstream post-war representatives of the first wave of East European political emigration to the West. After democratic revolutions of 80s-90s, the idea of communism being brought from the outside in late 40s, has been borrowed by many modern East European researchers without profound critical analysis.

The fatal role that the Stalinist export of communist revolution played in the history of East European nations can hardly be underestimated; however, it should be mentioned that the influence and importance of external Soviet factor in the process of "Sovietization" and "communization" in each of East European countries was far from equal. After the end of World War II, such countries as Hungary, Romania and Bulgaria were actually occupied by the Soviet troops and ruled by the Allied Control Boards dominated by the representatives of the USSR. In Yugoslavia and Albania antifascist political blocks headed by local communists were at power. In Poland, under the pressure of Western allies of Anti-Hitler Coalition in 1945 the USSR had to modify the pattern of the puppet pro-Soviet interim government and involve Polish opposition in public management. In Czechoslovakia Moscow even had to allow partial revival of pre-war political system and the return of the President E. Benesh from his London emigration. In 1945 most of the Soviet troops were withdrawn from the country. In other countries their number dropped considerably. Therefore the thesis about the decisive and exclusive role of

Democracy and Totalitarianism

“Red Army bayonets” in imposing communist dictatorships in post-war Eastern Europe in doubtful. Obviously, the presence of the Soviet Army on the territories of the countries liberated from fascism in 1944-1945 formed favourable conditions for national radical left forces of East European countries to come to power, though each of these states fell into communist Moscow’s “arms” in its own specific way.⁴

The discussion of the rate of external and internal factors in “Sovietization” and “communization” of Eastern Europe in late 40s has a long history. In the course of the discussion the role of the USSR versus specific internal factors in the establishment of communist dictatorships in post-war Eastern Europe has been dealt with thoroughly by modern historians. For example, the argument of the “Soviet factor’s” influence on the national processes in East European countries has broken historians of Russian Federation into two groups approaching this issue from different angles.⁵

The first group of Russian researchers considers the external factor, the USSR, decisive in imposing the Soviet pattern of socialism on the countries of the region after World War II, and therefore disregards the alternative ways of the evolution of East European democracies in late 40s. The group is represented by such researchers as Y.S. Novopashyn, L.Y. Gibiansky, O.S. Anikeyev.

The second group of Russian historians argues that, at a definite moment in the first post-war years, every East European country had a specific balance of internal and external factors. Such representatives of this group as G.P. Murashko, T. V. Volokitina and A.F. Noskova are confident of the potential poly-variant or alternative perspectives of the establishment of communist monopoly.

According to the conceptual approach, recent Russian publications on the topic can be grouped into two major blocks. The first includes collective research of the problems of USSR’s policy in Eastern

⁴ Marina V. V., 1944-1945: jdale ruske v Vostocinoj Evrope?, in *Slavianovedenie*, 1999, nr. 1. p. 60-75.

⁵ Volokitina T. V., Murashko H. P., Noskova A. F., Narodnaia demokratzia: mir ili realnosti? Obcestveno-politecischie v Vostochnie Evrope: 1944-1948.

Europe in 1944-1949 and the Cold War period.⁶ The second is made of the publications on "people's democracies" of 1944-1948, and the research of "East European socialism" and totalitarianism on a larger scale.⁷

The present differentiation of Russian historians according to two principally different approaches to analyzing the social and political development of East European countries in 1945-1948 reflects the pluralism of methodology in historiography of Russian Federation. As Y.S. Novospashyn duly states, the disputes between the two trends will definitely continue as far as the problem of the transformation of East European democracies into communist dictatorships within the first post-war years has become one of research priorities in Russian historiography only recently.⁸

The standpoint of the representatives of the second group, the so-called 'alternativists' is closer to our concept of the peculiarities of East Europe's transition processes in late 40s, which is reflected in a collective work on the issue published in Bratislava in 1998.⁹ We are convinced that in 1944-1949 communist totalitarian regimes became firmly established in East European countries not only due to the expansion and pressure of Stalinist USSR, but also through national political elites temporary self-denial and rejection of main democratic principles of social life and state organization.

After the end of World War II, in most East European countries

⁶ U istokov "sotzialestecescoho sodrujestva". SSSR i vostochnoevropeskie strane v 1944-1949, Otv. Red. Hibianschei L., Moscow, in *Nauka*, 1995; Sovetskaia vnesnia politika v gode "holodnoi voine"(1944-1949), Novoe procitenie, Moscow; in *Nauka*, 1995.

⁷ Volokitina T. V., Murashko H. P., Noskova A. F., Narodnaia democratzia: mif ili realnosti? Obscestveno-politiceskie protzese v Vostochnoi Evrope: 1944-1948, Moscow, in *Nauka*, 1993; Vostochnoevropeskei sotzializm: Stanovlenie rejema, popetki ego modificatzii, pricin kraha, red: Marina V. V., Moscow, in *Nauka*, 1992. Totalizizm: Istoricesky opet Vostochnoi Evrope. Red. Marina V.V., Moscow, in *Nauka*, 1995.

⁸ Novopasen I. S., Academicheskoe obcestvovedenie pod perekrestnem ohnem, in *Slavianovedenie*, 1997, nr. 3., p. 34-35.

⁹ Vovkanich I., Vidnianski S., Sjusko I., Vtornei a v kajne faktore formovania alternatevneh contzeptzi voja spoloynosti v crainah srednei a juhvoschodnej Evropi (1944-1948), Prvy povojnovy volby v srednei a juhvoschodnej Evropi, Bratislava, 1998, p. 9-21.

Democracy and Totalitarianism

the competitive party system and parliamentary democracy was eliminated, and the domination of leftist and communist ideas installed. In particular, the principle of inviolability of private property was attacked through large-scale post-war economy nationalization and confiscation of property. The purposeful programming of economic development turned into administrative command management of national economies. All the above was accompanied by the formation of the system of repressive organs which, following the Soviet pattern, were put beyond the reach of democratic control. These organs became main tool of political terror and gradual seizure of absolute power by the communists.

However, even in such countries as Hungary, Romania and Bulgaria, ruled by the Allied Control Boards and occupied by the Soviet Army troops the above mentioned and other anti-democratic destructions were guided by both Soviet "advisors" and local radical political elites. Until 1947, the Kremlin and Stalin demonstrated tolerant relation to the "national patterns" of socialism formation in East European countries and allowed certain degree of independence and initiative on the part of their vassals. But the regime of "people's democracies" gradually descended to the level of unified Soviet-Stalinist social pattern, mostly due to internal non-democratic reasons, first and foremost for self-denial and refusal of observing the basic principles of democracy and civil rights and freedoms. Modern Czech researchers duly call this process "self-Sovietization" of East European countries.¹⁰ Ignoring the principles of democracy logically led to its absolute defeat in post-war Eastern Europe.

What history lessons could be absorbed by post-socialist countries, taking into account that on the threshold of the 20th and 21st centuries new European democracies have not so far reached the civilized standards of political, cultural, social and economic development, or, at least, some level of democratic values which would guarantee the impossibility of the revival of authoritarian, totalitarian society in any of its forms? The main conclusion to be made and the important lesson to be learned from the negative post-war evolution of East European societies is, in our opinion, the danger of any, whatever temporary, deviation from the principles of democracy in any of the countries. The misleading choice in

¹⁰ Prejian V. K., Interpretatzii Zorinovo prahsky korespondence s Moskvou v oporu 1948. Odpoved na dopis Galiny Muraskovy, in *Soudoby dejnii*, (Praha), 1999, nr. 1, p. 107.

the conditions of the delicate transitional democracy can, even nowadays, lead to “self-totalitarization” of any post-socialist society. The historic experience of the tragic victory of totalitarianism over democracy in late 40s proves that a society can easily and quickly lose democratic achievements even through the influence of subjective factors whereas the return to democratic way of development of the civilization can take much longer.

CENTRAL-EASTERN EUROPE IN THE PERIOD BETWEEN TWO WORLD WARS: BETWEEN DEMOCRACY AND DICTATORSHIP

Horrible First World War came into the history, first of all, as the greatest crime against humanity. This War has made a human sacrifice, which are equal to the dissipation in Europe during last two centuries. In addition to hostilities, which last more than four years, illnesses and hunger have brought disaster: living standards of most of people was awful. So, it is clear why the new generation of young people, which walked through the hell of the First World War have got, in European literature, the name "lost generation". Moreover, almost all European countries suffered incredible losses, which reached one third of national riches of countries that participated in war – more than 80 million dollars.

The end of the 1-st World war, in the same time, was the end of the pre-war evolution of humanity, which as far back as the war started to search effective method of solving its problems. These wars, in particular, proved the unity and interdependency of world civilisation and reduced to the fundamental changes in economy, internal life, international relations, and also in the minds and behaviour of people. Collapse of states-empires, abolishment of imperial thought, creation on this ruin of new independent states and new correlation of forces on the international arena are the main consequences of the World war. They appreciably changed the geopolitical map of the European continent and have brought hopes of the new arrangement of the post-war Europe, based on the national equality, peaceful life of the countries, democratization and humanization of European countries. But, unfortunately, these hopes of millions of people, who were worn out by war, didn't fulfilled. 1918 – 1919 seemed the beginning of an era of democratization in Europe. But soon the situation has radically changed: on the Old Continent was established authoritarian, totalitarian regimes, which in 20 years, during the life of participants of First World war, plunged all countries into new - the Second World war - more horrible and brutal. Why does it happen?

Reasons of such kind of evolution of historical events we have to search, first of all, in imperfection of Versailles System of post-war

structure of Europe and international relations, which was created as a result of resolutions of the Paris Conference of the winning countries in the First World war. Also, we have to search reasons in smouldering discontent of losing countries by the unjust reshaping of the Europe map. It was made with hypocritical and unreal slogan of "the rights on self-determination of the nation", and also in horrible welfare standards of people, which became worse in 20th-30th as a consequence of the First World Crisis.

In that way, the First World war was at the fundament of serious political, economical and territorial changes in different regions of the world, and first of all in Europe – the main theatre of military operations. As to political map of the world, it was changing before very eyes. During the war, the political structure of Austro-Hungarian, German, Russian and Osman empires didn't stand the tests of war. Empires of Hohenzollerns, Habsburgs, Romanovs and Turkish sultans collapsed and their existence has finished. In general, war and revolutions in some European countries was at the base of collapse of monarchies: there are 41 ruling houses were exist on the threshold of war, but just 17 stayed after its finishing. The new countries were created on their ruins – Polish Republic, Czech Republic, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians (after 1929 – Yugoslavia), Austria, Hungary, Finland, Litvonia, Latvia, Estonia. Correlations of forces in Europe and in the whole World was changed radically. In particular, Bolshevik's revolution in former Russian empire, which had a great impact on the world political processes, made the country go out from the "great countries club". As a result of defeat in this war, from the group of countries who determined the world politics dropped out the countries of Tetradic Bloc – Austro-Hungary (in particular its successors Austria and Hungary and others), Germany, Bulgaria and Turkey. England and France were wasted by war and gave up their positions to USA and Japan. The importance and authority of these two countries increased, and especially of the United States of America, which started to play the role of creditor for the European countries (their debts to USA with percents reached, to the year 1923, about 12 billion USD). USA played the main role in the world politics. National liberation movement in colonial and depended countries of Asia and Afrika was given up: colonial power of the European countries started to decrease. And, at last, the borders of European countries were significantly changed: 70% of modern borders were created in consequence of the First World war. Migratory processes are intensified: the great masses of people migrated from one country to other (for example, from Russia and Ukraina, only in 1918-1920 emigrated about 2 million of

Between democracy and dictatorship

people), resulting the problem of the refugees.

For the purpose of working up and signing the peace treaties between the countries of Antanta and the countries of Tetradic Union, determination of a new post-war borders in Europe and final summing up of the First World war was held the Paris Peace Conference (January 1919 – January 1920). And, in spite of the participating in Conference of 27 countries, the main questions of post-war order of the World were decided by so called “Council of the Three”: Prime Minister of Great Britain, D. Lloyd-George, President of the USA, W. Wilson and Prime Minister of France, J. Clemenceau. The words of president of France, J. Clemenceau, who opened this Conference on 18th of January of 1919, are very exactly describing the feelings and intentions of these peace-makers. “Ladies and gentlemen, - he said, - 48 years ago in the Mirror-room of Versaille’s Palace it was proclaimed the German Empire. Today we gather here to destroy and change everything that was created that day.”

But during the lasting debates and discussing peace treaties with the countries, which losed this war, there were revealed serious contradictions between main participants of negotiations. But, in the end, compromises were found out concerning the biggest part of issues. The preparation of peace treaties was based formally on “Wilson’s 14 items”. It means that for determinating the borders of post-war Europe it must be used the principle of nationality and self-determinations, and the main condition of post-war structure had to be the creation of more fair and democratic structure. This structure had the purpose to exclude a new war and to secure peace with the help of disarmament and founding of the League of Nations as the peace instrument. “Wilson’s 14 items” also showed that secret agreements between the allied countries will not be taken into consideration. But they influenced on the elaboration of the conditions of the post-war structure of the world.

The base for the post-war settlement in Europe became the Versailles peace treaty of the countries of Antanta and Germany (28 June of 1919), which was proclaimed as main initiator of war. According to the treaty, Germany had lost 1/7 of its territory, 1/12 of its citizens, all colonies, which was divided among winning countries. Beside this, it was forbided to Germany to have an army with more than 100.000 troupes, to have Air Forces and submarines, heavy artillery and so on. According to the decision of the Special Commission, Germany had to pay reparations to winning countries. The total ammount of these reparations was 132 billion golden Marcs, and this ammount didn’t correspond to the real opportunities of the weak and significantly reduced Germany. So, Versailles treaty

ruined Germany and its people (which, by the way, threw off the regime, which started the felonious war) into great difficulties because it couldn't be a base of a long and strong peace.

Countries of Antanta weren't gracious winners to another countries and people who lost the war but testified signed on Paris Peace Conference treaties with allied contries of Germany – Austria, Bulgaria, Hungary and Turkey. According to Saint-Germaine's peace treaty with Austria (the 10th of September 1919), former Austro-Hungarian monarchy stopped its existence. On the 27th of November it was signed Nejis's peace treaty with Bulgaria. Trianon's peace treaty with Hungary was signed just on the 4th of June 1920 and it was bounded up with revolutionary events in country and proclamation and with the temporary existence of Hungarian and Slovak Soviet Republics. According to this treaty, the territory of Hungary was reduced to 77%, population – to 59%.

On the 10th of August 1920, the Soultan's government of Turkey signed Sevres's peace treaty, according to which former Osman empire was divided and losed about 80% of its territory, and according to the Black See's protokols it was established the international control of the countries of Antanta. But in connection with revolutionary events in Turkey – licquidation of Soultanat and proclamation as the President of Republic, M. Kemal – Sevres's treaty, that put the country in colonial dependence, didn't went into operations, and in July 1923 it was signed Lausanne peace treaty, according to which the collapse of Osman Empire was legally strengthened and it was established the new borders of Turkey as independent state.

An important result of Paris Peace Conference was creating of Poland, territory of which was more than 50 thousand square kilometres and populations – 14 mln. But in the territory of Poland there were included territories of Germany, Czechia, Ukraine and naturally, it could cause international conflicts in the future.

Concerning the territory of Habsburg Empire, there was no other region in world where ideas of Wilson about national self-determination and borders determinated by nationality could be realized. On Balkans, for example, there wasn't legibly determinated national borders, but there was Slavonic national minorities. After defeat of dominating nations – Austrians and Hungarians arised situation when Germanians, Hungarians, Austrians and even Italians (but not slavonik people) has become national minorities in that countries that were created on the territory of the former empire. In Paris, allied tried to alter countries of Central Europe. These borders would secure the rights of national minorities. And also were

Between democracy and dictatorship

imposed the so called penal sanctions on Hungarians and Austrians. But the power in these countries already was in hands of strong national leaders. Austria turned into little country with a population about of 6,5 million. According to the conditions of peace treaty, as it was mentioned, it was forbidden to ally with Germany. With respect to the lost countries, the principle of national self-determination was broken all the time by the winners. In particular, the natural border was promised to Italians, which runed across the Brenner cross, though at that, almost a quarter of million of German-speaking Tyrolese happened in Italy. New Czechoslovakia obtained a «historical» border and, as a result, it received Bohemia and 3,5 million German-speaking Austrians. Beside this, Czechoslovakia and Poland, and also Romania divided between themselves the Ukrainians who lived in Western Ukraine. Hungary was divided, and in its structure stayed just regions with Hungarian majority. It became a little country with 8 millions of citizens. And about 750 000 of Hungarians find themselves in Czechoslovakia, a lot of them – in Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians and Romania. It is clear why Hungary violently protested against such conditions of peace treaty and demanded to reconsider it. But these quite natural demands gave rise to serious fear of its neighbours – Romania, Czechoslovakia and Yugoslavia, who created the so called Little Antanta to withstand to Hungarian revisionism in respect of unjust borders.

So, according to the Versailles system of peace treaties was held such division of borders in Central-Eastern Europe owing to which in many countries sprang up regions with national minorities, which find themselves in there not from their own free will (17 millions people find themselves on the territories of other countries). And they hardly could calculate on the support of the Versailles System. Because of this, the tide of shovinizism and nationalism, excited by the First World War, didn't stoped. Its strength was supported by the filling of the national humiliation, especially among Hungarians and Germans, who frankly dreamed of the revision of Peace Treaties. During the preparation of the treaties were made so much unsatisfactory compromises that not only lost countries, but also former allied countries were marginally unsatisfied by some conditions of the treaties. But for all that, Paris peacemakers, Wilson in particular, placed on the League of Nations (1919-1946) great hopes. Statute of it became the part of Versailles Peace Treaty (as Wilson persisted). But, as further historical events showed in international relations – League of Nations didn't justified these hopes. It's difficult to not agree with the conclusion of famous English historic Dg. Grenwill that "in 1919 in Paris didn't layed a strong foundation of peace. It could be too unreal to wait for another

results”.

Evolution of the world in the period between wars had some legibly defined periods. 1918 –1923 years were the period of the post-war unstability and chaos. From the national and social conflicts, revolutions, reforms, revision of the borders, creation of the new sistem of international security, political and economical crises resulted:

- Escalation of revolutionary processes, consequences of which were different in different countries. In Italy, in 1922 fascists came to power, in Hungary it was established authoritarian dictatorship, at the end of 1922 in USSR – comunist dictatorship, in Germany it was created Weimar Republic, based on the union of social-democracy and military-aristocratical highest ranks.
- Escalations of democratical and workers movements and dissidence in the second one (creation of the Communist's and Socialist's internationals, joining up of the Trade Unions), reformative of the governments, directed on the taking down of the social tensions in the society.
- Creating of Versailles-Washington system of the post-war relations (peace treaties with Germany and its allies were added by a series of agreements, which were signed on Washington's Conference (the 12th of November 1922). This conference was dealing with the questions of the limitation of see arms and to the relations in Asian-Pacific region).

1924-1929 years was the period of stability. In these years countries of Europe and the USA managed with the cosequences of war, put the economy on the peace way, rebuiled it and started to increase the rates of its growth. For the period of stability, the next features of political and economical development of countries were typical:

- Modernization of industrial production, introduction of the new technologies, of new branches and methods of organization of the work.
- Stabilization of the monetary system.
- Diminution of state regulation.
- Creation of authoritarian regimes in the countries of Central-Eastern Europe (excepting, maybe, Czechoslovakia), establishment of fascist regime in Italy, rebirth of Russian empire in the form of the USSR and recognition of it on the international area.
- Forming of the new system of European security, weakening of Versailles-Washington's system.
- Essential changes in political, cultural, social-psychological, moral

Between democracy and dictatorship

atmosphere of the Western society (increasing of the role of mass-media, development of the sport, tourism, appearance of new genres of arts and so on).

1929-1933 years were a period of great depression. In 1929, as a result of overproduction, the world find itself under the threat of dangerous economical crisis, which involved all developed industrial countries, especially USA and Germany, and almost all branches of economy. It means that the crisis was world-wide and it took 4 years. The main reasons of this crisis was the high level of concentration and monopolization of capital and productions, diminution of state producing, unevenness of dividing of national resources and narrow national markets.

1933-1939 years became the years of maturing of the Second World war. The world-wide economical crisis made the confrontations between countries, and this caused the appearance of "the trade wars" and international conflicts. If some countries tried to find the way out of the crisis by the methods of liberal reforms in interests of the wide masses of society (USA, England, Canada, France, Spain, Chile, Scandinavian countries), in other countries, like Germany, Italy, Hungary, Bulgaria, Japan and Spain it was created a totalitarian regime (fascist type), who saw the way out of the crisis by the methods of reconsideration of the results of the First World war and military expansion. The forming of totalitarian communist regime in the USSR was finished and it also took the road of the territorial and political expansion. All these sharpened in the second part of the 30th opposition of the democracy and totalitarianism, which, without regard to dividing in 20th-30th of anti-war and anti-fascist movement, in the result led people to the Second World war.

In the period between two world wars such political currents as conservatism, liberalism, social democracy (and radical left wing of it – communism and the right radical wing – fascism) had a great influence on the choice of the ways of the social evolution. Democratic and communistic models of the social evolutions pretended on the universality. Liberal structure generated hostility of its base – wide masses, because it didn't gave the feeling of stability and prosperity. Moreover, the biggest part of the countries of the region didn't have good democratical tradition. In the environment of European intellectuals, after the First World war, pessimism and crisis perception, caused by decline of humanistic tradition, were prevailing. As a rule, they didn't join to the protection of parliament, didn't do anything against authoritarian, conservative and totalitarian-fascists trends in Europe, that became more powerful in the period between wars. They made also historical influence on the development of young

countries of Central-Eastern Europe in that time. But the internal problems of building the countries complicated this development. But the biggest tragedy was that countries found themselves in that time between two totalitarian regimes which pretended on the world leadership – communist USSR and fascist Germany. The First World war, its consequences gave birth, first in the history of mankind, to totalitarian dictatorships in Europe – holding the chronology: in soviet Russia, horthyst's Hungary, in Italy, and in Germany soon. All these countries were joined by dissatisfaction by Versailles System and they were the real menace for young countries of Central-Eastern Europe, which were created, as the result of this System.

After creation of new independent states in the Central European region, a global problem occurred to them – what the character of governmental power would be. In Yugoslavia and Romania reactionary power solved out this question by military methods. In Bulgaria monarchical government stayed to. Other situation was in Poland and Czechoslovakia, where the top positions were occupied by leaders of emmigrational groups of the national liberation movement and it was established republican power. But in these countries political systems established and developed according to the national traditions, social and political activity of some classes and strata with their abilities to political influence. In the result of this political system of Czechoslovakia, that was established as bourgeois-democratical. It continued to develop in this way even after deviation in right in the second part of 20th, when after multi-party system was established consolidating center in the form of "Grada" group. And the first president CSR, T.G. Masarik, was national authority. In Poland the deviation in right was held too, after 1926, but it was jerkier, inside of authoritarian regime. But U. Pilsudsky, in contrast to Masarik didn't become a non-party arbitrator, which join everybody.

As for Hungary and Austria, their independence – in borders determined by winners, they also couldn't face the results of national liberation movement in Central Europe. The crown of St. Stephan, as a result of political evolution of Hungary, from the year 40 of XIX century have lost appeal for non-hungarian peoples and they refused from different contacts with it in autumn 1918. Project of "Eastern Switzerland" of liberal Hungarian political figure O. Jaszi appeared too late, and the author was a marginal political figure and nobody in Hungary accepted his plan. And in 1920-1921 years in country became firmly established authoritarian nationalistic regime of admiral M. Horthy. Austria accepted its independence as political reality of Versailles System, the value of which at that time Austrian Germans (as they called themselves) didn't understand.

Between democracy and dictatorship

And the tragedy of the Second World war helped them to finally accept themselves as Austrian nation.

Post-war devastation, economical crisis, hunger and unemployment significantly intensified social activity and internal political struggle in the countries of Central-Eastern Europe. In some of them (Austria, Hungary) was conducted democratical revolutions, in others (Bulgaria, Poland) took place a great rebellions of working class and vast masses. Worsening of social-economical situation caused the activization of left-radical powers, which were instigated by Russian bolsheviks. In Hungary and Slovakia in 1919 there were proclaimed soviet republics, after Russian's example. Leaders of these countries tried to establish revolution power in the form of proletarian dictatorship. But these republics were destroyed without strong support.

For the young countries of Central-Eastern Europe, development of constitutional processes and adopting of new constitutions, that showed political realities, were typical. So, in February of 1920, the constitution have been passed in Czechoslovakia, in March, 1921 – in Poland, in June 1921 have been passed Vidovdan's constitution in Kingdom of Serbs, Chroats and Slovens, in 1923 – in Romania. Almost all constitutions of that time proclaimed formal equality of citizens, independently of their birth, language and religion, gave them democratical freedoms that coarsely broke. In the political life of countries, parties started to play a great role more and more. They had the most important social base, they demanded to carry out agrarian reforms, limitation of big landownership and allotment of countrymen by land. These questions decided in different ways: for example, solving of agrarian questions in Czechoslovakia and KSCS took place not so difficult as in other countries, because it carried out at the expense of German and Hungarian landownership. In particular, country parties in countries of Central-Eastern Europe in the period between wars there were the bearers of ideas, connected with searching of an other alternative, "the third way" of social development, which would give a sense of stability, order. And in the same time, it could calm down "class fights" and "wild capitalism" simultaneously. This alternative model was different in different countries. But in general, it had conservative and traditional character.

Together with social and political problems, there were the national problems, that appeared on historical, territorial, economical, cultural and religious basis. In Yugoslavia, for example, antagonism was typical for the relations between Serbs and Chroats, in Romania, in particular in Transylvania, between Hungarians and Romanians. In Romania and also

in Poland, governments carried out, in the period between wars, candidly shovinistic policy against national minorities. Even in the most democratical Czechoslovakia, in comparison with other countries of the region, from the end of year 20 it started to increase separative dispositions among the Germans and Slovaks, irredentist – among Hungarians and autonomous – among Transcarpathian Ukrainians.

Appearing of the system of little countries in Central-Eastern Europe made some changes in international relations, and Antanta, as Versailles peacemaker, had to face this fact. Wilson, Clemenceau and Lloyd George ratified, in the Paris Peace Conference, the situation in the region, that, in fact, was already formed. They had to correct their plans and the Central-European map. The presence of 11 countries in this region, created exactly after the First World war, happened at the end of lingering process of the national liberation struggle. World war just intensified the process of creating of independent states.

So, first time in history, little states became the subject of international relations and they had to deal with the problem of foreign policy orientation. Most of them, of course, in the period between wars were oriented on Antanta, which promoted their creation, and, first of all, on France, which was searching for the allies in war with Germany. But Germany recovered thanks to Rapall's Treaty with Russia (1922), to victory in Ruhr's conflict with France (1923) and to realization of Planes of Dawes (1924) and Jung (1928). As a result of these events it appeared problem of block-making, and at this time – for little states, in particular so called 'imperialism of weakness' in Poland, 'provincial imperialism' in horthyst Hungary, the idea of 'Great Romania' and so on. Yugoslavia, Romania and Czechoslovakia, as the main danger for them saw Hungarian and Bulgarian revisionism (it means revision of Trianon's and Neis's treaties), but not in German imperialism. To secure the new borders adopted by Versailles System and reservation of territories, obtained in 1920-1921, it was created a military-political block of states under the aegis of France. It was called Little Antanta.

But soon, France changed its priorities in foreign policy. The idea of historical reconciliation brought to the forefront in the context of more equal and peaceful relations in Europe. The main initiators and propagandists of this idea were the ministers of foreign affairs of France and Germany, A. Briand and G. Stresemann. And after Locarno conference (October, 1925), which adopted new system of European security, France had to refuse the traditional system of military unions, especially – Little Antanta. Other military-political union – Balkan Antanta, created in

Between democracy and dictatorship

1934 by Romania, Greece, Turkey and Yugoslavia (under the aegis of France again) wasn't long-live, too.

As a base of the new sistem of European security was Reims Guarantee pact, in accordance to which France, Germany and Belgium took obligations to respect existent borders and do not attack eachother. It was the first recognition of Germany as equitable partner in international affairs. In 1926 Germany was admitted into the League of Nations. As constant member of Council it received the status of big country. On the negotiations about disarmament in 1932 it was promised to Germany equality in armament. Increasing of international activity and agression of Germany, especially after the coming to power of the fascists, made France to look for the allies in Eastern Europe. In 1932 it signed a non-aggression pact with the USSR, and in 1935 it was signed Soviet-France assistance pact. France also signed treaties with Poland and Czechoslovakia with the obligation that France would give them support in case of German's agression. The USSR signed analogous treaty with Czechoslovakia. But the actions of France and the USSR were dependent on the actions of eachother and on the League of Nations decision. England also looked for some counterforce to Germany and signed in 30th military alliance with France, Poland, Romania, Greece and Turkey.

These and other international agreements opened ways to the common struggle against agressor, but they wasn't adequate to the threat. They wasn't really powerfull sistems of security in Europe and little states of Central-Eastern Europe became the first victims of fascist Germany in the First World war. The weak point of the system of new states of the region as part of Versailles System was determinated not only by international factors, but by the absence of effective and logical international policy. In particular, the leaders in these states weren't able to solve national problems. They created conditions for transformation of national minorities, especially German, in 'the fifth column' of nazist Germany. 1939-1941 became the tragic final of all evolution of period between wars for the states of Central-Eastern Europe.

Literature

Bibo Istvan, Nisceta duha maleh vostocinoevropeiskih gosudarstv, in *Vengherski meridian*, (Budapest), 1991, nr. 2.

Veghes M. M, Vidneanski S., V., Kraïne Tzentralno-Shidnoi Evrope ta ukrainske petania (1918-1939), Kiev-Uzhgorod, 1998.

- Grenwill G., Istoria XX veka, Liudi Sobetija Fakte, Moscow, 1999.
- Johnson Paul, Sovremenost.Mir s 20-90 godah, vol. 1, Moscow, 1995.
- Kizcenko A. F., Naperedodni trahedii, Kiev, 1971.
- Mirovoi economicski crizis. Ocerk po stranam, Moscow, 1932.
- Balcerak W., Povstanie panstv narodovich v Evropie Srodkowo-Wshodniej, Warszawa, 1974.

T. G. MASARYK UEBER DEMOKRATIE.

Der Geburtstag von Tomasch Garich Masaryk jaehrte sich vor kurzem zum 150. Male - vom ersten Praesidenten der Tschechoslowakischen Republik, Fuehrer der Liberalen Tschechischen Volkspartei und dann der Progressiven Partei, Haupt des Tschechoslowakischen Volksrates. Er war auch Philosoph, Soziologe, Logiker, Publizist, Professor an der Karlov-Universitaet in Prag. 1930 wurde T. Masaryk von der Volksversammlung als Persoenlichkeit des Staates proklamiert und spaeter wurde ihm der Ehrentitel "Praesident - Befreier" verliehen. Er war Wissenschaftler und Staatsmann der europaeischen Dimension.

T. Masaryk war damals einer der hervorragenden Theoretiker der Probleme von Demokratie in Mitteleuropa. Er leistete einen grossen Beitrag nicht nur zu theoretischen Ausarbeitungen, sondern auch zur praktischen Verwirklichung der demokratischen Politik. Seine gesellschaftlich - politischen Ansichten legte er in seinen Werken dar, unter denen: "Soziale Frage", "Wie muss man arbeiten?", "Ueber Volkstuemlichkeit als Einfuehrung in die Geschichte der Philosophie", "Soziologische Lehre ueber den Staat", "Fuer das neue Europa", "Weltrevolution", "Der moderne Mensch und Religion", "Tschechische Frage", "Schlacht um die Glaebigkeit", "Humanismus und Menschlichkeit" u.a. In seinen Werken fuhr T. Masaryk fort, unter Einfluss von Auguste Comte, Jean Stewart Mill, Herbert Spencer stehend, die mit den neuen Ideen des Positivismus aufgetreten waren, diese Konzeption mit der religioes - ethischen Abweichung auszuarbeiten.

Er wie seine Vorgaenger behauptete, das "positive" Bewusstsein entstaende. Aus diesem Grunde verwandelt sich die reaktionaeere Aristokratie und die anarchische Republik in ein neues sozial - politisches System. Es bricht Zeit der menschlichen Vernunft und der humanen Gesellschaft an. T. Masaryk brachte Einwaende gegen Voluntarismus und Ueberschaetzung der Rolle "der grossen Persoenlichkeiten" vor, wies auf die Angemessenheit des politischen Regimes dem Entwicklungsstand der Zivilisation hin. Ohne Rolle des wirtschaftlichen Faktors abzulehnen,

glaubte er doch, die Zivilisation sie vor allem eine geistlich - psychologische Gemeinsamkeit der Ideen.

In seinem fundamentalen Werk "Weltrevolution" gab er sich Muehe, aktuelle Fragen der Demokratie, der Demokratie als Weltanschauung, die Frage nach dem demokratischen Ideal, nach der Beziehung zwischen Individualismus und demokratischer Autokratie, nach Rolle der Wissenschaft, Ausbildung und Formierung der Intelligenz in Massen fuer Demokratie zu beantworten, und gab die Losung aus: "Jesus aber nicht Caesar".

Diese Fragen beantwortend, behauptete er, Demokratie sei nirgends realisierbar, alle demokratischen Laender seien nur ein Versuch, eine Strebung nach Demokratie. Demokratische Staaten "einige mehr, andere weniger" sind nur "Verduennung" des ehemaligen Regimes, aber man stellt hier die Fragen der Gleichheit und der Bruderschaft.

Der Denker behauptete, das Vorbild der Demokratie waeren die staatlichen Gewalten, wo man Gleichheit und Gerechtigkeit erhalte. Mit Ruecksicht auf verschiedene Schwierigkeiten, vor allem auf sozial - politische Beduerfnisse aller Voelker eines Staates, kann Demokratie nicht ausschliesslich direkt sein, insbesondere in betreff der Wahlen von Vertretern der staatlichen Gewalt, von Abgeordneten des Parlaments, das die Vertreter der verschiedenen sozialen Schichten durch den Typ des Wahlsystems (jeder hat seine Vor- und Nachteile) vereinigt. Grosse Aufmerksamkeit lenkte T. Masaryk darauf, auf welche Art und Weise der Abgeordnete Stimmen seiner Waehler kriegt.

Der Meinung von T. Masaryk nach, besteht eines der schwierigen Probleme darin, dass Demokratie den Individualismus - Freiheit ist Zweck und Grundlage der Demokratie, entwickelt. Demokratie hat entstanden und gebaert "modernen Individualismus". Darum hat sie Aufgabe, Freiheiten, die Zusammenarbeit von allen, die autoritaeren Wahlen von Leitern, aber nicht von leitenden Herrn zu gewahrleisten. Der Philosoph betonte, dass Demokratie verschiedene Freiheiten, Gleichheit, Bruderschaft garantieren soll, aber auf die Qualifizierung der Leiter, vor allem auf ihren Bildungsgrad, ihre Fachkenntnisse und Moralitaet Ruecksicht nehmend. Es ist nicht leicht, zu verwirklichen, denn "Demokratie ruht sich auf dem Individualismus aus". Individualismus aber bedeutet keinen beliebigen Willen, besteht in Bemuehungen nicht nur einer starken Pesoenlichkeit oder von sich selbst, sondern auch anderer Buerger.

T. Masaryk als Positivist betonte, die Entwicklung sei ein Fortschritt der wissenschaftlichen Ansichten, des wissenschaftlichen Geistes, der allseitigen profunden Ausbildung. Positivistische Wissenschaft beobachtet

gesellschaftliche Erscheinungen, entdeckt die Gesetzmässigkeiten ihrer Entwicklung, vermittelt einem Individuum Kenntnisse ueber ihre Entwicklungstendenz. Wie es T. Masaryk vorausgesehen hat, ist der wahre Kern dieser Kenntnisse politische Erziehung der Bevoelkerung /insbesondere ist diese Frage in der modernen Ukraine und anderen postsozialistischen Laendern aktuell/. Die Erziehung verlangt in bedeutendem Masse auch die Selbsterziehung, und T. Masaryk forderte Vergesellschaftung (Sozietät) von Individuen, sprach ueber die ununterbrochene Ausbildung. Er betonte, Schulen, Lehranstalten, zum Bedauern, gaben nur Kenntnisse, fehle aber der politische Inhalt der Ausbildung, die Dynamik der sozialen Prozesse. Welche Wissenschaften sollen doch einem Individuum Kenntnisse ueber die Dynamik der sozialen Prozesse vermitteln? In seinen Werken "Grundlagen der konkreten Logik" und "Ueber Qualifizierung der Wissenschaften" klassifizierte er Wissenschaften, die die Erkenntnis der gesellschaftlichen Erscheinungen, Beziehungen befoerdern. Dazu gehoeren: Arithmetik und Geometrie, Mechanik (absondernd Physik und Chemie), Biologie (Botanik und Zoologie), Psychologie und Soziologie (Volkskunde, Ethnologie, Anthropologie, politische Lehre, Volkswirtschaft, Statistik), Sprachwissenschaft, Aesthetik und abstrakte Logik. Unter den konkreten soziologischen Disziplinen lenkte er groesste Aufmerksamkeit auf die Geschichte, die T. Masaryk als fuehrende Wissenschaft betrachtete, denn sie erlernt die Vergangenheit der Menschheit in ihrer Vielseitigkeit, und Konkretheit, die Umwandlung dieser Kenntnisse in historischen Prozess. Die Geschichte soll fuehrende Rolle als Grundlage der abstrakten Logik spielen. Die Geschichte war in diesem Sinne die konkrete Soziologie unter dem Gesichtspunkt dynamischer Auffassung. Damit sie wirklich solch eine ist, vom philosophischen Gesichtspunkt ausgehend, ist es notwendig, den Prozess des historischen Schaffens zu suchen. T. Masaryk forderte gleichzeitig auf, in der Geschichte die Gesetze der Entwicklung des menschlichen Geistes zu studieren. In seinem Werk "Grundlagen der konkreten Logik" entdeckte er Entwicklungsgesetzmässigkeiten des menschlichen Geistes nicht, er betonte aber, dass die soziologischen Wissenschaften noch nicht so entwickelt sind, damit ihre Ergebnisse philosophisch bearbeitet werden koennen.

Einen besonderen Platz nahm nach der Soziologie die Sprachwissenschaft ein. Ihre Bedeutung fuer die Entwicklung anderer Wissenschaften wurde von T. Masaryk hoch bewertet, denn die Erkenntnis einer Sprache befoerdert das Eindringen in menschlichen Gest.

Den vorletzten Platz nahm im Masaryks System der Wissenschaften die Aesthetik ein. Sie wurde von ihm als Wissenschaft ueber die Regeln der Begriffsbestimmung "Schoenheit, Hochherzigkeit und Laecherliches", ueber Rueckseite dieser Begriffe verstanden. Seiner Meinung nach, ist sie eine wissenschaftliche Disziplin ueber die objektiven Grundlagen der menschlichen Liebe und Hasses, d. h. der sozialen Konflikte. Die psychologische Analyse ist die Methode der Aesthetik. Der Gelehrte glaubte, dass die Ursache der sozialen Konflikte nicht in Interessen, Beduerfnissen, Kampf um Gewalt, Orientierung nach geistigen Werten besteht, sondern in der Kollision zwischen Bewusstsein und Psychik, in der Unvollkommenheit der menschlichen Psychik und im Widerspruch der Gefuehle und der Emotionen. Der Ansicht von T. Masaryk nach, soll die Aesthetik nicht nur zur Entwicklung der menschlichen Faehigkeiten und Fertigkeiten, sondern auch der Philosophie beitragen.

Diese Gruppe der Wissenschaften beendigte die Logik. T. Masaryk difinierte, dass die Logik der Auffassung von Aristoteles nach eine Wissenschaft ueber Regeln ist, nach denen sich unser Geist bei der unmittelbaren Taetigkeit benimmt. Logik wie eine theoretische Wissenschaft beschaeftigt sich mit Problemen "des Benehmens" - wie dieses oder jenes Problem entsteht, welche Rolle ein Individuum spielt, welche Folgen sein Benehmen hat. Das Wichtigste, betonte der Autor, ist nicht Vernunft, sondern Gefuehl.

Alle Wissenschaften, die Dynamik der sozialen Prozesse entdecken, sind notwendig, um folgende thematische Gruppen zu analysieren: Natur und Mensch, Familie und Gesellschaft. T. Masaryk behauptete, die Gesellschaft sei immer gewesen und verschwinde niemals. Sie entwickelt sich aus Gentilgemeinschaft zu Stamm, Familie, Staat.

Als Positivist setzte er in seinen Werken fort, theoretische Probleme seiner Vorgaenger auszuarbeiten, vor allem eines der fuehrenden Vertreter soziologischen Positivismus - von Herbert Spencer. Wie H. Spencer ging T. Masaryk vom gleichen Gesichtspunkt aus, dass irgendwelche Gesellschaft ein lebendiger Organismus ist, dessen Struktur im Prozess der Entwicklung immer komplizierter wird, was die Differenzierung seiner Funktionen bedingt. Er sonderte wie H. Spencer 2 Arten der Gesellschaft ab: militaerische und industrielle. Der Gelehrte war Verehrer der letzten Art, betonte aber, dass keine dieser Gesellschaften sozusagen in Reinkultur vorkommt, sie stehen in wechselseitigem Zusammenhang und als fuehrende gilt jene, die dominiert.

Besondere Aufmerksamkeit lenkte er auf die Regierung. Vernuenftige Regierung verstaerkt die sozialen Wechselbeziehungen zum

T. G. Masaryk ueber Demokratie

Zweck des gesellschaftlichen Konsensus, entwickelt die Arbeitsorganisation zur Unterstuetzung des wirtschaftlichen Lebens. Ihr Ziel besteht im Wohlstand eines Individuums. T. Masaryk idealisierte hier Kapitalismus mit sener Konkurrenz, kritisierte aber die Vergroeserung der Anzahl von Buerokraten, warnte davor, dass keine Gesellschaft homogenes Bewusstsein besitzt. Er forderte auf, keinen Staat, keine Regierung zu fetischisieren. Sie haben ihre Nachteile.

Eine der wichtigen Fragen des demokratischen Staates ist Organisierung der Gesellschaft, Formierung der modernen Ansichten ueber die Welt und den Staat, Erziehung eines modernen Menschen. Anerkennung und Einfuehrung der Gleichheit aller Buerger, Anerkennung der Freiheit und der humanistischen Grundlagen der Bruderschaft durch alle Buerger ermoeoglicht die Verwirklichung dieser Aufgabe. "Der moderne Mensch, - schrieb er,- und eigentlich der psychologische, und das soziologische Problem aller..... ich kenne nur das Problem der Glaeubigkeit, es war und ist vorhanden". An die Ansichten von A. Torkwille anschliessend, der sein beruehmtes Werk ueber Demokratie in den USA geschrieben hatte, betonte Masaryk als Positivist, dass unbenehbare Eigenschaft normalen gesellschaftlichen Lebens Solidaritaet sei. Sie besteht in der harmonischen Einheit politischer Assoziation, in der Uebereinstimmung der Interessen von verschiedenen Sozialgruppen aufgrund allgemeiner Liebe, Erlassung und Glaeubigkeit. Mit Bezug auf A. Torkwille, wies er darauf hin, dass "weder Institutionen, Parlament, Buerokratie, Polizei, Armee, noch industrieller Handel u.s.w. versorgt Demokratie, der Staat versorgt sie auch nicht." Sie soll durch die Glaeubigkeit in Massen formiert werden, "Menschlichkeit mit der hoechsten Glaeubigkeit", "Glaeubigkeit und Ethik von Jesus Christus einfuehren", "Jesus Christus sah in Liebe zu Gott und zum Naechsten das Grundgesetz." Alles Uebrige, wies der Gelehrte hin, ist nicht wesentlich. Darum gab T. Masaryk diese Losung aus: "Jesus, aber nicht Caesar"/hier schrieb er ueber Caesar, der administrative und religioese Reformen durchgefuehrt hatte/. T. Masaryk unterstrich, dass er ein Verehrer der Demokratie und nicht Theokratie sei, er sprach fuer die republikanische Regierungsform aufgrund der Glaeubigkeit.

T. Masaryk war eine hervorragende Persoenlichkeit seiner Zeit, nicht nur Staatsmann, sondern auch Theoretiker. Von ihm wurde die positivistische Lehre weiter ausgearbeitet, aber mit der religioes - ethischen Abweichung.

PERICOLE MEDIATICE LA ADRESA DEMOCRAȚIEI ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

În cursul unei dezbateri organizate la Oradea în 11 octombrie 2000, cu tema *Rolul presei în democratizarea societății contemporane. Impactul noilor mijloace mediatice*, avându-i ca protagoniști pe profesorii Jean Pierre Colin și Renaud de la Brosse, de la Universitatea din Reims (Franța) și la care au participat reprezentanți ai media din Oradea, s-au schițat câteva idei privitor la raportul dintre democrație și media în general, dintre tranziția la democrație în Europa Centrală și de Est și media regională.

În primul rând, Europa Centrală și de Est a cunoscut până în 1989 o activitate media subordonată statului, care s-a manifestat prin: controlul asupra informației (monopol asupra informației, prin agenții de presă controlate de stat; monopol asupra difuzării presei, monopol asupra tipăririi); obstacole economice (taxe pe consumabile; taxe pentru materiale de transmisie și retransmisie radio și TV; politica amenzilor pentru media privată sau samizdat – Polonia); obstacole legislative (texte de lege care invocau interesul național, secretul național, apărarea națională); obstacole extralegale (violența, intimidarea prin presiuni de tot felul – jurnaliștii erau asimilați funcționarilor din armată, siguranța națională și diplomatie -, arestarea și asasinatul jurnaliștilor).

În al doilea rând, evenimentele produse în 1989-1990 în Europa Centrală și de Est, deși sunt rezultatul unei evoluții interne a sistemului comunist, către criză, coroborat cu presiunile externe, de factură globalizantă, ele nu pot fi explicate fără o veritabilă revoluție mediatică produsă începând din 1975-1980 și care a avut un impact extraordinar asupra a doi actori din regiune și care sunt esențiali în procesul democratic: statul și individul.

Pe de o parte, globalizarea informației, apariția Internetului și a altor forme alternative de difuzare a informației (computere, casete video, dischete, CD-romuri, telefonie GSM etc.) a adus statul în imposibilitatea de a mai controla informația. Dacă a făcut-o încă o vreme și o mai face este grație lipsei dotărilor, taxelor încă mari la componentele informatice sau de

Pericole mediatice

transmitere a informațiilor și unei anumite mentalități de autocenzură din partea media.

Pe de altă parte, individul s-a văzut rapid conectat la un sistem de valori care transcend dincolo de valorile naționale. Ordinatoarele personale i-au permis să redacteze și să facă publice texte care nu mai puteau fi controlate prin grafologia tastaturii mașinii de scris. S-a înmulțit presa samizdat, așa cum s-a întâmplat în Polonia în anii 1980-1989. După 1990 au apărut jurnale care au circulat numai pe Internet, ceea ce a permis unor indivizi mai mult sau mai puțini profesioniști să fie la curent cu informații, care erau cenzurate în țara lor. Un exemplu interesant este jurnalul pe Internet care a circulat între ziariștii din republicile ex-iugoslave și cei din Iugoslavia, în timpul războaielor care au răvășit această țară. Scăderea prețului la calculatoare și la mijloacele de transmitere a informațiilor – un radio se poate astăzi instala cu numai 7 000 \$ - a făcut posibilă apariția unei multitudini de centre de stocare și de transmitere a informației. Prin urmare, ceea ce părea cu câteva decenii în urmă de neimaginat – să stochezi informație și să o transmiți în mod individual - a devenit o realitate.

În fine, aceste evoluții către liberul acces la informație sunt viciate de un nou pericol care apare la orizont și care, în Europa Centrală și de Est, tinde să se instaleze destul de vertiginos. Este vorba de fenomenul transformării media într-un utilizator de informație cu caracter comercial, cu caracter privat, care să răspundă din ce în ce mai mult unor grupuri de interese financiare, economice sau politice, fie locale sau regionale, fie naționale sau internaționale. Acestea pot să oculteze informația și pot să facă dintr-un deziderat al democrației – libertatea cuvântului – un pericol major pentru democrație, în condițiile în care o presă alternativă este din ce în ce mai puțin prezentă. După opinia noastră, înainte de 1990 eram bombardați cu informație alternativă – prin intermediul presei samizdat și al presei occidentale, gen Europa Liberă, într-o mult mai mare măsură decât astăzi.

Prin urmare, după opinia noastră, două pericole mediatice majore amenință democrația în Europa Centrală și de Est: persistența unei presei aflată încă sub controlul statului și incisivitatea presei ce deservește grupurile de interese.

Pentru a ilustra dimensiunea acestor două pericole pentru democrația din această regiune, dar mai ales modul cum o media profesionalizată poate să evite aceste pericole am recurs la opiniile formulate în studiul: *La couverture médiatique de la guerre du Kosovo ou le journalisme impossible*, aparținând colegului Renaud de la Brosse, de la Universitatea din Reims, specialist în probleme de media în țările aflate în

tranziție la democrație și publicat în *Les Cahiers du Journalisme*, Juin 2000, no. 7, p.196-210.

La couverture médiatique de la guerre du Kosovo ou le journalisme impossible

Renaud de la Brosse

L'intervention de l'Alliance Atlantique au Kosovo et en Serbie à partir du 24 mars 1999, par des bombardements qui gagneront progressivement en intensité jusqu'au 10 juin suivant, ne constitue que la face la plus spectaculaire d'un problème kosovar qui se pose avec acuité depuis la fin des années 1980 au moins. Avant l'aggravation de la crise, c'est-à-dire avant l'entrée en scène en février 1996 de l'Armée de Libération du Kosovo (UCK) – qui marque l'échec ou du moins les limites de la stratégie d'opposition passive menée jusqu'alors par les Albanais du Kosovo sous la houlette d'Ibrahim Rugova – et l'accélération dès lors prévisible de la répression des troupes Serbes contre les civils au cours de l'année 1998 (assassinats, viols, pillages, expulsions, etc.)¹, le Kosovo, malgré la sonnette d'alarme tirée par quelques uns², ne fait pas partie de l'Agenda des médias pas plus d'ailleurs que de celui de la communauté internationale. Faut-il rappeler que le problème du Kosovo a été « occulté »³ lors des négociations de Dayton (et dans les accords du même

¹ Voir à ce propos le travail de contrôle, d'enquête et de réunion des informations sur les allégations de violations de droits de l'homme chez tous les belligérants, effectué par les membres de la Mission de vérification au Kosovo de l'Organisation pour la Sécurité et la Coopération en Europe (OSCE-KVM) entre décembre 1998 et le 20 mars 1999.

² On peut citer, en France, le travail de sensibilisation réalisé par les membres du Comité Kosovo, qui tenteront d'attirer l'attention des médias et des politiques sur les nombreuses brimades subies par les Albanais du Kosovo, aggravées par la suppression en 1989 du statut d'autonomie de la province accordée en 1974 (interdiction de l'utilisation de la langue albanaise dans les médias, à l'université, dans les administrations, renvoi des journalistes de langue albanaise des médias yougoslaves, etc.).

³ Il est vrai, comme le rappellent fort opportunément Alain Frachon et Daniel Vernet, qu'il s'agissait d'un « deal » : les Américains acceptaient alors l'exigence du maître de Belgrade de laisser la question du Kosovo de côté pour sauver les Accords de Dayton sur la Bosnie... Voir Quelques faits sur le Kosovo, in *Le Monde*, 15 avril 2000, pages 1 et 20.

nom) qui « solderont » les guerres yougoslaves ? Le propos n'est pas ici de traiter du rôle préventif qu'auraient pu ou qu'auraient dû jouer les médias dans la résolution de la crise kosovar, mais de voir dans quelle mesure, en tenant compte des conditions objectives d'exercice du métier de journaliste dans le cadre d'un conflit armé, la couverture médiatique de la guerre aérienne peut être jugée comme acceptable ou critiquable. La question reste, il est vrai, hautement polémique : il n'y a qu'à, pour s'en convaincre, parcourir les contributions d'intellectuels, de politiques, mais aussi de journalistes, de militaires, etc. dans les pages « débats » de la presse française ou internationale⁴... Les hommes de presse ont en effet tour à tour été qualifiés, selon que leurs écrits abondaient dans un sens ou dans un autre, de manipulés ou de manipulateurs – ces accusations relevant davantage à notre avis de la non maîtrise par ceux-ci des informations sur le conflit plutôt que d'un manque de rigueur dans l'exercice du métier d'informer ou bien encore d'une hypothétique intention de légitimation ou de dénonciation des frappes aériennes de l'Alliance Atlantique.

On a semblé oublier un peu vite qu'à la base, collecte et traitement de l'information ne font pas bon ménage avec les situations de crise et/ou de guerre, que l'exercice du métier d'informer, déjà difficile en temps de paix, relève d'une gageure dans un conflit. Bien sûr, le défi est plus ou moins difficile à relever selon que l'on est journaliste indépendant à Belgrade et à Pristina ou à Paris, Bruxelles et Washington. D'un côté comme de l'autre, pour paraphraser l'historien des médias Philip Knightley, « la première victime de la guerre, c'est la vérité », ou, du moins, le droit d'accès à l'information, aux faits, qui permettent à chaque citoyen de se faire sa propre opinion, sa vérité. Aussi, il n'est pas inutile de rappeler que ce droit d'accès à l'information est de plus en plus dénié par les différentes parties à un conflit. Depuis la Guerre du Vietnam, en effet, une réaction commune tend à s'imposer aux belligérants, ceux-ci entendant dorénavant canaliser tout ce qui se dit, s'écrit et se filme sur un conflit – dans l'espoir de canaliser l'opinion du public sur ce conflit. Les politiciens américains, qui ont retenu la leçon du Vietnam – leur échec y étant imputable au retournement d'une opinion publique nationale informée, tiendront les journalistes éloignés du champ de bataille lors de la Guerre du

⁴ On signalera à cet égard la tenue d'un intéressant colloque L'information dans les conflits armés. Du Golfe au Kosovo, faisant justement le point sur la couverture médiatique internationale de la crise. Organisé par le professeur Michel Mathien et le Centre d'étude et de recherche interdisciplinaires sur les médias en Europe (CERIME), Parlement Européen de Strasbourg, jeudi 23 et vendredi 24 mars 2000.

Golfe de 1991, en prenant un soin extrême à filtrer et à distiller les « informations »⁵... Les deux guerres de Tchétchénie, celle de 1994-1996 et celle qui se mène encore actuellement nous amènent à faire le même constat : l'échec de Moscou lors du premier conflit traduit la défaite du Kremlin dans le contrôle de la légitimation de cette guerre aux yeux de l'opinion publique russe. La présence de journalistes sur le terrain, rendant compte de la dureté des combats et des pertes importantes en hommes du côté russe – notamment de jeunes conscrits enrôlés de force – n'a pas peu contribué à rendre cette guerre impopulaire aux yeux de l'opinion publique. A contrario, et prenant en compte les erreurs commises par le passé, Moscou s'efforce depuis fin 1999 d'interdire le théâtre des opérations militaires en Tchétchénie aux journalistes indépendants, russes ou étrangers, en mettant en place toute une série d'entraves, légales ou illégales, rendant dans les faits impossible l'existence d'un droit d'accès à l'information⁶.

L'information en tant que telle est désormais considérée comme objectif militaire, au sens d'enjeu – le monopole recherché sur la possession, la rétention et/ou le filtrage de l'information conduisant naturellement à voir dans tout journaliste indépendant une menace potentielle à prendre en compte, voire à neutraliser⁷. Le fait que l'information soit systématiquement prise en otage par les parties à un conflit, au Kosovo par l'Alliance Atlantique et le régime Milosevic, a donc rendu très difficile sinon impossible, de part et d'autre, la collecte et le traitement libres des faits. En lieu et place du droit d'accès à une information indépendante, on a assisté à la mise en place de deux stratégies distinctes de communication - reposant sur deux logiques opposées, laissant l'une et l'autre une marge de manœuvre plus ou moins importante aux professionnels de l'information.

- Pour les Etats membres de l'Alliance Atlantique, où le citoyen jouit librement de ses droits civils et politiques et où la liberté de la presse a

⁵ Sur ce point, voir Les mensonges du Golfe, Reporters sans frontières, Arléa-RSF, Montpellier, 1992, 171 p.

⁶ Voir à ce propos Natalie Nougayrède, La guerre de Moscou contre l'information et les journalistes indépendants, in Le Monde, 5 février 2000.

⁷ On peut ainsi comprendre le sort déplorable réservé par Moscou au journaliste Sergueï Babitski, seul correspondant rendant compte des combats côté tchétchène et offrant une version sensiblement différente, et donc dérangeante pour le Kremlin, de celle distillée par des médias russes très majoritairement contrôlés par le cercle Elstine et, par voie de ricochet, Poutine...

Pericole mediatice

valeur constitutionnelle, la stratégie de communication a dû tenir compte d'un impératif de légitimité démocratique. La nécessité d'expliquer et de justifier aux yeux de l'opinion publique la décision de mener une guerre aérienne musclée d'une part, l'obligation d'informer sur les opérations menées et sur leurs résultats d'autre part, ont imposé à l'Alliance Atlantique de coopérer avec les journalistes indépendants, dans une relation ambiguë de dépendance mutuelle où le journaliste obtient uniquement l'information que souhaite voir diffusée celui qui la lui fournit...

- Dans le cas du régime de Slobodan Milosevic, tout l'effort a consisté à renforcer la cohésion nationale autour d'un pouvoir autoritaire, discrédité tant par son échec dans les guerres passées – Croatie et Bosnie-Herzégovine, par sa gestion économique et sociale du pays que par l'enrichissement personnel de ses dirigeants quand le gros de la population serbe s'appauvrisait en retour... Belgrade a reconduit ici une stratégie de communication, déjà éprouvée par le passé⁸, consistant à travailler contre les journalistes indépendants. C'est vrai pour les journalistes étrangers comme pour les journalistes serbes, auxquels a été dénié tout libre accès à l'information sur ce qui se passait réellement au Kosovo. Parallèlement, les médias contrôlés par le pouvoir, très majoritaires dans le paysage médiatique national, étaient tous occupés à dénoncer l'ennemi de l'intérieur (opposition politique et médiatique à Milosevic) et de l'extérieur (Alliance Atlantique et organes de presse occidentaux)...

Serbie : la propagande imposée ou le déni d'information

L'accès à l'information sur le terrain au Kosovo et en Serbie a très vite été rendu impossible ou presque aux journalistes dès le déclenchement des frappes aériennes de l'Alliance, d'innombrables limites objectives à l'exercice du métier d'informer ayant été érigées par la partie serbe. Au lendemain des premières frappes, la police serbe procédait à Belgrade à l'arrestation d'une trentaine de journalistes occidentaux, qui seront interrogés avant d'être expulsés, pour la plupart d'entre eux, de la Yougoslavie⁹ : tel sera notamment le cas de la correspondante de

⁸ Voir Renaud de La Brosse, Les voix de la guerre, in *Dernière guerre balkanique ? Ex-Yougoslavie : témoignages, analyses, perspectives*, sous la direction du Général d'armée (cr) Jean Cot, Fondation pour les Etudes de Défense, L'Harmattan-FED, mai 1996, pp. 165-181.

⁹ *Libération*, 22 mars 1999, p.5. Voir aussi La Lettre de Reporters sans frontières, mai 1999, n°138, p.4.

Libération, du correspondant du *Soir*, du producteur d'*ABC News* ou encore du journaliste du *Washington Post*... Parallèlement, les autorités serbes tentaient d'entraver la libre circulation des images, procédant à la fermeture de l'émetteur par satellite de l'*Union Européenne de Radiodiffusion* (UER) ou intimant l'ordre à la *Télévision Serbe* de refuser à la chaîne américaine CNN l'utilisation de ses moyens techniques pour la diffusion de ses reportages¹⁰. C'est en fait au Kosovo et dans sa capitale, Pristina, que les mesures répressives à l'endroit des correspondants étrangers furent appliquées avec le plus de rigueur, conformément au communiqué du ministère de l'Information de Serbie en date du 25 mars qui stipulait : « sur la base de l'article 8 de la loi sur la défense de la République de Serbie, le ministère de l'Information décrète l'ordre suivant : expulser les journalistes des médias étrangers venant de pays qui ont participé ou dont le territoire a été utilisé dans l'agression des forces de l'OTAN dans notre pays »¹¹. Paul Watson, du *Los Angeles Times*, sera le seul journaliste indépendant à passer à travers les mailles du filet et à pouvoir parcourir le Kosovo¹² sur la quasi-totalité des quelques 78 jours qu'auront duré les frappes aériennes, les autres correspondants étrangers ayant dû se replier en Macédoine, en Albanie ou encore au Monténégro d'où ils ne pourront plus rendre compte que du problème des réfugiés... Dans la pratique, les conditions nécessaires à un minimum de transparence de l'information sont inexistantes : la liberté d'aller et venir étant supprimée, c'est avec elle la possibilité de vérifier tel ou tel fait qui disparaît, comme d'ailleurs celle d'interviewer des témoins sur place pour opérer des recoupements, mener une enquête. C'est par définition ce qui fait l'essence même de l'activité journalistique – la collecte de l'information, la vérification et le recoupement des faits, puis leur traitement – qui fut alors refusé aux journalistes étrangers. La non maîtrise par ces derniers de la collecte de l'information et de son traitement explique que l'on se soit alors retrouvé avec une information de « seconde main », avec les risques d'erreur et d'imprécision que cela peut comporter, a fortiori quand il s'agit de rendre compte de l'épuration ethnique en cours... Les journalistes, ici, n'auront donc été que des témoins auriculaires

¹⁰ *Le Monde*, 26 mars 1999.

¹¹ Cité par Denis Hautin-Guiraut, *Le Monde*, 27 mars 1999, p..

¹² Cf. Paul Watson, *Témoin de guerre*, in *Les Cahiers de Médiologie, Croyances en guerre : l'effet Kosovo*, n°8, deuxième semestre 1999, pp.111-119.

mais non oculaires de ce qui se passait alors au Kosovo, transformé en huis clos médiatique¹³.

Du côté de la presse indépendante yougoslave – ou du moins ce qu'il en reste après dix ans d'une répression sévère et d'une mise au pas orchestrées par Slobodan Milosevic en personne – l'étau s'est resserré début 1998 avec une multiplication des attaques contre les médias et le pluralisme de l'information. Dans les mois précédant le déclenchement des frappes le 24 mars, ce sont quatre radios et une chaîne de télévision qui étaient interdites, alors que *Nasa Borba*, quotidien de référence en Serbie, cessait dans le même temps sa parution¹⁴. Refusant de se plier à la « grille de lecture » des événements au Kosovo que le ministre de l'Information tente d'imposer le 10 mars 1998 aux journalistes de la presse libre - convoqués pour l'occasion au poste de police - *Nasa Borba*, pas plus que, plus tard, *Danas* ou *Dnevni Telegraf*, ne survivra à l'adoption, en octobre suivant, d'une nouvelle loi sur l'information prévoyant de très fortes amendes contre les voix discordantes¹⁵. Les premières frappes de l'Alliance Atlantique allaient être l'occasion pour le régime de procéder à la fermeture de la *Radio B92* de Belgrade, dernier média indépendant de Serbie. Quelques jours plus tard, le 11 avril, c'est le propriétaire du *Dnevni Telegraf*, Slavko Curuvija, un proche du régime ayant fait « défection » quelques mois plus tôt, qui est assassiné dans les rues de Belgrade, peu après avoir été qualifié de « traître » à qui il fallait « régler son compte »

¹³ Jean-Paul Marthoz illustre bien ce propos lorsqu'il écrit : « on a ainsi vécu une <<guerre en différé>>, les informations sur la situation au Kosovo n'arrivaient qu'au compte-gouttes, par l'entremise des réfugiés interviewés par les représentants des organisations humanitaires postés en Albanie et en Macédoine. Bien que précieuses, ces informations n'ont offert qu'une vision partielle et décalée des exactions commises par les forces serbes et des conséquences des bombardements ». Voir Une presse qui a refusé le garde-à-vous, in *La guerre du Kosovo : éclairages et commentaires*, sous la direction de Bernard Adam, GRIP, Éditions Complexe, Bruxelles, 1999, p.141.

¹⁴ Cf Hélène Despic-Popovic, Belgrade a décrété l'état de guerre : Milosevic muselle les médias indépendants, in *Libération*, 25 mars 1999, p.3.

¹⁵ C'est pour avoir publié à sa «une» la lettre gouvernementale énonçant les consignes de « lecture » des événements – c'est-à-dire pour avoir refusé d'un côté de traiter l'UCK de « bande de terroristes » ou de qualifier ses activités de « criminelles » ou de l'autre de parler des « opérations de maintien de l'ordre » ou « de la paix » des policiers serbes – que *Nasa Borba* sera suspendu... Voir Florence Amalou, Comment Belgrade a progressivement muselé la presse libre, in *Le Monde*, 2-3 mai 1999, p.21.

par un quotidien de la place qui sera repris par la *RadioTélévision Serbe*¹⁶ ... Au Kosovo même, la presse indépendante locale disparaît également¹⁷, à l'image de *Koha Ditore*, le principal quotidien albanophone, qui cesse de paraître dès le 23 mars. La fermeture ou la mise au pas des quelques rares médias indépendants, dont aucun, il faut le rappeler, n'avait de couverture nationale, rendra impossible toute version différente de celle des médias de propagande chargés de répandre la vérité officielle. Cette situation de presse unique explique que le citoyen serbe voit alors dans les massacres et pillages commis contre la population kosovare la destruction de bases de l'UCK au cours « d'opération de pacification » et dans l'exode de cette même population, des malheureux fuyant non pas les exactions des policiers et miliciens serbes mais « les bombardements de l'OTAN »¹⁸ ...

L'opinion publique serbe, à laquelle on a tu les exactions commises au Kosovo ou les témoignages des réfugiés, s'est vue servir une propagande efficace – dont le socle est la *RadioTélévision Serbe*¹⁹ – jouant sur la fibre nationaliste et réduisant les frappes aériennes à un complot international contre la Serbie. « La propagande est intense », écrit Natalie Nougayrède, l'envoyée spéciale du *Monde* encore présente à Belgrade au lendemain des premières frappes, « les bulletins sont assez fréquents, entrecoupés d'interludes musicaux, de clips à la gloire des forces armées, ou de films sur la résistance des combattants serbes antinazis durant la Seconde Guerre Mondiale »²⁰. L'amalgame opéré entre Bill Clinton et Adolf Hitler, la diffusion du film culte de Charly Chaplin *Le Dictateur*, laissent par exemple penser au public serbe qu'il est, une fois de plus, la victime d'une agression nazie et donc menacé dans son être même. Cette propagande guerrière, qui repose sur la haine d'un ennemi aux multiples visages, rappelle celle qui a accompagnée l'écèlement de l'ex-Yougoslavie au début des années 1990²¹. Pour le chercheur Jacques Sémelin, cette

¹⁶ Cf Hélène Despic-Popovic, *Slavko Curuvija, l'homme qui en disait trop*, in *Libération*, 15 avril 1999, p.10.

¹⁷ Cf. *Kosovo : mort de l'information indépendante*, in *La Lettre de Reporters sans frontières*, avril 1999, n°137, p.1.

¹⁸ *Le Monde*, éditorial, 13 avril 1999, p.19.

¹⁹ Voir l'historique qu'en dresse Marc Semo, *La RTS, télé haine*, in *Libération*, 26 avril 1999.

²⁰ *La population est privée d'informations indépendantes*, *Le Monde*, 28-29 mars 1999.

²¹ Sur ce point, voir la chapitre consacré à l'ex-Yougoslavie dans *Les médias de la haine*, sous la direction de Renaud de La Brosse, Préface de Louis Joinet,

propagande s'inscrirait d'ailleurs directement dans l'histoire de la Serbie et ce, écrit-il, « au moins depuis la Seconde Guerre Mondiale »²². La priorité du régime Milosevic est alors en effet de « convaincre l'opinion publique que l'OTAN fait la guerre au peuple serbe et non au régime et à sa machine de guerre »²³. Ce constat explique que les médias serbes continueront à ignorer le drame des kosovars, que le régime, qui refuse pourtant aux journalistes des pays de l'Alliance de rendre compte de la guerre, organise tout exprès à leur attention un convoi pour leur montrer l'épave d'un avion furtif américain F-117, victime d'une avarie technique ou abattu par la défense anti-aérienne... Le moindre « dégât collatéral » dont se rend responsable l'aviation de l'Alliance est exploitée médiatiquement, à destination de l'extérieur comme de l'intérieur, pour tenter d'accréditer l'idée qu'il s'agit bien d'une guerre menée contre la population civile. D'une manière générale, la propagande du régime gomme les faits et forge sa propre « réalité », comme le démontre, entre autres, l'entretien, diffusé par la RTS, mettant en scène Slobodan Milosevic et le leader kosovar Ibrahim Rugova – extrait pour l'occasion de sa résidence surveillée de Pristina ; entretien étrange et surréaliste dont l'objectif était de faire croire à la volonté serbe de relancer les négociations à un moment où, sur le terrain, les opérations de nettoyage ethnique s'intensifiaient.

Ainsi, des premières frappes aériennes à l'annonce du plan de paix, les médias serbes auront véhiculé une propagande supplantant la simple vérité des faits²⁴, alors que la mise au pas des voix indépendantes rendait impossible tout traitement honnête et équilibré de l'information sur le conflit au Kosovo et sur l'intervention de l'Alliance Atlantique.

L'Alliance prise au piège du huis clos médiatique kosovar

Rapporteur spécial des Nations Unies contre l'impunité, La Découverte-Reporters sans frontières, Paris, mars 1995.

²² Les médias dans la guerre au Kosovo, in *Le Monde*, 25 juin 1999, p.17.

²³ Florence Hartmann, Une semaine devant la télévision serbe, in *Le Monde Télévision*, 4-5 avril 1999, p.5.

²⁴ Afin d'avoir un aperçu plus précis et plus exhaustif de la façon dont le principal outil de propagande du régime a réinterprété les faits, on pourra utilement se reporter à la chronique "Vu à la télévision serbe" tenue par le journaliste du *Monde* Hector Forest à partir du début avril jusqu'à l'annonce du plan de paix en juin suivant.

Les relations entre journalistes et représentants de l'Alliance Atlantique auront quant à elles été marquées par le sceau de l'ambigüité. Mais pouvait-il en être autrement ? Forts non pas de leur bon droit²⁵, mais de leur conviction d'intervenir au nom de la morale et de la justice, les pays membres de l'Alliance se sont retrouvés pris dans une guerre médiatique, tiraillés entre le devoir d'informer le public et la tentation d'une communication guerrière, destinée à s'assurer l'adhésion de l'opinion publique et à faire pression sur Belgrade.

Dans ses relations avec les médias – notamment lors des points de presse au siège de l'OTAN à Bruxelles, seul endroit où était quotidiennement distribuée l'information relative au déroulement de la guerre aérienne – l'Alliance Atlantique a manifestement pris quelque liberté avec les faits et donc avec la vérité. La question qui se pose est dès lors celle de savoir s'il s'est agi de maladroites de la part de l'Alliance – qui reconnaîtra a posteriori ne pas posséder les mécanismes, les moyens et l'expérience indispensables à une campagne d'information en temps de guerre – ou bien d'actes délibérés de désinformation. Question corollaire : les journalistes se sont-ils montrés dupes de ce que l'organisation de défense de la liberté de la presse *Reporters sans frontières* qualifie de « bavures médiatiques »²⁶ ? Premier grief fait à la communication de l'Alliance, l'absence de vérification sérieuse, par ses services, des informations qu'elle transmet à la presse internationale. C'est ainsi que dès le 29 mars est annoncée, de Bruxelles, l'exécution par les forces serbes d'un proche conseiller d'Ibrahim Rugova, Fehmi Agani, ainsi que cinq autres intellectuels de la communauté albanophone, dont le rédacteur en chef du quotidien *Koha Ditore*. L'information, que le Général britannique David Wilby affirme tenir d'une source fiable de l'intérieur du Kosovo, se révèle une rumeur infondée, colportée par le Centre d'information du Kosovo basé à Londres : alors que la presse internationale fait les gros titres sur l'exécution annoncée, on apprend quelques jours plus tard que les intéressés sont sains et saufs... Fehmi Agani sera bel et bien assassiné, mais trois semaines plus tard, en fuyant le Kosovo. Reste que le fait d'officialiser cette rumeur a, à n'en pas douter, permis d'influencer l'opinion publique à un moment où

²⁵ Sur la question de la légitimité de l'intervention de l'Alliance au regard du droit international, voir l'analyse de Maurice Zavarro, *L'illusion de l'évidence*, in *Justice*, n°160, juin 1999, pp.11-16.

²⁶ *Les bavures médiatiques de l'OTAN*, Reporters sans frontières, juin 1999.

celle-ci restait sceptique quant à la réelle efficacité des frappes aériennes²⁷. Une bourde similaire était commise peu après, l'annonce qu'Ibrahim Rugova avait été blessé, et que l'on était sans nouvelles sur son sort, allait être démentie par la diffusion, par la RTS, d'une rencontre de ce dernier avec Slobodan Milosevic à Belgrade – le maître *es* propagande ridiculisant à bon compte une communication on ne peut plus brouillonne²⁸...

Second grief adressé à l'Alliance, son incapacité à confirmer ou à infirmer certaines informations sur ses propres opérations aériennes, comme le bombardement, le 30 mai, d'un convoi de journalistes – dont quatre seront blessés, en plus du chauffeur tué – pour lequel, après vérification, elle affirme n'avoir aucune indication sur cet incident...

La critique la plus vive adressée à l'OTAN va concerner les contradictions et les mensonges accompagnant les explications qu'elle fournit à la suite du bombardement, le 14 avril, d'un convoi de réfugiés albanais, qui se solde par plusieurs dizaines de morts. Ce jour là, ce sont en fait deux convois de réfugiés qui sont pris pour cible dans la région de Djakovica (sud-ouest du Kosovo) : première réaction, celle du ministre allemand de la Défense, Rudolf Sharping, qui attribue immédiatement ce bombardement aux serbes. Le 15 avril, depuis Bruxelles, l'OTAN n'admet avoir bombardé, par erreur, qu'un seul véhicule civil dans un convoi près duquel auraient gravité des véhicules de la police ou de l'armée serbes. Sur place, des journalistes, dont Paul Watson, du *Los Angeles Times*, confirment la bavure et affirment que ce sont non pas un mais deux convois de réfugiés, l'un au Nord, l'autre au Sud, qui ont été bombardés – des victimes précisant même que les avions avaient effectué plusieurs passages... Le lendemain, l'OTAN n'admet la présence de pertes civiles que dans un seul cas avant de changer complètement sa version des faits le 19 avril, reconnaissant avoir bien pris pour cible deux convois, une douzaine d'avions ayant largué un total de neuf bombes ! Le même jour, comme pour se dédouaner, était rendu public l'enregistrement des paroles de l'un des pilotes auteur du bombardement sur le premier convoi affirmant que les véhicules visés étaient de type militaire : le 21 avril, à la suite de

²⁷ Signalons que dans son rapport, Les bavures médiatiques de l'OTAN, Reporters sans frontières y voit un fait exprès plutôt qu'une erreur à proprement parler. *Op.cit.*

²⁸ Sur les failles de la communication de l'OTAN, voir Luc Rosenzweig, L'OTAN a perdu la guerre des mots et des images, in *Le Monde*, 31 mars 1999. Voir aussi Vanessa Schneider, Au siège de l'OTAN, cafouillages en direct. Depuis le 24 mars, porte-parole civils et militaires propagent des rumeurs, in *Libération*, 8 avril 1999, p.4.

l'enquête du quotidien britannique *The Express*, l'OTAN était obligée de reconnaître que la bande-son diffusée le 19 était étrangère à l'affaire des bombardements du 14 avril...

En plus d'avoir parfois masqué ses responsabilités et d'avoir diffusé de fausses informations, l'Alliance se livrera aussi à la rétention d'informations : deux semaines après le début des frappes aériennes, par exemple, les porte-parole de Bruxelles n'avaient « toujours pas fourni d'indications précises sur l'évaluation des dommages de guerre »²⁹.

Aux bévues d'une information retenue, mal maîtrisée et parfois inexacte, on doit ajouter les dérives propagandistes des porte-parole de l'OTAN et de certains ministres de pays qui en sont membres. A cet égard, le recours à un vocabulaire de diabolisation de la partie adverse – le régime Milosevic étant tour à tour comparé à celui de Hitler ou de Pol Pot, le maître de Belgrade étant quant à lui affublé des sobriquets de « boucher » ou encore de « voyou diabolique » - constitue une dérive condamnable. De même, « le flottement sémantique qui règne sur la désignation des exactions en cours sur les populations civiles de la province »³⁰ ou les comparaisons historiques établies participent d'une propagande que l'on s'attendait a priori à ne pas rencontrer chez une coalition de démocraties intervenant au nom de la morale et de la justice. Les déclarations péremptoires, à l'emporte-pièce, pour désigner les horreurs perpétrées au Kosovo - en lieu et place de mots consciencieusement soupesés, correspondant à des réalités précises – seront en effet trop fréquentes pour ne pas être assimilées à de la propagande. Les plus enclins à réaliser de tels écarts seront les britanniques, le Premier Ministre Tony Blair utilisant systématiquement le terme de « génocide » quand son Secrétaire au Foreign Office parlait de « solution finale » au Kosovo. Ces mêmes responsables politiques feront pression sur le correspondant de la *BBC* à Belgrade, John Simpson, l'accusant de pro-serbisme, notamment pour avoir affirmé que les frappes avaient eu pour effet de refaire l'unité du peuple serbe autour de son Président³¹...

Ces quelques rappels effectués – qui démontrent que toute partie à un conflit, quand bien même elle agirait au nom de la morale et de la

²⁹ Jean-Dominique Merchet, Muette comme une bombe, in *Libération*, 9 avril 1999, p. 5.

³⁰ Luc Rosenzweig, op.cit.

³¹ Cf. François Sergent, La BBC dans le collimateur de Blair, in *Libération*, 20 avril 1999, p. 5 et Patrice Claude, Kosovo: les médias britanniques accusés par le gouvernement, in *Le Monde*, 13 juillet 1999.

justice, tend à verser naturellement dans la propagande – il reste maintenant à rendre compte de la façon dont les journalistes ont fait face à cette situation et de quelle marge de manœuvre ils ont disposé. L'honnêteté commande de remarquer que, dans l'ensemble, les journalistes appartenant à des médias occidentaux ont traité de manière relativement équilibré tous les aspects du conflit. Dès les premiers jours des frappes et tout au long de la campagne aérienne, la presse est en première ligne pour critiquer les erreurs et les contradictions du service de communication de l'OTAN, contribuant souvent, comme on l'a vu, à faire apparaître la vérité ; elle couvre dans des conditions difficiles le drame vécu par les réfugiés Kosovars (à défaut de pouvoir véritablement continuer à rendre compte, comme en 1998, des exactions perpétrées contre les populations restées dans la province)³² ; elle rapporte également, au risque d'être accusée de faire le jeu de la propagande serbe, l'angoisse vécue des habitants de Belgrade, Novi-sad ou de Nis sous les bombes... Les dérapages de la communication de l'Alliance ont renforcé le scepticisme de journalistes occidentaux encore échaudés par l'expérience de la Guerre du Golfe en 1991. Cette attitude de prudence va conduire les médias à rappeler fréquemment au public les conditions de travail, difficiles, de leurs reporters présents dans la région, à prendre le temps, quitte pour cela à retarder la publication ou la diffusion d'un reportage, de recouper une information et à identifier son origine et sa source³³, à employer systématiquement le conditionnel dans le commentaire des faits.

Qui plus est, comme le souligne à juste titre Jean-Paul Marthoz³⁴, et contrairement à ce qui s'était passé en 1991, le « parti-pris éditorial » n'est plus de mise ou du moins les choix politiques des médias et leur couverture journalistique sont-ils plus distincts désormais. Autre constat encourageant à porter au crédit de certains médias : la multiplication des

³² On notera à cet égard le contraste important existant avec le traitement que font les médias des Etats orthodoxes de la guerre au Kosovo : à de rares exceptions près les exactions serbes au Kosovo sont occultées, l'exode de milliers de réfugiés est passé sous silence, seule est condamnée l'OTAN pour ses frappes aériennes et sa propagande... Voir François Bonnet, Les médias russes discrets sur le drame du Kosovo, in *Le Monde*, 9 avril 1999, Mirel Bran, Solidarité orthodoxe en Roumanie, in *Le Monde*, 14 avril 1999 et Didier Kunz, L'OTAN, bête noire de la presse grecque, in *Le Monde*, 7 mai 1999.

³³ Sur ce rejet de l'information-spectacle, voir Guy Dutheil, Les chaînes françaises ont tiré les leçons de la Guerre du Golfe, in *Le Monde*, 8 avril 1999 et Prudence sur les télévisions françaises – Les leçons du Golfe, in *Télérama*, 14 avril 1999.

³⁴ Op.cit., p.139.

débats autour de la légitimité de l'intervention de l'OTAN, au sein de journaux favorables à celle-ci dans le principe. Si l'on se borne à considérer le cas de la France, on ne peut que rendre hommage au *Monde*, et dans une moindre mesure à *Libération*, pour les dizaines et les dizaines de contributions exprimant les points de vue les plus divers, qui ont permis d'éclairer l'opinion publique sur la complexité de cette nouvelle crise balkanique.

Cette prudence nécessaire, ce scepticisme de rigueur s'accompagneront néanmoins, dans certains milieux journalistiques, intellectuels et politiques, d'un effet paradoxal : poussée à outrance, cette attitude conduira chez eux à sous-estimer la tragédie vécue par les populations du Kosovo, avec le risque inhérent de questionner la réalité des crimes qui y ont été commis. Il s'est en effet trouvé quelques personnes pour crier à la désinformation de la part des journalistes occidentaux, accusés d'être à l'origine d'une énorme bulle médiatique autour du Kosovo, les exactions commises devant selon eux être relativisées au regard de l'absence de preuves formelles ou encore de l'exagération des chiffres avancés concernant les victimes de massacres, le nombre de disparus ou encore le nombre de corps retrouvés dans telle ou telle fosse commune. Cette incertitude portant sur l'ampleur des crimes dont se sont rendus coupables les forces serbes au Kosovo a pour origine directe le huis clos médiatique qui entoure la province depuis la fin mars 1999, situation idéale pour la propagation de toutes sortes de rumeurs difficilement vérifiables dans de telles conditions. Cet aspect objectif des limites du travail du journaliste dans un contexte de guerre ne nous semble pas avoir été pris en considération par certains critiques de la couverture médiatique de la guerre au Kosovo. Le dossier réalisé par Serge Halimi et Dominique Vidal dans *Le Monde Diplomatique* est à cet égard instructif³⁵. Si, sur le fond, les auteurs ont raison de dénoncer l'utilisation du terme de « génocide » - galvaudé par certains responsables et commentateurs politiques ou encore par quelques intellectuels habitués des médias - la réalité de la politique d'épuration ethnique menée par Milosevic au Kosovo depuis 1989 reste quant à elle bien établie. L'intitulé du dossier « Médias et désinformation » laisse à penser que les journalistes ont porté cette qualification de génocide, l'ont validé, quand ils se sont en fait contenté de rendre compte des déclarations de responsables politiques en charge de la question, ou de publier le point de vue d'intellectuels, fussent-ils

³⁵ Leçons d'une guerre: Médias et désinformation, in *Le Monde Diplomatique*, mars 2000, pp.12-13.

assimilables à de la propagande. Les faits bruts rapportés par les journalistes, dans un contexte d'enquête rendu très difficile, peuvent certes se révéler incomplets et/ou partiellement inexacts, comme c'est le cas de certains chiffres sur le nombre de tués, mais ils ne remettent pas en cause la réalité de l'épuration ethnique en cours au Kosovo depuis dix ans. On peut bien sûr ergoter sur le nombre de chiffres à aligner pour comptabiliser le nombre de tués, mais cela ne doit pas conduire à occulter l'information importante : la réalité de la poursuite de l'épuration ethnique³⁶. Le contexte dans lequel intervient cette crise, qui peut expliquer que certains journalistes aient pu prendre pour argent comptant des rumeurs sur l'ampleur de certains crimes, ne nous semble pas non plus avoir été suffisamment pris en compte par certains critiques. Les exactions commises par les Serbes dans la province interviennent après celles perpétrées par ces derniers en Bosnie notamment – où la « folle » rumeur de Srebrenica, faisant état de milliers d'hommes assassinés parce qu'ils étaient musulmans, allait se révéler exacte – et sont orchestrées par le même commanditaire, Slobodan Milosevic. Si le contexte d'alors ne doit pas tenir lieu d'excuse, il doit néanmoins être considéré comme un élément explicatif du crédit accordé a priori à certaines rumeurs. On touche ici à l'extrême difficulté de l'exercice du métier de journaliste dans un contexte de guerre, travailler l'actualité en amont, à chaud, c'est en effet toujours courir le risque de se tromper, indépendamment de la rigueur et du sérieux du travail effectué³⁷. Car, et c'est là encore un oubli chez certains critiques, l'information c'est la volonté de rapporter, de rendre compte en temps réel. Imaginer le contraire, c'est faire abstraction, c'est dénier aux médias leur fonction d'alerte de l'opinion que, jusqu'à preuve du contraire, ils sont encore les mieux à même de remplir.

D'autres critiques ont glissé de cette discussion sur la qualification et l'ampleur des exactions commises au questionnement sur la réalité et/ou

³⁶ Un lecteur du Monde Diplomatique illustre très bien ce glissement qu'il reproche aux auteurs du dossier : "il est évident que l'information et propagande voisinent allègrement et se mélangent facilement en temps de guerre. Mais 10 individus « seulement », tués en raison de leur appartenance ethnique, nationale et religieuse, c'est déjà trop (...), si les cadavres albanais n'étaient que 2018, soit un cinquième de ce que le Foreign Office annonçait en juin, ils ont bel et bien [été tués] pour leur identité ethnique (...)"... In *Le Monde Diplomatique*, avril 2000, p.2.

³⁷ Dilemme que résume à sa manière le lecteur du *Monde Diplomatique* précédemment cité : "La réalité est exigeante: aurait-il fallu attendre que l'élimination ait eu lieu pour vérifier si les faits étaient conformes au dictionnaire (...) ?" *Op.cit.*

sur la véracité de certains faits, aboutissant in fine à une contre-propagande, à réviser l'histoire du Kosovo de ces dix dernières années. Ce reproche est notamment adressé à Elisabeth Lévy, collaboratrice de l'hebdomadaire *Marianne*, par trois universitaires, Alain Brossat, Muhamedin Kullashi et Jean-Yves Potel³⁸, pour l'analyse qu'elle fait de la manière dont l'événement « la guerre » a été couvert par la presse et les médias³⁹. A trop exiger la preuve formelle, le déroulement précis des exactions, l'impartialité totale des témoins, on en vient à transformer la victime en suspect et à rendre impossible la qualification des événements et des situations vécues par les Kosovars déplacés ou réfugiés. C'est cette approche, qui conduit Elisabeth Lévy au constat que « la seule chose que l'on sait, c'est qu'on ne sait pas », que dénoncent ces universitaires, qui y voient une démarche révisionniste. « Comme tous les révisionnismes », affirment-ils, « celui-ci ergote sans fin sur la réalité du crime au nom de la labilité du témoignage, ergote odieusement sur le nombre de victimes et les circonstances de leur mort, tout à son souci intime de rendre indétectable la marque du crime totalitaire : son caractère prémédité, planifié, la désignation d'un ennemi objectif comme coupable par position et corps indésirables – sans oublier son acharnement à brouiller les pistes et effacer les traces »...

Ne pas prendre en compte les conditions objectives du travail de collecte et de traitement de l'information dans un contexte de guerre, ignorer l'exigence faite aux professionnels de rapporter en temps réel, et donc d'accepter les risques toujours présents de désinformation ou d'inexactitude, c'est malheureusement se cantonner dans la position confortable de celui qui dénonce les méfaits de ceux qui se risquent à raconter les faits. Le journalisme, dans ces conditions, aura-t-il encore du sens ?

(3 mai 2000)

³⁸ Un voile révisionniste jeté sur le Kosovo, in *Le Monde*, 3 mai 2000, p.18.

³⁹ Voir *Le Débat*, n°109.

REFLECTAREA REVOLUȚIEI DIN DECEMBRIE 1989 DIN ROMÂNIA ÎN MASS MEDIA DIN URSS

Una din particularitățile de bază ale desfășurării revoluției din decembrie 1989 este rolul enorm pe care l-au jucat organele de presă din țară și străinătate. Însă amestecul de informații reale cu analize contradictorii, aprecierile extrem de variate, în care gustul pentru senzațional face pact cu scepticismul exagerat, impun o cercetare minuțioasă a materialelor (documentelor) referitoare la aceste evenimente. Ofensiva psihologică prin intermediul organelor mass media constituie un capitol asupra căruia nu s-a stăruit îndeajuns. Se urmărea provocarea revoltei românilor sau pregătirea opiniei publice internaționale în vederea unei intervenții în forță? În ce măsură politica Kremlinului favoriza sau frâna evoluția evenimentelor din Europa de Est? Era oare în stare Gorbaciov să le influențeze? Care era atitudinea Moscovei în general față de politica lui Ceaușescu? Sunt întrebări pe care și le pune oricine ascultă sau vizionează cu atenție înregistrări ale programelor difuzate în decembrie 1989, atât de către Radio-Televiziunea Română, cât și de către posturile străine sau studiază presa timpului.

În cele ce urmează ne-am propus să facem o analiză succintă a materialelor apărute sau difuzate de organele mass media centrale sovietice. Luând în considerare faptul că presa din U.R.S.S. la acel moment se afla încă sub controlul Partidului Comunist și era dominată în mare măsură de ideologia acestuia, ne-am concentrat atenția în special asupra organului de presă central al P.C.U.S., ziarul "Pravda", a agenției de presă TASS, care a fost furnizorul principal de informație, precum și asupra postului de radio în limba română Radio Moscova.

Analizând materialele consacrate României apărute până în 19 decembrie 1989, se poate afirma cu convingere că ele au un caracter oficial și de obicei se reduc la informații de ordin ideologic (colaborări interpartinice, schimburi de delegații etc.). Altfel spus, o perioadă destul de îndelungată, România a devenit un subiect "tabu" pentru mass media sovietică. Nu se vorbea, nu se scria nici de bine, nici de rău. După o perioadă lungă de absență în paginile presei din U.R.S.S., primele

informații referitoare la viața politică din România apar în luna noiembrie 1989. Bineînțeles că ele sunt legate de cel de-al XIV-lea Congres al P.C.R. În ziarul "Pravda" din 20 noiembrie este publicat salutul cordial al C.C. al P.C.U.S. adresat delegaților congresului în care se sublinia: "P.C.U.S. apreciază în mod deosebit relațiile cu comuniștii din România, care se dezvoltă în baza principiilor de neamestec, egalității și a interesului reciproc în succesele obținute de către cele două părți"¹. În același număr al ziarului se anunță că la invitația C.C. al P.C.R., înspre București a plecat delegația P.C.U.S. în frunte cu Vitali Vorotnicov, președinte al Prezidiului Sovietului Suprem din Republica Sovietică Socialistă Federativă Rusă².

În numărul din 22 noiembrie este publicat aproape integral raportul prezentat congresului de către Nicolae Ceaușescu, în care lipsesc doar aprecierile acestuia la adresa evenimentelor din Ungaria, Cehoslovacia și U.R.S.S.³

De asemenea, în spiritul vechilor tradiții comuniste se înscrie și cuvântarea lui V. Vorotnicov la mitingul prieteniei sovieto-române, organizat în ziua de 23 noiembrie la Târgoviște. Acesta laudă succesele economiei românești, a politicii P.C.R. În general, după cum sublinia și Radio Budapesta în buletinul de știri difuzat noaptea târziu și apoi reluat în 21.11. 1989: "în informațiile de până acum, presa sovietică s-a abținut de la comentarii ironice ori cu două înțelesuri când a fost vorba despre Congresul P.C.R. Doar comentatorul televiziunii și-a permis să împartă Europa de Est în țări unde se fac schimbări și țări unde acestea nu există. Comentatorul l-a numit pe Ceaușescu "tovarăș" și a citat, fără comentarii, din acea statistică de succese care s-a citit la congres. Numai aplauzele ritmice ale miilor de delegați participanți la congres puteau aminti telespectatorilor de perioada asemănătoare din istoria lor, perioadă care le-a adus atâta rău"⁴.

Așadar, organele de presă sovietice au avut o poziție neutră față de politica lui Ceaușescu. Oare să nu fi cunoscut situația reală din România? Sau să fi fost dirijate de organele de partid centrale? Răspunsul la prima întrebare este negativ. Situația din România era cunoscută foarte bine, cu atât mai mult cu cât la București se aflau reprezentanți permanenți ai ziarelor "Pravda", "Izvestia", "Comsomolskaia Pravda", precum și biroul

¹ *Pravda*, 20 noiembrie, 1989.

² *ibid.*

³ *ibid.* -22 decembrie, 1989.

⁴ *E un început în tot sfârșitul...*, culegere selectivă din programele radiodifuzate în zilele de 17-25 decembrie 1989, Buc., 1998, p. 21.

Reflectarea revoluției din decembrie

permanent al agenției TASS, care după cum vom vedea mai jos se vor face bine auziți în perioada evenimentelor din decembrie. Însă vom răspunde afirmativ la cea de-a doua întrebare.

În aparatul ideologic al C.C. al P.C.U.S. se ducea o luptă înverșunată între adepții reformelor și ortodocși. Toamna furtunoasă a Europei de Răsărit a adus mari bătaii de cap nu numai celor din urmă, ci și adepților reformelor, care pierdeau teren pe zi ce trecea. Tendințele centrifuge se petreceau nu numai în lagărul socialist, ci și în cadrul Uniunii Sovietice. Conflictele interetnice din Nagorno Karabah, Asia Mijlocie, “separatismul” republicilor baltice etc. zdruncinau din temelii imperiul. U.R.S.S.-ul începe să devină un colos cu picioarele de lut. România, cu o economie de tip socialist, cu o ideologie comunistă, cu toate apucăturile tiranice ale liderului ei, pe fundalul evenimentelor sus-menționate, era un element de stabilitate.

Desigur că la Kremlin existau și forțe care înțelegeau inevitabilitatea schimbărilor în România. Astfel, comentând atitudinea conducerii românești în legătură cu evenimentele din Cehoslovacia, Oleg Bogomolov, consilier economic al președintelui Mihail Gorbaciov, într-un interviu acordat postului de radio RFI în 23.11.1989 declara: “Anumiți lideri politici pot să nu fie conștienți de necesitatea unor asemenea schimbări, dar viața însăși le-o impune. De aceea, privesc cu oarecare optimism evoluția viitoare a României”⁵.

Când afirmăm că presa sovietică “blochează” în sensul larg al cuvântului orice informații referitoare la situația reală din România, avem în vedere nu atât lipsa de obiectivitate sau de orice altă informație obiectivă în ceea ce privește situația internă și externă, cât o acțiune bine coordonată din partea organelor de partid, și care se referă numai la România. În rest, în ziarele de partid și de stat se descriu pe larg, fără comentarii de ordin ideologic, evenimentele din Polonia, Ungaria și Cehoslovacia.

De un larg răsunet, în ziarele centrale “Pravda” și “Izvestia” s-a bucurat întâlnirea liderilor sovietic și american de la Malta. Aceste organe de presă califică drept “istorice” aceste convorbiri. În declarația comună a secretarului de stat american Baker și a ministrului de externe sovietic Șevarnadze, publicată în “Pravda” din ziua de 5 decembrie, se subliniază că “întâlnirea de la Malta va avea consecințe colosale nu numai pentru relațiile dintre U.R.S.S. și S.U.A., dar și pentru toată politica europeană”⁶.

⁵ *ibid.*, p. 21.

⁶ *Pravda, Izvestia*, 5 decembrie, 1989.

În numărul din aceeași zi, "Pravda" introduce în paginile ei și prima conferință de presă comună a celor doi președinți Bush și Gorbaciov, în care Bush declară deschis motivul care l-a determinat să-l convoace pe Gorbaciov la Malta. Președintele american recunoaște că schimbările din Polonia și Ungaria l-au făcut să-l convingă pe Gorbaciov despre necesitatea unei întâlniri neoficiale. "Deși S.U.A. și U.R.S.S. nu pot decide soarta Europei - declară Bush - relațiile dintre cele două țări pot face viitorul ei mai luminos"⁷. În interviul acordat de președintele Gorbaciov televiziunii sovietice, în 5 decembrie 1989, se atrage atenția asupra problemelor de ordin general discutate la Malta, acestea fiind legate de procesele politice ce se desfășoară în lume, în special în Europa de Răsărit. Liderul sovietic atrage atenția că țările din această zonă se schimbă, are loc o tranziție dintr-o epocă istorică în alta. În aceste condiții, Gorbaciov atrage atenția că este inadmisibil orice amestec în treburile interne ale altor state și că orice litigii trebuiesc soluționate pe cale politică. Interesantă ni se pare afirmația liderului de la Kremlin referitoare la războiul rece. După părerea lui, acest război încă nu s-a terminat, deoarece mai există țări cu concepții vechi despre politica internațională: "Se păstrează și azi instrumente născute în epoca veche"⁸.

Am ținut să facem aceste comentarii care poate ne-au îndepărtat pentru puțin timp de la subiect, dar necesare din punctul nostru de vedere, pentru a înțelege mai bine ce prezenta mass media din U.R.S.S. înainte de decembrie 1989 și care era gradul ei de "glasnosti".

După materialele legate de Congresul comuniștilor români în presa sovietică, urmează din nou o perioadă de tăcere. Și iată o informație "trăsnet" apărută în "Pravda" din 20 decembrie 1989, pe care ținem să o redăm în întregime. Corespondentul acestui ziar la București, V. Vedrașca relatează că "în noaptea trecută capitala României a devenit de nerecunoscut. Pe străzi au apărut detașamente mixte de militari și milițieni înarmați. Aceștia patrulează și în jurul căminelor studențești. Situația din România s-a tensionat în legătură cu manifestările numeroase din Timișoara, care au avut loc zilele trecute și au fost înăbușite de forțele armate și miliție. Din informații contradictorii aflăm că sunt jertfe. Populația Timișoarei a manifestat sub lozinci politice, îndreptate înspre schimbarea orânduirii de stat și efectuării reformelor. Au fost întrerupte legăturile turistice cu România. Agenției internaționale de turism "Inturist" i s-a declarat că sosirea grupurilor de turiști sovietici care urmau să vină în

⁷ ibid.

⁸ ibid.

Reflectarea revoluției din decembrie

România din data de 18 decembrie se amână pe o perioadă nedefinită, în legătură cu condițiile climaterice”⁹.

În declarația agenției TASS din 19 decembrie 1989 se sublinia că, conform comentariilor obținute de la agenția Agerpres, nu se știe nimic despre orice manifestații la Timișoara, comentariile presei străine referitoare la acest eveniment fiind lipsite de teme. În același timp, continua agenția TASS, oficialitățile române au anunțat țările vecine despre închiderea frontierelor României pentru turiștii străini. Astfel, la punctul de frontieră Nicolina a fost întors înapoi spre casă un grup de turiști veniți din U.R.S.S., după ce a trecut toate formalitățile vamale ¹⁰. În ziua următoare (21 decembrie), “Pravda” încearcă să dea un răspuns întrebării: ce s-a întâmplat la Timișoara? În materialul publicat se afirma că presa română tace: nici nu neagă, nici nu confirmă nimic. Toate ziarele scriu despre vizita lui Ceaușescu în Iran, despre succesele industriei românești, necesitatea intensificării muncii ideologice.” Agerpres”-ul, pentru a doua oară, răspunde că nu știe nimic. În același timp, în capitala României patrulează milițienii și soldații, este întărită paza instituțiilor de stat, pe străzi se verifică documentele.

În același număr al “Pravdei” este publicat protestul Ministerului Afacerilor Externe al Cehoslovaciei, în care guvernul de la Praga protestează împotriva folosirii armatei la Timișoara și în alte orașe din România. În acest document se cere ca România să respecte documentele internaționale referitoare la drepturile omului. Tot aici se scrie despre mitingul organizat de către studenții și profesorii bulgari în fața ambasadei României din Sofia, la care aceștia protestează împotriva folosirii forței de către oficialitățile române. Asemenea proteste au mai fost semnate de către Seimul Poloniei și Partidul Muncitoresc Polonez¹¹. Vineri, 22 decembrie 1989, toate ziarele centrale sovietice publică luarea de poziție a guvernului sovietic, în care acesta își exprimă protestul împotriva “ocupării” de către S.U.A. a Republicii Panama. În document se menționează că S.U.A. a comis un act de violență internațională, încălcând “principiile fundamentale ale O.N.U.” “Paradoxul acestei acțiuni - se menționează în declarație - constă în faptul că ea se desfășoară în scopul apărării democrației în Panama”. Guvernul sovietic cere americanilor să pună capăt acestei acțiuni de agresiune¹². Relațiile sovieto-americane sunt puse din nou la încercare.

⁹ *Pravda*, 20 decembrie, 1989.

¹⁰ *ibid.*

¹¹ *ibid.*

¹² *Pravda*, 22 decembrie 1989; *Izvestia*, 22 decembrie 1989.

În aceste condiții, guvernul sovietic avea mâinile deschise pentru o eventuală intervenție armată în țările aliate.

Materialele apărute în aceeași zi în presa sovietică relatează despre cuvântarea lui Ceaușescu la Televiziunea Română, în care dictatorul califică acțiunile de la Timișoara ca manifestări ale grupurilor de huligani și teroriști, îndreptate împotriva activiștilor de partid și de stat.

“Pravda” rezumă că din declarațiile lui Ceaușescu reiese că împotriva manifestațiilor a fost folosită forța armată. Însă nu se pomenește deloc despre numărul “grupurilor de huligani” sau al celor de “teroriști”, nici despre cel al jertfelor din ambele părți. “Nu încapе îndoială - afirmă liderul român - că aceste acțiuni teroriste au fost organizate și efectuate în strânsă legătură cu forțele reacționare șovino-imperialiste și serviciile de spionaj din diferite țări”.

Situația din țară este foarte tensionată - continuă “Pravda”. Toată lumea își pune întrebarea: cum e posibil ca acești huligani să trezească asemenea măsuri de ripostă din partea puterii? Din ce cauză armata apără independența țării pe străzile unui oraș? De unde provin elementele teroriste¹³?

În aceeași zi, agenția TASS relatează despre mitingul organizat de N. Ceaușescu și cuvântarea acestuia în fața mulțimii. În același timp - comunică agenția de presă sovietică - pe strada Magheru, învecinată cu bulevardul Republicii, s-a adunat un mare număr de demonstranți. Aceștia formează un grup compact și scandează lozinci antiguvernamentale în care se cere demisia conducerii țării. Se aud explozii de grenade lacrimogene. Miliția și forțele Securității au început să bruscheze mulțimea.

Toate căile de acces spre Piața Republicii sunt blocate de unități armate. Miliția nu a reușit să alunge demonstranții. În centrul Bucureștiului au apărut tancuri. Se aud rafale de mitralieră, explozii. Demonstranții sunt blocați în Piața Universității. După cum se vorbește în cercurile de ziariști - continuă TASS - în Timișoara și-au încetat lucrul toate întreprinderile. Ele sunt ocupate de muncitori care au avertizat autoritățile că în cazul neacceptării condițiilor lor (demisia conducerii țării, tragerea la răspundere a conducătorilor de partid și a tuturor celor responsabili de vărsarea de sânge), întreprinderile vor fi aruncate în aer¹⁴.

Aceste informații sunt confirmate și în comunicatul transmis în 21 decembrie, la ora 17, de către Radio Moscova, în limba română. Luând în considerație importanța acestei comunicări, o vom reproduce aproape în

¹³ *Pravda*, 22 decembrie, 1989.

¹⁴ *Comsomolskaia Pravda*, 22 decembrie, 1989.

Reflectarea revoluției din decembrie

întregime: “Președintele României, Nicolae Ceaușescu, a luat cuvântul la mitingul de azi din centrul Bucureștiului, la care au participat circa 100000 de oameni, în legătură cu evenimentele din vestul țării, unde s-au desfășurat demonstrații populare”. Ceaușescu a apelat la fermitate și unitate împotriva celor ce acționează în interesele cercurilor imperialiste străine. El i-a îndemnat pe cei adunați la apărarea independenței și integrității țării. După cum precizează în continuare Radio Moscova, această cuvântare nu a atenuat tensiunea din București. Pe Bulevardul Magheru s-a strâns o mulțime de lume, în special tineret. În zona centrală a capitalei a fost adus un mare număr de autocamioane cu militari și mașini ale pompierilor. Căile de acces către Piața Republicii, continuă Radio Moscova, au fost blocate de subunități ale Armatei R.S.R. Miliția a încercat să împrăstie demonstrații, să nu permită intrarea altor oameni în rândurile acestora, însă nu a reușit. Mulțimea care protestează, numărând la început câteva sute, s-a mărit apoi la câteva mii. Demonstrații scandau: “Jos dictatura!”. Au oprit autobuzele și alte mijloace de transport. În rândurile simpatizanților care însoțeau principalul grup de demonstrații s-au putut auzi strigăte de aprobare și aplauze. Pe principala arteră a capitalei, în urma lanțurilor de pistolari care îi respingeau pe demonstrați, înaintau tancuri. S-au auzit rafale de arme automate. Oamenii, panicați, s-au ascuns în curți și în intrările clădirilor”.

Partea cea mai importantă a comunicatului aparține generalului Zaikov, membru al Biroului politic, secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, care a acordat un interviu corespondentului postului Radio Moscova, în care a declarat că “evenimentele care au loc acum în România erau de așteptat. Poporul acestei țări - a continuat Lev Zaikov - vede că pretutindeni se desfășoară un proces de democratizare, vede restructurarea din Uniunea Sovietică; dorința lui firească este ca aceste transformări să înceapă și în propria țară”. Lev Zaikov consideră că “în condițiile actuale acesta este un proces firesc. Pentru conducerea României se impune un dialog cu poporul, nu înăbușirea cu forța a nemulțumirii”.¹⁵

În dimineața zilei de 22 decembrie, agenția TASS transmite de la fața locului: “Pot fi auzite focuri de armă automată. Ambulanțe și mașini ale Miliției traversează fără încetare piața, în mare viteză. Martori oculari relatează că există morți și răniți printre demonstrați (...) Este imposibil de stabilit dacă soldații au reușit să elibereze piața sau doar să izoleze grupul celor mai activi demonstrați. Potrivit informațiilor date de oamenii care părăseau piața, aproximativ 100 de demonstrați au rămas acolo până la

¹⁵ E un început în tot sfârșitul..., p. 63.

sfârșit... Un tânăr cu lacrimi în ochi arăta oamenilor din jurul său buletinul de identitate însângerat al prietenului său care fusese împușcat mortal în piață”, relatează reporterii sovietici. În aceeași corespondență, ei transmit: ”Am văzut două corpuri fără viață ale unor tineri, care erau purtate pe străzile laterale. În fruntea forțelor Miliției se deplasau unități speciale ale Securității, a căror agresivitate a crescut considerabil și care amenințau oamenii refugiați lângă ziduri cu armele automate. Am văzut cum aceste unități au spart fără motiv geamurile unui magazin alimentar, cu ajutorul bastoanelor, trezind furia oamenilor care îi urmăreau de la balcoanele unei clădiri din apropiere (...) Înainte ca forțele de securitate să atace demonstranții, postul de radio român și-a închis emisia mai devreme decât de obicei”¹⁶.

Corespondentul special al ziarului ”Pravda” transmite în aceeași zi: ”Sute de mii de oameni se îndreaptă spre centrul Bucureștiului. Situația se schimbă în fiecare minut. Focurile de armă s-au finalizat cu înfrățirea dintre demonstranți, pe de o parte, și soldați și ofițeri, pe de altă parte. Oamenii, îmbarcați pe tancuri, mașini blindate, camioane se îndreaptă spre centrul Bucureștiului. Au apărut lozinci: ”Armata e cu noi!”. În jurul amiezii a fost ocupată clădirea Radioteleviziunii. Eu am fost martor ocular al acestui asalt - continuă corespondentul sovietic. A fost anunțată schimbarea puterii. Echipajele mașinilor militare au trecut de partea poporului... La Radio și la Televiziune iau cuvântul oameni care dimineată fuseseră izolați sau în închisori. Ei cheamă masele la ordine și calm. Astfel, actul care decreta introducerea stării de urgență a fost ultimul decret al lui Ceaușescu” - își încheie comunicatul Oleg Bogomolov, corespondentul special al ziarului ”Pravda” la București.

Aceste informații sunt confirmate și de agenția TASS, care relatează în 22 decembrie la ora 13.06: ”Astăzi de dimineată în București a avut loc o răsturnare de situație: demonstranții și armata au început să fraternizeze. Demonstranții, care se deplasează pe vehiculele armatei, împreună cu soldații, scandează slogane: ”Libertate!” și ”Democrație!”. O coloană de civili și soldați se deplasează către clădirea rezidențială a președintelui român, Nicolae Ceaușescu. În oraș nu se mai aud focuri de armă¹⁷. O mare coloană de demonstranți care strigau ”Noi suntem poporul!” s-a amestecat cu soldații dezorientați care staționau pe Bulevardul Republicii. Sute de oameni s-au urcat pe tancuri și transportoare blindate, strigând ”Vrem libertate!”, ”Vrem democrație!” și

¹⁶ *ibid.*, p. 77-78.

¹⁷ *Pravda*, 24 decembrie, 1989.

Reflectarea revoluției din decembrie

“Jos dictatura!”. Zgomotul este indescriptibil, mulțimea jubilează, aplaudă”- relatează TASS¹⁸. La ora 15.15, aceeași agenție arată că demonstrații au ocupat studiourile române de Radio și Televiziune și s-au adresat națiunii cu următoarele cuvinte: “Frați români! Am venit aici să vă spunem că dictatorul a căzut! Țara a scăpat în sfârșit de cei care au înrobitor timp de mai mulți ani!”¹⁹.

Ziarul “Izvestia” la Moscova comunică următoarele: “Mihail S. Gorbaciov, președintele sovietic, a transmis sâmbătă Congresului deputaților poporului din U.R.S.S. că Uniunea Sovietică este gata să ajute revolta românilor care l-au răsturnat pe Ceaușescu (...) Organele noastre guvernamentale și publice iau măsuri pentru că într-o zi sau două ar putea fi nevoie de ajutoare sau medicamente, din cauza acestor tulburări. Președintele sovietic a subliniat că și în țara sa, ca și în restul lumii, există o stare de confuzie în legătură cu ceea ce se petrece cu Nicolae Ceaușescu, care a condus țara aliată, cu o populație de 23 de milioane de oameni, aproape un sfert de secol”. Ziarul “Izvestia” anunță că “...vineri, când pentru prima dată Gorbaciov le-a spus că Ceaușescu a fost prins de demonstrați, deputații au aplaudat”. Vineri, Congresul Deputaților a votat o rezoluție în care se exprimă “sprijinul hotărât pentru cauza dreaptă a poporului din România.” În același număr al ziarului se mai scrie: “șeful statului și partidului sovietic, Mihail Gorbaciov a spus sâmbătă la Congresul Deputaților Poporului că s-au stabilit contacte cu țările membre ale Pactului de la Varșovia pentru a oferi ajutor poporului român. Cităm din declarația președintelui: “Noi am stabilit contacte cu celelalte state membre ale Pactului de la Varșovia în scopul coordonării acțiunilor de ajutorare a românilor și pentru a lua împreună o serie de măsuri eficiente”²⁰.

Între timp, corespondenții sovietici continuă transmisiunile din capitala României. TASS relatează în 23 decembrie: <<Situația este critică în București, unde lupte puternice de stradă au continuat toată noaptea între unitățile armatei, care au trecut de partea rebelilor, și trupele Securității, fidele lui Ceaușescu. Forțele anti-rebele, care au încercat să captureze cu orice preț centrele vitale ale orașului, s-au îndreptat către Televiziune. Emisiunile conținând apeluri către bucureșteni să ocupe străzile și să ajute armata au fost deseori întrerupte. Corespondenții TASS tocmai au vizitat Piața Palatului, locul de desfășurare a unei aprige bătălii între forțele rebele

¹⁸ *Izvestia*, 24 decembrie, 1989.

¹⁹ Citat după E un început în tot sfârșitul.., op. cit., p. 80.

²⁰ *Izvestia*, 24 decembrie, 1989.

și unitățile speciale ce compuneau garda specială a lui Ceaușescu, acum baricadate în interiorul Palatului Consiliului de Stat. (...) Mulți civili purtând brasarde tricolore îi ajută activ pe rebeli. Ei cară muniții și aduc mâncare caldă celor care și-au petrecut noaptea în Piață, informându-i despre situația din alte zone ale orașului. "Din ce în ce mai puțini teroriști sunt în Palat! Sfârșitul le este aproape!" a spus un lunetist care trăgea de sub un tanc, corespondenților TASS". "Nu vom pleca de aici până nu îi terminăm."²¹.

Correspondentul "Pravdei" transmite în aceeași zi despre crearea Frontului Salvării Naționale, în fruntea căruia a fost ales Ion Iliescu. Acesta a declarat că România va respecta toate obligațiile internaționale, în primul rând cele referitoare la Pactul de la Varșovia. Tot aici se relatează despre apelul fostului ministru de interne, Tudor Postelnicu, adresat forțelor armatei române, în care cere să se pună capăt oricărei rezistențe fără rost din partea forțelor Securității. Același lucru l-a făcut și comandantul garnizoanei bucureștene, M. Chițac.

"Pravda" anunță demisia guvernului României și măsurile luate de noua conducere²². Interesantă ni se pare comunicarea corespondentului "Pravdei", Vedrașca, din ziua de 23 decembrie, la ora 17.00. "Orașul este plin de mulțime. Aceasta manifestează cu lozinci revoluționare. Verifică mașinile, îi anunță pe cei întâlniți despre pericol. Însă oamenii s-au obișnuit cu pericolul. Cotidienii par și soldații. În fața clădirii în ruine a Consiliului de Stat, în care se află galeria națională de artă, sunt înșiruite vreo 40 de tancuri, care deschid focul împotriva teroriștilor. Oamenii privesc liniștiți. Unii mănâncă din conservele aduse special pentru ei. Se trage și asupra hotelului București, Athene Palace. Bucureștiul trăiește zile tragice. Mor oameni, ard bogățiile. Directorul Muzeului Național, doctor Alexandru Chebuc ne-a povestit la intrarea în Palat: "Acestei frumoase clădiri, în două zile i s-au adus pagube uriașe. Slavă Domnului, am intuit ceva înainte. Cu o zi înainte de năpastă, care parcă plutea în aer, am reușit să evacuez o parte din marile valori ale omenirii: El Greco, Van Dyck, Bruegel, grafica italiană ș.a. Însă o mare parte a rămas și sunt ciuruite de gloanțe sau arse. Ce va fi mai departe? Aș vrea să cred într-un final reușit: poporul își va apăra patria."

²¹ *Pravda*, 24 decembrie, 1989.

²² *ibid.*

Reflectarea revoluției din decembrie

Pe aceeași pagină a ziarului “Pravda” se anunță despre mitingul de protest organizat la Chișinău, precum și măsurile luate de guvernul de aici pentru acordarea de ajutoare poporului român²³.

De o înaltă probitate morală este și declarația agenției TASS din ziua de 23 decembrie. Această agenție, care fusese înainte doar un instrument de propagandă în mâinile ideologiei comuniste, către sfârșitul lui 1989 a devenit o adevărată instituție de profesioniști. Dacă înainte TASS-ul emitea doar declarații pregătite în birourile funcționarilor Comitetului Central și apărea cu titlul “TASS este împuternicit să declare”, în aceste zile negre pentru revoluția română, TASS declară următoarele: “Ca urmare a acțiunilor grupurilor de dușmani ai schimbărilor, reședința ambasadei sovietice și locuințele reprezentanței comerciale sovietice la București se află în zona luptelor. Oameni înarmați au pătruns în clădire și susțin foc armat intens din interior. În clădire au izbucnit incendii, lucru care pune în pericol viața cetățenilor sovietici, inclusiv femei și copii. Uniunea Sovietică nu poate rămâne indiferentă față de soarta cetățenilor săi și de aceea cere ca cei care au întreprins acțiunile menționate mai sus, să le pună capăt imediat”²⁴.

Presa sovietică din 25 decembrie publică felicitările adresate poporului român din partea Ministerului de Externe al Cehoslovaciei, Consiliului de Miniștri al Poloniei, președintelui Ungariei și Consiliului de Miniștri al Mongoliei. Se comunică, de asemenea, despre luptele din ziua de 24 decembrie, din zonele Băneasa, Televiziunii Române Libere, cartierele Berceni, Drumul Taberei, hoteluri, poștă. Teroriștii, probabil la un semnal unic, deschid focul în același timp în tot orașul - relatează “Pravda” - încercând să semene panică în rândul populației. Cele mai periculoase locuri în București sunt așa-numitele “trasee ale lui Ceaușescu”, adică drumul pe care acesta se deplasa”²⁵.

În ziua următoare, 26 decembrie, toate organele mass media sovietice anunță despre actul de judecată împotriva lui Ceaușescu, condamnarea acestuia și executarea sentinței.

Interesant mi se pare materialul corespondentului Vedrașca, în care acesta susține că armata nu demonstrează o eficacitate înaltă. “Am fost martor când oamenii se adresau tanchiștilor după ajutor. Însă aceste apeluri au rămas fără răspuns. În același timp, umăr la umăr cu soldații luptă studenții și muncitorii, slab instruiți din punct de vedere militar. Rebelii

²³ *ibid.*

²⁴ *Pravda*, 25 decembrie, 1989.

²⁵ *ibid.*

sunt înarmați mai mult cu entuziasmul revoluționar decât cu mijloace efective de luptă”. Reporterul Vedrașca continua: “În București se prădează magazinele, ard casele, au fost distruse clădiri de o rară frumusețe. Teroriștii continuă rezistența. Asupra orașului planează elicoptere. Nimeni nu știe ale cui sunt (...) În același timp, familiile bucureștene întâmpină Crăciunul (...) În România a apărut ziarul “Adevărul”. (în lb. rusă - Pravda - n.a.)²⁶.

În aceeași zi, corespondenții din teritorii transmit materiale referitoare la ajutoarele acordate poporului român din partea diferitelor regiuni din U.R.S.S. Din Lvov se transmite că populația din regiunile Cernăuți, Ivano-Francovsk, Transcarpatia au acordat asistență materială județelor învecinate. Ziarele “Pravda” și “Izvestia” din 26 decembrie 1989 publică declarația Ministerului Afacerilor Externe al U.R.S.S., în care, printre altele se spune: “U.R.S.S. urmărește situația din România, întreține contacte permanente cu țările membre ale Pactului de la Varșovia. Și noi, și aliații noștri susținem întrutotul schimbările revoluționare din România, cauza dreaptă a poporului român (...) După convingerea noastră, soarta țării se află în mâinile poporului român. Neținând cont de rezistența forțelor totalitarismului, el va reuși să obțină victoria în lupta pentru libertate și democrație. Luând în considerare cele menționate, am evitat acțiuni colective, care ar fi amintit de practica veche a U.R.S.S.-ului”.

În declarație se recunoaște Frontul Salvării Naționale și se subliniază că pentru U.R.S.S. și atitudinea ei față de evenimentele din România, esențială este voința poporului român, alegerea pe care acesta a făcut-o²⁷.

Mass media sovietică din zilele de după 26 decembrie 1989 descrie modul prin care populația din orașele României înlătură consecințele tragice ale revoluției²⁸. Până în 28 decembrie în presă se mai amintește de grupurile de teroriști fanatici care acționează chiar pe teritoriile cimitirelor din România.

Nu considerăm că ar fi cazul, după citarea materialelor menționate, să mai tragem niște concluzii. Documentele vorbesc singure. Am dori doar să subliniem că organele de presă sovietice, în frunte cu Gorbaciov, “urmăreau cu atenție desfășurarea evenimentelor din România”, mass media sovietică a preluat inițiativa, urmând exemplul

²⁶ *ibid.*

²⁷ *Pravda*, 26 decembrie, 1989.

²⁸ *Pravda*, 27-29 decembrie; *Izvestia*, 27-29 decembrie; *Komsomolskaia Pravda*, 26-29 decembrie 1989.

Reflectarea revoluției din decembrie

presei române, și și-a jucat rolul (pozitiv, după părerea noastră) în reușita revoluției române.

The Reflection of December 1989 Revolution from Romania in USSR Mass-media

One of the main features in 1989 Revolution was the enormous role of the national and international press. But the mixture between real and conflicting information, extremely diverse assessments, in which the taste for sensational makes pact with exaggerated scepticism requires a thoroughgoing research of the documents.

The paper makes a concise review of the materials from the Soviet mass-media. Taking into consideration the fact that USSR press, at that moment, was still under the Communist Party checking, being dominated by its ideology, we focused on the main exponent, "Pravda", on TASS press agency, also on Radio Moscow (in Romanian language).

Until December 19th, we can say that the information had an official nature, usually being reduced to an ideologic aspect (deputation exchanges, collaboration between parties a.s.o.). So, Romania became a "taboo" topic for the Soviet media. After a long absence in this media, first information concerning Romanian political life is published on November 1989. Of course, they are connected to the XIVth Congress of the Romanian Communist Party.

Therefore, the Soviet press had a neutral standpoint concerning Ceaușescu's politics. This press knew about the Romanian condition, but the party conducted entire situation. Only since December 20th in "Pravda" it was published information which related that Bucharest became unrecognizable.

In the same issue from "Pravda" it was published the protest of Foreign Affaire Ministry of Czechoslovakia, against using military force in Timișoara and other towns from Romania, also the protest meeting

organized by the Bulgarian students and teachers in the front of the Romanian Embassy in Sofia.

Radio Moscow broadcasted a communiqué, on December 21st, in which was related the serious situation from Romania. But the most important part of this communiqué was belonging to gen. Lev Zaikov, who considered that it would be natural for Romanian leaders to have a dialogue with the masses, instead of using force against frustrated and dissatisfied people. Since December 20th, the media was minutely looking after the developments from Romania.

Concluding, we may say that the Soviet press, foremost of whom M. Gorbaciov, were closely paying attention to Romanian events, having a positive role in the succes of the revolution.

SECURITY POLICY OF THE SLOVAK REPUBLIC: MEETING NATO CRITERIA BEFORE MADRID AND AFTER WASHINGTON

Failure to meet the NATO Criteria

At the Madrid Summit on July 8, 1997, the General Secretary of NATO, J. Solana, announced that representatives and governments of the NATO countries agree that the Czech Republic, Hungary and Poland should be invited to join NATO. Slovakia, one of the applicant countries, was not invited to join NATO either in Madrid, or at the Washington Summit in April 1999, although hopes were expressed in Slovakia after the parliamentary elections in September 1998 that Slovakia would be invited to join. Even by 1996/7 given the long-term development tendencies in Slovakia it was extremely unlikely that Slovakia would be invited to join NATO in 1999. The refusal to invite Slovakia in Madrid and after the elections in 1998 to grant it a "special position" in Washington was not very surprising. The behavior of the Slovak decision-making institutions prior to the 1998 elections, their reflection of Slovakia's security position and of the security constellation in Europe did not allow any other result. After the decision of the Madrid Summit, the Slovak government reacted by announcing that NATO membership should remain the ultimate security goal of the country.¹ Since then, definitely, a lot of predominantly political deficiencies have come to the surface and these deficiencies were not automatically removed after the 1998 elections. The main thesis of analyzing the Slovak "double failure" is that mere parliamentary elections are not enough to persuade NATO about a long-term trustworthiness of any country. Slovakia already got her big chance after the division of the common state in 1993 having been accepted as a successor state to Czechoslovakia by NATO.² Nothing can substantiate the theory of a

¹ The statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Slovak Republic on July 13, 1997.

² J. Moravčík, the former Foreign Minister (1993-1994) and later Prime Minister (1994) of Slovakia is of the opinion that the USA represented by the president George Bush gave the consent to the division of Czechoslovakia to the Czechoslovak president Václav Havel during a meeting at the Third Summit of

"secret deal" between the USA and Russia to enlarge NATO with the exclusion of Slovakia.³

The political changes in Central and Eastern Europe in the late eighties and early nineties had created for all Central European countries (the later Visegrad Group)⁴ approximately the same outcome positions in their endeavor to be integrated into NATO. The chances of Slovakia joining NATO at the time of Czechoslovakia's dissolution were considered to be similar to Slovakia's former partner in the common state, the Czech Republic. After the official application for full NATO-membership (November 1993) there followed a period of a gradual lagging behind the other Central European countries.

The growing distance between Slovakia and the other Central European countries in terms of domestic policy and the growing uncertainty of Slovak security orientation weakened the Slovak - NATO link. Between 1994 - 1998 Slovakia witnessed its transition from a democratic state to a category of countries with heavy democratic deficiencies. The orientation of Slovakia's security policy is closely linked to factors of domestic policy, of democratic traditions and traditional links to Eastern Europe.

There are several reasons why Slovakia, even by 2000, has experienced problems to meet fully all the basic criteria for NATO-membership. Whereas some criteria can be met satisfactorily (compatibility of the armed forces, gradual transition to market economy), some others (transformation from an authoritarian society to a democratic one, good relations with neighbors) could not be fulfilled for a number of reasons in the past few years. The deficit that continues to be acute in the year 2000 is the lack of trust in Slovakia's political future.⁵ It would be irresponsible of

the CSCE in Helsinki in June 1992. See in: Beblavý, M; Salner, A.: Tvorcovia obrazu, obraz tvorcov (Creators of Image, Image of Creators), Bratislava 1999, p. 49.

³ During his time as Prime Minister, V. Mečiar supported this "conspiracy" theory.

⁴ By referring to Central European countries, i. e. Central Europe (CE), the author means the loosely formed Visegrad Group, which was founded in 1991 (Czechoslovakia, Hungary and Poland. After the division of Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovak Republic replaced Czechoslovakia). Gradually, the group ceased to cooperate and with the enlargement of NATO lost its meaning definitely. The broader context of the post-communist Europe is covered by using the name Central Eastern Europe (CEE).

⁵ The open conflicts in the largest government party SDK (Slovak Democratic

Security Policy of the Slovak Republic

NATO to rely on the formal side of the political process in Slovakia (elections) and to neglect the political support for the previous government by the voters during its time in office, i. e. the long-term political will of the population. The roots of the possible relapse into the past have to be seen in society, which elected the authoritarian regime voluntarily, freely and democratically. In 2000, Slovakia is still in the process of transforming basic values that concern the self-reflection of the society and the decision about a future orientation. This problem might have been only partly resolved by the parliamentary elections at the end of 1998. The projection of the controversial development within the society, the looking for basic "civilisatory" orientation and the attitude of the population helped to create a special *type* of postcommunist democracy that could be found especially in Southern-Eastern Europe in the mid-nineties (Croatia, Serbia, partly Bulgaria, Romania).

The analysis of the development in the mid-nineties in Slovakia (a deep difference between political declarations, declamations and the real political output) should give more specific and precise answers to our question of the security oscillation between East and West. Slovakia will have to live with the burden of her recent political history at least until the next one or two parliamentary. Her entering the Central European security policy scene was not very convincing and Slovakia will have to wait to win back the confidence of NATO.

After 1993 Slovakia's security policy towards both parts of the former bipolar world was not clear. In spite of its declarations, in 1998 Slovakia would have obviously welcomed the retention of the status quo, i. e. a further postponement of the NATO enlargement in order to stabilize its international position in the region. However, due to the fact that the neighboring Visegrad countries were admitted to NATO, Slovakia needed to avoid isolation and to be integrated, too. Meeting the domestic policy criteria (democratic deficits) were, however, a dilemma for the former (up to the end of 1998) government coalition, because it equaled to the loss of power in the country.

The enlargement of NATO without Slovakia involved a change of strategic position of the Central European region in which Slovakia wanted to play so desperately the role of a "bridge" between East and West.

Coalition) at the beginning of 2000 are less notable than the "non-standard" composition of the government ranging from Christian-Democrats on the right via national liberals, greens, Social Democrats and two post-communist parties. Such a coalition hints at a long process of "normalizing" the political scene in Slovakia.

The special "Eastern policy" of Slovakia was, contrary to some partial amelioration, not abandoned fully in 1998 - 1999. Even one year after the elections in 1998 there exist no signs of a substantial change in the foreign policy towards Russia and the Slovak government failed in creating a clear strategy in this respect.⁶ A non-admission to NATO might have complicated the security relations with the neighbors, especially Hungary. One of the leading (and popular) and most dangerous Slovak options which remained was to look for neutrality. In this case, Slovakia could rely on the support of the neighboring Austrian partisans of neutrality, whose status in Austria has been a big help for the Slovak neutrality seekers. The change of government in Slovakia after the parliamentary elections in 1998 does allow us to draw the conclusion that in relation to the security orientation of the country there does not exist any contradiction between political declamations and the real policy any more. This is, however, only the level of the governing elites. At the end of 1999, opposition to NATO membership had increased.⁷

From this point of view, the hypothesis of durable deficiencies can be tested against official statements of the government in the course of 1993 - 1998, against the real political output of the state foreign and security policy at the same period and against the opinion of the population in 1998 - 1999. Two things are startling. First, the political leadership failed to evaluate the unsuccessful attempt to enter NATO by having disregarded the warning signals and, second, the reaction of the "second half of Slovakia" to the highly precarious security position of Slovakia. (As the "second half", as a rule, the opposition parliamentary political parties before the parliamentary elections in September 1998 were mentioned.) Following the parliamentary elections in September 1998 and the forming

⁶ See in: Duleba, A.: Veká vizia na začiatku a ilúzia na konci alebo vzahy s Ruskom ako slovenská vnútorná otázka

("A Grand Vision at the Beginning and an Illusion at the End or the Relations to Russia as the Slovak Domestic Problem"), in: *Listy SFPA*, November 1999, p. 8.

⁷ According to one of the many opinion polls, only 29.9 per cent of the population would support the integration of Slovakia into NATO, whereas 31.4 per cent are against. See in: *Sme*, 4. 10. 1999. In an differently formulated question 50 per cent of the adult population does not see the NATO-membership of Slovakia as necessary and 15 per cent more don't have any opinion at all. See in: Domanovsky, D.: Vstup do NATO a verejná mienka ("Integration into NATO and Public Opinion"), in: *Listy SFPA*, November 1999, p. 7. The opinion polls taken in March 2000, however, give already the figure of 42 per cent of people supporting Slovakia's NATO integration. See in: *Sme*, March 30, 2000.

Security Policy of the Slovak Republic

of a new government a month later, the political forces of the hitherto government turned to be the "second half" of Slovakia. In a deeply divided society, the public opinion differs sharply as to the security orientation of the country.

It is a generally known fact that after 1993 Slovakia slipped from one of the forerunners of admission to NATO to the country, which turned out to be the least trusted member of what was once called the Visegrad Group. In 1997 it found itself behind such countries as Romania and Slovenia concerning chances of NATO-admission. The Washington Summit in April 1999, did not meet the expectations the new Slovak government had expressed at the end of 1998. The question why Slovakia experienced such an unprecedented integration collapse can be scrutinized from several aspects. Again, it is not very difficult to identify several important reasons that contributed to Slovakia's exclusion from the enlargement process in Madrid and to her unsuccessful attempt to be reintegrated into the enlargement process "additionally" in Washington.⁸ It is, however, much more difficult to select the most important factor standing behind the historical Slovak failure to meet the basic NATO criteria prior to 1997/1998, or, as the case may be, to select the more and the less important factors.

Perception of the NATO Criteria

In the first round of the NATO Eastern enlargement process the membership in NATO depended mainly on five basic criteria Slovakia had to meet, being:

- completing the democratic transformation of the society
- free market economy
- civil control of the army
- compatibility of the Slovak Army with NATO armed forces
- friendly relations with neighbors

These criteria coincided partly with the conditions for being admitted into the EU (democratic transformation of the society, free market

⁸ The belief to be included additionally and individually into NATO, was objective of several schemes, one of them known as 3 plus one (which should mean that Slovakia will be added to the three successful Visegrad countries) or "completion of the first wave". The Slovak Prime Minister M. Dzurinda called it "integration 1b", as the present Foreign Minister E. Kukan said in: *Listy SFPA*, March 1999, p. 5.

economy, friendly relations with the neighbors) and produced the impression that both integration processes were deeply interconnected.⁹ From the point of view of the deficits Slovakia displayed, one could, however, discover a lot of secondary deficits. These secondary deficits mostly concerned the perception of the democratic transformation and the outmoded evaluation of the political and strategic priorities in Europe after World War II. The factors accompanying the nature of a newly independent state and its strong nationalist orientation produced further specific deficits. Admittedly, sometimes it is difficult to discern between deficits and serious problems. Generally, one can describe the political side of the development in Slovakia as deficient, whereas in the sphere of economic development and of the integration of the armed forces one can speak about problems. Maybe the most serious deficit of Slovakia's NATO integration should be seen in the overestimation of its own importance for NATO.

Slovakia's Overvaluation of its geopolitical Position

Since the beginning of the 1990s, geopolitics has become probably the most popular (sub)discipline of political science to be thoroughly studied in Slovakia. Slovakia's foreign political position immediately after 1990, and particularly after 1993 can be described as *geographical determinism*. The most important methodological principles of Slovak foreign political behavior concerning the future integration in the EC and NATO - still in the framework of Czechoslovakia - betrayed a firm belief in the importance of its own geopolitical position one assumed that would be taken into consideration in Brussels when passing the integration verdict.

Theoretically, Slovakia departed from quite false premises misjudging the developments that should follow the end of the bipolar world. "The new world order" being introduced to the post-bipolar world by the Bush administration, included many geopolitical components. Although at the beginning of the nineties there was a marked diversion from macro-geopolitical (it is from global) thought in direction of micro-geopolitical factors, the Slovak theoreticians interpreted this trend too

⁹ This impression was strengthened by the decision of the European Council of the EU in Luxembourg on December 13, 1997. At the summit Slovakia was not admitted in the first group of EU candidates due to deficits in all three mentioned criteria as they were found out and summarized before. See in: *Agenda 2000, Volume I - Communication: For a stronger and Wider Union*, Doc./97/6, Strasbourg, 15 July 1997, pp. 50 - 53.

Security Policy of the Slovak Republic

unilaterally as favoring the neutral status of small international subjects. In the first place, of course, of small national states like Slovakia. Methodologically, however, the priority of geopolitics in security policy thinking still steered to a bipolar and "catastrophic" vision of the world that was common in Russian security and foreign policy discussion between 1992 and 1997.¹⁰

At the beginning of the nineties, the geopolitical research was concentrated in two scientific institutions that worked for the government. Both of them supplied the government with a lot of fresh geopolitical reflections and both of them had based their research on obsolete classical geopolitical theories. They tried, in fact, to apply the traditional geopolitics of the beginning of the 20th century to complex geopolitical relations after the end of the bipolar conflict. The modern geopolitical research in Slovakia tried - by means of classical geopolitical terms - to harmonize the power relations that prevail in CE, in Europe and in the world at the end of the millennium with the modern Slovak geopolitical research. Due to the alleged (and still widely believed) exclusive geographical position of Slovakia in Europe and especially in CE, the phenomenon of space has played a key role in the geopolitical research. Unfortunately, the geopolitical study produced by the *Center for Strategic Studies* was taken by the Slovak government as a guideline for foreign policy.¹¹

Deficits of Nationalism in Slovak Security Policy

According to official statements of the government representatives, integration into NATO always remained the basic priority of Slovak foreign and security policy.¹² In the statements, however, many contradictions could be discovered. Many expressions made by the top government and government parties representatives ran contrary to this

¹⁰ See in: Duleba, A.: Geopolitika a zahraničnopolitická debata v súčasnom Rusku ("Geopolitics and Foreign Policy Debate in Contemporary Russia"), in: *Listy SFPA*, October 1998, pp. 9 - 10.

¹¹ The expertise elaborated by the Center for Strategic Studies of the Ministry of Defense of the Slovak Republic under the title The Geopolitical and Geoconomical Development in the World and the Position of the Slovak Republic was submitted to the Slovak Government in February 1, 1994. See in: Žiak, M.: Slovensko od komunizmu kam? ("Slovakia on the Way from Communism Where?"), Bratislava 1996, pp. 178 - 190.

¹² Leška, M.: Príbeh sebadiskvalifikácie favorita ("The Story of a Selfdisqualification"), in: Bútora, M., Šebej, F.: Slovensko v šedej zóne? ("Slovakia in a Grey Zone?"), Bratislava 1998, p. 74.

declared goal. As a rule, the views opposed to NATO membership were interpreted as merely private statements. The crucial foreign policy deficiency became obvious in the practical steps that were undertaken by the three government parties (1994 - 1998) in relation to such sensitive issues as collective defense and the consensus of the contracting (NATO) parties. They were repeatedly doubted and a parallel to a "dictate" of the West has been drawn. From the end of 1994 to 1998 the state policy towards integration was handicapped by the composition of the Slovak government: leftist nationalists; left-wing neo-communists; extreme right-wing nationalists. Whereas the attitude to a common NATO oriented security policy has been very confused and contradictory in the case of the strongest political force (HZDS), the other two government parties have openly opposed NATO membership of Slovakia. The fact that they have been bound by the still valid Program Declaration of the Government¹³ (pledging allegiance to both NATO, and EU) were interpreted in an unsatisfactory way.

Undoubtedly, Slovakia's stumbling block in approaching NATO continued to be in domestic politics, more specifically in the *national* pointedness of domestic politics. Both in the *Constitution of the Slovak Republic*, and in the *Declaration of Sovereignty*¹⁴ a different approach to citizens of non-Slovak ethnicity is obvious: Slovakia is a *nation state* and the Slovaks are declared a *state-forming nation*. The notion of "nation" in Slavonic languages, however, has a strictly ethnic connotation and excludes citizens belonging to minorities. Following the partition of Czechoslovakia, the Slovak Parliament declared the Slovak language as the language of the state and the Slovak nation and Slovak identity were placed under state and, theoretically, even under police protection.¹⁵ The tedious negotiations concerning the adoption of a long promised and still put off Act on National Minority Language Use during 1999¹⁶ has shown that

¹³ See in *Programové vyhlásenie vlády SR* ("The Program Declaration of the Government of the Slovak Republic"), in: *Sme*, 16. 1. 1995.

¹⁴ The "Declaration of Sovereignty" was adopted in the Slovak Parliament in July 17, 1992.

¹⁵ As the national minorities form about 14% of the population officially (1991) and as far as 20% by assessment (1999), theoretically, a large proportion of the population was excluded from enjoying the full civic rights.

¹⁶ The act entered into effect in September 1, 1999. See in: *Zbierka zákonov* /Collection of Laws No. 184/1999, part 81, pp. 1418 - 1419, Bratislava 1999. Although severe criticism has been expressed not only by the Party of the Hungarian Coalition but also by independent analysts and by Slovak

Security Policy of the Slovak Republic

Slovak public opinion is still adverse to granting full language rights to the minorities.

An important factor on the Slovak political scene, of utmost significance concerning the prerequisites of the Slovak Republic for NATO integration, is the way the government power is being applied. It is connected to some extent with the imbalance of political forces, most evident in the aftermath of the parliamentary elections in 1994 and evident later in 1997 (the case of the NATO referendum) and in 1998 (the case of the Prime Minister using the presidential powers). The representatives of the government resorted to methods whose assessment in democratic countries ranges from being unethical and uncultured to being incompatible with the principles of democracy. The number of bills that had been adopted by Parliament and were afterwards found to be contrary to the constitution, is probably unparalleled in CEE. During his presidential term (up to March 1998) the Slovak president referred more than 30 bills back to the Parliament. In 15 cases the Constitutional Court classified the bills as unconstitutional. In one of the last cases the governmental majority in the Parliament repeatedly refused to observe the Constitution and the findings of the Constitutional Court.

A united approach to a common security policy has been severely disturbed by the lack of clearly-defined security goals by the three decisive security policy institutions: the State Defense Council¹⁷, the Parliamentary Committee for Defense and Security¹⁸ and the Ministry of Defense. Since March 1998 another complication has entered into the decision-making institutions. After the expiry of his election term, the president of the country being the formal head of the Slovak armed forces was temporarily replaced by the Slovak Prime Minister, who was, however, already the head of the State Defense Council at the same time. After prolonged political discussions, a new Slovak president was elected directly by the people, which ended the 14 month long presidential "interregnum" in Slovakia.¹⁹

representatives of the government, the positive effect of this act on the opinion abroad has been undisputed.

¹⁷ Rada obrany štátu

¹⁸ Branno-bezpečnostný výbor NR SR.

¹⁹ In direct elections, Mr. Rudolf Schuster (originally from the Party of Civic Understanding), an explicit supporter of Slovakia's NATO integration, was elected president in the second round of presidential elections in May, 1999, having defeated the former prime minister V. Mečiar.

Problems of Security Policy Development

At this time Slovakia is not in a position in which it would be endangered by armed attack. Economic coercion and/or political pressure, however, is conceivable and Slovakia has to balance national security interests with a secure political and economic coexistence among its direct or indirect neighbors in order that the society can pursue its development. According to the former and now suspended *Defense Doctrine of the Slovak Republic*²⁰ national security is guaranteed when, in the opinion of the national leadership there does not exist any threat of a military attack or threat of force or coercion in any form whatsoever. The hidden security threats are not taken into consideration explicitly, although the key structural components of national security mention also political, economic, social, geographic, environmental and demographic aspects besides purely military security. As a consequence of the failed NATO integration, a basic reform of the theoretical framework of the defense policy has been introduced. Important and publicly accessible defense policy documents that had symbolized the bold reform plans of the Slovak Army after 1993 were no closer to being implemented in 1999.²¹ At the same time, at least eight new defense policy documents were announced.²²

The defense philosophy of the Slovak Republic consists in looking for answers to the crucial question: what is necessary and what is it possible to do to guarantee the country's security in the critical period after the bipolar world ceased to exist and the involuntarily received guarantees given by the WTO²³ (having fulfilled exclusively the internal function anyway) disappeared. Security risks for Central Europe have not been as fundamental as they have been for south-eastern Europe but they do exist

²⁰ Intentionally, one avoided the denotation "military doctrine". The "Defense Doctrine of the Slovak Republic" was approved by the Slovak Parliament on June 30, 1994.

²¹ Základné ciele a zásady národnej bezpečnosti SR ("Basic Goals and Principles of National Security"), Obranná doktrína SR ("Defense Doctrine"), Koncepcia výstavby armády SR do r. 2000 ("Concept of Building-up the Slovak Army until 2000") and Dlhodobý plán rozvoja armády SR do roku 2010 ("The Long-term Plan of the Development of the Slovak Army until 2010"). See in: *Zámer spracovania základných koncepcných a legislatívnych dokumentov* ("The Scheme of Elaborating basic concept and Legislative Documents"), Bratislava 1999.

²² Ibid.

²³ Warsaw Treaty Organization.

Security Policy of the Slovak Republic

as a lasting possibility until security integration into any vital alliance has been reached.

The Washington Summit has left the door open to a future NATO enlargement and has introduced the MAP (Membership Plan Action), but without any firm obligations.²⁴ In considering the new military strategic conception of defense for Slovakia one has to take into account the fact that the contemporary security system in Europe does not need an immediate follow-up of the first round of Eastern NATO enlargement. Slovak defense forces, undergoing another attempt at reform, would obviously not meet all technical criteria of NATO integration at the beginning of the year 2000 in terms of compatibility.

The compatibility of the Slovak armed forces with the NATO/West European military has several aspects. One of them, obviously the most difficult, is the compatibility of *military thinking*, the change of defense philosophy. This change can be brought about only by active personal contacts with NATO/WEU and by a consequent personal re-building of the armed forces, by adding people that have not been linked to the previous WTO period. The contacts with western armed forces, especially thanks to the Partnership for Peace contacts, are absolutely necessary.²⁵ The preparations for Slovak peacekeeping are in full progress. Besides this, Slovakia keeps a military mission in the NATO HQ in Brussels and cooperates closely, especially with the USA, which finances the reform program for the Slovak Army and launched education programs for Slovak army officers in the USA. Since 1995, Slovak soldiers have increasingly taken part in several peacekeeping trainings in the Central European region and in the West.

Another problem Slovakia has experienced up until 1999 can be found in the matter of a "common speech", i. e. in the *terminological compatibility*. The traditional terminological instruments that are still used in the Slovak armed forces very often have their origin in the terminology of the WTO. The problem becomes even more marked, because even amongst NATO members there does not exist unanimity about many principal terms concerning security: strategic interests, security, security

²⁴ Jakabčín, V.: Informácie o Washingtonskom summite NATO ("Information about the Washington NATO Summit"), in: Bezpečnostná situácia v Strednej a východnej Európe po Washingtonskom summite NATO ("The Security Situation in Central and Eastern Europe after the Washington NATO Summit"), Bratislava, SIMŠ, 1999, pp. 7 - 11.

²⁵ See in: Exchange of Experience in Partnership for Peace Program Implementation, Bratislava 1998, pp. 8 - 13, 14 - 16, 61 - 68,.

policy (grand strategy, national security strategy in the USA), military strategy, military doctrine, etc.²⁶ Among the American, French and German terms we find several differences in meaning and Slovakia has to look for fitted equivalents that correspond to Slovak specific conditions. After several considerations, for example, the term "military doctrine" was rejected and given the denotation "defense doctrine", which might be changed in the new documents the Ministry of Defense is working on. There still exists a slight confusion about the proper meaning of "security". In the case of Slovakia, however, an efficient security cannot be guaranteed the moment the country is attacked and one can reckon only with potential enemies. Slovakia would rely on prevention and deterrence only (this could be elaborated in several examples). Official statements declare that Slovakia realizes that certain requirements must be met if Slovakia wants to be integrated. Through U.S. and British assistance and analysis, Slovakia intends to develop its program in the following deficit areas: Command and Control Techniques; the Air Force; Defense Planning and Spending; Long Term Finance Planning; and Restructuring of the State Reserve System.²⁷

Another important item in the case of "compatibility" is, of course, the *compatibility of arms and armaments*. In this regard Slovakia has performed well due to the fact that the heavy armament industry was concentrated in Slovakia during communist times, although in the second half of the eighties and also due to the historical changes in 1989, production was drastically reduced. So the former Czechoslovakia, historically among the WTO's chief armourers, reduced its arms output to about one tenth of pre-1989 levels in 1990. In the mid-nineties, Slovak arms executives and government officials made it clear that the industry be given a second chance. Slovakia succeeded in modernizing the arms industry and to gain new markets in the course of 1993 -1995.²⁸ With the

²⁶ See in: Samson, I.: Národná bezpečnosť ("National Security"), in: Mesežnikov, G.; Ivantyšin, M.: Slovensko 1998 - 1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti ("Slovakia 1998 - 1999. Global Report on the State of the Society"), Bratislava 1999, pp. 377.

²⁷ See in: U.S. - Slovak Security and Foreign Policy Roundtable. Report, Washington, D.C., 26. October 1999.

²⁸ According to the former Deputy Defense Minister A. Sobol (in office until the beginning of 1995) "we do not want to be known as the gun suppliers of Europe, we just want to supply our citizens with jobs... It is a strategic fight for the arms market out there, and every tactics and means is fair game. We will do what the rest of the world does". See the Interview for "Reuter", Bratislava, 24 November, 1994.

Security Policy of the Slovak Republic

collapse of the WTO, as well the failure of Soviet-typed arms in the Gulf war, the traditional market for Slovak weapons like the Soviet-designed T-72 was almost lost. The Slovak objective to raise production of arms to at least 25 per cent of output prior to 1989 capacity within a few years²⁹ was very ambitious and could not be achieved. The former quantity should be replaced by quality that corresponds to western arms. Slovakia also modernized³⁰ its classic T-72 tank in the form of the T-72 M2, which is also on the market. According to experts there were an estimated 8 000 T-72 tanks in use around the world in the mid-nineties. So the modernization of the Slovak arms industry contributes to the compatibility of the Slovak Army with NATO armed forces and has been a frequent theme for discussions with the western army officials during 1995.³¹

The deficiencies concerning the Slovak armed forces have been regarded as minimal in comparison with the political deficits in the course of the Slovak NATO integration process. The engagement of the Army of the Slovak Republic in the peace keeping operations has been above average and the Slovak military has often given these activities as an example of a positive security policy development of the country.³²

The place of Slovakia in the typology of post-communist states

Like the other countries of Central Europe, of course, the Slovak government also thought that Slovakia was entitled to be in the first round of the widely announced enlargement, be it for proclaimed cultural, historical, geographic, geopolitical and geostrategic, or for economic and political reasons.

²⁹ The former Defense Minister Pavol Kanis to "Reuter", Bratislava, 24 November 1994.

³⁰ In the arms industrial complex ZS Martin in Central Slovakia.

³¹ The former (1994 - 1998) Defense Minister Ján Sitek with the British Defense Minister M. Rifkind on 15 February 1995, see in: *Národná obroda*, 16 February 1995 and with the US Defense Minister W. Perry on 18 September 1995, see in: *Sme*, 19 September 1995.

³² Marguš, J.: *Aktivita Armády SR v operáciách na podporu mieru OSN a ďalších medzinárodných organizácií* ("The Activities of the Army of the Slovak Republic in Peace Keeping Operations of the UN and Other International Organizations"), in: Samson, I. (ed.): *Riziká a ohrozenia v strednej Európe v 21. storočí. Vplyv na úlohu ozbrojených síl*. ("Risks and Threats in Central Europe in the 21st Century. Impact on the Role of Defense Forces"), Bratislava 1999, p. 89.

One has to admit that the security position of the Visegrad countries (and Slovenia)³³ was not quite comparable. In security matters, their outcome positions are different in such a divergent measure that the way to cooperate effectively had to be seen as blocked *a priori* in all spheres except the economy. Bringing the Central European countries into one bloc following one identical global orientation resembling that of the original EFTA-countries in the last decade before entering the EU has been unrealistic. The security connotations of foreign policy betrayed conflicting interests. By substituting several variables we can scheme nothing more than several two-bloc conceptions within the Visegrad/CEFTA group furnishing proof of internal affinities or mutual inconsistencies that could influence the possibility of a "bloc admission" to NATO (and/or EU/WEU)³⁴. Whereas the bloc concept failed in the case of NATO, a block admission of the former Visegrad partners (and Slovenia) is an imaginable, although not a very realistic scheme.

The ambiguous orientation of Slovakia lied with *specific features* of the development. The orientation strategies were unstable - they proceeded very quickly and Slovakia could be regarded as hardly liable to concrete typologizing among the post-Marxist states.³⁵ According to the level of achieved transformation, of domestic political development and of transformation processes of Central Eastern European economies we can differentiate between at least two groups of postcommunist states in CEE. First of all, we have *the former communist countries* that have already passed the crucial point in both domestic, and foreign policy, as well as economic policy. The countries that represent this group already have the political system stable and strong enough to accommodate even significant shifts of political orientation within governments. They can allow the usual right-left shifts on the domestic political scene without casting doubts on the sincerity of their security orientations. We speak about the *Czech*

³³ Slovenia, although not a participant to the Visegrad agreement of 1991, has developed to a partner of Central European countries during the mid-nineties.

³⁴ The "bloc approach" vis-à-vis EU and NATO was at the basis of the original Visegrad Three. Soon Poland and Hungary (in 1991) and finally the Czech Republic (following the Copenhagen Summit in July 1993) ceased to cooperate with the other member-countries. Poland and Hungary returned to the group immediately, the Czech Republic has remained "stubborn" until the Madrid Summit in 1997, following a "solo" trip to Western economic and security structures.

³⁵ Gabal, I.: Five Years after. The Post-Communist World. Crisis or Evolution? In: *Perspectives*, No. 5/1995, Prague, pp. 47 - 48.

Security Policy of the Slovak Republic

Republic, Hungary, Poland and Slovenia. Slovakia, that has logically belonged to this group, too, has got somewhat isolated in the last seven years due to developments in domestic policy. This is the principal reason why three out of those four countries have been in NATO since 1999 and why all four still have better chances of EU membership. Apart from the first group, in CEE we have *the former post-Communist countries* that have not reached political stability and are still fighting for economic macro-stabilization. These countries experience security handicaps owing to large ethnic minorities of their own living abroad or to foreign minorities living on their territory. We speak about the NATO candidates *Albania, Bulgaria, Macedonia and Romania*, whose position is different from that of the Baltic states.³⁶ The domestic policy of these countries is developing in a somewhat turbulent and incalculable way despite the formally correct democratically performed election procedures. In the second half of the nineties, Albania took a special position among the CEE countries and kept it during the Kosovo crisis in 1999.

The remaining post-Communist countries (post-Soviet and post-Yugoslav) form a complicated and heterogeneous group.

Slovakia's position has differed from both groups. On the basis of good macro-economic results in the years 1995 - 1997, Slovakia belonged to the first group; domestic political developments, however, put it in the second group, in particular with Romania and with the group, in which we can include Serbia and Croatia; whereas the foreign policy resembled that of Bulgaria.³⁷

Owing to the present position of Slovakia in the Central European region and owing to the evolution of the security orientation, the following alternatives to treat this question can be considered. Alternative *No.1*: to continue the endeavor of the Slovak Republic (SR) to enter the Atlantic Alliance. Even after the SR was not mentioned preferably in Washington in April 1999, the standpoint of the SR remains unchanged in the sense of the accomplishment of the "Government program of the Slovak Republic"³⁸ - the endeavor to enter the Atlantic Alliance in the process of NATO enlargement. The Slovak Republic supports the standpoints which are based on the prospect of its membership, as the basic

³⁶ The outcome position of the Baltic states vis-à-vis the EU is more favorable than the position of the South-Eastern postcommunist Europeans. NATO-integration, however, is probably less probable.

³⁷ Pantev, P.: Security for South Eastern Europe: Bulgaria. Conference paper (free to quote), Munich, September 1995.

³⁸ Renewed by the Government of M. Dzurinda at the end of 1998.

foreign-policy priority and orientation for the next few years and believes that the year 2002 will be the year of invitation for Slovakia.³⁹ From the political viewpoint, this alternative is unique and unchangeable; it is closely related to the principle of transition from individual defense to collective defense. All the other opinions related to the problem regarding the membership or non-membership of NATO/WEU can move only on the level of subjective considerations. One encounters many opinions on the level of oral expressions of politicians, or on the level of theoretical contributions in the expert press on the fact, that the process of enlargement also has its paradoxical background. The paradoxes may have an evident existing nature; on the other hand, hypothetical to speculative paradoxes can also be found. In relation to them it is important that further development should confirm their speculative and hypothetical character, and it is necessary to prevent them becoming really existing paradoxes or hypotheses.

In becoming a member of the European security structures, Slovakia should emphasize the fact, that for the SR, the principle of collective defense is especially important, not only from the military point of view, but also from the economic viewpoint. The Slovak Republic must be ready to take part in the tasks, risks, responsibilities, advantages, and costs resulting from common security in the Alliance and from collective defense. It is expected that Slovakia will develop a strategy anchored in the NATO New Strategic Concept. The ability to make a military contribution to the collective defense and to the new tasks of the Alliance will be a criterion for decision-making about beginning discussions aiming at entry into the Alliance. An important element of the military contribution will be the engagement to take part in the targets of standardization, which is a basis for strategy and operational efficiency. Above all, it will be necessary to concentrate on interoperability and to accept such procedures related to standardization, which will enable the Slovak Army to reach a sufficient level of training and equipment for an effective operational common activity. The activities of the SR are oriented to the facts within the framework of the Partnership for Peace Program, including the Process of Planning and Evaluation. To reach at least a minimal level of interoperability within as short a period as possible is an important military

³⁹ See in: Stanovenie priorit zahraničnej politiky SR na roky 2000 - 2003 ("Formulating the Foreign Policy Priorities of the the SR for the Years 2000 - 2003"), in: *Materials on the Foreign Policy Committee of the National Council of the SR*, National Council of the SR, September 2, 1999.

Security Policy of the Slovak Republic

requirement owing to securing military efficiency. According to NATO representatives, the Slovak Republic is progressing very responsibly and purposefully in this sense.⁴⁰ There is also a political demand for the internal solidarity of the Alliance, in the sense that its new members, and those expected to join in the near future should feel that they are equal participants having equal rights in collective defense.

The entry of Slovakia into NATO would, undoubtedly, mean increased expenses for defense. At present, each member country has higher defense expenses than Slovakia. The annual contribution of each member country to the running of the Alliance must also be considered.

One has also to consider the process of balancing the differences in armaments and the readiness of the Slovak Army with those of the Alliance countries, which could last 10 to 15 years, and in this period, defense expenditure would be higher. This results from the common planning system operated by NATO with the whole system based on budgeting. Further expenditure is related to normalization and standardization of the armaments and material by the national armaments industries.

If Slovakia remains outside NATO, the following scenario is possible:

Alternative *No. 2*: A neutral Slovakia. This is, however, a pessimistic scenario. This alternative has no prevailing support in intellectual, political and academic circles. The present globalization, and the associated integration processes, now include all domains of economic and social life (new high technologies, information age). In direct connection with the laws of social development, and the repeated tendencies of rise and fall, anybody who does not accept this global trend, will very soon (2000 – 2005) be unable to take advantage, on the European economic and socio-economic scene (EU, OSCE, WEU), of the economic growth and positive economic indicators recorded in Slovakia in recent years. Slovakia must clearly and especially with political unity declare this fact (if it wishes to be part of Europe). Thereafter, neutrality has no justification and does not solve the alternative of Slovakia's security from the military point of view. Theoretically, neutrality is impossible without self-sufficiency in armaments. Neutrality loses its theoretical and military-political meaning in the international-political context. Not only in relation

⁴⁰ The attitude of the Slovak government during the Kosovo crisis was clearly pro-Western. Without any hesitation, Slovakia opened both the air space (and, subsequently, the land space) for NATO military technology.

to the statements cited above, but also as military-security attributes of classic neutrality or "positive" neutrality, or "dynamic" neutrality⁴¹, have lost their sense in present day Europe. In global politics, one does not expect a revival of antagonisms of any character. The new model of collaboration of the world and European economical and military political groupings assumes (and this is the aim of general globalization of economic and political life) a steadily deeper knowledge and scientifically substantiated prognostic outcome of strategic partnership between the subjects.⁴² And finally, there is another, also essential argument. Even based on a gross pragmatic viewpoint, a lively discussion is being led in all the neutral States on the simplest way, and above all in a constitutional legislative form, to get rid of neutrality, which is very costly, and morally and politically obsolete.

The alternative *No. 3*: Security of Slovakia based on the security policy cooperation with Russia is not a pessimistic, but a catastrophic scenario for Slovakia and the support of this scheme in Slovakia is minimal. In the past, the nationalist Slovak government repeatedly used the security co-operation with Russia more as a means of blackmailing the West than as real option.

The first alternative, far from being easily realizable in the future, seems to be the only realistic one despite the astonishing negative attitude of the Slovak population. The response of the society to the security integration will depend on the deepening of the security links among other European nations. The weakening of the position of the European "non-aligned countries" (particularly of Austria) might have a decisive impact on Slovak society. In this respect, the Slovak public opinion is very "elastic".

After the Washington Summit in 1999, the Slovak security and foreign policy has continued to steered to the full NATO membership. As the most suitable instruments for reaching this goal, a range of activities toward both NATO as a whole, and, bilaterally, NATO member countries has been regarded. In 1999 - 2000, 25 official documents representing the Ministry of Defense of the SR and NATO's partners were signed (3 at the level of presidents, 3 intergovernmental agreements, 8 agreements concluded directly between the Slovak MoD and respective partners in other countries, 11 agreements that were concluded by an authorized

⁴¹ These notions occurred as parts of East-West relations during the mid-nineties.

⁴² Russia, NATO, see The Founding Act – Paris 1997.

Security Policy of the Slovak Republic

representative of the Minister of Defense. In the framework of the MAP (Membership Action Plan), the following objectives have been followed: approximation of legislative norms between the SR and NATO; assuming the NATO strategy; implementation of the system C3 (command, communication, control); participation at the air defense; interoperability of infrastructure; modernization of the army; language skill preparation.⁴³

In 2000, however, the reform of the Army that had been launched in October 1999 (the document "MoD Concept of the Reform of the Army until 2002" met many obstacles, the financial ones being clearly in the foreground. An assessment report elaborated by an American team headed by gen. Joseph Garrett, points out the Slovak deficits of the launched reform in a very detailed and critical way (a low level of official documents; bad distribution of defense resources; low professionalization of armed forces; low numbers of armed forces that depend on national mobilization; non-existence of reliable standards for the planning of resources; coexistence of military and paramilitary elements - three independent commands of armed forces: under the MoD, Ministry of Interior and Ministry of Transport and Telecommunications); principles of personal policy that still copy the communist past.

Thus, at the beginning of 2001, the future of the Slovak security and defense policy within the covered structure - NATO - does not appear as secure.

⁴³ See in: Samson, I. et al.: Integracia SR do EU, NATO a OECD ("Integration of the Slovak Republic into EU, NATO and OECD"), in: Kollar, M. - Meseznikov, G.: Slovensko 2000 ("Slovakia 2000"), Bratislava 2000, pp. 337 - 366.

STRATEGII ELECTORALE ÎN CAMPANIA ALEGERILOR PENTRU PRIMĂRIA GENERALĂ A BUCUREȘTIULUI 2000

Studiul nostru este o încercare de analiză a componentelor de strategie electorală utilizate de către principalii candidați la Primăria Generală a Bucureștiului. Pentru realizarea acestui material am utilizat surse primare specifice acestui tip de analiză: programele electorale ale partidelor candidaților, sondajele de opinie publică realizate de diferite instituții (CURS, IRSOP, INSOMAR etc.), dar și fluxurile de știri electorale ale agențiilor de presă: Mediafax, Rador; materialele de sinteză și monitorizare a presei prin Monitoring Media sau sloganele utilizate pe afișele electorale etc.

Cercetarea nu propune o perspectivă teoretizantă asupra problemei, interesul nostru fiind pentru o cuprindere comprehensivă a elementelor de *practică politică*. *Obiectul studiului* nostru este analiza strategiilor de persuasiune puse în aplicare de către staff-urile de campanie ale principalilor candidați (Sorin Oprescu de la Partidul Democrației Sociale din România-PDSR; Cătălin Chiriță din partea Convenției Democratice din România-CDR; George Pădure din partea Partidului Național Liberal-PNL; Varujan Vosganian de la Uniunea Forțelor de Dreapta-UFD; Traian Băsescu de la Partidul Democrat-PD)

Competiția pentru alegerile locale din 4 iunie 2000 a pornit de la următoarele date de bază:

- 1) Durata oficială a campaniei electorale a fost reglementată la o perioadă de 45 de zile (20 aprilie-4 iunie). Legea electorală stabilește două tururi de scrutin, în cazul în care nici un candidat nu obține 50% + 1 din numărul total al voturilor valabil exprimate. În turul II câștigător este desemnat cel care obține majoritatea simplă din voturile valabil exprimate. Datorită numărului mare de candidați înscrși (38!), a fărâmițării electorale, dar și a prognozelor oferite de sondajele de opinie publică, devenea evident că nici un candidat nu va reuși să câștige competiția încă din turul I.

2) Înaintea campaniei electorale, sondajele de opinie publică ofereau următoarea perspectivă asupra intențiilor de vot: *Sorin Oprescu*, reprezentantul celui mai puternic partid, aflat în opoziție, era creditat în sondajul INSOMAR din februarie 2000 cu 24,4% din intențiile de vot. În sondajul CURS din 2 martie avea 27% ; independentul *George Pădure* în februarie și martie se afla pe primul loc în preferințele electoratului cu 27,6% respectiv 29%; *Viorel Lis*, primarul în exercițiu, în martie în sondajul CURS este creditat cu 4% din opțiunile de vot; *Cătălin Chiriță*, reprezentantul Convenției Democratice se afla pe un trend ascendent: în februarie era creditat cu 7% iar în martie cu 13%.

3) Campania electorală oficială debutase iar Partidul Democrat și-a schimbat candidatul cotate cu 0,5% din opțiunile de vot cu controversatul, pe atunci, Ministru al Transporturilor, Traian Băsescu.

Agenda electorală a candidaților trebuia stabilită în funcție de ordinea de probleme și priorități ale electoratului. Acestea sunt cunoscute prin două tipuri de cercetări sociologice: sondajele de opinie publică (cercetare de tip cantitativ) și focus-grupurile (cercetare calitativă). În Barometrul de opinie publică din mai 2000 (vezi: Barometrul de opinie publică al Fundației pentru o Societate Deschisă - Mai 2000, realizat de Metro Media Transilvania din Cluj; <http://www.osf.ro>) la întrebarea "Care sunt lucrurile de care vă temeți cel mai mult în prezent?" răspunsurile au fost: *viitorul copiilor*-44%; *boală*-42%; *prețuri*-39%; *criminalitate, infracțiuni*-20%. Deci, percepția electoratului asupra problemelor prezente indica o stare de criză. Încrederea în instituțiile publice se situa și ea la un nivel foarte scăzut: în *Guvern*, 83 % puțină și foarte puțină; în *Parlament*, 86% puțină și foarte puțină; în *partide politice*, 83% puțină și foarte puțină; în *Primărie*, 63% puțină și foarte puțină.

În general, campaniile electorale sunt programate pe 3 intervale, fiecare având anumite elemente de specificitate. Staff-urile electorale ale candidaților semnificativi au încercat să urmeze acest model general: într-o **primă perioadă**, (primele 2 săptămâni) se lansează public candidatura, temele electorale. Se realizează acțiuni de individualizare a programelor, se conturează imaginea publică de candidat (se accentuează asupra calităților speciale care recomandă persoana pentru acuparea unei funcții). În a **doua perioadă** se dezvoltă acțiuni de individualizare a imaginii și programelor proprii; acțiuni de minimalizare a programelor alternative, atacuri la adresa adversarilor direcți (respectând regula: niciodată nu se atacă un adversar mai slab cotate, ci adversarii direcți din al căror bazin electoral se poate lua electorat). Se creează evenimente care să confirme programul și să

întărească imaginea propriului candidat. A treia etapă este cea finală (sau "campania celor 10 zile") în care sunt reluate principalele elemente de identificare a imaginii, se focalizează atenția asupra alegătorilor indeciși. Se organizează mitinguri și spectacole electorale. Se pregătesc dezbaterile televizate finale.

Strategia electorală a fiecărui candidat se construiește în funcție de 2 elemente: *primul*, dacă este sau nu un candidat real (adică scopul său exprimat prin prognoze realiste este cucerirea respectivei demnități sau dacă se urmărește doar atragerea atenției și a voturilor spre propria formațiune politică) și, *al doilea element*, resursele financiar-logistice care să îi permită o astfel de acțiune.

Dintre metodele și mijloacele de campanie electorală, cele mai importante sunt: întâlnirile directe cu alegătorii, aparițiile la televiziune și radio care au scopul de a determina luarea deciziei de vot; afișele și banarele electorale, presa scrisă, mitingurile și spectacolele au drept scop central atragerea și menținerea în atenția publică a candidatului sau formațiunii politice.

Competitorii reali au fost Sorin Oprescu, George Pădure, Cătălin Chiriță și Traian Băsescu. Toate sondajele de opinie publică arătau că Sorin Oprescu va intra cu siguranță în turul 2. În aceste condiții, miza electorală pentru ceilalți candidați era intrarea în turul al doilea. Pădure, Chiriță și Băsescu au devenit competitori direcți, fiecare încercând să minimizeze ofertele electorale și compromiterea imaginii celorlalți.

Studiul este structurat astfel: în prima parte analizăm campania fiecărui candidat, iar în partea finală vom încerca să oferim explicații pentru rezultatele electorale.

1. Sorin Oprescu – PDSR.

Date biografice generale: medic chirurg, divorțat, 49 de ani, vicepreședinte al PDSR, directorul Spitalului Universitar, a pierdut în 1998, la foarte mică distanță, alegerile pentru Primăria Generală a Capitalei.

Argumentul central de legitimare a candidaturii a fost faptul că el conduce un mare spital (calități manageriale), precum și cunoașterea directă a activității Consiliului Capitalei din calitatea de consilier.

Strategia: esența mesajului său constă în extrapolarea calităților manageriale dovedite la Spitalul Universitar la nivelul întregii Capitale: "Să nu facem din primari o meserie" - pentru a contracara acuzațiile că medicii nu pot fi buni administratori. În prima fază a campaniei electorale are o acțiune ca aceea a unui învingător sigur, se menține în generalități și nu lansează termene fixe pentru promisiunile pe care le face.

Strategii electorale

La mijlocul perioadei de campanie (2-17 mai), Oprescu și-a desfășurat campania la periferiile Bucureștiului (Ferentari, Chitila, Giulești-Sârbi etc.) pentru a consolida electoratul partidului care manifesta o mai mare vulnerabilitate la promisiuni demagogice dar și pentru a evita absenteismul; aceste acțiuni au fost realizate și pentru a-și îmbunătăți imaginea la capitolul **apropierii de oameni**: *Sorin Oprescu: Vizita făcută astăzi în cartierul Chitila reprezintă o vizită ținută în cartierele defavorizate(...). Adevărul este că există zone în București, în aceste cartiere periferice, unde oamenii trăiesc uitați de Dumnezeu. Pentru acest lucru am umblat pe aceste străzi și am discutat cu oamenii pentru a ști foarte precis și direct care sunt nevoile lor și ce așteaptă ei.* (vezi: ProTV, Ora: 10:00, Monitoring Media, Raport Primărie, 08-09 mai 2000)

Poziționarea sa în spectrul electoral se face prin lipsa referințelor la partidul din care face parte și prin lipsa promisiunilor fixe: sloganul său principal a fost *Sorin Oprescu pentru primar general*. Spre deosebire de acesta, campania candidaților la primăriile de sector sau Consiliile locale se face nu prin personalizarea imaginii proprii, ci legitimarea prin PDSR.

Dimensiunea principală pe care se construiește imaginea lui Sorin Oprescu este aceea a unui **om energetic, autoritar** (a spus că ar dori postul de ministru de interne dacă nu ar fi primar general). Clipurile sale electorale, la radio și televiziune, sunt centrate pe negativizarea stării de lucruri din acele momente din București: *Sorin Oprescu: Bună seara, stimați bucureșteni. Sunt Sorin Oprescu, directorul Spitalului Universitar. Candidez la postul de primar general al Capitalei. Bănuiesc că nici astăzi nu ați scapat de imaginea gunoaielor care ne înconjoară. Și eu sunt exasperat. Eu însă am soluții și încă foarte urgente. Cam atât. Gândiți-vă la asta în 4 iunie, când mergeți la vot. Sănătatea dumneavoastră depinde de sănătatea orașului.*

Vă salut! Sunt Sorin Oprescu. Sunteți în trafic, nu-i așa? Ați vrea să ajungeți mai repede unde aveți treabă. Ați vrea să fie șoseaua mai bună și mai liberă. Pot să rezolv aceste probleme. Votați-mă primar general! (vezi: Radio România Actualități, ora 18, Monitoring Media, Raport Primărie, 9 mai 2000).

În ultima perioadă a campaniei electorale prezența în teritoriu a fost mai mică, concentrându-se asupra pregătirii dezbaterilor televizate. A acționat prin declarații pentru întărirea imaginii de **om intransigent**: *"În meseria mea lucrez cu mânuși, dar ca primar general voi tăia în carne vie"* (vezi: Mediafax 23 mai 2000, Fluxul de știri electorale).

Pentru a evita acuzațiile că ar promova oameni incompetenți, al căror singur merit ar fi apartenența la PDSR a făcut numeroase declarații

care să contracareze aceste afirmații. Prin aceasta dezavuează și "algoritmul" impus de puterea de după 1996: "...candidații noștri trebuie să fie mai întâi primari și apoi membri de partid, ei datorând devotament în primul rând comunității și apoi partidului". (vezi: Radio 21, ora 18:30, prin Monitoring Media, Buletin electoral, 26-27 mai 2000)

Campania PDSR este relativ omogenă, nu se fac promisiuni cu termene fixe. Punctul central de legitimare al candidaților la primăriile de sector este apartenența la PDSR și la realizările guvernării proprii. Proiecția asupra prezentului este una catastrofică, iar liderii partidului fac apel la sentimentele naționale: *Candidatul PDSR Vasile Gherasim a reamintit că pînă în 1996 s-au înființat peste 600.000 de întreprinderi mici și mijlocii, iar în prezent nu mai funcționează decît aproximativ 150.000, restul fiind nevoite să-și închidă porțile.* (vezi: Mediafax 24 mai 2000, Fluxul de știri electorale)

Unii candidați ai PDSR vin cu propuneri demagogice, dar care speră să mobilizeze electoratul: *Valentin Bădoi: Stimați ascultători, această scrisoare o adresez în exclusivitate locuitorilor sectorului 5. Chiar dacă prerogativele unui primar sunt sau par a fi limitate, vreau să demonstrez contrariul, asigurându-vă locuri de muncă. În acest scop, văd sectorul 5 dezvoltându-se pe tot cercul periferic de sud-vest cu încă 30 de km, văd construirea a cel puțin încă a unei gări, a unui port, prin relansarea proiectului de construcție al canalului Dunăre-București. Toate acestea vor permite dezvoltarea comerțului, a industriei locale și a serviciilor și, deci, vor crea locuri de muncă.* (vezi: Radio România Actualități, 20 mai, ora 17:30 - Emisiunea "Partide, lideri, candidați în fața electoratului" - Realizator: Alexandra Cristea, prin Monitoring Media)

2. Cătălin Chiriță - CDR

Date biografice generale: inginer, primar al Sectorului 5 din partea CDR din 1996. S-a evidențiat în timpul mandatului prin atenția acordată copiilor și tineretului.

Principii generale: descentralizarea administrativă (punerea în practică a principiului subsidiarității, specific creștin-democrației occidentale); transparență; depolitizarea administrației.

Argumentul central: experiența de 4 ani ca primar; are realizări ca primar; mod de lucru direct cu cetățenii.

Promisiuni: în 6 luni va realiza curățenia generală a Bucureștiului.

Stil: fără stridență. Combinație între promisiuni concrete cu termene fixe și promisiuni generale.

Strategii electorale

Strategii mediatice: este cea mai intensă și este preponderent persuasivă. Vizează prin banarele și clipurile electorale mai multe paliere: *aspectul central* - relevarea importanței sale “de importanță capitală”; este *activ*, “el n-are timp de vorbe”, “el n-are timp de poze”, sugestia, neformulată, fiind: ca și ceilalți candidați. Prin clipurile publicitare în care apare alături de copii, vizează electoratul matur (25-35 de ani) și vârsta a treia. Dorește să se prezinte ca un “tip ideal”: realizat profesional și familial. Îi lipsește partea privitoare la **fermitate**. Atuurile sale au fost seriozitatea și priceperea, argumentele fiind realizările din timpul mandatului în sectorul 5. Este vizibilă strategia de a-și copleși adversarii prin prezența masivă în spațiul public, pentru a-i demoraliza pe adversari.

Principalul contracandidat al lui Chiriță, George Pădure este atacat de către candidații CDR. Astfel, candidatul CDR pentru Sectorul 1 realizează o proiecție negativă asupra stării de lucruri de aici, vizând argumentul central al lui Pădure, acela de **bun manager** : *Mă numesc Petrică Diaconu și sunt candidatul CDR la Primăria Sectorului 1 București. Cred că sunt în asentimentul tuturor cetățenilor din Sectorul 1 atunci când calific ca nesatisfăcătoare actuala stare de lucruri. Există numeroase lucruri care ne nemulțumesc - costurile prea mari pentru întreținerea locuițelor, starea proastă a drumurilor, aglomerația și lipsa siguranței în piețe și pe stradă, numărul insuficient de parcări, birocrăția și corupția din Primărie și nu în ultimul rând, mizeria. Cel mai adesea, explicația oferită de cei responsabili de gestionarea problemelor administrative din Sectorul 1 - dar nu este un caz singular - este lipsa banilor. Personal, cred că este un pretext care ascunde lipsa experienței manageriale, a voinței de a cheltui la modul cel mai eficient resursele existente, dar și incapacitatea de a eradica corupția sistemului administrativ.* (vezi: Radio România Actualități, ora 18, 9 mai 2000, prin Monitoring Media)

În strategia sa argumentativă el se bazează pe o ficțiune: “*Eu am reușit în Sectorul 5. Toată lumea știe*” .

Până în 14-15 mai, Chiriță nu a făcut decât să își consolideze electoratul propriu, vizitele electorale fiind realizate în piețe. A trecut la consolidarea imaginii de primar atent la problemele oamenilor prin vizite la centrele școlare pentru copiii cu handicap.

Promisiuni :

- noua “cuponiadă”: *Cătălin Chiriță propune ca toate serviciile publice, cum ar fi apa, încălzirea, salubritatea, să treacă în proprietatea Primăriei Generale; 20% din acțiunile societăților să fie distribuite gratuit locuitorilor, 29% să*

rămână în proprietatea primăriei, iar restul de 51% să fie vândute. (vezi: BBC, 3 mai 2000 ora 18:20, prin Monitoring Media)

- locuri de muncă pentru tineri
- scutiri de taxe și impozite în vederea înfrumusețării fațadelor
- 24 de parări verticale
- muncitorii care întâmpină greutăți financiare vor fi ajutați din bugetul Primăriei care va fi mărit prin trecerea în conturile sale a taxei pe profit aplicate cazinourilor și taxei de timbru la băuturi și țigări.

În a doua parte a campaniei electorale a trecut la consolidarea imaginii de om **apropiat de nevoile cetățenilor**, empatic cu suferințele acestora. A vizitat spitale unde a realizat importante donații. Spotul publicitar radiofonic difuzat cu mare frecvență a fost: *Mă numesc Călin Cătălin Chiriță. Experiența de primar m-a învățat că cetățeanul este cel care contează. De aceea, am creat un mod de lucru direct cu cetățenii, mereu în contact cu ei și cu problemele lor. Același sistem doresc să-l aduc și la Primăria Capitalei, după ce voi fi ales primar general.* (vezi: Radio România Actualități, 20 mai 2000, ora 17:30 - Emisiunea "Partide, lideri, candidați în fața electoratului" - Realizator: Alexandra Cristea, prin Monitoring Media)

Imaginii lui Chiriță i se adaugă acum și componenta de **om energic**, care luptă împotriva corupției: textul din afișele electorale este *"În Primărie corupția trebuie înlăturată. CHIRIȚĂ are soluția: introducerea normelor de calitate ISO în serviciile publice și un control sever. Pentru tine".*

Problema salubrității este folosită pentru a construi un nou palier al imaginii lui Chiriță, **fermitatea**: *Candidatul CDR a precizat că ridicarea gunoiului se va face urmându-se procedurile din sectorul cinci, unde a trecut la împărțirea sectorului în 60 de zone, fiecare dintre ele fiind în permanență sub observația unui inspector al primăriei care urmărește activitatea firmelor de salubritate; inspectorii sînt plătiți cu un anumit procent din amenzile pe care le dau. Dl. Călin Cătălin Chiriță a adăugat că în calitate de primar general va proceda și la amendarea drastică a primarilor de sector care nu-și fac datoria, amenzile putând atinge suma de 20 de milioane de lei.* (vezi: Mediafax 21 mai, Fluxul de știri electorale)

3. George Pădure - PNL

Date biografice generale: 45 de ani. A emigrat în Belgia pe timpul lui Ceaușescu, s-a întors în 1990 în România unde a întemeiat printre primele

Strategii electorale

firmе private. În 1996 a câștigat ca independent Primăria Sectorului 1 din București. În 2000 însă, firmele sale erau falimentare.

Argumentul central: activitatea sa de primar; știe să rezolve problemele de zi cu zi ale Bucureștilui.

Promisiuni: până în primăvara lui 2001, Bucureștiul va fi la fel ca Bruxelles-ul de curat; construcția celui mare parc de distracții din Estul Europei.

Oferta centrală: în trei ani va fi posibilă construcția de case la curte pe teren de la primărie.

Stil: propune o atitudine empatică la nevoile cetățenilor; stilul este agresiv, cu multe promisiuni foarte generoase și cu termene fixe. Competența asigurată de conducerea Primăriei Sectorului 1, dar umbrită de concesionare contestată a pietelor. Nu putea invoca **seriozitatea** din cauza situației sale civile, fiind necăsătorit. **Fermitatea** sa a fost dovedită cu ocazia demolării panourilor publicitare amplasate ilegal în sectorul 1, unde era primar.

Prin sloganul "*Împotriva dezordinii și sărăciei*" vizează două dimensiuni politice: cele pe care se concentrează strategia dreptei conservatoare - "dezordinea" și a socialiștilor - "sărăcia". Electoratul țintă este cel de peste 45-50 de ani și foarte sărac. Strategia este de tip contractual în formula "*vă promit că..., iar dacă nu...*" iar aceasta se încearcă a fi legitimată prin realizările sale ca primar.

Pentru a contracara acuzațiile că ar fi un parvenit, produce un discurs radical pe **dimensiunea morală** a construcției imaginii: *Pentru că în primul rând românii sunt balcanici, românilor le place să fie șefi, așa cum Țușea spunea "noi suntem buricul pământului", credem despre noi că am fi buricul pământului și nu în ultimul rând faptul că mulți consideră că în Primăria Capitalei mai este mult pe acel ciolan. Îmi pare rău să spun, trebuie să uita aceste lucruri și cine va uita de ciolan, cine va uita de modul în care s-a făcut administrația în cei 10 ani este cel care va reuși și va avea succes, nu să câștige, va avea succes să schimbe fața acestui București, va avea succes să facă ceea ce spuneam, o casă pentru fiecare, să facă curățenie în București și să oprească birocrăția și corupția existentă.* (vezi: Radio Contact, ora 16, Raport Primărie, 08-09 mai 2000, prin Monitoring Media)

Pozează într-un **om energic** care a realizat o poveste de succes :...*eu am fost șomer în Belgia la un moment dat, 6 luni, aveam probleme sociale, puteam să cer o locuință socială, nu am făcut-o eu, dar un om în aceste condiții poate să ceară (...). Dar după 6 luni mi-am făcut propria firmă, mi-am dezvoltat afacerea și după încă 6 luni eram un om prosper de*

afaceri. (vezi: Radio Contact, ora 16, Raport Primărie, 08-09 mai 2000, prin Monitoring Media)

Continuă **strategia de tip contractual** pentru a-și asigura credibilitatea, pe care se bazează promisiunile sale: *Am spus că promit astăzi să ies din viața publică dacă până la sfârșitul mandatului meu nu vom avea cel mai mare și mai frumos parc de distracții din sud - estul Europei.* (vezi: Radio Contact, ora 16, Raport Primărie, 08-09 mai 2000, prin Monitoring Media)

Încearcă o camuflare a promisiunilor prin invocarea de blesteme: *“Pe cel care nu își respectă promisiunile să îl bată D-zeu”* și delimitarea de cei care fac promisiuni: *George Pădure: Asta este problema României de astăzi, că se vorbește foarte mult, se promite foarte mult, și se face foarte puțin.* (vezi: Tele 7abc, 4 mai 2000, ora 21:00 - Emisiunea: "Bătălia pentru primărie" - Realizator: Dan Diaconescu, prin Monitoring Media)

Promisiuni: are cele mai numeroase și suculente promisiuni, continuând strategia CDR din 1996.

- “O locuință pentru fiecare”
- bancă a Primăriei pentru realizarea locuințelor
- transport gratuit pentru toți pensionarii și studenții
- grădini suspendate
- construirea a 50 de locuri de joacă pentru copii în fiecare sector. (vezi: Radio România Actualități, 10 mai, ora 18:00 - Emisiunea "Partide, lideri, candidați în fața electoratului" - Realizator: Simona Mihăescu, prin Monitoring Media)

În perioada de sfârșit a campaniei electorale, Pădure a realizat acțiuni de consolidare a mesajului său electoral prin reluarea și explicarea acestuia. Mesajele sale sunt focalizate pe problema **curățeniei**, a **caselor** și a **corupției**: *George Pădure: Indiferent ce spun alții, eu, George Pădure, garantez că la sfârșitul mandatului meu, la Primăria Capitalei va trebui să nu mai existe nici o cerere pentru locuință. Eu, George Pădure, spun clar că problema curățeniei nu este o problemă care să nu poată fi rezolvată. Dar pentru asta trebuie să știi ce vrei. Curățenia trebuie să fie realizată de trei ori pe zi pe marile artere, o dată pe zi pe fiecare stradă a Capitalei cu transport în comun și o dată la două zile pe restul străzilor. Se va înființa linia telefonică cetățean-primar, pe care am făcut-o și la Sectorul 1.* (vezi: Radio România Actualități, 20 mai, ora 17:30 - Emisiunea "Partide, lideri, candidați în fața electoratului" - Realizator: Alexandra Cristea prin Monitoring Media)

În campania pe București, PNL mizează, alături de Pădure, pe Adrian Oghină, candidat pentru Sectorul I. Cea mai spectaculoasă acțiune

Strategii electorale

este realizarea unei jalbe cu probleme, lungă de 175 de metri, care este purtată prin București. Pentru a arăta că este preocupat de problemele oamenilor, Oghină a inițiat mai multe acțiuni concentrate pe necesitățile bătrânilor și ale copiilor.

4. Varujan Vosganian - UFD

Date biografice generale: 41 de ani, absolvent al Academiei de Științe Economice și de Matematică, senator, co-președinte al Uniunii Forțelor de Dreapta.

Principii generale: *primarul nu este doar un administrator, ci trebuie să fie un om politic, manager, om instruit, trebuie să aducă bani comunității.*

Argumentul central: este un om de dreapta și doar dreapta poate salva Bucureștiul. Este un politician tânăr, dinamic, inteligent, știe să aducă bani Bucureștiului.

Promisiuni: În 3 luni va realiza planul de urbanism general; publicarea bugetului primăriei

Stil: puternic personalizat, cu o combinație de promisiuni generale și unele specifice cu termene scurte. Electoratul țintă este limitat de discursul său prea radical-darwinist.

Puncte slabe: nu are experiență în conducere. Nu își asumă responsabilități: s-a retras de la guvernare în momentele dificile.

Strategii mediatice: sloganul "*Ordine și bani*". Este prezentat ca un lider charismatic, omul providențial, dotat cu calități extraordinare. Imaginea sa din afișele publicitare este aceea a unui "vizionar", a omului preocupat de viitorul comunității, a omului salvator. În clipurile publicitare strategia este persuasivă, cultivă valorile tradiționale ale **dreptei** politice, și încearcă să transfere capital simbolic (electoral) dinspre simpatia arătată, în sondaje, Bisericii spre UFD. Obiectivul este dublu: de promovare a candidatului dar și a imaginii partidului. Această strategie este în acord cu teoria "primarului ca om politic". Prin aceasta, UFD-ul este atipic față de celelalte partide.

La mijlocul campaniei electorale a continuat campania de individualizare în spectrul politic prin radicalizarea discursului său politic, care a devenit unul de **tip fondator**: "*administrațiile de până acum, chiar din 1945 încoace au adus dezordine și sărăcie*", "*noi avem un program care diferă de cel al celorlalte partide. Noi mergem pe ideea că nu trebuie să ne mulțumim cu puțin*". (vezi: Radio Contact, ora 16, Raport Primărie, 08-09 mai 2000, prin Monitoring Media)

Pentru a justifica angrenarea celui mai important lider al partidului în campania electorală pentru alegerile locale, UFD plusează în creșterea în importanță a funcției de primar în paralel cu inducerea imaginii de

oameni salvatori, luptători cu "balaarii" sociali: *Primarul trebuie să fie învingător în lupta cu birocrăția agresivă, cu disprețul și abuzurile față de cetățeni. Primarul trebuie să răstoarne carul corupției din Primărie. Primarul trebuie să-i destituie pe cei care au un comportament incorect față de cetățeni sau dezavantajează cu bună știință interesele comunității în raporturile comerciale ale Primăriei. Primarul promovează transparența și înlesnește accesul la informații al cetățenilor.* (vezi: Radio România Actualități, 5 mai 2000, ora 18:00 - Emisiunea "Partide, lideri, candidați în fața electoratului" - Realizator: Alina Stanuță, prin Monitoring Media)

Acest discurs radical este dublat de o **componentă populistă** accentuată: *Reporter: Haideți să revenim la domnul Ovidiu Romoșan, candidat la Primăria sectorului 3 din partea UFD. Parcurgem în continuare elemente de program și văd aici reducerea cu 20% a tarifelor de salubritate în prețuri constante prin impunerea unor criterii de performanță prestatorului.* (vezi: Radio Contact, ora 16, Raport Primărie, 18-19 mai 2000, prin Monitoring Media).

Discursul radical are în perioada de sfârșit a campaniei electorale componente **revoluționare** și chiar **anarhiste**, apropiindu-se de Vadim Tudor: *Vreau să fie foarte bine înțeles. Eu nu vreau să iau locul lui Viorel Lis. Nu vreau să iau locul lui Crin Halaicu. Nu vreau să iau locul niciunuia dintre primarii care din 1946 încoace au condus Bucureștiul. Eu nu vreau ca noi în Parlament să ocupăm locurile altora. Eu vreau să schimbăm un guvern cu alt guvern, eu vreau să schimbăm un sistem cu alt sistem. Acest sistem este o făcătură care este un chip ceva mai strîmb al unui sistem pe care noi am vrut să-l schimbăm (...). Noi vrem să schimbăm un sistem cu alt sistem. De aceea Uniunea Forțelor de Dreapta este împotriva tuturor celorlalte.* (vezi: Mediafax 23 mai 2000, Fluxul de știri electorale)

În contextul interzicerii difuzării unui clip electoral al UFD, aceștia se prezintă ca **victime** ale actualului sistem, dar care au energia de a învinge aceste obstacole. **Scopul** acestei strategii este de a-și **solidariza** propriul electorat dar, mai ales, de a **atrage** voturi de la cei care se simt excluși social: *Mi-au tăiat clipul, mi-au batjocorit panourile, mi-au aruncat cu vopsea roșie pe obraji. Eu primesc, pentru că toată lumea știe că nu e vopseaua roșie a comunismului, ci-i vopseaua roșie a tinereții care continuă să plătească. Mi-au terorizat susținătorii, mi-au terorizat candidații, ne-au ademenit consilierii, ne-au bătut candidații (...) Oameni buni, noi nu ne plângem. Noi nu plângem că ne bat candidații și ne distrug mesajele electorale. Că ne ciopârțesc clipurile și pun benzi negre în care*

Strategii electorale

se spune că UFD e altfel decât ei, crezând că prin asta ne aduc vreo ofensă. (vezi: Mediafax 24 mai 2000, Fluxul de știri electorale).

5. Traian Băsescu - PD

Principii generale: al priorității problemelor cetățenilor; al transparenței; al eficienței.

Argumentul central: este atipic, bucureștenilor li se face o favoare prin candidatura lui (le dă șansa unui bun administrator, unul care poate să facă și atunci când nu sunt bani. *"Toată campania mea se desfășoară pe mesajul că Bucureștiul are nevoie de mine."*)

Strategii electorale: stil agresiv, pozează în personaj salvator (în afișul electoral se afirmă *"Vin la Primărie"* iar pentru credibilitate afirmă *"Nu candidez să obțin o funcție. Eu am deja o funcție - sunt ministru al transporturilor."*). Vizează transferarea imaginii de "bun negociator" – va aduce bani din credite externe – înspre aceea de primar (a menținut ambiguitatea între statutul său de ministru și cel de candidat la Primărie). Prin strategie este apropiat de Sorin Oprescu, se prezintă ca un câștigător sigur, iar prin radicalismul mesajului este apropiat de Vosganian. A dorit să-i provoace pe ceilalți candidați pentru a încerca să îi atragă în polemici pe care el spera să le câștige datorită experienței sale politice. Are o mare capacitate de a provoca evenimente, prin declarații surprinzătoare menite să mențină trează atenția publicului.

În perioada de mijloc a campaniei electorale, prin afișele, bannarele și clipurile sale electorale, Băsescu continuă strategia de a **crea un eveniment** din candidatura sa. Apelul la partidul său sunt minime, prezentându-se ca un independent.

A vizitat mari obiective industriale (Grivița, Republica, Faur etc.) unde a căutat să-și consolideze **imaginea de bun negociator extern** pentru atragerea de fonduri și comenzi: *Traian Băsescu, candidatul Partidului Democrat pentru Primăria Capitalei, s-a aflat în mijlocul muncitorilor de la Atelierele Grivița. Traian Băsescu le-a spus celor prezenți că în următoarele zile se va negocia cu firma franceză GEC ALSTHOM un contract pentru producerea a 100 de vagoane la Atelierele Grivița. Cu acest prilej, candidatul PD i-a asigurat pe cei prezenți că alegerea sa ca primar general al Capitalei nu va duce la noi măritri de taxe, ci la o folosire eficientă a fondurilor primăriei. (vezi: RADOR 20 mai 2000, ora 12:00) sau Traian Băsescu: "Am semnat un contract prin care la Faur se vor produce 108 vagoane de metrou". (vezi: Mediafax 23 mai 2000, Fluxul de știri electorale)*

Problema locuințelor se va rezolva prin credite externe: *Ministrul le-a explicat bucureștenilor că problema locuințelor se poate rezolva prin obținerea unor credite externe de la Banca Europeană de Investiții, ce vor fi acordate pe proiecte concrete. Avantajul unor astfel de împrumuturi este faptul că ele se returnează într-o perioadă de 20-25 de ani, ceea ce va oferi posibilitatea bucureștenilor să cumpere case în rate, pe perioada menționată. În ceea ce privește transportul în comun, ministrul Băsescu a precizat că acesta se va axa cu precădere pe transportul cu tramvaie și troleibuze, pentru construcția cărora se va apela la industria din Capitală. (vezi: Mediafax 23 mai 2000, Fluxul de știri electorale).*

Argumentele sale sunt:

1) **bun negociator extern** care poate atrage finanțări externe în interesul Bucureștiului: *Dezvoltarea Bucureștiului este o altă problemă. Ea nu se poate face decât prin finanțări externe, coordonate de Primăria Capitalei. Din acest punct de vedere, cred că nimeni nu are dubii că am capacitatea să aduc resursa financiară necesară din exterior (vezi: Radio 21, ora 18:30, Buletin electoral, 16-17 mai 2000, prin Monitoring Media)*

2) **om hotărât**: *voi institui un sistem de amenzi extrem de sever pentru cei care nu respectă curățenia care s-a făcut (vezi: Radio 21, ora 18:30, Buletin electoral, 16-17 mai 2000, prin Monitoring Media)*

3) **propunerea șoc** de a opri creșterea prețurilor: *Revin și spun că în piețele bucureștene imediat ce mă voi instala în funcția de primar, prin hotărârea Consiliului Local voi impune prețuri maxime. Este singura soluție de a elimina sistemul mafiot din piețele din București. Poate să fie piața în administrarea oricui, dar în piețe nu se vinde decât la prețuri maxime stabilite de Consiliul Local. (vezi: Radio 21, ora 18:30, Buletin electoral, 16-17 mai 2000, prin Monitoring Media)*

4) **om serios**, care nu face promisiuni demagogice: *Nu vă promit mai mult decât pot să fac, dar vă asigur că la Primărie voi face cel puțin cât am făcut la Ministerul Transporturilor. (vezi: Mediafax 18 mai 2000, Fluxul de știri electorale)*

În urma campaniei electorale, rezultatele înregistrate la alegerile din 4 iunie 2000 au fost: Sorin Oprescu - 42%; Traian Băsescu - 17,2%; Cătălin Chiriță - 16,5%; George Pădure - 6%; Varujan Vosganian - 3,4%. Trei constatări semnificative se impun: Sorin Oprescu s-a detașat de ceilalți competitori, obținând un scor care cu greu putea fi prognozat la începutul campaniei electorale; Traian Băsescu, intrat în cursa pentru Primăria Generală după ce campania începuse oficial, a reușit să intre în

Strategii electorale

turul al II-lea, depășindu-l pe Cătălin Chiriță, cel care pe întreaga durată a campaniei electorale a cunoscut un trend ascendent; George Pădure, care înaintea campaniei electorale era unul dintre favoriți, a obținut un scor foarte slab.

În turul al II-lea au intrat Sorin Oprescu și Traian Băsescu. Alegerile au fost câștigate, aparent surprinzător, de către Traian Băsescu, care a obținut 50,7% din totalul voturilor valabil exprimate.

Potrivit literaturii de specialitate, în construcțiile de imagine a liderilor politici, există două mari strategii: cea a *tipului ideal* și cea a *liderului charismatic* (vezi: Bulai, Alfred, Mecanismele electorale ale societății românești, București, Paideia, 1999, *passim*). În primul caz, ideea de bază a campaniei de promovare este aceea a profilului cultural tipic al românului. Ideea omului obișnuit, care seamănă cu cei mai mulți dintre noi, dar este, prin tipologia ideală, puțin deasupra celorlalți este una extrem de pertinentă în spațiul electoral. Strategia liderului charismatic presupune construcția unei imagini-unicat pentru lider. El trebuie scos în evidență ca fiind cu totul altfel decât ceilalți.

În condiții de crize structurale puternice, liderii charismatici se impun mult mai rapid. În condiții de normalitate, se impun incomparabil mai ușor lideri de tip ideal. Acesta înseamnă că oricine optează pentru o strategie de tip charismatic trebuie obligatoriu să opteze și pentru o strategie de negativizare a imaginii realității sociale și politice din societate pentru a putea avea succes.

Analiza strategiilor candidaților la Primăria Generală a Bucureștiului arată că s-a produs o aglomerație de "buni administratori". Astfel, criteriile de acordare a votului au ținut de o complexitate de factori dintre care se disting credibilitatea și notorietatea.

Rezultatele scrutinului din 4 iunie 2000 se explică și marele grad de absentism: doar 42 % din totalul cetățenilor cu drept de vot și-au exercitat acest drept. Studiarea caracteristicilor sociologice ale electoratului absentist indică faptul că, dintre candidații semnificativi, cei mai afectați au fost Chiriță, Pădure și Băsescu.

George Pădure. Staff-ul său electoral nu a reușit să îi creeze o imagine hard, de personaj care va reuși să îi "salveze" pe bucureșteni. Deși a încercat prin "cei 3 C" (case, curățenie, corupție) să se muleze pe agenda problemelor sociale așa cum este ea oferită de cercetările sociologice, mai mulți factori explică slabele sale rezultate. Înalta sa notorietate și credibilitate se bazau pe faptul că era un independent. Prin integrarea sa în PNL, imaginea sa a fost afectată. Prezentarea ofertei sale electorale (foarte bogată în promisiuni suculente) printr-o strategie de tip

contractual, de tipul "Contractul de 200 zile" a fost a doua mare eroare strategică. Starea falimentară a firmelor sale, scandalurile privind privatizarea piețelor din Sectorul 1, precum și prezența sa permanentă în rubricile de mondenități au determinat o pierdere masivă de electorat care s-a îndreptat spre Băsescu și Chiriță. Prestațiile sale mediatică, în comparație cu ale competitorilor săi direcți, Băsescu și Chiriță au fost modeste. Pădure a fost marele perdant al primului tur al campaniei electorale: înainte de începerea acesteia era creditat cu șanse foarte mari, iar la sfârșitul acesteia a obținut mai puțin decât partidul în care a intrat.

Cătălin Chiriță. Având un grad mai scăzut de notorietate decât contracandidații săi direcți, Pădure și Băsescu, a avut o campanie electorală și de afișaj *progresivă*, menită să trezească interesul pentru persoana sa. De aceea, mesajele au fost lansate treptat, iar afișele și banarele electorale erau astfel construite astfel încât să releve electoratului un personaj interesant: bannare uriașe, montate în locurile cele mai vizibile, în care i vedeau doar ochii și fruntea etc. Campania sa nu a fost una agresivă, iar utilizarea din abundență a galbenului vroia să transmită alegătorilor faptul că este un candidat "apropiat de oameni", "calm" etc. Consecința prezenței sale masive în spațiul public a determinat o creștere progresivă pe parcursul campaniei electorale, realizându-se un canal de scurgere direct din bazinul electoral al lui Pădure în al său.

A pierdut accesul în turul 2 al campaniei electorale din mai multe motive: candidatura sa sub sigla CDR i-a limitat bazinul electoral; din electoratul său potențial a luat 3,5 procente și Vosgian; în ultima dezbatere televizată, contracandidatul său direct, Traian Băsescu l-a acuzat, în direct, de implicarea sa în megaescrocheria Fondului Național de Investiții, prin care aproximativ 300000 de oameni și-au pierdut economiile. Prin campania mediatică el a încercat construirea *tipului ideal*. Aceasta nu a reușit să îl propulseze în turul al doilea deoarece principalul său contracandidat, Traian Băsescu, a utilizat strategia liderului charismatic. Iar în condiții de crize structurale (toți candidații importanți au negativizat starea de lucruri din acele momente, fără să existe un candidat puternic care să o apere), liderii charismatici se impun mult mai rapid.

Sorin Oprescu a încercat să își construiască o strategie de lider charismatic. Dar nu a reușit să se focalizeze pe anumite trăsături foarte pregnante. Strategia sa a fost de tipul *catch-all* ("de toate pentru toți"), iar în absența unui competitor charismatic foarte puternic ar fi avut rezultatul scontat. Principala deficiență a strategiei candidatului PDSR, Sorin

Strategii electorale

Oprescu a fost aceea că el nu a căutat să pregătească turul 2 încă din timpul campaniei electorale pentru turul 1. S-a limitat la a-și conserva electoratul și nu a reușit să capaciteze electorat din zonele electorale învecinate.

Traian Băsescu a avut un avantaj psihologic - s-a înscris în ultima zi și a reușit să intre în turul 2. A dat impresia că este irezistibil, că el "poate" și "face". A declarat că nu are nevoie de sprijinul celorlalți candidați pentru turul 2, singurul său aliat fiind "cetățeanul". Campania lui Băsescu este un model pentru utilizarea cu succes a strategiei liderului charismatic: om politic *intransigent, justițiar, apărător al omului simplu* în fața nedreptăților și greutăților din societate. Băsescu a reușit în turul al doilea să ia din electoratul din primul tur al lui Oprescu, fiind considerat mai capabil pentru a-i satisface nevoia de autoritate. Succesul lui Băsescu nu se datorează unei mobilizări a electoratului anti-PDSR din București, deoarece în turul al doilea, la primăriile de sector, candidații PDSR au obținut procente între 55-65%. Practic, turul al doilea al alegerilor locale a constatat în alegerea a doi lideri politici care doreau să fie prezentați drept personaje salvatoare. Cel mai credibil pentru acest rol a câștigat.

Rezultatele alegerilor locale au avut o mare importanță în plan simbolic pentru alegerile generale: PDSR a reușit să câștige, după 8 ani, în București, iar succesul lui Traian Băsescu i-a permis acestuia să acționeze ca motor electoral pentru Partidul Democrat.

Strategies in 2000 Electoral Campaign for the Bucharest Town Hall

The study is an analyse of strategies of the electorale campagne in 2000 used in the locale elections for the general town hall of Bucharest by the main candidates: Sorin Oprescu, Traian Băsescu, Cătălin Chiriță, George Pădure and Varujan Vosganian. The basic sources of the analyse are specific: electoral programmes, monitored mass-media materials, electoral posters etc. This study insist on elements of political practice seeking to offer some explanations for the elections issues. One can entail it was adequate, the different types electoral campagne to the people's priorities in 2000.

THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS. A PERSPECTIVE ON THE NEXT DECADE.

I. THE PRESENT CONTEXT OF THE ROMANIAN- HUNGARIAN RELATIONS

- a) The Romanian-Hungarian relations today
- b) Romania, Hungary and regional cooperation
- c) The international actors and their concern over the status of the Romanian-Hungarian relations
- d) Discrepancies between Romania and Hungary

II. ROMANIA, HUNGARY, THE EU AND NATO

- a) Consequences of Romania's and Hungary's present status vis-à-vis NATO and the EU
- b) Possible consequences of the economic discrepancies present between the two countries

III. EURO-ATLANTIC INTEGRATION SCENARIOS OF ROMANIA AND HUNGARY

IV. POSSIBLE EVOLUTIONS OF THE ROMANIAN- HUNGARIAN RELATIONS DEPENDING ON ROMANIAN DOMESTIC POLITICS

V. PROPOSALS REGARDING THE MID-TERM POSITIVE EVOLUTION OF THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

- a) Elements to be considered for the positive evolution of the Romanian-Hungarian relations
- b) Recommendations regarding the political decision process for the positive continuation of the bilateral relations

VI. Annex

VII. BIBLIOGRAPHY

I. THE PRESENT CONTEXT OF THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

a) The Romanian-Hungarian relations today

The signing in 1996 of the Treaty for Understanding, Cooperation and Good Neighborhood between Romania and Hungary represented a beneficial moment for regulating the political relations between the two countries. The treaty focuses on two main points: European integration and the strengthening of the bilateral relations toward historical reconciliation. The treaty represents a necessary instrument for stability in the area.

In any case, at present, the good relations between the Romanian and the Hungarian authorities, between the Hungarian minority and the Romanian state are, in their great part, the result of having the DUHR (the Democratic Union of Hungarians in Romania) in the government coalition.

Today the DUHR has a favorable political position (one state minister, one minister, a few state secretaries, 36 parliament seats – representing 7.62% of the parliamentary mandates – 139 mayors and 2582 local, municipal and county counselors. Their present representation in executive positions is mostly due to their participation to the government.

A relative coolness is noted toward the end of 1999 between the Romanian and Hungarian authorities as a result of the Arad statue episode. There, the Romanian authorities did not prove too much ability in solving the incident. It is most probable that the immediate follow-up of that unfortunate episode was the cancellation of the visit the Hungarian President and the President of the Hungarian Parliament should have paid to Romania last year.

The new Romanian Prime Minister had a recent private meeting with his Hungarian counterpart. Hungarian media sources claim that during this meeting some promises have been made to Prime Minister Orbán and a new invitation to visit Romania was launched for the spring of 2000¹. The Romanian minister of foreign affairs will make a visit to Hungary during this year.

¹ One needs to notice, in this context, the lack of communication between the foreign policy apparatus of the Romanian premier and the diplomatic apparatus of the MFA. The latter does not possess minimal information regarding the content of the discussion of the two premiers. This lack of coordination between the Romanian authorities responsible for the conception and the implementation of Romanian foreign policy is, unfortunately, no exception.

b) Romania, Hungary and regional cooperation

Romania and Hungary are involved in a series of regional cooperation processes whose short evaluation is presented below.

- The Romania-Hungary-Austria trilateral was initiated during minister Severin's mandate. It does not have much substance and may be qualified as the "weakest" trilateral Romania was involved in.
- Both Romania and Hungary belong to SECI. The inauguration of the SECI Center for Crime Prevention in Bucharest is a good sign (having in view the importance of thwarting organized crime at the EU border both for the member – Austria, Germany and Italy and the aspiring states - Romania and Hungary). What matters though, is the substance that will be conferred to this center and the rhythm it will be shaped with.
- The Romanian-Hungarian Treaty of 1996 created a relaxation in the minority rights climate in Central and Southeast Europe and appeared in the CEI as a reference point. CEI contains what is called the "CEI Instrument regarding minority rights". Moreover it represents the framework that can prepare candidates for membership to the EU for full accession. Within the CEI meetings, working groups have tried to make a parallel between the Austrian minority issues in Alto-Adige/South Tyrol and that of the Hungarian minority in Transylvania (working CEI meeting, November 1998, Gorizia, Italy); the first issue was resolved by granting the region a larger autonomy. CEI has at present one significant disadvantage: some participating countries are already members of the EU and may lose their interest for CEI, thus jeopardizing its very existence.
- One needs to also keep in mind reports presented by various NGOs regarding business and commercial cooperation, as well as cooperation through the Euro-regions. Part of this cooperation is associated with interstate relations, while another part relates to smaller communities and even individuals.

c) The international actors and their concern over the status of the Romanian-Hungarian relations

At present the international community considers the Romanian-Hungarian relationship to be a success. Problems that occurred in the past

The Romanian-Hungarian Relations

10 years have been successfully discussed and resolved, while answering the demands of the Hungarian minority in agreement with the international norms (see comments in OSCE, Council of Europe documents, and NGO reports like Human Rights Watch, Amnesty International which monitor bilateral relations horizontally).

It is also important to bare in mind, in this context, that every time the opportunity arises for an increase in the tension of the bilateral relations between Romania and Hungary, the ambassadors of the US, Canada and the Netherlands immediately call in at the MFA to inform themselves on the Romanian party's position². The US calls in because of its high responsibility within NATO (and Hungary is a NATO member); Canada, because of its special preoccupation with multiculturalism, and the Netherlands because its concern with minority rights.

d) Discrepancies between Romania and Hungary

As far as the GDP evolution is concerned³, informed specialty studies asses the following:

- Hungary – increase 3.75% in 1999, prognosis 3.95% in 2000
- Romania – “increase” –4.2% in 1999, prognosis 0.5% in 2000.

The assessment made by the European Commission, between adopting Agenda 2000 and the European Council in Luxembourg in 1997 (where Hungary along with other states was invited to start accession negotiations), considers that **Romania** along with Bulgaria will not be capable of taking over obligations as a EU member on medium-term, as derived from the capacity of adopting the *acquis*. At the same time Hungary, along with Poland, Czech Republic and Slovakia will most probably be capable.

The most significant evaluations can be made based on the Commission's reports on the progress of the candidate countries (October 1999), related to the Copenhagen criteria:

- politically: **Romania** must give continues attention to institutional reform, specifically in what institutionalized children are concerned.

² Information obtained from credible sources of the MFA in Romania.

³ Transition Report 1999, EBRD. Predictions rely on the estimates of the GDP evolution carried out by 13 prestigious organizations including banks, international organizations and business media corporations.

- economically⁴: **Romania**, along with Slovakia, Lithuania and Bulgaria, is considered not to have developed a functional market economy. Moreover there are specific references to Romania as follows: **"The economic situation in Romania is disturbing. Sustainable efforts are needed in order to build a functional market economy"**⁵. **Hungary** on the other hand is highlighted along with Poland as having the highest rhythm of economic growth among the candidate countries (Hungary 5.1%, Poland 4.8%). It is considered that Hungary and Poland (in this order) are closest to meeting economic criteria, which will give them the possibility to compete within the EU. **Romania** and Bulgaria (in this order) do not meet any of the economic criteria. Moreover it is mentioned that **"regrettably, the situation in Romania has stabilized at most as comparing it to last year's"**⁶.
- legally: it is mentioned that **Hungary**, along with Latvia and Bulgaria, has managed to keep up a sustained rhythm of legal approximation. Hungary is specifically mentioned, as being the country that has managed to develop and strengthen institutions responsible for the implementation and application of harmonized laws. Estonia, Lithuania and **Romania** (in this order) have recorded mediocre results ("mixed record") in legal approximation, with some progress and some delays in respective fields.

II. ROMANIA, HUNGARY, THE EU AND NATO

a) Consequences of Romania's and Hungary's present status vis-à-vis NATO and the EU

At present Hungary is a NATO member and in the front line of EU accession; Romania is not a NATO member and is a second line candidate for the EU. What could the consequences deriving from here be in regard to the Romanian-Hungarian relations?

⁴ Those economic performances have been accomplished with a financial allocation through PHARE of 282 million ECU in Hungary between 1995-1997, while in Romania they reached 284 million ECU for the same period of time. In Hungary the financial allocation through PHARE in 1998 was 67 million, while in Romania 117 million ECU (website <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb>)

⁵ Website http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99

⁶ Same website as in footnote 5.

The Romanian-Hungarian Relations

Hungary has certain constraints deriving from its status as NATO member. Those imply a certain official conduct of the Hungarian authorities. Hungary cannot get involved into a conflict with possible military consequences, as it would drag after her the entire defense system of the Alliance (article 5 of the North Atlantic Treaty). Having in view the recent experience in Kosovo, with a strong ethnic component, international sensitivity (especially that of NATO and the EU) has grown considerably, particularly in what the possibility of escalating ethnic tension is concerned. The recent example of EU attitude toward a rightist nationalist force in Austria having joined the government strengthens this fact.

None of the component states (or group of states) of NATO or the EU have the interest to inflame the national minorities question in the area, or to manipulate such possible tension. On the contrary. A success story in former Yugoslavia, in Bosnia, and above all in Kosovo, would bless the enlargement of the "Euro-Atlantic team" of influence in the Balkans and would help marginalizing the Russians. Moreover such interethnic conflict experiment costs, both European and American, money and that does not help their electorates in the respective countries. Among the few well-known successes Romania had in Europe the very modality of gradually solving the Hungarian minority's demands is outstanding. That is why the "ball is in Romania's court" – meaning that it depends a lot on the Romanian authorities' ability how the bilateral relations will evolve.

To stress the above mentioned, we quote from a Tamas Korhecz (professor at CEU, Budapest) article:⁷

"...while Hungary is a full member of NATO and is waiting at the door of the European Union, it is not likely that it would be willing to sacrifice all its integration efforts in order to protect its co-nationals in Vojvodina. Just the opposite, even in the case of serious coercion of Hungarians in Vojvodina, it is more probable that Hungary shall try to defend the interests of Hungarians abroad under the umbrella of NATO and the EU, with and within these institutions"

Through diplomatic channels and confidential meetings, the Hungarian party has been discreetly advised and encouraged, in its quality of newly accepted ally, to keep a low profile, especially in what the Kosovo crisis was concerned. Thus, after stating some hazardous points of

⁷ Vojvodina-The Next Stage of the Dismantling Process?, *Politica Externă* – SAR , an III, nr.7-8, toamna iarna 1999-2000 – p. 52

view last year, the Hungarian party has stopped its vocal campaign by which it was complaining over the Hungarian minority conditions in Vojvodina, while asking at the same time for a re-evaluation of its status⁸. In a way we are confronted with the same calming position the U.S. has promoted during the time preceding the signing of the Romanian-Hungarian Treaty. At the time Hungary was advised that it would be in her interest to no longer delay the signing of the document hereby attempting to win new advantages.

As far as a possible conflict between Romania and Hungary is concerned, resembling the one between Greece and Turkey (1974), we consider that such a possibility does not exist. The international context of the time, strongly marked by the Cold War, determined a tolerance and an attempt to thwart the tension within NATO. The international context is completely different today. Moreover, Hungary will not have within the foreseeable future the strategic position Turkey had for NATO (and for the US) during the Cold War.

At present, Hungary has a reduced power inside the Alliance and will have to play the "game" of the "big". The same happens in its endeavors to join the EU, even if in the front-line. On the other hand, Romania's status as a NATO candidate and "freshman" in the accession negotiations with the EU, should determine the future leaders of Romania (after the 2000 general elections) to think twice before they will take decisions that may have an impact on the Hungarian minority.

b) Possible consequences of the economic discrepancies present between the two countries

The current discrepancies between Romania and Hungary presented above (see I.d) are worrying. The comparative detailed analysis of the individual reports on Romania and Hungary show a series of significant details regarding the discrepancies between the two countries. However, a very precise discussion would not fit into the frame of the present paper. In any case, we can say without exaggerating that, *stricto sensu*, **Hungary is placed in the first line of accession to the EU, while Romania is in the last**. Having in view the recent statements of people like Sabin Gherman, such contrast may raise some concern to the Romanian authorities (in that it makes them really responsible). In front of Transylvanian Romanians, such people represent compromised individuals, through dubious liaisons with Budapest. However his statements express a

⁸ Credible sources – the Romanian Embassy in Washington D.C.

The Romanian-Hungarian Relations

certain state of mind in the region, feeling that may develop further in case the tendency of increasing discrepancies between the two countries will not be reversed through the intervention of adequate economic policies adopted by the Romanian authorities.

In this context, it is worth approaching the issue of internal economic discrepancies in Romania. Based on the EU regional delimitation (Annex 1), it is obvious that there is a discrepancy between the income per capita of the Bucuresti-Ilfov region (\$5648) and the Northeastern region (\$3011). Also the Western region (Timis, Caras, Arad, Hunedoara) with \$4566 per capita stands out. The central and Northwestern regions (most of Transylvania), have a medium income level which does not contrast with the Southern, Southwestern and Southeastern regions. What is most significant from the perspective of the present paper, is that **foreign investment is extremely unproportionally attracted** in the area that affords to lead an active policy of promoting such investment, including an attractive infrastructure. Thus we have: Bucuresti region (\$787 per capita), followed closely by the Western (\$147), central (\$120,7) and Northwestern regions (\$79,3); the Northeastern region ranks last with \$38,7 per capita⁹.

The background problem in Romania is that of economic underdevelopment, in comparison with the EU states. Romania is facing inequality in terms of development opportunities because of a partially functional law of local administrative autonomy, a completely unoperative economic decentralization, an inconsistent fiscal system, and an exaggerated central power as far as national taxes are concerned. The corruption that marks the privatization process in Romania through the SOF (State Ownership Fund) and the excessive centralization owned in part to political interests, but also to lack of quality management and competent leadership, represent the main failures of Romania's economic policy-making in the past 10 years. These have contributed to the "economic federalization" trend in Transylvania. This is a region that historically speaking represents a centrifugal territory whose manifestation can also be found in the economic realm.

The EU has "divided" Romania into 8 regions, that do not even remotely resemble "historic" fault lines. The allocation of resources from the EU is to be done equitably for all regions (Annex 1). In this respect, Transylvania is subdivided into smaller areas and is not regarded as a self-standing region. The EU divides Romania in the following regions: Northeast (NE), Northwest (NW), Central (C), Southeast (SE), Southwest

⁹ *Capital magazine*, nr. 4, 27 January 2000

(SW), West (W), South (S) and Bucharest (B). The EU attempts an equal distribution of the financial allocation for all these areas for the purpose of equalizing and reaching economic growth nation-wide. The EU tries to compensate the inequitable economic policy promoted out of inertia and lack of competence from the center, and to create a policy of "equal development opportunities" in Romania.

To federalize Romania is not, at least for the time being, in the advantage of development in general. Partly because of the present internal economic discrepancies, and partly because it could lead to new radical requests of the Transylvanian Hungarians (in the form of ethnic autonomy). The consensual tendency of thwarting the Romanian-Hungarian ethnic conflict potential, adopted by the authorities in 1996, should be continued along with an adequate economic and fiscal decentralization process. This line of action would avoid the strengthening of radical factions in the DUHR and would diminish the Transylvanian Romanian population's frustration caused by excessive centralization.

Economic discrepancies may also determine a certain behavior on behalf of non-state actors. Such examples would include the financing by Hungary of NGOs involved in the development of the cultural, educational and business life of the Hungarian community in Romania.

One can easily notice in the local press in Transylvania, both in the Romanian and the Hungarian language one¹⁰, a permanent preoccupation in what the bilateral relations and the evolution of the DUHR on the local and national political arena are concerned. The central press only covers such topics if there are spectacular statements and/or events. As opposed to it, the local press constantly informs the Transylvanian public on the political evolution of the DUHR in the parliament, government and local administration, as well as any developments that may even remotely affect Romanian-Hungarian bilateral relations in Transylvania. Thus, a part of Cluj press, especially "Transilvania Jurnal" is extremely concerned with the radicals in the DUHR and their position in the party, and pleads for moderation, interethnic harmony and cooperation at the administrative level. The same press segment expresses a concern regarding the excessive centralization of

¹⁰ UDMR boils, Nationalists are the true enemies of true history, *Transilvania Jurnal*, 6/12/99, pg. 1, pg. 10 ;

Romanian and Hungarian nationalism at the end of the millenium, *Transilvania Jurnal*, 11/01/00, pg. 11;

Radicals are a minority in the UDMR, interview with Markó Béla, *Transilvania Jurnal*, 24/01/00, pg. 11.

The Romanian-Hungarian Relations

the economy and the negative effect this has on economic development in Transylvania in general.

We should add here that a part of the Romanians in Transylvania, consider themselves to be first Transylvanian and only secondly Romanian¹¹. In 1918 significant part of the Romanian elite sustained the idea of a conditional reunification with Romania. We believe that may be considered again if the central government in Bucharest will not fulfill its "social contract" with the Romanians in Transylvania. The centrifugal tendencies may increase and will, in a way, play along the lines of the DUHR radicals whose objective is ethnic autonomy. Such situations involve complications (as it is visible in the former Yugoslavia). These complications are discussed in the recently published book of Alina Mungiu Pippidi, Transilvania subiectiva (Subjective Transylvania). What needs to be avoided is (paradoxically!) a Romanian-Romanian conflict (namely between the Romanians in Transylvania and the Romanians with excessive centralist tendencies). Here we however need to mention that self-perception has an important role to play. When Transylvanian Romanians say they are first and foremost "Transylvanian", they certainly mean they are very good Romanians. The Hungarians, on the other hand, when they identify themselves as being "Transylvanian" they refer to the fact that they are something else than Romanian. Thus, there is a different connotation regarding the "Transylvanian" identity in the two groups.

III. EURO-ATLANTIC INTEGRATION SCENARIOS OF ROMANIA AND HUNGARY

Scenario A. The most feasible scenario is the one in which Hungary, already a NATO member, becomes EU member in 3-5 years from today. At the same time, Romania would not benefit from a new NATO enlargement, but as it started negotiations with the EU, would become full member in 10-12 years from today.

Phases:

1. Hungary, NATO member, may become EU member in 3-5 years

¹¹ 40% of the Hungarians and 10% of the Romanians in Transylvania, consider Transylvania, and not Romania, their motherland. The Hungarian population firmly acknowledges its "Transylvanian" identity but admits to Romanian citizenship totally (Mungiu-Pippidi, 1999, p. 71). The fact that there are, however, 10% of the Romanians identifying themselves as being "Transylvanian", is relevant for the bilateral relations in Transylvania.

2. Romania, non NATO member, may become EU member in 8-12 years.

In this case we would face a 5-7 year period in which Hungary would be both NATO and EU member, while Romania would be neither. This would not necessarily mean a clear disadvantage for Romania, having in view the risks created by the competition inside the EU for the newcomers. Romania may reduce the differences between itself and Hungary, as far as joining the EU is concerned, if it will manage to make use of the differentiated negotiation principle introduced at the Helsinki summit in December 1999. Romania would have to recuperate a few lost markets from past years (countries like Poland, Hungary and Czech Republic have made remarkable progress in this area)¹². Diversifying its commercial relations would be beneficial for Romania in strengthening its economy as an essential condition for preparing to face inside EU competition.

Scenario B. The situation Hungary currently NATO member, EU member in 3-5 years, while Romania just NATO member after 2002 is less feasible¹³. If a new NATO enlargement will happen it will solely be a political decision due to very special circumstances (maybe connected to the oil route from the Caspian Sea or to the need of closing the circle around former Yugoslavia, etc). Romania cannot currently maintain a sustainable growth of the military allocation from the national budget, while the main source of national insecurity is precisely the deficient economic situation. A potential victory of the American presidential elections by the Republicans would incline the balance toward stopping NATO enlargement. The argument would be the development of the ESDI (which seems to slowly take shape in the EU with Solana's "blessing")¹⁴. Either way, having Romania invited to join NATO may increase in turn the

¹² Such a lost market would be Iran. The volume of commerce between Romania and Iran has decreased approximately 10 times compared to 1990. This happened while Hungary and Poland joined NATO (and have not been reserved in the commercial field vis-à-vis Iran, although militarily and politically they associated with the Americans and their allies). The Iranian, who used to obtain from Romania replacements for the tractors imported from here, import them now from Turkey and South Korea. Iran is, however, not the only example.

¹³ In both cases one needs to keep in mind that before 2002 none of the countries will become full EU member, as the Union is occupied with the internal reform of its structures.

¹⁴ Javier Solana - *Helsinki Summit speech*, December 1999.

The Romanian-Hungarian Relations

interest of the EU to have Romania become a full member of its own structures, sooner than expected.

Scenario B may be summarized as: Hungary NATO and EU member, while Romania just NATO member; a 5-7 year between the two countries would occur, after which Romania would also join the EU.

Normatively speaking, we believe Scenario A to be more feasible and probable, representing the logical track of the integration process for Romania. This comes taking into account that NATO's perception regarding Southeast Europe has changed once the three new members got in and the Kosovo conflict erupted. Economic security is today the engine of regional stability, while the mere affiliation to a military alliance does not ensure sustainable economic development. Moreover, Romania's economic growth would allow an acceleration of military reform and a sustainable and predictable rhythm of military budget growth.

There is however a vicious circle here. Romania's priority at present is the one of integration in economic cooperation structures. Until recently NATO integration and consequently military reform represented the priority, but the economic structure did not allow the accomplishment of adequate military reform until now in Romania. Only now, when apparently priorities switched, we may talk about a perspective of military reform, after the economy will be restructured. Hungary on the other hand, restructured its economy first and then declared itself ready to join NATO and pursue military reform. At that moment she became attractive for NATO and the military cooperation programs within the Alliance. And that because NATO means cooperative security, which in turn implies active and not passive partners.

The relationship between the two countries depends a lot on how the West treats them. Until now we have witnessed a clearly differential political attitude of the Euro-Atlantic structures vis-à-vis Hungary and Romania respectively, and this has created a conflict potential between the two. Now, when both countries were invited to start negotiations with the EU, and when economic cooperation ranks first, the West tends to have a more equal political attitude toward them.

The Romanian-Hungarian reconciliation should not be discouraged by the fact that Hungary is already NATO member, while Romania sits on a long waiting list and does not hold any long-term guarantees. Actually, maintaining a good neighborhood and cordial relations should not be regarded through the belonging to a military

alliance following the Turkish-Greek model. We need to take into account that the geo-strategic interests of the big powers and the context of international affairs have change substantially since 1952, when Turkey and Greece joined NATO at the same time. The Cold War was then in full swing, and if the two countries had not joined NATO simultaneously there would have been a risk for the enlargement of the Soviet sphere of influence in the area. Such a situation would have exacerbated the Cyprus case even more. The simultaneous belonging to NATO has not improved the relationship between the two qualitatively speaking and has not reduced the interethnic tensions in Cyprus. It has only prevented a Greek-Turkish open war.

As opposed to the Greek-Turkish model, lies the Franco-German one. France and Germany are partners with an unequal participation in NATO. France is not integrated in the military structures of the Alliance, while Germany is a leader in NATO. The two countries had to confront the hostility of their own parliaments and pessimistic public opinions in order to get over their differences and maximize economic cooperation in order to achieve the prosperity they both enjoy today. This model stretches across from the grass-root social level to the one of diplomacy and public policy and that is why it represents an important model to follow for Romania and Hungary in building good neighborhood and cooperation.

The Romanian-Hungarian relations should follow the Franco-German model that is built upon democratic values and economic cooperation optimized by the belonging of both countries to the EU, and not on the bare belonging to a military alliance which has lost some of its value once the Cold War was over.

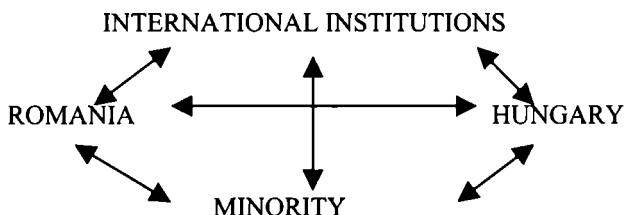
The political priority of the two countries should be that of European integration first and foremost, and a discrepancy in priorities should absolutely be avoided (for example Hungary toward EU and Romania toward NATO only). Actually the new Romanian Minister of Foreign Affairs seems to have already switched priorities for Romania from NATO to the EU.

The Romanian-Hungarian Relations

IV. POSSIBLE EVOLUTIONS OF THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS DEPENDING ON ROMANIAN DOMESTIC POLITICS

Depending on the internal political evolution in Romania we anticipate two relational models between the two states, Romania and Hungary, the Hungarian minority in Romania and the international institutions:

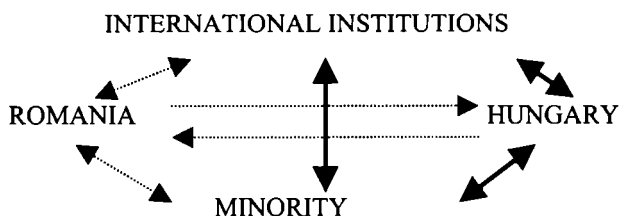
- a) At present, when the DUHR is a partner in a coalition government with which it shares common values, relations can be presented in a multilateral communication model in which the minority communicates with both states, while the two states communicate with each other. A communication is also carried out with the international institutions interested in minority issues:

- b) In the event PDSR takes over the government as a main actor, and promotes a radical and nationalist view, the situation may change (even dramatically, depending also on the governing partners of the PDSR) in DUHR's and the minority's disadvantage. According to this scenario, parliamentary representation would probably not suffer changes (having in view the constant electorate of the DUHR), but the capacity of the Hungarian minority parliament members to influence political decision would decrease significantly. Statements like that of PDSR Deputy I.M. Pascu saying that "probably the next constitutional change will involve the change of the article referring to the national unitary state" (with reference to DUHR's proposal), as well as the cool relations between PDSR and DUHR are not encouraging and optimistic in what the perspective of a potential PDSR majority rule is concerned. The extreme of this scenario would be the association of

PDSR with ultra-nationalist parties like PRM (The Great Romania Party) to the total disadvantage of the Hungarian community in Romania.

In this case the Romanian state would formally communicate with the Hungarian minority who in turn would intensify its communication with the Hungarian state and the international institutions. Communication would weaken on the following portions of the integrated model of point a) (dotted lines show the weak communication):

The minority would stop communicating significantly with the “motherland” – Romania and the international institutions would increase pressure on the Romanian authorities. Meanwhile possible tensions may arise between Romania and Hungary especially if the latter will strengthen its economic and institutional position in Europe and will reiterate its interest for Hungarians living outside its borders (according to the responsibility assumed constitutionally by the Hungarian government – art. 6, para.3)

c) On the other hand if the PDSR would govern with a new democratic vision and would accept a shared leadership with the DUHR things may follow the integrated model presented at point a). The main frustration of DUHR, at this point in time, is its exclusion from the privatization process. If the DUHR will be joining the government and be involved in the privatization, this may prove beneficial for Transylvania by bringing in a flow of foreign investment to this area. The foreign investment made directly in this area would come from Western and Central European countries specifically interested in Transylvania and would create a balance between the center (Bucharest) and this area.

The Romanian-Hungarian Relations

We should mention here, that part of the scenarios described above take into account the worse possible developments in Romanian internal politics. It may well be that at the next general elections, despite the fact that PDSR may again get a majority representation in the parliament, a new central-rightist coalition may counteract that majority and take over in 2000. We also need to keep in mind here the self-perception of the DUHR. A part of it (or at least its moderate part) perceives itself as being one of the most liberal political groups in Romania. Thus it would be possible to have it join the government as a representation party primarily. The radical part of the DUHR is perceived as being one of the fiercest nationalist political groups on the arena. This part raises clear-cut demands and places strict conditions, being a lot less flexible in negotiating a collaboration that would regard primarily the interests of the population it represents.

V. PROPOSALS REGARDING THE MID-TERM POSITIVE EVOLUTION OF THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONS

a) Elements to consider for the positive evolution of the Romanian-Hungarian relations

1. The permanent evaluation of the international and internal political context (the relations of the minority and the DUHR with less tolerant or intolerant parties, like PRM);
2. The early identification of aspirations and frustrations of the involved parties;
3. Clarifying Hungary's position and its interests regarding Romania and the Hungarian minority there;
4. Ensuring transparency in the bilateral dialogue and a neutral negotiator in problems related to long and sensitive disputes for both sides (e.g. the issue of "historic truth", serious environmental problems, etc.);
5. Pragmatic orientation toward solving short, medium and long-term divergences;
6. Ensuring the continuity of inter-state dialogue in attaining regional and international purposes;
7. The permanent communication between the central power and the local administrative one;

8. The introduction of efficient decentralization at all local administrative levels, which should ensure an equitable participation of all the minorities present in a region.

It is recommendable that Hungary's intervention in interethnic issues be avoided, as well as its interference in the instrumentation of interethnic difficulties in order to serve interests that do not coincide with those of Romania.

b) Recommendations regarding the political decision process for the positive continuation of the bilateral relations

1. It is necessary to form an institutionalized mechanism able to function under any government (left, right, coalition, co-habitation etc). Its purpose should be that of maintaining and carrying out communication and coordination between institutions and actors empowered to create and apply Romanian foreign policy (presidency, MFA, MOD, parliament) with the clear specification of each party's responsibility. The Supreme Defense Council of Romania does not represent such a mechanism;
2. The future government coalition must find the right formula to satisfy the interests of Hungarians in Romania, possibly by having the DUHR join the government again;
3. It would be desirable to continue the decentralization process (especially the economic and fiscal ones) and initiate a process of decreasing inequality in developing opportunities for various areas;
4. It is highly recommended that the "catastrophic" vision on federalism is abandoned¹⁵ through a well thought and publicly supported campaign. Public statements of disapproval regarding federalism not only could be offending to large federal states (the U.S. among them), but could cut the possibility of future reunions, like the unification of Romania and Moldova under the form of a confederation;
5. Even if the medium and long term political and economic orientation of Romania is the integration in the Euro-Atlantic structures, Romania must first see its own economic interest by recuperating and acquiring markets (a necessary condition for its economic renewal and for its preparation for the EU competitiveness). And this with the minimization of political scruples.

¹⁵ See annex 2.

The Romanian-Hungarian Relations

ANNEX 2

Notes on federalism

A few contemporary political scientists consider that federalism is rather a set of phenomena, than a unique aspect of a state's constitutionality (Riker, 1975). A form of federal government is not strongly associated with a specific set of conditions. There is a diversity of constitutional commitments in federal states. Actually there is an on-going dispute between specialists in what they consider federal states.

The most influential list of attributes that distinguish federal government forms from the non-federal ones (according to specialists in the field) belongs to Ivo Duchacek (1970, 1987):

1. The exclusive control regarding foreign relations belongs to the central government;
2. Immunity against or prohibition of secession;
3. Independent sphere of action for the central government;
4. Amending the constitution may only be done by *all* members of the federation;
5. The constitutive units of the federation have indestructible identity and autonomy;
6. Significant powers exercised by all constitutive units;
7. Two chamber system and equal representation of the constitutive units;
8. Two sets of judicial courts;
9. One unique supreme court of justice;
10. A clear division of power between center and units;

The origins of modern federalism identified by specialists are present in the US Constitution of 1787. In Europe there are a few states with federal attributes: Switzerland, Germany, Austria (of which the last 2 are relatively homogeneous on the ethnicity dimension). In the 1990s other European states adopted institutional reforms based on federalist ideas: Belgium, Italy, Spain. In none of those cases, the attributes or institutional reforms of federalist nature have meant territorial separation or loss of state sovereignty.

Any decentralization phenomenon may be interpreted as an acquisition of federal attributes (in a weak sense). In Romania such a process started through local public administration reform, higher education autonomy, etc. It is desirable that the Romanian constitutional

provision of 1991, according to which the Romanian state is national and unitary, should NOT be interpreted as prohibiting any kind of form of autonomy, BUT in the sense that Romania is an indivisible state in which regional secession is prohibited.

Romanian authorities should prevent any tensions deriving from anti-centralist regional frustration, especially when it comes to Banat or Transylvania, having in view the state of mind created here on the background of excessive centralism, (e.g. the process of attracting foreign investment, fiscal power, etc.) profound economic backwardness in the past years, and the existence of voices like that of Sabin Gherman.

VII. Bibliography

*** Text of the Romanian-Hungarian Treaty of 1996

*** Text of the CEI Instrument regarding protection of minority rights

*** *International Encyclopedia of Public Policy and Administration* – editor in chief Jay M. Shafritz – vol. 2, Westview Press, 1998

*** *Transilvania Jurnal* Collection

*** *Capital* Collection

*** Transition Report 1999, EBRD

“Balcanii. Descompunere și Reconstrucție”, journal edited by SAR: Politica Externă, Anul III, Nr. 7-8, 1999-2000

Constantiniu, Florin, O Istorie Sinceră a Poporului Român, Univers Enciclopedic, București, 1999

Duchacek, Ivo, D., Comparative Federalism: The Territorial Dimension of Politics. Lanham, MD: University Press of America, 1987

Gallagher, Tom, Democrație și Naționalism în România, 1989-1998, All Educational 1999

Gallagher, Tom, Romania after Ceaușescu, University of Edinburgh Press, Edinburgh, 1994

The Romanian-Hungarian Relations

Gellner Ernest, Nations and Nationalism, Basil Blackwell, Oxford, 1983

Hassner, Pierre, “The Future of the Balkans”, Het Nederlandens Genootschap voor Internationale Zaken

“Kosovo, Europa și Anul 2000”, Politica Externă, Anul III, Nr. 6, primăvara 1999

Mungiu-Pippidi, Alina, Transilvania Subiectivă, Humanitas, București, 1999

Pasti, V., Miroiu, M., Codiță, C., România - Starea de Fapt, Vol. I, Societatea, Nemira, București, 1997

Pușcaș, Vasile, Pulsul Istoriei în Europa Centrală, Sincron, Cluj-Napoca, 1998

Puscaș, Vasile (ed), “The Romanian-Hungarian Treaty (1996) and the Regional Minority Issue. A Case Study”, in *East*, Nr. 2/1999, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj

Riker, William, H. - 1975. “Federalism” – chapter 2 in Fred I. Greenstein and Nelson Polsby (editors) Handbook of Political Science. Reading, MA: Addison-Wesley, vol. 5, pp. 93-172

Smith., D., Anthony, National Identity, University of Nevada Press, 1991

Smith., D., Anthony, “The Ethnic Sources of Nationalism”, in Brown, E., Michael (ed.), Ethnic Conflict and International Security, Princeton University Press, 1993

Zamfirescu, Elena, Mapping Central Europe, Clingendael Paper, May 1996

Websites:

<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb>

http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99

**LEGAL REGULATION OF STATE-CHURCH RELATIONS IN
THE POST-COMMUNIST COUNTRIES
(UKRAINE AND SLOVAKIA)**

Ukraine, as the former Soviet Union subject, and Slovakia, as the politically dependent country, were deprived of opportunity to carry out their own policy concerning religion and church. State power authority of that time acted under the principle of effort and irrespect to the opinions and religious beliefs, acted with violence and constraint.

We are all conscious of the obstructions and faults in the field of religious life Ukraine and Slovakia received from the nearest past. State-church relations of that time were characterised by unparalleled pressure at the church. Believers and clergy suffered from unreasonable persecutions and the church itself was excluded out of peculiar to it branches of life.

Ukraine.

During seven decades against the believers and church, a planned and constant struggle was carried on which has no historical precedents as to the continuity, cruelty and scope. It had destroyed the spiritual climate in society. Church estate nationalization, church values seizure, mass destruction of churches, administrative-command methods of atheism assertion in the people's consciousness were accompanied by terror and repression against the clergy.

The Orthodox Church in Ukraine suffered substantial blow which was considered to be the most dangerous for the new social system and serious competitor on the way of ideology monopoly establishment.

The Greek-Catholic believers suffered the most cruel mass repressions. The liquidation of Greek-Catholic Church in 1946-1947 became the result of communist policy. Hundreds of transcarpathian Greek-Catholic clergymen were sentenced to 25 years of imprisonment because they didn't betrayed their belief. Their families suffered repression for they were the relatives of "people's enemies".

Legal Regulation of State-Church Relations

Roman-catholics, Protestants, Israelites, Muslims, representatives of other cults also were repressed¹.

During the period the Ukrainian state gained its independence, the tendency for considerable reconstruction of church-state relations has cleared up. The state pays much attention to the church relations harmonization, cooperation with it for the welfare of Ukraine.

There appeared some progress in the formation of constitutional-legal field of state-church relations.

The Constitution of Ukraine proclaims that everyone has the freedom to profess or not to profess any religion, to perform alone or collectively and without constraint, religious rites and ceremonial rituals and to conduct religious activity².

Detailed regulation of the issues concerning the freedom of consciousness is to be found in the Law of Ukraine "On the Freedom of Consciousness and Religious Organizations" (April 23, 1991).

The Law creates necessary legal conditions for churches activity. They are equal in rights with public organizations, received the status of legal person. The issues of property, business undertaking, landhold of religious organizations, labour relations in them are regulated by legislative acts on property, business undertaking, labour, land fee³.

The Law of Ukraine "On alternative (non-military) service" provides that those believers whose religious beliefs prevent the military service can take the labour service alternatively⁴. The articles of Criminal and Civil Code of Ukraine which unreasonable limited the rights of believers and religious organizations were annulled.

The mechanism of judicial trial of religious organizations complaints at the acts of state bodies and officials is in the process of improvement. State overcoming the set-backs of the previous communist politics creates favourable conditions for the church activity.

To religious organizations were brought back 3,3 thousand cult buildings, more than 8 thousand of religious objects. During the years of independence of Ukraine, the number of religious bodies increased to 65,3% and reached 21,8 thousand. During this period, 2187 cult buildings

¹ Zaiava Prezidenta Ukraine. Relihiyna svoboda: preroda, pravovi i derjavni garantii. Kiev, 1999, p. 149.

² Constitutzia Ukraine, Kiev, 1996.

³ Pro svobodu sovisti ta relihiyni organizatzii, Zakon Ukraine vid 23.04.1991, in Zakone Ukraine, Kiev, 1996, Tom. 1, p. 379.

⁴ Pro alternativnu (neviyscovu) sluzhbu. Zakon Ukraine vid 23.04.1991, in Zakone Ukraine, Kiev, 1996, Tom. 2, p. 368.

were erected, 1850 churches are in the process of construction⁵. At the same time, West region authority bodies have no opportunity to fulfil more than 350 decisions as for the sequence of religious activity conduct between the Greek-Catholic and Orthodox churches. The introduction of sequence leads only to change of the building user and to further deepening of the situation in the populated areas.

The situation is sometimes aggravated by preconceived acts of some local authorities who solve conflict issues not according to the law but according to their likes and dislikes. Judicial practice shows that the number of civil cases tried as to the religious organisations appeals decreased. At the same time, 40% of judgements concerning property issues, carried out by state bodies the trials regarded as incompatible to current legislation.

If at the beginning of 90-s, 60% of Ukraine territory was covered with interconfessional conflicts, nowadays it is possible to state that the situation in general turned to normal.

Sociological researches of the interconfessional state shows that 15,6% of respondents appraise the relation between the believers of different cults in their settlements as abnormal⁶.

Transcarpathia region can be taken as an example of normalization of such relations.

On 1.01.2000 in the region acts, according to the registered statutes, 1261 religious foundations, 25 confessions, associations and tendencies. Among them, 1209 religious bodies, 26 monasteries, 4 theological educational establishments, 5 missionaries, 4 religious fraternities, 3 religious centres and 10 administrations.

In Transcarpathian region in 35 cult buildings the sequenced religious activity conduct takes place. In 19 of them the sequenced religious conduct is held by Greek-Catholic and Orthodox believers. Elimination of intercultural opposition is extremely important for the society and it worth attention of state bodies of power, the most authoritative clergymen, wise politicians, jurists, sociologists, historians.

Active rotation of the personnel, which takes place in the bodies of state power and government needs constant learning of state officials, their preparation on different issues,

⁵ Bondarenko V., Relihiyna setuatzia v Ukraini i perspektive ii rozvetku. Relihiyna svoboda: preroda, pravovi i derzhavni garantii, in *Naukovey shorichnek*, Kiev, 1999, p. 76

⁶ Shuba O., Religia v etnonatzionalnomu rozvetku Ukraine, Kiev, 1999, p. 1

Legal Regulation of State-Church Relations

particularly those of state-church.

Under the condition of the state execution of mediator functions in the interconfessional conflicts decisions will be held without the breaches of existing legislation on the religion and church.

It is very important in overcoming the conflicts, to coordinate actions of central and local bodies of power, law-enforcement bodies and scientists.

The forthcoming optimization of state-church relations needs proper efforts made by law-making branch of power in Ukraine. The Verkhovna Rada didn't took into consideration the lawbill prepared on behalf of the President as to amend and supplement the law of Ukraine "On the Freedom of Consciousness and Religious Organizations", and the project of state policy concept as to church and religious organizations.

Detailed analyses of religious situation in Ukraine confirms that under the existence of good will of cults and political will of state power, negative tendencies of church- religious process should be overcome and the church in Ukraine will play an important role of powerful institution in the civil society.

Slovakian Republic

Beginning with 1990, in Slovakian Republic it took place qualitative changes in the mutual relations between state and church. Nowadays, 15 legal enactments are adopted in order to regulate different spheres of state-church relations in the republic. All of them are pointed to overcome the former communist regime politics concerning religion and church.

According to the Constitution, the Slovakian Republic is an independent, democratic and legal state, unbounded by any ideology or religion. Article 29 of the Constitution says that "the citizens have the right to unite into unions, as well as religious".

The basic principles of freedom of beliefs and the state of church are regulated by the Law No. 308/1991, "On the freedom of religion, status of the church and religious associations". The law gives an opportunity to each citizen to profess any religion, to perform it alone or collectively, privately or in public.

Now in Slovakia are functioning 15 registered religious confessions. According to the Law No. 192/1992 "On the registration of churches and religious associations", the registration is provided by the Ministry of Culture of SR. The Committee in Religious Affairs, which controlled the church activity since 1949, stopped its activity.

The believers have the right to unite, to set up churches and religious associations, to become members of existing churches and religious associations and to take part:

- a) in the religious activity;
- b) in the religious conducts;
- c) to be upbrought in the religious spirit;
- d) to enter and to support religious international relations;
- e) to spread out religious literature;
- f) to choose clerical or monk orders and to make decisions as to the life in monasteries and religious associations.

The Law No. 29/1984 "On the system of elementary and secondary schools" (the Law "On school") except state public and private school which can be founded by physical and legal persons admits church schools (schools RT). They are:

- church elementary schools;
- church special schools;
- church secondary schools;
- church vocational schools;
- church elementary art schools;
- church training schools.

In the Slovakian Republic 8 higher educational establishments receive financial donations from state budget for clergymen study. In the country there are functioning 50 men and women catholic monk orders, there is a great number of religious and social charity associations.

Religious organizations (churches), from the moment of registration have the legal person status. The church has the right to own movable and imovable estate and other proprietarial or unmaterial rights. In order to overcome set-backs of the communist regime in Slovakia, in 1993 it was adopted the Law "On restitution of the church property", which become one of the most successful decisive laws of that kind in the postcommunist states. More than 1200 buildings were returned back to different cults. In the Eastern Slovakian region, the property was finally given back to Greek-Catholic Church, which was liquidated in 1950⁷.

The legislation guaranteed to the church the right to have foreign activity. Church can send its representatives and meet church representatives from abroad. In order to help the Roman-Catholic church, the Slovakian clergy works as missionaries in Ukraine and Russia.

⁷ Mahochi, p. 68.

Legal Regulation of State-Church Relations

But the church activity can't contradict the Constitution, it can't represent a threat to the citizens and civil order, to health, morality or to the rights and freedoms of others, independence and territorial indivisibility of the state.

The problem of property restitution became one of the priorities of state church policy, in which it sees the constituent part of property damages compensation made by the previous regime and which comprises the inadvisable constituent part of society democratization. One important step in this branch was the adoption of National Rada SR No. 282/1993, as to the reduction of some proprietary damages which was brought into effect on January 1, 1984. The aim of this law was the regulation of conditions and regime of returning the bigger part of property taken away in the period from May 8, 1945 till January 1, 1990 and for European religious bodies from November 2, 1939. The restitution of church property is the most important condition of relation transformations between church and state. The purpose of state is to develop good relations with church and from the legal point of view to form them in such way that they come out of natural development at this territory and at the same time correspond to standards of the mature democratic states.

According to the social above, we can come to the conclusion that in modern period is not possible to think of withdrawal of church from state, which would negatively influence not only the church, but also the state. The church renewal is held slowly and the condition of its effective activity is the provision of reconstruction or constructions of objects necessary for its activity in society. Constant programme of church and religious associations is the spiritual revival of the society and the adequate state support would be helpful. Immediate withdrawal of the church from the state would make this process impossible.

After the social-political changes from 1989, some amends in the field of family-marriage legislation took place. Family law was regulated by Laws No. 94/1963 and No. 132/1992. In 1992, together with the amends and supplements appeared new law on the family, Law No. 234. This law confirms the right to contract marriage. Marriage according to this law is the declaration of intentions of both man and woman in the face of the state body (so called civil marriage) or the church body (so called church marriage).

The marriage contract should be of private or public character. According to Church, marriage has to be contracted in church or any other place defined by church ordinances⁸.

Thus, as to the analysis made of State-Church relations in Ukraine and Slovakia, we must notice in both countries positive progress in overcoming set-backs of former communist politics regarding churches. At the same time, in Slovakian Republic these alterations are more considerable weighty.

⁸ Matus Nemetz, Vybrane kapitoly z czirkovneho prava, Bratislava, 1997, p. 114.

**FAVOURABLE PREMISES TO BORDERLINE
ROMANIA-UKRAINE
CO-OPERATION WITHIN THE MARAMURES SPACE**

Rezumat.

Premise favorabile pentru cooperarea transfrontalieră româno-ucraineană în spațiul maramureșan.

Spațiul transfrontalier româno-ucrainean se suprapune din punct de vedere fizico-geografic Depresiunii Maramureșului și spațiului montan înconjurător până la linia celor mai mari înălțimi. Este spațiul inclus în cunoscuta "Țară a Maramureșului". Stabilirea graniței pe Tisa, în 1920, a determinat pentru acest areal o evoluție nu tocmai firească, amputând funcționalitatea acestuia. Principalele argumente în favoarea cooperării româno-ucrainiene în acest areal sunt: istorie și tradiții comune, simetrie etnică, sisteme de transport complementar etc. Alăturat acestor stări există însă și factori restrictivi: legislație diferită, statut și drepturi acordate minorităților din cele două spații net superioare pentru spațiul românesc, insecuritatea persoanelor străine în spațiul ucrainean, procesul de rusificare al populației românești în perioada U.R.S.S. etc. Cu toate acestea, după 1990, se încearcă dezvoltarea relațiilor româno-ucrainene în spațiul transfrontalier, prin: facilitarea fluxului uman și economic pentru localitățile din zonă, tendința de refacere a podurilor peste Tisa pentru a asigura legături lesnicioase între localitățile dublete, cooperarea în cadrul Euroregiunii Carpatice, schimburi culturale etc.

¹ University of Oradea, Department of Geography, 5 Armata Romana str., 3700 Oradea, Romania, e-mail: ilies@hs.uoradea.ro

² Universitary College of Sighetu Marmatiei, 16 Iuliu Maniu str, 4925 Sighetu Marmatiei, Maramures, Romania

Cuvinte cheie: cooperare transfrontalieră, minoritate ucraineană, minoritate românească

General aspects

The Romania-Ukraine borderline space under analysis overlaps one of the largest depression of the Carpathians: the Maramures Depression, surrounded in the North by the Wooded Carpathians and the Maramures Mountains, in the South-East by the crystalline of the Rodna Mountains and in the south by volcanic mountains chain: Oas-Gutai-Tibles.

The epigenetic gorge Hust-Vinogradov, in the west of the region separates the Maramures Depression space from that of the Tisa Plains.

Within this large physical and geographical unit, the area of maximum gravitation and convergence of the Maramures space is the Viseu Valley-Teceu Mic area, on one side and the other of the Tisa river, here being concentrated the greatest majority of the population and of the economic activities, along a distance of 60 km.

Favourable Premises to the borderline co-operation

The unity of the physical and geographical background. Besides the above mentioned aspects, the large valley of Tisa river and the terraces well extended and relatively symmetrical, constitute the main economic space, here being concentrated the majority of the population also. The position and the direction of the hydrographic network shows the position of the localities situated on one side and the other of Tisa River.

Taking into account the configuration of the physical and geographical background, the Maramures Depression represents a unitary space, from whose surface, the political limit imposed in 1920 determined 2/3 of it to stay within the Soviet Union (today's Ukraine) and only 1/3 within Romania.

Common history. At the beginning of the 14th century, Maramures had as border the Wooded Carpathians and the Rodna Mountains, Tibles, Oas and Gutâi Mountains and the Tisa Plain stretched up to Teceu, from where the land lived by the German colonists starts (Al. Filipascu, The History of Maramures, 1940).

In addition to historical sources, the toponymy shows the presence of a Romanian population on both banks of Tisa River. Among the ones preserved are the oronimes (Preluca, Petros, Butin, Cucul etc).

One should notice the quite numerous doublet localities, numerous localities within the Romanian sector corresponding to those within the Ukraine sector. Such localities are: Teceu Mare-Teceu Mic, Bocicioiu

Favourable Premises to Borderline

Mare-Bocicoiu Mic, Lunca and Luh, situated in the meadow of Tisa, Salistea de Sus (on Iza) and Salistea de Jos (on Hust), Calinesti (on Cosau) and Calinestii de Jos (on Teresova), Bistra (on Viseu) and Bistra (on Rica), Săpanța and Seclauta (on Tisa), Poienile Izei and Iza (on Rica), Stramtura (on Tisa), Stramtura (on Apsita).

The long period of common life, the 1920, the border transparency with former Czechoslovakia in the inner war period, the links, although frail, but existent in the Communist period, revigoration of the human links after 1990, they are all arguments in favor of present borderline cooperation.

The period between 1920-1940, when Romania and Czechoslovakia were neighbouring on Tisa, respectively the democratic regime existent between the two countries, made the border on Tisa be considered as not having the role of a barrier, which it would get it only after 1944.

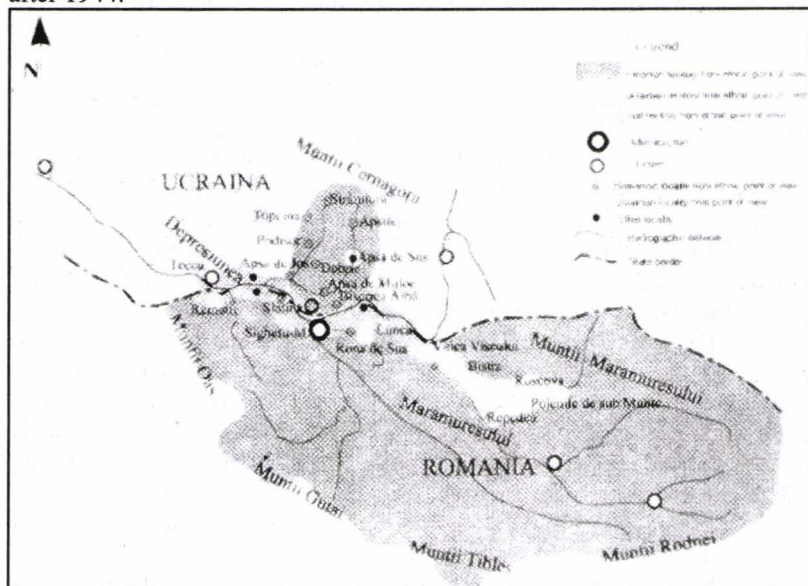

Fig.1 The Romanian-Ukrainian borderline of Maramures area

Demographic particularities

After an evolution with numerous periods of convulsion, when the political factor influenced the evolution of the population in the region,

today, the argument for the developing of co-operation is represented by a certain ethnic symmetry as regards the presence of the Romanian population within the Ukrainian space and that of Ukrainian population within the Romanian space, whose number is approximately equal. Thus, in addition to about 29.485 Romanians, of which 14.600 men and 14.873 women in the Transcarpathia region (Marina V., p. 311, 1999), predominantly grouped in 8 localities, there are about 36.653 Ukrainians (the 1992 Census), grouped in 7 villages, predominantly arranged.

The presence of the two ethnical groups on both sides of the border, together with a small Hungarian minority on both banks, constitute favourable premises to the strengthening, development and consolidation of the co-operation within this space unitary as regards the physical geographic aspect.

Aspects at the level of 1910. In both sectors it has been recorded a continuous numerical increase of the population. At the end of the 19th century, the totality of population, 57,99% (198.428 people) were situated North of Tisa, and 42,25 % (144.513 people) South of Tisa, with the mention that in South was recorded a density much larger of people, taking into account the surface of the two areas.

The analysis of the ethnic structure underlines the following aspects: in the Northern sector the ethnic structure contained 16,1% Germans, 13,1% Hungarians, 5,5% Romanians and 61,5% Ukrainians as opposed the Southern sector where situation was as it follows: 50,8% Romanians, 18,19% Germans, 17,1% Hungarians, 11,5% Ukrainians and 2,3% others (see it under the numeric aspect).

Particularities of the inter-war period. As far back as the inter-war period there was a unitary network of communication means for Maramures, Tisa being not considered a barrier, proved in the existence of 8 bridges (Teceu, Campulung, Sighet-2, Bocicoi-2, Lunca, Valea Viselui). Also, we make a mention to the existence of a few permissive settlements, which allowed for the crossing of the border, and the economic and social cultural community of Maramures was not very much affected by existence of the border.

Maramures was the space for a very intense trade, the Romanian sector supplying with cattle, food products, wood, and coming from Czechoslovakia industrial products.

In the cultural field, mainly in education, the relationships were very intense. The Romanian pupils across Tisa were studying at the high schools in Sighet, with a daily attendance. The schools across Tisa were the

Favourable Premises to Borderline

beneficiary of highly trained teachers and professors from Romania. The crossing of the border was a daily fact and not an event.

On September 15th 1940, the Hungarian troops occupied the Romanian sector a Maramures after they had occupied the Northern sector a year earlier.

The after-war period. The period of Hungarian occupation (1940-1944) with the introduction of the Hungarian administration imposed a series of obligations, the constraint of the Hungarian language, the Hungarianization of the localities names. Also, the number of the Jews was considerably reduced.

The peace treaty from Paris on the 10th of February 1947 signed between Romania and the allied powers stipulated: "*The Soviet-Romanian agreement on June 28th 1940 and with the Soviet-Czechoslovakian agreement on June 29th 1945*".

Thus, the protocol regarding the borderline between the People of Republic Romania and the Soviet Union signed in Moscow on February 4th 1948 stipulated: "*The state frontier between Romania and the Soviet Union, indicated in the maps annexed to the present protocol, annex I and II, has the following way: (...) 'from the joining point of the borders of Soviet Union, Romania and Hungary, to the Stog Mountains. It follows the line of the former Romania-Czechoslovakia border'*". (Neagoe S., 1995, p. 205-206).

In September 1945, the Soviet Union, the new neighbour, closed the border suddenly, with most serious consequences, thus being separated families, husbands and wives, brothers, sisters, relatives, properties being lost, the possibility of connections between the two banks of the Tisa being cut off.

The bridges that hadn't been destroyed during war were considered no larger? in use by the new government, the only bridge kept in use was the train bridge from Campulung to Tisa and the Viseu Valley, from where entered and came out the Russian trains, loaded with Romanian goods that were heading the Soviet Union for war damages payment.

In the course of time, the connections between the existent population on the two banks have been re-established a lot of approvals being necessary and the number of the border crossings being limited.

The end of 1989 led to the re-opening of the frontiers and the spectacular growing of the cross-bordering fluxes, which were made at the beginning, in accordance with the frontier regulation between the Socialist Republic of Romania and U.R.S.S.

Also, at the region level one can remark the existence of three towns on the right bank: Teceu, Slatina, Bocicoi and one town on the left (Sighetu Marmatiei – 45 000 inhabitants), this being the main urban centre of the region.

Present-day Ethnic interferences

The main stimulating factor of the cross-bordering demographic fluxes is resulted of the demographical symmetry of the 2 compartments: 42.200 Romanian people in 8 localities and 36.653 Ukrainians in 7 communes. One can remark a population in majority Romanian in those 7 rural localities, only in Slatina (Solotvino) town there is a more reduced shore and here there is also an important Hungarian minority in the same way those 8 Ukrainian communes in the Romanian territory are of a majority (above 90%), villages in majority Ukrainians existing at other communes level.

The spatial distribution of the two ethnic minority grouping

The Romanian minority once inhabited the Apsita basin with two big localities Apsa de Jos (Dibrova) and Apsa de Mijloc (Serednee Vodeanoe). The Apsa de Sus village was urbanised but today the increase of the population in the Apsa de Mijloc brings about a swarming process to the Apsa, the economic power of the two localities being favourable the Romanian ethnic locality. Beside this in the upstream of Apsa de Sus there is a little Romanian localities- Plaiut. Apsa de Jos benefited from extension possibilities, leading to the apparition through swarming of new Romanian settlements: Topcina, Stramtura, Dobric, Podisor and the Plaiut. Slatina (Solotvina) and Biserica Alba (Belaia Terkov) are situated on the right bank of Tisa, on the opposite side of Sighetu Marmatiei were two bridges existed. In point of administration the Romanian localities are divided in two districts.

The 8 Ukrainean settlement are grouped from on administration point of view in three communes in Ruscovei basin, that also have the greatest number of Ukrainians (Repedeia, Ruscova and Poienile de Sub Munte) to which Rona de Sus in Ronisoara basin added (where in the XIVth century the nobility of Petrova colonized families of Ukraineans to work at wood cutting). A third areal is made of the villages on Tisa Valley situated alternatively with the Romanian villages: Valea Viseului, Bocicoi, Remeti and Craciunesti.

This distribution represents one of the most important arguments for the development of the cross-bordering co-operation in the Maramuresan space.

Favourable Premises to Borderline

Present day cross-border fluxes

The present day cross-border traffic is reduced to the persons circulation in the basin of the regulations regarding the simplified crossing of the common state frontier by citizens having their residence in counties and frontier districts of the two neighbouring states: Romania and Ukraine.

The traffic is made on foot or by train through the frontier points from Campulung la Tisa-Teresva and Valea Visoului-Dilova. The auto crossing is planned on Sighet-Bela Tarkva relation after finalising the construction of the new bridge over Tisa River.

On 29th of March 1996, at Izmail, the Convention between the Romanian and Ukrainian Government was signed regarding the simplified crossing of the state frontier by the citizens having here residence in frontier counties and districts through which the ex-frontier area (15 km) is extended to the level of contiguous administration unity. The Convention specifies that persons benefiting of this right must be of Romanian or Ukrainian nationality, must have their permanent address in the administrative areas specified in Convention and the travels must be limited in those areas.

On Convention basis, starting November 6 1996 two daily trains started running between Sighet-Teresva through Campulung la Tisa, a twice a week train (Wednesday and Friday) between Sighetu Marmatiei and Dilova, through Valea Visoului.

Between 1997-1999, the number of these crossed the frontier succeeded 40.000 persons, with important differences between Campulung la Tisa and Valea Visoului, because the first had a daily train and a connection with the central axe of the Ukrainian space the market days represent the peak of the frontier crossing being admitted the fact that greater number of Ukrainians than of Romanians (aproximatively 5.000) cross the borders.

Beside the changes of reduced value, greater transfers are being registered of thousands of dollars invested in furniture and products for longer use.

It is also remarkable the fact that the Romanian ethnic population of Ukraine gives the great number of those whom enters Romania, they realising the small traffic frontier: cigarettes, coffee and other products for domestic use. To these is an added visiting relative on traditional festivals.

In the last two years a flux of hundred persons is registered of Apsa de Jos, Apsa de Mijloc, Biserica Alba who hand in the documents regarding the Romanian origin of their parents, grandparents asking for Romanian citizenship. The motivation of this act has often-economical

aspects taking into consideration the fact that Romanian villages on the right side of Tisa are richer than the Ukrainian ones, existing even a transfer of capital and investments in Romania.

Also the creation of a common economic area would double the number of the persons involved in the production process, creating a more extended market.

Conclusion

From a physical and geographical point of view the Maramureș area situated in Romanian-Ukrainian boarder-land includes the Maramureș Depression and the marginal mountaneous zone to the top area, namely all that was included in "Tara Maramuresului".

Tisa River doesn't represent a discontinuity line from the physical point of view, but an axis of concentration of the whole Maramures space.

The amphitheater-like disposals of the natural components make of Tisa Valley an area of concentration of the human-economic components of the whole Maramures space.

The presence of the Romanian population in the whole space from ancient times is confirmed by two arguments: the preserving of Romanian toponyms in localities in which today Romanian language is not spoken; the preserving of Romanian names with Ukrainian method of writing in localities pre-eminently Ukrainian (For example in the cemetery of Bedeu village were identified names like: Roman, Garba, Grecu, Mocan, Simon, Mihai, Moldovan, Sas, names often met in Romanian Maramures).

The international co-operation is active even in the Carpathian Euro-Region, founded in 1993 where the Maramures Romanian-Ukrainian space is included, but this new regional structure, that include 5 countries with more than 6 millions inhabitants we believe is difficult to become functional.

So, we consider that the developing of a functional Romanian-Ukrainian cross-bordering area in the Maramures space would be easier to realise the first stage being necessary only the legislative economical and political agreement of the two states, for the two areas with common traditions.

The complementarity of the transport network imposes a functional rethinking of the system of transport means in Maramures space, in a cross-border conception could connect this system to the big central-european roads. By through the crossing over the Romanian territory of the Ukrainian trains in Valea Visului-Campulung sector (in the Ukrainian

Favourable Premises to Borderline

sector there are no rail ways) and through the connection of the road transport with European highways (E40 and E60), crossing this area would assure the complementary of the two transport systems and at the same time would integrate Maramures in the great flux of goods and services, taking it out of the present isolation.

Bibliography

Filipaşcu Al, 1940, Istoria Maramureşului, Tipografia ziarului Universul, Bucureşti;

Gerencik, K.I. (1981), Priroda Zakarpaskoi Oblasti, Vidavniţvo "Vişa Scola", Lviv;

Ilieş, Al, (1998), Etnie, confesiune şi comportament electoral în Crişana-Maramureş, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Marina, V, (1999), „*Românii din Transcarpatia (Ucraina) în ultimele trei decenii*“, Relaţii interetnice în zona de contact româno-maghiară-ucraineană din sec al XVII-lea până în prezent, Tübingen-Satu Mare, p. 312.

Neagoe, S., (1995), Teritoriul şi frontierele în istoria românilor, Editura Ministerului de Interne, Bucureşti.

Szilagy I., (1876), Maramoros Vármegye Egytemes Leirása, Király Egyetemi Könyvnyomda, Budapest.

Spector, S.D., (1995), România la Conferinţa de Pace de la Paris, Institutul European pentru Cooperare Cultural-ştiinţifică, Iaşi, p. 153-154.

Stamate, Gr., (1997), Frontiera de stat a României, Editura Militară Bucureşti.

POLITICA EXTERNĂ MULTIVECTORIALĂ A UCRAINEI (ANII 90-SEC. XX)

Odată cu declararea independenței (24 august 1991), Ucraina a dus o politică externă activă.

Principalele tendințe ale politicii externe sunt formulate în "Declarația privind suveranitatea țării". Aceasta prevede direcțiile prioritare ale politicii externe a Ucrainei pe arena internațională. Aceasta are ca direcții fundamentale următoarele tendințe:

- întreținerea conlucrării cu țările vecine
- lărgirea legăturilor cu țările Europei Centrale și de Sud-Est
- pregătirea conlucrării cu țările dezvoltate din Europa de Vest, America de Nord și cu instituțiile lor internaționale
- căutarea succesivă de stabilire a relațiilor politice, economice, tehnico-științifice și culturale bilaterale și multilaterale cu țările Asiei, Africii și Americii Latine.

Ca urmare a acestor orientări, Ucraina a declarat o politică externă multivectorială.

În etapa actuală - a subliniat în cuvântarea sa inaugurală președintele Ucrainei, Leonid Kuchma - eficacitatea politicii externe a Ucrainei, autoritatea internațională și imaginea ei va fi determinată de doi factori. Primul factor - modul în care rezolvăm problemele interne, iar cel de-al doilea - cât de activ și de înțelept, luând în considerare interesele naționale adaptăm politica externă la realitățile lumii moderne¹.

Una dintre direcțiile prioritare ale activității politice este aprofundarea și căutarea noilor forme de colaborare cu republicile (astăzi independente) ale fostei Uniuni Sovietice. Ucraina dorește ca relațiile cu vecinii apropiați - Rusia, Bielorusia, Moldova și de asemeni cu țările baltice să se dezvolte în spiritul bunei vecinătăți și avantajului reciproc².

Politica de colaborare cu țările Statelor Independente Înfrățite (SNG) răspunde intereselor naționale ale Ucrainei. Astfel, în decursul anilor 1992-1993 au fost încheiate aproximativ 400 de tratate de către

¹ *Dzerkalo tejniia*, 2000, nr. 4, p. 4.

² *Nova Ukraina v novi Evropi*, în *Politeka i cias*, 1993, nr. 2, p. 9

Politica externă multivectorială a Ucrainei

Consiliul Șefilor de Stat și de către Consiliul șefilor de guvern a Statelor Independente Înfrățite³.

Relațiile ucraineano-ruse se bazează pe principiile Tratatului de prietenie, colaborare și parteneriat între Ucraina și Federația Rusă, care a fost semnat la 31 mai 1997⁴. În articolul 1 se precizau următoarele: "Părțile semnatare, ca state prietene, egale în drepturi și suverane își întemeiază relațiile pe respect și încredere reciprocă, parteneriat strategic și cooperare"⁵. Tratatul prevedea o cooperare activă în domeniile metalurgiei, industriei chimice, construcțiilor de nave, energiei, cercetărilor spațiale, în domeniul petrolier și al industriei militare. De asemenea, Ucraina are relații regionale bilaterale cu persoane din Federația Rusă.

La 8 februarie 1995, Ucraina a semnat cu Rusia "Tratatul privind realizarea regimului comerțului liber", prin care se prevedeau mecanismele de dezvoltare a legăturilor comercial-industriale directe cu regiunile Federației Ruse⁶. Din a II-a jumătate a anilor 90 funcționează Acordul de cooperare economică și culturală a Ucrainei cu Republica Bașkiristan, Republica Tatarstan, Republica Iakuția.

A fost semnat Acordul de cooperare între Sankt-Petersburg și Ucraina. La sfârșitul anilor 90, Federația Rusă ocupa primul loc în cadrul legăturilor comerciale-economice cu Ucraina. Totodată, analiza cooperării economice ucraineano-ruse demonstrează însă că există încă o serie de probleme și întrebări nesoluționate. Înainte de toate, este vorba de datoriile mari ale Ucrainei față de Federația Rusă. În al doilea rând, politica externă a Ucrainei în anii 90 a fost cu prioritate orientată spre Vest în scopul integrării europene. În fapt, politica vectorială de orientare spre Vest nu răspunde întotdeauna intereselor naționale ale Ucrainei.

Întrucât Ucraina a declarat o politică externă vectorială, președintele Leonid Kuchma consideră că pentru ea - "rămâne în actualitate căutarea algoritmului efectiv în cooperarea cu Rusia"⁷. Aceeași opinie o are și președintele Consiliului Suprem al Ucrainei, I. Plușci: "în condițiile în care noi nici măcar nu putem traversa iarna fără Rusia, atunci este neapărat nevoie să ducem o politică externă atât spre Vest, cât și spre Est"⁸. Aceste afirmații demonstrează dorința conducerii politice a țării spre realizarea

³ Latvin V. M., *Ukraina na meji tesiaciolitia (1991-2000)*, Tom 14, 2000, p.127.

⁴ *Uriadovei curier*, 1997, nr. 98, p. 2.

⁵ *Idem*.

⁶ *Uriadovei curier*, nr. 179-180, 30.11.1995, p. 3.

⁷ *Fakte*, 4.10.2000, p. 2.

⁸ *Idem*.

unui compromis de rezolvare a intereselor economice cu țările cu care colaborează.

Una din principalele direcții ale politicii externe a Ucrainei este întărirea noilor relații cu țările din Europa. Vecinătatea teritorială, granițele comune și posibilitățile de cooperare determină interesul Ucrainei spre întărirea relațiilor bilaterale cu: România, Polonia, Slovacia, Ungaria, Bulgaria și Cehia⁹.

La 2 iunie 1997 a fost semnat Acordul relațiilor de bună vecinătate și cooperare între Ucraina și România, care prevedea crearea condițiilor favorabile în scopul consolidării cooperării comercial-economice și perfecționarea mecanismelor acestei colaborări. În articolul 14 al acordului se prevedea acordarea de facilități pentru o mai bună funcționare a regimului relațiilor economice¹⁰. Ucraina și România sprijină dezvoltarea cooperării între unitățile administrativ-teritoriale și consolidarea noilor euroregiuni "Prutul Superior" și "Dunărea de Jos"¹¹.

Începând cu anul 1993, comerțul ucraineano-maghiar a luat o deosebită amploare. Baza comerțului o reprezintă produsele "tradiționale": medicamentele maghiare, utilajele tehnologice de specialitate și produsele industriei chimice și metalurgice ucrainene. La sfârșitul anilor 90, valoarea schimburilor de produse între cele două părți s-a cifrat la suma de 534 milioane dolari¹². În stadiul actual, între Ucraina și Ungaria sunt semnate peste 52 tratate de colaborare în domeniul industriei de mașini, formarea așa numitului al 5-lea coridor transeuropean "Trans-Lubliana-Budapesta-Kiev"¹³. Ungaria are o bogată experiență în dezvoltarea relațiilor de piață, privatizării și a investițiilor externe, având astfel o mare importanță pentru Ucraina.

Relațiile ucraineano-poloneze încep să se dezvolte pe baza "Memorandumului privitor la liberalizarea comercială" între Ucraina și Polonia și pe baza "Acordului regimului comerțului liber între state"¹⁴. Acordurile amintite au stat la baza următoarelor decizii:

- Banca Națională a Ucrainei și-a dat acordul pentru înființarea în orașul Luțk a unei bănci poloneze;

⁹ *Politeca i cias*, 1999, nr. 2, p. 9.

¹⁰ *Uriadovei curier*, nr. 99-100, 5.08.1997, p. 3.

¹¹ *Idem.*

¹² *Uriadovei curier*, nr. 208-209, 29.10.1998, p. 3.

¹³ *Idem.*, nr. 205-206, 24.10.1998, p. 3.

¹⁴ *Idem.*, nr. 50-51, 20.03.1997, p. 3.

Politica externă multivectorială a Ucrainei

- guvernul polonez garanta finanțarea producției de combine “Bizon” în orașul Kolevo, pentru aceasta alocând suma de 20 milioane ecu¹⁵.

În plus, s-au mai realizat 9 proiecte complexe în domeniul agrar, la care au participat Ucraina, Polonia și Italia¹⁶. Din anul 1993, Ucraina și Polonia colaborează activ în cadrul euroregiunii carpatice.

La 5 octombrie 1992, Ucraina și Bulgaria au semnat “Tratatul bilateral de prietenie”¹⁷. Articolul 10 prevedea căutarea formelor și a căilor de dezvoltare a legăturilor economice, tehnico-științifice precum și elaborarea metodologiei practice în semnarea acestor tratate. În același timp, Ucraina și Bulgaria și-au exprimat dorința spre consolidarea rolului ONU- garantul stabilității și al păcii internaționale.

O direcție majoră a politicii externe a Ucrainei o reprezintă întărirea legăturilor cu NATO. În iulie 1997 a fost semnată “Charta Ucraina - NATO”, care prevedea ajutorul și finanțarea de către NATO a forțelor armate ale țării, restructurarea forțelor aeriene, reciclarea cadrelor armatei¹⁸. Alăturându-se, la 16 noiembrie 1994, la Tratatul de neproliferare a armelor nucleare, Ucraina influențează activitatea NATO, dezamorsând conflictele militare regionale.

Aviatorii și infanteria ucraineană au participat la misiunea internațională de menținere a păcii în Kosovo. În iunie 2000 Ucraina a permis folosirea teritoriului său pentru misiunea “Parteneriat comun - 2000”, care s-a desfășurat în apele teritoriale ale Mării Negre. Ucraina a demonstrat că este unul dintre principalii parteneri ai NATO. “Nu poate exista o Europă liberă fără o Ucraină independentă și înfloritoare. O astfel de Ucraină este un partener important pentru Alianță” – a subliniat Jamie Shea, directorul executiv al secțiunii de știri și presă NATO¹⁹. Ucraina a fost parte activă în seria de pregătiri (Parteneriat comun 2000), care a avut loc în perioada 16 iunie – 1 iulie 2000.

Una dintre principalele direcții ale politicii externe a Ucrainei este aceea de a găsi căile de cooperare cu țările Asiei, Africii și Americii Latine, majoritatea lor făcând parte din mișcarea de nealiniere. În decursul anilor 1992-1995, Ucraina a stabilit legături diplomatice cu Angola, Antigua, Barbados, Argentina, Bolivia, Brazilia, Venezuela, Vietnam, Gabon,

¹⁵ *Politica i cias*, 1997, nr. 5-6, p. 20

¹⁶ *Idem*.

¹⁷ *Politica i cias*, 1992, nr. 11, p. 3.

¹⁸ *Novene NATO*, 2000, nr. 1.

¹⁹ *Idem*.

Guineea, Etiopia, Egipt, Zimbabwe, India, Indonezia, Namibia, Pakistan, Rwanda etc.²⁰.

Relațiile diplomatice cu o serie de țări au acționat ca un stimulent în semnarea relațiilor de colaborare bilaterală și multilaterală în diferite ramuri. La 25 octombrie 1995 a fost semnat Acordul de prietenie și colaborare între Ucraina și Republica Federativă Brazilia²¹. În articolul 3 este subliniată hotărârea Ucrainei și a Braziliei de a dezvolta cooperarea reciprocă și bilaterală în domeniile comerțului, economiei, științei și tehnologiei, a culturii, învățământului, pe baza principiilor egalității în drepturi și a interesului reciproc.

O importanță deosebită pentru Ucraina a avut-o semnarea, la 27 octombrie 1995, a Declarației principiilor de colaborare cu Republica Argentina²². Argentina este una dintre cele mai influente țări din regiune în domeniul relațiilor economice și politice, având un rol important în ONU și în Organizația Țărilor Americane, Grupului Rio etc. Pe de altă parte, economia Republicii Argentina, la sfârșitul anilor 90 a trecut prin aceleași greutăți ca și Ucraina. Este vorba de scăderea producției, inflație, șomaj și de un nivel de trai scăzut al populației. Pentru a ieși din criza economică din anul 1991, președintele Republicii Argentina, Carlos Menem a trecut la realizarea planului de stabilitate "Kavallo"²³. Planul a privat Banca Națională de posibilitatea de a duce o politică misionară. Cursul valutar a pesos-ului argentinian a fost fixat la valoarea de – 1 dolar SUA. El a dus la însănătoșirea economiei argentinienne - în perioada 1991-1994 produsul global intern creștea anual cu 60%, iar capacitatea de producție cu 59%²⁴. Acest lucru a permis stoparea scurgerii de capital și începerea dezvoltării potențialului exportator al țării. Studiarea experienței argentinienne a stabilizării economice reprezintă un element de actualitate pentru Ucraina. Dacă luăm în considerare faptul că Ucraina este membră a mișcării de nealinie, necesitatea cooperării ucraineano-argentinienne ne apare ca o rezultată firească. În a doua jumătate a anilor 90 au fost semnate aproximativ 20 de acorduri bilaterale între cele 2 țări. Printre cele mai importante le evidențiem pe următoarele:

- acordurile de cooperare comercial-economică, de apărare și sprijinire a investițiilor;

²⁰ Matiovka M., Matiovka L., Ukraina v spivrobotnevtvi z Ruhom nepreiednania, Uzhgorod, p. 12.

²¹ *Uriadovei curier*, nr 168-169, 11.11.1995, p. 6.

²² *Idem.*

²³ *Idem.*, nr 157-158, 19.10.1995, p. 3.

²⁴ *Idem.*

Politica externă multivectorială a Ucrainei

- cooperarea în domeniul învățământului pe perioada anilor 1999-2000.

Semnarea acordurilor a dus la creșterea schimburilor de mărfuri, care în anul 1998 a fost de 80 mil. dolari²⁵. S-a lărgit cooperarea în domeniul științei și tehnicii. Aproape 37% din energia produsă în Argentina are la bază utilaje ucrainene²⁶.

Ucraina acordă o deosebită atenție legăturilor economice, politice și tehnico-științifice cu Mexicul. În anul 1997 au fost semnate Declarația principiilor de cooperare între Ucraina și Mexic și Memorandumul de ajutor reciproc²⁷. Ideile prezentate în documentele menționate au stat la baza acordurilor bilaterale în domeniul economic, științific și tehnic, învățământului și a culturii. Activitatea diplomatică a Ucrainei în această regiune se explică prin următorii factori:

1. În funcție de creșterea produsului național intern, la sfârșitul anilor 90 Mexicul ocupa locul 13 în lume²⁸. A fost semnat acordul referitor la formarea zonelor de comerț liber cu SUA și Canada, ceea ce i-a permis să-și mărească exportul de petrol, producția de industrie ușoară, metalurgia și construcțiile de mașini. De aceea, formele de cooperare a Mexicului în zona liberă reprezintă un mare interes pentru Ucraina. Având ca model experiența Mexicului, în perspectivă Ucraina ar putea să elaboreze o strategie economică. În afară de aceasta, Mexicul este interesat în cooperarea privind construcția de avioane, Ucraina oferindu-i modelele AN 70 și AN 140²⁹.
2. Mexicul este membru activ al mișcării de nealiniere. Această țară a susținut inițiativele statelor nealiniat la a 11-a (Cartagina, 18-21 octombrie 1995) și a 12-a (Durban, 29 august-3 septembrie 1998) conferință a șefilor de stat și de guvern a țărilor nealiniat – țelul lor fiind o cooperare activă și efectivă în perioada globalizării relațiilor internaționale economice și tehnico-științifice. Globalizarea este o realitate obiectivă de după războiul rece, care urmărește construirea unei lumi stabile. Ea preconizează lichidarea stării în care există “conducători” și “faimoși” din perioada războiului rece. Se pune accent pe această direcție în documentul de încheiere al celui de-al doilea Summit al țărilor nealiniat în “Declarația din Durban”, unde se subliniază că “... este necesar să ne eliberăm de mentalitățile războiului

²⁵ *Idem.*, nr. 88, 18.05.1999, p. 8.

²⁶ *Idem.*

²⁷ *Idem.*, nr. 59, 1.04.1997, p. 3.

²⁸ *Idem.*, nr. 177-178, 25.09.1997, p. 1.

²⁹ *UK*, nr. 181, 30.09.1997, p. 3.

rece"; o pace stabilă se poate obține doar în condițiile coordonării acțiunilor pentru rezolvarea acestor probleme cardinale.

3. -reglementarea conflictelor regionale și locale;
-restrângerea efectivelor militare și creșterea încrederii în sfera militară;
-creșterea siguranței oamenilor și a componentei juridice;
-ajutorarea țărilor afro-asiatice și latino-americane în vederea unei dezvoltări rapide³⁰.

În plus, delegațiile Ucrainei și Mexicului au susținut principiile și concluziile cuvântării secretarului general ONU K. Annan "Înnouirea ONU: program de reforme", prezentată la cea de-a 12-a Conferință a șefilor de stat și guvern a țărilor nealiniat. La început de secol XXI - a arătat Annan - lumea a intrat într-un nou stadiu de dezvoltare, caracterizat prin formarea unei noi infrastructuri a relațiilor dintre state și regiuni³¹. Concluzionând, Ucraina și Mexicul consideră că ONU trebuie să dețină mai multe prerogative, în scopul soluționării eventualelor conflicte din noul mileniu. Cu toate acestea, guvernele celor două țări consideră că ONU nu trebuie să fie o organizație-gigant care poate reglementa orice. Conform opiniilor Ucrainei și Mexicului, aceasta ar fi o politică contraproductivă. ONU trebuie să fie un element de echilibru pentru interesele vitale ale națiunilor. Această teză a avut un mare ecou la "Summit-ul mileniului ONU", care a avut loc în perioada 6-8 septembrie 2000 la New York. Luând cuvântul la această conferință, președintele Ucrainei, L. D. Kuchma a arătat că Ucraina este interesată de relațiile cu țările Africii, Asiei și Americii Latine - membre ONU și afiliate mișcării de nealiniere³². Pe de altă parte, Kuchma a susținut inițiativa țărilor nealiniat privind păstrarea statutului ONU, de asemenea, a consensului în privința soluționării problemelor politice, social-economice și umanitare. Doar evoluția ONU în acest sens, a precizat președintele Ucrainei, va face din ONU un pilon de stabilitate și menținere a păcii, nepermițând ca acesta să fie ignorat în derularea evenimentelor majore³³.

În a doua jumătate a anilor 90 au luat amploare relațiile științifice ucraineano-mexicane. De mult succes s-a bucurat colaborarea dintre universitățile politehnice naționale din Kiev și Mexic, de asemenea între Institutul de Aviație din Harkov și Institutul de petrol și gaze din Mexic.

³⁰ Final Document XII NAM Summit, Durban, 29 August-3 September 1998, 1988-p. 14.

³¹ Idem.

³² *Robitnecia gazeta*, 8.09.2000.

³³ Idem.

Politica externă multivectorială a Ucrainei

Cu ajutorul acestei diplomații se dezvoltă și relațiile Ucrainei cu Egiptul, unul din fondatorii mișcării de nealinier. În decursul anilor 90, între cele două țări au fost semnate următoarele acorduri:

-Convenția de colaborare;

-Protocolul de colaborare între Radio Ucraina și Organizația Egipteană de Radio și TV;

-Programul de lucru între guverne în domeniul științei și culturii³⁴.

Dacă în 1992 valoarea schimburilor de produse se cifra la 10 milioane dolari SUA, în 1998 ajunsese la 300 mil. dolari SUA, ceea ce ilustrează dezvoltarea cooperării în domeniul comercial și economic între Ucraina și Egipt³⁵.

Pe baza relațiilor economice stabile a avut loc lărgirea categoriilor de produse ce făceau obiectul schimbului dintre cele două țări. Relații de colaborare intensă cu Egiptul există în domeniul construcțiilor de automobile, în exploatarea petrolului și gazelor și în domeniul științei. În fiecare an, uzina de automobile din Kremenciuk exportă în Egipt 230 de automobile, iar muncitorii în domeniul petrolier și al gazelor din Ucraina construiesc două conducte cu o lungime de 260-400 km fiecare³⁶. În 1998 a fost semnat Acordul de colaborare între Universitatea națională din Kiev "T. Șevcenko" și Universitatea Națională din Cairo. Acordul preconiza schimbul de informații științifice, de profesori și studenți. Această colaborare se manifestă prin activitatea comună între Academii de Știință ale celor două țări privind folosirea atomului în scopuri pașnice. Deși colaborarea dintre Ucraina și Egipt se află doar la început, la sfârșitul anilor 90 au început să ființeze întreprinderi comune. Până în prezent, 5 întreprinderi de acest tip au fost înființate de către Ucraina în Egipt, bucurându-se de succes pe piață. În plus, mai funcționează și alte întreprinderi ucrainene în domeniile construcțiilor, petrolului și gazelor și a montajului utilajelor speciale, funcționează structuri ale ministerului agriculturii din Ucraina. Aproximativ 75 specialiști de la montajul utilajelor speciale efectuează în Egipt lucrări în valoare de 3 miliarde dolari iar ministerul agriculturii cumpără în mari cantități bumbacul egiptean³⁷.

Eforturile diplomatice ale Ucrainei sunt îndreptate spre lărgirea prezenței pe continentul african. Dovada: relațiile Ucrainei cu Republica Guineea. La baza dezvoltării cooperării bilaterale stă Acordul relațiilor și

³⁴ *Uriadovei curier*, nr. 59, 1.04.1997, p. 3.

³⁵ *Idem.*, nr. 208-209, 29.10.1998, p. 6.

³⁶ *Idem.*

³⁷ *Idem.*

colaborării reciproce , semnat în timpul vizitei președintelui Republicii Guineea, L. Conte în 1998³⁸. Acordul prevedea regimul fără vize și principiile pe baza cărora trebuiau să se bazeze legăturile bilaterale economice și tehnico-științifice. Eficacitatea acestei cooperări constă în participarea asociativă în dezvoltarea întreprinderilor. Un exemplu îl constituie colaborarea dintre uzina de prelucrare a lutului din orașul Nikolaev și întreprinderi din Guineea. În 1997 a fost semnat acordul pe o perioadă de un an care prevedea livrarea a 2 mil. tone de bauxită pentru uzina din Nikolaev³⁹. La rândul lor, întreprinderi din Ucraina iau parte la construcția căii ferate naționale Trans-Guineea. "Ucraina - preciza președintele L. Kuchma - are o mare experiență în dezvoltarea industriei metalurgice și de aceea are posibilitatea de a furniza șine și alte materiale pentru construcția unei linii ferate"⁴⁰. O colaborare fructuoasă între cele două țări se înregistrează în domeniul științei. Până în prezent, 138 tineri studiază în instituțiile de învățământ din Ucraina⁴¹. Întreprinderile ucrainene cooperează activ cu centrele științifice din Arabia Saudită, Indonezia și Asia Mică. În anul 2000, purtătorul de rachete Nipru a lansat pe orbită stațiile orbitale ale Arabiei Saudite și Malaeziei⁴². S-au strâns legăturile pe plan științific și au fost consolidate relațiile între firma ucraineană Yujmash și firma malaeziană "Astronautic Technology"⁴³.

Prin eforturile Departamentului politicii externe a Ucrainei, în a doua jumătate a anilor 90 au început să ia amploare legăturile dintre orașele Ucrainei și alte țări. Un exemplu de acest gen a fost invitația adresată primarului orașului Kiev, Alexandru Omelcenko, de a vizita oficial câteva țări din America Latină. În septembrie 2000, delegația administrației din Kiev a vizitat orașele Rio de Janeiro, Brasil, Curitiba, unde a făcut cunoștință cu experiența funcționarilor administrației municipale în sfera rezolvării problemelor socio-economice, elaborării proiectelor de dezvoltare a infrastructurii acestor orașe⁴⁴. În scopul stabilirii legăturilor directe între întreprinderile și organizațiile din Kiev și Rio de Janeiro a fost semnat Protocolul de cooperare între cele două municipalități. În timpul vizitei în țările Americii Latine, primarul Kievului a semnat Acordul de întărire a legăturilor de prietenie între Kiev și Buenos Aires și Memorandumul de

³⁸ *Idem.*, 18.06.1998, p. 3.

³⁹ *Idem.*

⁴⁰ *Idem.*

⁴¹ *Idem.*

⁴² *Pravda Ukraine.*, 19.09.2000.

⁴³ *Idem.*

⁴⁴ *Idem.*, 15.09.2000.

Politica externă multivectorială a Ucrainei

dezvoltare a cooperării între Kiev și Santiago. Dacă Acordul urmărea stabilirea cooperării în domeniile economic, comercial, tehnico-științific și cultural, Memorandumul urmărea dezvoltarea relațiilor de parteneriat în planificarea urbană, îmbunătățirea serviciilor transportului în comun, protecția mediului, atragerea de investiții. Documentele prevedeau participarea întreprinderilor din Kiev în proiectele de extindere a metroului în Santiago, construirea de noi linii de troleibus și de noi terasamente. În concluzie, se confirmă spusele președintelui Kuchma și anume: "este prioritară colaborarea cu țările Asiei, Africii și Americii Latine, deoarece pentru Ucraina nu există țări de categoria a doua" ⁴⁵.

Astfel, politica externă pluridirecțională a Ucrainei este vectorul de bază al activității politice externe. În anii 90, Ucraina a reușit să încheie relații diplomatice cu majoritatea țărilor lumii și în special cu țările membre ale mișcării de nealinierare. Ca semn al recunoașterii meritelor politicii externe a Ucrainei, aceasta a fost aleasă ca membru nepermanent în Consiliul de securitate ONU pentru anul 2000.

The Multivectorial External Politics of Ukraine during the 90's

Together with declaring the independence in 1991, August 24, Ukraine had an active external politics, centred on the following main trends:

- co-operation with adjacent countries;
- the extension of the relation with Central and South-East Europe;
- preparation of co-operation with advanced states from Western Europe and North America;
- relation in a large sphere with the countries from Asia, Africa and Latin America.

A main direction is to consider thoroughly the co-operation with the republics belonging to the former Soviet Union, in the spirit of neighbourliness and mutual advantage. Relation between Ukraine and the Russian Confederation were materialized through the active co-operation in

⁴⁵ *Fakte*, 4.10.2000, p. 2.

metallurgy, chemical industry, ship engineering, spacial researches, military industry a.s.o.

It is emphasized that although the external politics of Ukraine during the 90`s was orientated with a view to European integration (in comparison with relations with the Russian Confederation), this fact wasn`t always the most suitable for the national interest of Ukraine. The reality requires a compromise between the two tendencies in order to solve economic challenges.

As regards relation with Romania, in 1997, June 2nd it was signed an agreement for economic and commercial activity. Ukraine and Romania are encouraging the co-operation between administrative-territorial units and strenghtening the new euro-regions, namely "Upper Prut" and "Low Danube".

In the same way is analysed the relation between Ukraine and Hungary, Poland, Bulgaria, also with states from Latin America and Africa.

A major direction of Ukraine`s external politics is the reinforcement of the connections with NATO (on July 1997 it was signed "Ukraine - NATO Charter").

In conclusion, we may say that during the 90`s, Ukraine succeeded in concluding diplomatic relation with the majority of the states. A proof of international acknowledgement of its external politics was the choosing of Ukraine as a non-permanent member in the United Nations Security Council for the year 2000.

TRANSREGIONAL CONFLICTS THROUGH THE PRISM OF INTERNATIONAL LAW

We are witnessing a dual revolution: globalization is weakening the modern system of national markets and sovereign states and thus broadening the scope for regional self – assertion. However, post – communist countries experienced exceptionally painful changes during the 1990s, since until then they had been practically closed to the outer world and regional self – assertions were, at most, tacit there. The result might be called a dual revolution, in addition to a combination of globalization and regionalization, shared with all other parts of the world, be it the EU or the Northern Pacific Rim, we may discern a further combination of these two processes , specific to these countries.

After the collapse of the Warsaw Treaty, of the Soviet Union and after the unification of Germany, dramatic changes have occurred in the security landscape of Europe. The “high risk – high stability” situation has been replaced by a “low risk – low stability” one, the old security institutions have lost much of their original rational and the politicians have lost their confidence that, following the decades of old patterns, they can manage this change [8,19].

Since the end of the Cold War there have been many conflicts in Europe, mostly with ethno - nationalist origins. The role call includes: Nagorno – Karabakh, a Georgian civil war, Abkhazia, South Osetia, Chechnya, Transdnestria, the Slovenian and Croatian struggles for independence and the wars over Bosnia. The latest one, over Kosovo, is, however, qualitatively different.

The fact that the south – western corner of the Republic of Serbia within today’s Federal Republic of Yugoslavia (FRY) is inhabited predominantly by ethnic Albanians became a pressing political problem immediately after the death of Tito in May 1980: Kosovo Albanians demanded an upgrade of their autonomous province to the seventh Yugoslav republic. This was not the only rejected demand, but in 1989 Serbian President Slobodan Milosevich eliminated what was left of Kosovo’s autonomy. Since then, the Albanian majority has been under virtual siege by Serbian security force [17,VII].

The international community proved unable to develop a promising strategy of preventing the Kosovo conflict from escalating and legitimised Serbian police brutality and thus paved the way to Drenica [17,105].

It has led the NATO alliance to attack a sovereign, independent state and to interfere in its internal affairs without a UN mandate to do so: an action specifically prohibited by the UN Charter. The 11 weeks bombing campaign conducted by NATO in the spring of 1999 against the FRY has many claims to uniqueness.

NATO's leaders were reluctant to call their action "war" and argued forcefully that morality is, in this case, a more important consideration than international law. The argument, obviously, was more political than legal, as were the justifications invoked at the time by the various NATO capital [3]. Whatever the nomenclature, Operation Allied Force marked a high point in the increasing emphasis on human rights and humanitarian issues which has been a striking feature of international relations in the post – war 1945 era. For the theoreticians of international relations it represented a further remarkable twist in the strange and long – running association between the supposedly hard – nosed and "realist" factor of force, and the supposedly soft and "idealist" factor of international humanitarian and human – rights norms.

The date of 24 March 1999 has double significance for human rights in international relations. It was the day when the Appeal Chamber of the UK, House of Lords, following a second hearing of the matters, announced its decision that, in principle, Chilean ex – President Augusto Pinochet could be extradited to Spain. The ruling was a landmark in the evolution of the idea that there are some crimes so extreme that a leader responsible for them, despite the principle of sovereign immunity, can be extradited and tried in foreign courts. NATO's Operation Allied Force was also launched on 24 March. The operation was announced at the start as based on the idea that there are some crimes so extreme that a state responsible for them, despite the principle of sovereignty, may properly be the subject of military intervention [4],[5].

The international human – rights movement was deeply divided over Operation Allied Force. The reaction was not surprising: the human – rights movement was naturally unhappy to see human rights and international humanitarian law become a basis for initiating war. In particular it was doubtful about the air campaign, because in the short term it failed to stop, and probably even exacerbated, extreme violence against Kosovars.

Transregional Conflicts

Throughout the air campaign five objectives which FRY was required to accept: a verifiable cessation of all combat activities and killings; withdrawal of Serb military, police from Kosovo; the deployment of international military force; the return of all refugees and unimpeded access for humanitarian aid; and a political framework for Kosovo building on the Rambouillet Accords.

The set of agreements concluded on 3-10 June under which FRY's forces left Kosovo. Whether Western governments are right or wrong in this contention is a matter of opinion. The consequences of their action, however, are next: NATO has set an important precedent in pressing moral consideration to over – ride international law. In the future, other governments can use the alliance's action to excuse similar interventions in other countries: NATO has usurped the role of the UN and other international bodies, such as the Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE)), and taken upon itself the responsibility for deciding where, when and what circumstances aggressive military action is justified; NATO war aims may change as the conflict – or post – conflict political manoeuvring drags on. NATO may insist on full independence for Kosovo or on union with Albania [9].

Lawyers tend to like a world of clarity, where an action can be distinctly categorised as legal or illegal. In reality, because contradictory principles were inescapable at the heart of this crisis, there was no definitive legal answer that could satisfy a convincing majority of the world's people, governments or even international lawyers. Law can provide principles, guidelines, procedures, but not always absolute answers.

The NATO governments, although not all justifying the military action in quite the same terms, generally concentrated on these two main arguments. They eschewed details in their statements, and made little reference to the long tradition of legal writings about humanitarian intervention. They also said little or nothing about arguably relevant state, such as India's war against Pakistan in 1971, which had enabled refugees to return to what became Bangladesh, or the US- led and UN- authorised intervention in Haiti in 1994, which had led to the capitulation of the military regime there.

In April and May 1999, after FRY brought a case in the International Court of Justice against certain NATO states, accusing them of illegal use of force, the involved NATO governments generally eschewed the opportunity to make a ringing legal defence of their actions, and largely confined themselves to technical and procedural issues. The

simple and general statements made by NATO governments in 1998 - 1999, such as that by the UK, were for the most part based on the proposition that the situation faced in Kosovo was exceptional [4]. The fact that 19 states with multi - party democratic systems did act collectively is impressive. However, the existing international law relating to the legitimacy of force does not depend to any significant degree on the fundamental distinction between democratic and autocratic states. In UN - based as well as European institutions, democratic may be emerging, as an important criterion whereby a state's claims to be a legitimate member of international society are judged, but this has yet to be reflected in the body of international law relating to intervention.

The motives for the NATO military action included many elements, which were not purely humanitarian and not exclusively concerned with Kosovo. Apart from guilt over past inaction regarding Bosnia, and concern over peace and security in the region generally, such factors influenced the decisions of NATO states, as their reluctance to accept large numbers of refugees on permanent base A further key element was NATO's credibility: it was deeply involved in 1998 in international diplomacy regarding Kosovo.

International law governing the right of humanitarian intervention is incomplete. International practice has evolved swiftly during the 1990s. Yet, the incipient political and moral consensus that intervention is sometimes necessary to prevent human - rights violation on a major scale has not been formalised into a set of rules of international law. It is now urgent that this consensus should be transformed into law. Intervention should be the exception rather than the rule. But arguing that Kosovo does not constitute a precedent undermines the arguments that it is possible to develop new legal rules for intervention relying in the European area.

Legally, it is debatable whether the principles established and agreed within the OSCE justify rules for humanitarian intervention that differ from those applied in other parts of the world. Positively, it can be argued that OSCE human - rights principles allow states to interfere with one another's affairs well beyond what general international law permits. Negatively, one may object that fundamental human rights that entail erga omnes obligations are no more strongly protected in Europe than elsewhere, as rules prohibiting their violation have universal validity.

Politically, developing specific rules for humanitarian intervention in the European area would have the advantage of enabling European nations to bypass Chinese obstruction in the Security Council. But the agreement of Russia would still have to be obtained. The goal then would

Transregional Conflicts

be to define a set of agreed rules, so that next crises is not again a case for a major rift between the Atlantic Alliance and Russia, but rather an opportunity for common action.

Whether or not, the specific rules for intervention without a Security Council should keep its primacy in the guaranteeing of international peace and security [9]. Otherwise, there will be an increasing temptation for states or groups of states to take the law into their own hands. At some stage, should all OSCE states agree on common rules for of human rights intervention that would be more protective [4,30].

Some law, political measures should be used for preventing escalation of force in Europe. The EU have made clear that CEE countries wishing full membership must aim to prevent potential border tensions, a goal that could be successfully advanced by transfrontier co-operation [14]. Transfrontier co-operation principles were elaborated and defined in the European Outline Convention On Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities Or Authorities No. 106, accepted by the Council of Europe (Madrid, 1980) with the aim of contributing to the unity of European states. In addition, the EU fully supports and accepts the Council of Europe activities in this area [5].

The Pact of Stability launched by French government (1993), which as a part of the larger EU programme activities [10], follows and underlines these principles elaborated by Council of Europe. According to the Pact of Stability programme, one of the most important instruments of security and international stability strengthening in contemporary Europe, as well as of CEE countries preparation for joining EU, is: „to make sure and as well as to realize in fact already defined principles of the transfrontier and minority politics first of all in countries that have still not stabilized mutual relations“ [1],[15].

Giving the growing significance of local in global transformations, and the particular significance of regionalism in the development of EU policies, research strategies and theoretical frameworks should be opened and attentive to the significance of regional variation within post – Soviet space [6], [13].

The idea of euroregionalism is not a new phenomenon in the economic and political history of Europe. The initiatives which popularise co-operation between neighbours in various fields have a long-lasting tradition [16]. They were taken up especially in western European countries after World War II and their aim was to eliminate the existing barriers, national conflicts and hatred which hindered mutual social, political, economic, cultural and other forms of contacts [7],[12].

Emerging of “regionology” is an attempt to respond to this challenge, i.e. to break down the barriers between traditional academic disciplines by exploiting the key concept of “space”. Regionology focuses upon subnational subjects, regions and locations, which often spread across existing state borders [11]. Regionology relies upon first - hand sources. After all, it was not by chance that regionology became the most heated and energetic area of Eurasian studies after the end of Cold War.

Literature

1. Commission notice to the member states laying down guidelines for operational programmes which Member States are invited to establish in the framework of a Community initiative concerning border development, cross - border cooperation and selected energy networks // [http:// www.eu.org/ INTERG2 /](http://www.eu.org/INTERG2/) (94/C 180/3), 12 p.
2. Cvic Ch., Remaking the Balkans., London, MACKMILLAN, 1991, 210 p.
3. Dick, Charles J., Kosovo's legacy for the future of NATO // *Jane's Intelligence Review*, July, 1999, p. 10-15
4. Guicher, Catherine, International Law and the War in Kosovo // *Survival*, vol. 41, no. 2, Summer 1999, p. 19-34.
5. Levrai, Nicolas, Legal aspects of transfrontier cooperation // Building a New Europe. Transfrontier Cooperation in Central Europe, Prague. Budapest. New York. Kosice: Institute for East West Studies, 1996, p. 30 - 63.
6. Manning, Robert A. Triumph of the Periphery // [http:// www. Foreign relation. Org/ / pubs // manningart2..html](http://www.Foreignrelation.Org/pubs/manningart2..html). – 3 p.
7. Mavel V., L' Europe des valeurs // *Politique internationale*, Paris, 1994, N. 64, p. 9 – 18.
8. Northern Europe and Central Europe: Hard, Soft and Civic Security.- A Report from an International Seminar Held in Budapest, Hungary, May 27 – 29, 1999, Stockholm, Olof Palme International Centre, 1999, 223 p.

Transregional Conflicts

9. Roberts, Adam, NATO' Humanitarian War over Kosovo // *Survival*, vol. 41, no. 33, Autumn, 1999, p. 102-123.
10. Ruggie J. G., Continuity and Transformation in the World Policy: Toward a Neorealist Synthesis // *World Politics*, 1983, January, p. 261 - 285.
11. Shinohara T., Central European Discourses from Historical Perspective // The Emerging New Regional Order in Central and Eastern Europe, Edited by Hayashi, Slavic Research Center Hokkaido University, Sapporo, 1996, p. 29 – 46.
12. Shuman, Michael H., Going Local Creating Self – Reliant Communities in a Global Age. New York. London. Toronto. Sydney. Singapore, 1998, 306 p.
13. Spiegeleire, Stephan de, Gulliver's Threads: Russia's Regions and the Rest of the World // Regions: Prism to View the Slavic – Eurasian World Towards a Discipline of "Regionology", Edited by Kimitaka Matsuzato, Slavic Research Center Hokkaido University: Sapporo, 2000, p. 293 - 310.
14. Stehn, Jürgen, Interregionale Transfers nach einer EU – Osterweiterung: Ein Reformkonzept für die Europäischen Strukturfond // Die Weltwirtschaft, Kiel: Institut für Weltwirtschaft, 1998, Heft 3, p. 316 – 341.
15. Traité d'Amsterdam. Rapport d'information fait au nom de la délégation du Sénat pour l'Union européenne. Par M. Christian de la MALENE, Sénateur, Paris: Senat, 1997, 56 p.
16. Transfrontier Cooperation in Central Europe, Budapest. New York. Kosice, Institute for East West Studies, 1996, 92 p.
17. Troebst, Stefan, Conflict in Kosovo: Failure of Prevention? An Analytical Documentation, 1992 – 1998, Flensburg, *ECMI*, 1998, 107 p.

TERRITORIALIZATION OF AUTHORITY IN POLAND

New administrative division of Poland

After the crisis of socialistic system in Poland, a new government, chosen in democratic elections, quickly decided to carry out administrative reform of country. However, changeable political courses of the following cabinets, and the blockage of the reform by PSL in the period of its rule, caused that the reform was possible only when the coalition of AWS and UW took over the stir of the power in 1997. Introduced by the government of the prime minister Jerzy Buzek and prepared by the minister Michał Kulesza, the concept proposed division of the land into 12 large, self governing provinces, 300 districts (counties), each consisting of at least 5 communes. Introduction of municipal reform was necessary as more fundamental reforms were planned which, if successfully carried out by the government and positively welcomed by the citizens, would guarantee maintaining the power of the government coalition in the next elections. The main goal of this reform was to give the rule to the citizens, in concert with the concept of passing on duties, responsibilities, finances and the right to decisions from the higher to the lowest level of authority, i.e. communities. The new demarcation of land into provinces was accompanied by the change from two- to three- level system of territorial administration. The intermediate level between new provinces were to be the restored districts. This structure of the power more accurately than the previous one corresponds to the model of decentralised country and allows initiation of local contacts and co-operation on the lower level than it was before.

Administrative reform was to be followed by the total reforms of the authority performance and according to its first concepts: economic policy, the army, finances, foreign policy, law, spatial planning on the country scale and the chosen issues concerning culture, education and health services would stay within the competence of the governments. The only representative of the state on the level of province was to be voivode, who with the help of respective services would put into practice state policy on the territory entrusted to him. All the other questions, according

Territorialization of Authority in Poland

to the reform assumptions, were to be dependent on municipal authorities; provincial parliament with its board and the marshal, district parliament with the starost and the mayor of the commune with its council. Yet, already at the beginning of the debate on the planned competencies of the provincial parliament, some political elites expressed their conviction that the power so far reaching in the hands of citizens will deprave the government of the real control over the provincial authorities and the influence on the financial decisions. Realisation of this reform scenario would additionally mean abolition and decrease in the number of the departments of all ministries. At the same time influence and the range of competence of ministerial officials would be limited, and by their politically conditioned advance, the power of the party comprising the coalition would be somehow hampered. So already at the moment of the announcement of municipal reform concepts and new demarcation of land linked with it, the conflict between party interests and the welfare of citizens, contributed to the favour of the different model.

The moment of the conception of the reform was burdened with the sin of partiocracy which can be described as a reluctance to give the power into the hands of citizens, especially when the power means possibility of acquiring finances, granting posts in the state and municipal institutions and offices. Because of mentioned arguments, loss of political maturity and responsibility, and the arrogance of Polish elites towards the citizens, the territorial and municipal reforms were carried out by the cabinet of J. Buzek in the outrageous way. In the initial version, in concert with the opinion of economists, spatial planners and geographers, the new division introduced 12 provinces in place of previous 10 economic macroregions. Although ministerial team of experts found the division into 10 regions with metropolies as their capitals the best however for the sake of successful transborder policy with eastern neighbours of Poland it was agreed that 2 more provinces with the authorities in Białystok and Rzeszów should be created. All the more that along our northern and eastern borders with ex-soviet countries, regional co-operations is mainly the initiative of the state or provincial authorities.

From the economic point of view, Z. Gilowska, expert on municipal issues - thinks that the ideal regional division would be introducing 8 big provinces and the 12 of them is just the result of compromising and demarcation of Poland on the scope of geographical, cultural and metropolitan net of divisions. New municipal system parallel to the competence of voivod designated by the government, established also the legislative organ - provincial parliament and the executive organ -

provincial board of trustees with its marshal. The governmental project presented by minister M.Kulesza assumed forming the following provinces: Dolny Śląsk, Małopolska, Małopolska Wschodnia, Mazowsze, Pomorze Nadwisiańskie, Pomorze Zachodnie, Śląsk, Warmia i Mazury, Wielkopolska, Ziemia Białostocka, Ziemia Lubelska i Ziemia Łódzka. The above division might easily compare to other countries similar to Poland as number of inhabitants and the area are concerned.

Tab. 1. Division of Poland (12&16) and the chosen European countries into regions

Country	Area in thous. sq. km.	Population in thous.	Number of regions	Area of region in thous. sq. km	Populatio n in thous.
Ukraine	603.7	50300	25	24.1	2 012
Germany	357.0	82020	16	22.3	5 126
Poland (12)	312.7	38666	12	26.1	3 222
Spain	505.0	39371	17	29.7	2 316
United Kingdom	244.1	59126	11	22.2	5 375
Poland (16)	312.7	38666	16	19.5	2 416
France	551.5	58850	21	26.4	2 802
Italy	301.3	57650	29	10.4	1 988

Source: *Statistical Yearbook of the Republic of Poland 1999*, 1999, GUS, Warsaw, p. 604-605.

In accord with the aims of administrative reform brought forth, the range of tasks and duties of voivod as well as municipal authorities has changed considerably. New provinces should be according to the reform's spirit as strong as possible what is in Polish circumstances true only when referring to big provinces (excluding Śląsk). All the more that as E. Wysocka, warns small provinces will not be the partners to big and economically strong regions in Western Europe, to which Poland aspire. These Polish provinces will not be able to compete with them even when Poland joins European Union. According to E. Wysocka having considered Polish conditions and the degree of economical development, it is

Territorialization of Authority in Poland

necessary to introduce not 12 but 8 big provinces. This view is completely shared by the government and the assembly dealing with administrative reform issues including minister M. Kulesza. For this reform should for obvious reason protect interest of the state and its people in the 1st place - not interest of partly lobbies or elites loosing their offices or even local societies, which can unite in supradistricts alliances. As the result of the above presumptions, the government presented the bill of the demarcation of land into 12 provinces (voivodships). It was simply political decision, because computer simulation of the elections outcome, carried out by Governmental Department of Analyses and Prognoses, showed that in case of land division into 12 provinces, SLD (former communists) will win in 6 of them, however it will not gain any power in any of the 12 provinces if the coalition of AWS and UW takes place.

Should there be 15 provinces, including crescent - like one comprising Bydgoszcz and the surroundings of province Pomorsko-Kujawskie, and a little province Lubuskie cut off the western part of province Wielkopolskie - SLD would win in these two the majority allowing to govern, independently or in alliance with PSL. Therefore dismissal of the idea of forming 12 provinces, discussed in the perspectives of municipal elections, became „to be or not to be” of local SLD elite (not only in the 2 above mentioned provinces) and the party’s strong influence at county level. In presence of scandalous political bargaining, when presidential election 2000, and parliamentary election 2001 are drawing near, the meaning of introducing territorial reform, which was to assist municipal reform and have the back-up of strong, financially independent provinces, has been definitely lost.

Most of all, however, from economic point of view every division resulting in the increase of number of provinces to more than 12, is leading to the decrease in economic potential of regions being formed - apart from with the exception of provinces Mazowieckie, which has no rival -centre near Warsaw that might aspire to have its own province. The argument whether to establish 13 or 15 provinces give growth to further conflicts questioning - „if province Lubuskie, then why not Świętokrzyskie?” - and in this way number of provinces would multiply up to 49 or maybe more. In this situation, economic sense of the reform about to carry out - was questioned, as a few of postulated provinces simply were not economically independent.

Tab. 2. Budget incomes in new polish voivodships in thous. złp. for 12,15 i 17 regions

Voivodships	„12”	„15”	„17”	Difference in %		
				15/12	17/12	17/15
12 voivodships						
Białostockie	57 127	62 663	57 127	9	0	-9
Warmia i Mazury	77 600	72 064	77 600	-8	0	8
Lubelskie	105 883	105 883	106 310	0	0	0
Małopolski Wschodniej	108 550	108 550	108 277	0	0	0
Pomorze Zachodnie	123 942	110 950	70 904	-10	-43	-36
Łódzkie	179 845	169 219	164 446	-6	-9	-3
Wielkopolskie	244 118	226 064	220 138	-7	-10	-3
Pomorze Nadwiślańskie	259 493	190 581	125 788	-27	-51	-34
Dolny Śląsk	264 348	214 601	207 338	-19	-22	-3
Małopolskie	271 966	271 966	206 775	0	-24	-24
Śląskie	486 674	437 164	399 572	-10	-18	-9
Mazowieckie	526 269	526 269	523 446	0	-1	-1
15 voivodships						
Lubuskie	x	59 045	76 155	x	x	29
Opolskie	x	65 155	72 843	x	x	12
Pomorsko-Kujawskie	x	85 642	133 014	x	x	55
17 voivodships						
Pomorze Środkowe	x	x	54 058	x	x	x
Staropolskie	x	x	102 023	x	x	x
Average	225 485	180 388	159 166	-20	-29	-12

Sources: J. Paradowska, 1998, *Rozpychanie dwunastki*, *Polityka*, nr 26 (2147), s. 22-24.

After the 1st presentation of the project, contradictory declarations of the prime minister, the vice-minister responsible for the execution of the reform, and heads of the most powerful clubs in the parliament proceeded and when the representatives of one of the clubs made announcements inconsistent with postulates of the government that they themselves designated, the decision about increasing the number of provinces was made. After the president has put a veto on the division proposed by the

Territorialization of Authority in Poland

government, forming 16 new provinces turned out to be politically compromising solution. Among provinces brought into being on the 1st January 1999, pre-existing disproportion's were leading to many conflicts sight at the very beginning. Częstochowa addressed the European Council with the official complain, and in Koszalin , a lot of manifestations, protests and pickets were organised to retain the old province. In fact, up till now, it is not clear what criteria, apart from the need of gaining political consensus determined creation of more provinces, 16 not 17, and what outweighed that province Świętokrzyski exists and not Pomorze Środkowe with Koszalin. Included in the project, the 17th province of Pomorze Środkowe would be greater than, formed as the effect of political bargaining , province Opolskie and economically resemble the already planned province Podlaskie and would commits of 14 counties similarly to many other provinces, like Świętokrzyskie, Opolskie or Lubuskie.

After the introductions of the reform which imposed new 3 level administrative division of land , not only the territorial structure of the state changed but also the profile of the responsibilities attributed to the new municipal organs. After long discussions in the parliament, following rather political than economic rationale it passed a bill dividing the land into 16 provinces (województwo), 373 counties (powiat) including 65 counties so called „powiat grodzki” with have been established in cities, and 2489 communes. It must be once stressed that the number of provinces meant political compromise with no foundations in economic situation.

Tab. 3. Area and population new regions in Poland at beginning of 2000.

Provinces (województwo)	Area sq. km	Population thous.	Average of counties
Polska	312 685	38 653	373
Dolnośląskie	19 946	2 977	30
Kujawsko Pomorskie	17 970	2 101	23
Lubelskie	25 115	2 235	24
Lubuskie	13 985	1 024	13
Łódzkie	18 223	2 653	23
Małopolskie	15 141	3 223	22
Mazowieckie	35 715	5 070	42
Opolskie	9 412	1 088	12
Podkarpackie	17 890	2 126	24

Podlaskie	20 180	1 223	17
Pomorskie	18 293	2 192	19
Śląskie	12 309	4 865	36
Świętokrzyskie	11 672	1 323	14
Warmińsko Mazurskie	24 202	1 465	19
Wielkopolskie	29 942	3 355	35
Zachodniopomo rskie	23 032	1 733	20

Source: Informacja o sytuacji społeczno-gospodarczej województw, 2000, GUS, Warsaw.

Although all mean values describing provinces such as their area and population are as all statistical data burdened with inaccuracy, but if compared, appears very uneven administrative division of the land, which refers to both provinces and districts. In the new administrative division there are plain disproportion's of area between provinces Mazowieckie and Wielkopolskie as opposed to Opolskie, Świętokrzyskie, Śląskie and Lubuskie. The same applies to the number of population, which is the greatest in provinces: Mazowiecki, and Śląski, whereas the population of others (Lubuskie, Opolskie, Podlaskie, Świętokrzyskie and Warmińsko-Mazurskie) comprises only 40% to 60% of statistical example. Number of inhabitants and economic potential ennobles province Śląskie to face its economical tasks but 3 others (Opolskie, Świętokrzyskie and Lubuskie) will be forced to deal with serious economical problems or what is more probable count on central authorities assistance and informal party links because of which such economically weak provinces appeared. These informality of party connections is more stressed by the fact that thanks to the reform the authority was split between the voivod (wojewoda) and provincial government. This structure however does not prevent doubly services submitted to the voivod and provincial parliament. Lack of differentiation of competencies attributed to these 2 authorities: this of state and that of province can lead to diminishing responsibility for goals not achieved. This arrangement can be the first step to reshaping municipal authority into quasi-political power and to forming political and municipal relations called territorialization of the power.

Territorialization of Authority in Poland

Carrying out of Municipal Reform

As the result of administrative reform in Poland , it was intend to introduce clear and distinct division of public power responsibilities and functions among 3 major components of administrative system of the county , recounted in constitution. In local self governments in the town and county communes and in the districts were to bear responsibility for public service in many spheres (education, culture, health care, social help, making technical infrastructure accessible); for the disposition of public property and basic services securing enabling community life; for public order and common safety.

Regional self governing in provinces was in the first place, to create consistent policy of regional development, find a beneficial strategy and conditions for economic and civilisation growth and define major structural problems of the given region in the co-operation with the government to dispose of financial means from the budget of the county and from European resources. Self government can deal with international economic co-operation and promotion of the region, and give shape to human friendly natural environment.

To some extent the province can get involved in some aspects of public life and activities of regional institutions such as national culture and heritage engaged institutions, higher education, referential activities of health service and job - market creation. Despite the right to seek international co-operation one should not be in fear of decentralising trends, which are possible thanks to relatively great autonomy given to the provinces, for Poland is the country of unitary not federation system, which is stated in the Constitution.

Moreover, the voivod designated by the government has the position clearly more privileged than that of self government, as he has the right to put veto on each act of regional government which is in discord with the law and reasons of the Polish state.

Government and its administrations, central and territorial, were to limit their involvement to issues of all-country character, bound with the state policy. Within the central power competence would fall: establishing maximal taxes, jurisprudence, public safety, defence, international policy, economic policy of government in respect to regions. The parliament competence would include the right to resolve status, appoint and control government. Municipal reform was to put in order organisation of public administration and the structures of territorial demarcation of Poland. It was to bring about decentralisation of tasks and competencies, as well as

property and financial resources.

It was and, to some degree, still is the attempt to build a civic state. Its aim was to strengthen Polish state both structurally and socially. Finally, it was necessary to carry three other reforms out: health care, education and retirement pension system reforms which were meant to improve functioning of the county also in these fields. Municipal reform was to enable easier adjustment of territorial organisation of the county and structures of territorial self governing to the standards of European union might facilitate international regional collaboration.

At present, after one year has elapsed, it is difficult to evaluate results of the reform, although there is rationale to think that not all of its goals, such as reducing the number of officials, increasing independence of communes or shifting the competence of voivod on to the district level, have been reached. It is apparently visible, in turn, that in a few others spheres the municipal reform has not been carried out according to its theoretical foundations. The most important problems connected with realisation of the reform are of two categories. To the first belongs specific to the local elite way of governing, affected by the territorialization process, corruption and undue salaries of councillors and municipal officials. The second one is associated with the financial of self governments insufficient to run property local policy and fulfil statutory tasks, with little range of introduced changes and transferring only small part of the real power on to municipal structures, with the consolidating of „red-tape” lobby in the state and the lack of apolitical official staff.

As it has been said, the 1st problem the municipal reform poses is the way of governing by local elites. In the process of democratisation of civic life and forming self government at the commune, district and province level, the power, by means of democratic election, with the 46% attendance was given to the whole army of people. At present, we have 63 765 councillors in Poland, in 16 provincial governments - 855 councillors, in 373 districts councils - 10 290 councillors, and in 2489 rural and urban communes - 52 620 councillors. The problem of the power territorialization is the alloy of issues such as position of local party elites, misunderstanding of the aim of holding the office (power), strengthening the worst patterns of the rule not for the welfare of the society but in the party's interest - and even more often in the private one along. No doubt, of course, that among thousands of councillors there is the whole army of those devoted to their community, who make decision keeping in mind the benefit of their small motherland and whose work and hardships will be probably never appreciated.

Territorialization of Authority in Poland

As the 2nd category of problems interfering with shaping centres of local authority, is the result of factors exogenous to self governing - it is impossible to alleviate the a fore-said problem at that level. Instead, it is feasible to extract factors bound up with the model of politics exercised in Poland and being the result of power gain of bureaucracy, having characteristics typical for every administrative powers. The fundamental barriers to the transfer of power from governmental to municipal structures is giving up of the reform of administrative centre of the state, that is to say: lack of political will - against verbalised declarations - to impart the power to structures, which can be influenced by politicians only. Generally, it is due to relatively young democratic system in the country and almost total vacuum of clear principles concerning financing activity of parties and politicians. Corruption - generating system of giving concessions, securing posts in boards of directors by parties for their supporters, system of increasing state intervention in the market (for example: too high customs duties, unstable taxes system, lack of equality of economic items, intervening in agriculture market, great degree of national income redistribution by governmental agencies and politicians) - favours quick economical advancement of the elites chosen through non-open decision-making process.

Next negative phenomenon is creation of new institutions of special administration - despite announcements on decentralisation of the power - and its classic example are Health Insurance (Kasy Chorych) compatible with new provinces and some central offices which still exist though the right competencies were granted to communal, district and provincial governments.

Tab.4. Local political elites at the Board of Health Insurance

Provinces	Domination of parties	Co unc illo rs	SL D	PS L	AWS	UW	Experts
Zachodniopomorskie	SLD / PSL	21	12	4	3	2	-
Wielkopolskie	SLD / PSL	21	12	6	-	3	-
Łódzkie	SLD / PSL	21	10	9	-	2	-
Mazowieckie	SLD / PSL	21	8	8	5	-	-
Lubuskie	SLD / PSL	18	9	6	-	3	-

Lubelskie	SLD / PSL	17	9	8	-	-	-
Świętokrzyskie	SLD / PSL	17	9	7	-	1	-
Warmińsko Mazurskie	SLD / PSL	17	9	4	-	4	-
Kujawsko Pomorskie	SLD / PSL	17	9	2	5	1	-
Małopolskie	AWS / UW	21	1	-	20	-	-
Pomorskie	AWS / UW	21	3	-	14	2	2
Śląskie	AWS / UW	21	-	-	10	10	1
Dolnośląskie	AWS / UW	21	5	1	9	6	-
Podkarpackie	AWS / UW	17	1	-	16	-	-
Podlaskie	AWS / UW	17	-	2	15	-	-
Opolskie	AWS / UW	17	-	-	8	2	7
All together	4 main parties	305	97	57	105	36	10

Source: P. Walewski, 1999, *Swój w radzie*, *Polityka*, nr. 45, s. 24.

The example of Health Insurance is interesting enough, for it shows that during implementation of reforms improbable „trick” come true - districts and provincial self government, institutions naturally predisposed to take care of their citizens, got enfeebled, as did central administration. Thanks to that next „red-tape” structure dealing with redistribution of finances came into being, and its officials, councillors and the head are appointed by local political elites. And because Health Insurance through their office, formed as additional structure of Ministry of Health and Social Affair, are subordinate to this ministry - we have another central institution.

The hold-up of posing the power on to the citizens (by political elites) abandoning the attempt to reform administrative centre, low level of financing of self governments caused that the model of county with strong central authority was sustained, and, in the structure of powers centres re-established the role of both province and state capital as centres. Similar impact has the second factor hindering the process of shifting power on to the local authorities, i.e.: the development of central and local administration. Although the development of bureaucracy is inevitable in democratic system, still the velocity of its appearance in Poland is significantly high, also if we recognise it as a necessity after Poland joins European Union. The number of officials employed in central administration in years 1995-1998 171 000 people and means the increase of employment by 20%- despite reorganisation carried out at term 1996/1997 aimed at increasing efficiency and reducing the staff. Meanwhile, there was also noticeable increment of 13% in the number of

Territorialization of Authority in Poland

people employed in municipal administration, which gave an absolute number of 116 000 workers. In the city office of Warsaw over 4 years the employment increase by 51%, giving 5326 posts. For obvious reason expanding „red-tape” network will tend to retain its decision-making competencies, which will lead to cumulating of power in structures of governmental administration.

Summing up the above arguments, municipal reform which was to lead to political decentralisation of the country and as effect of create new local centres of municipal authorities is for the time being non-existing. It was conditioned by a few important factors. On the one hand, the outcome we see is the result of the way of gaining, performing and maintaining power by politician of every group and at every level of authority. On the second hand, the resistance of central administration busy to retain its position, range of competencies and privileges, led to degeneration of decentralisation process, in which the place of already existing central structures were not replaced by municipal structures, but on the contrary a new office of special administrations appeared which by organising its own hierarchical structures escapes the control of governmental as well as municipal structures, using the slogans of care of over all citizens, especially when municipality participation is small.

This example helps understand that when poorly financed, local authorities must exercise policy conformable to the local elites, for thanks to them some extra funds can inflow from the central budget. Differentiation of local authorities is dependent on the level of hierarchy at which it functions, but also on income which is determine by political decisions to great extent.

MENTALITATEA COLECTIVĂ ȘI PROCESELE DEMOCRATICE DIN ULTIMII ANI ÎN REPUBLICA MOLDOVA

La 27 august 1991, în virtutea unui fericit concurs de împrejurări externe, dar și a voinței unanime a mulțimilor adunate în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău, Parlamentul moldovean a votat Declarația de Independență a Republicii Moldova. Prin acest act, românii moldoveni și-au formulat un nou ideal de viață: societatea liberă și democratică în care domină armonia, toleranța, pacea și bunăstarea generală.

Era post-totalitară și de tranziție s-a dovedit a fi foarte dificilă pentru tânărul stat independent. Republica Moldova reprezintă un caz aparte printre țările de tranziție datorită dependenței accentuate față de piețele din CSI, fapt ce implică și o dependență politică. La aceasta se adaugă și dimensiunile mici ale țării și obstacolele specifice în calea construcției național-statale¹.

Evoluția Moldovei din ultimii ani a fost influențată de mai mulți factori: în primul rând factorii externi, care au o importanță primordială. Alt factor evident este lipsa unei strategii, a unui consens național, care continuă să genereze multe probleme și neînțelegeri doctrinare. Lipsa unei gândiri de perspectivă la nivelul clasei politice a creat nu numai o grea criză economică, ci a dus la o formă grea de deprimare națională și de disperare totală, la pierderea totală a euforiei și a iluziilor, care au existat în primii ani de independență.

Sondajele de opinie arată că o parte considerabilă a populației Republicii Moldova rămâne tributară vechii mentalități colective care i-a fost inoculată pe parcursul celor 50 de ani de dominație comunistă.

Deportările în Siberia operate de regimul totalitar comunist pentru a extermina orice gândire și inițiativă liberă, foametea postbelică cu ravagiile ei apocaliptice, colectivizarea forțată, industrializarea de tip colonial, dar și vânătoria de idei liberale, prelucrarea ideologică a populației, distrugerea instinctului proprietății, a respectului față de muncă, față de produsul muncii altora, cultivarea în schimb a reflexului că nu-ți

¹ Octavian Șofranchi, Republica Moldova: capital geopolitic, Chișinău, Cartier, 1999, p. 66-67.

Mentalitatea colectivă

aparții ție, ci partidului unic, statului, viitorului himeric al comunismului... În fine, toate au făcut din cetățeanul de rând un neputincios, un dezorientat, un lipsit de inițiativă, care așteaptă să i se dea indicațiile² necesare, să le execute, fără a-și pune mintea la contribuție.

Această mentalitate colectivă rămâne a fi unul din factorii principali care frânează implementarea reformelor democratice în Republica Moldova.

Tranziția la democrație și economică de piață care pare a fi interminabilă a dus la pauperizarea în masă a populației. Salariul mediu în Republica Moldova este de 20 de dolari pe lună. 3/4 din populație trăiește sub nivelul sărăciei³.

Din cauza șomajului și a sărăciei, circa 1 milion din cei 4mln 300 mii de locuitori ai Republicii Moldova, aproape tot potențialul tânăr din satele republicii a plecat să lucreze în Rusia, Italia, Portugalia, Turcia, Grecia, Germania și alte țări.

Exodul de potențial intelectual este un real pericol pentru Republica Moldova, o lovitură grea adusă societății. Este o problemă care trebuie să fie soluționată la nivel de stat, dar sunt necesare și presiuni din partea societății civile asupra guvernanților pentru a le impune promovarea unei politici reformatoare consecvente care ar duce la relansarea economică, crearea unor noi locuri de muncă, și, în fine, a unor condiții decente de viață.

Din păcate, populația Republicii Moldova este încă foarte pasivă în confruntarea cu problemele. Este și aceasta o consecință a perioadei sovietice, a vechii mentalități colective.

În pofida dificultăților de ordin intern și extern, Moldova a înregistrat progrese substanțiale pe calea democratizării.

La începutul anului 1999, cercetătorul american Ben Slay de la firma de consultanță „Play Com” afirma că „Moldova este probabil cea mai democratică republică din CSI”. „Democrația parlamentară, - opina acesta, - funcționează aici mai bine decât în alte foste republici sovietice, iar viața politică este puțin controlată de noile oligarii”⁴.

Piața liberă, pluripartitismul, libertatea persoanei, libera inițiativă au devenit atribute indispensabile ale realității moldovenești. La ora actuală în

² V. Beșleagă, Mentalitatea colectivă și procesele democratice din ultimii ani în Republica Moldova, în *Flux*/Ediția de vineri, nr. 29, 16 iulie 1999.

³ Iulian Sădeanu, Guvernul conservează mizeria, în *Dialog*, nr. 19 (164), 19 mai 2000.

⁴ RM este cel mai democratic stat din CSI. (după *Monitorul de Iași*), în *Flux*/Ediția de vineri, nr. 14 (196), 2 aprilie 1999.

Republica Moldova activează 27 de partide și organizații social-politice, 5 dintre ele fiind reprezentate în Parlament. În 1995 a fost adoptată Legea presei care, deși nu este lipsită de unele lacune, facilitează dezvoltarea și activitatea liberă a mijloacelor de informare în masă. În Republica Moldova, spre deosebire de România, nu exista încă o presă independentă în adevăratul sens al cuvântului. Ziarele exprimă puncte de vedere partizane, și sunt afiliate de regulă unui partid sau grupări politice. Publicațiile de expresie românească din Basarabia au nevoie în continuare de subvenții, micile lor tiraje nu pot face concurență ziarelor rusești, mai ales celor moscovite, care scot la Chișinău ediții în peste 100000 exemplare⁵.

În perioada ce s-a scurs de la căderea comunismului s-au consolidat structurile instituționale ale democrației – alegeri periodice, separarea puterilor, presa liberă.

Au fost organizate de 3 ori alegeri parlamentare și de două ori prezidențiale. Efortul democratic al Moldovei a fost remarcat și de reprezentantul FMI la Chișinău, Mark Horton, care într-un interviu acordat ziarului Flux din 25 iunie 1999 menționa că „în ultimii ani Republica Moldova a realizat un progres enorm în stabilirea democrației”. „Moldova, -afirma acesta- este una dintre puținele țări din fosta URSS unde un președinte a pierdut alegerile și a plecat liniștit din biroul prezidențial. La fel a fost și cu Parlamentul – Moldova a început cu o majoritate puternică naționalistă, care în 1984 a pierdut la alegeri în favoarea agrarienilor și a socialiștilor, care la rândul lor, au cedat puterea unei coaliții de centru-dreapta”⁶.

Din cei 360 de deputați ai primului parlament ales în mod democratic în 1990, circa 120, adică o treime erau din partea Frontului Popular care simboliza mișcarea de eliberare națională – ruperea de imperiu, reforme democratice etc., celelalte 2/3 erau reprezentanți ai partidului comunist și organelor sovietice, care au și blocat, încetul cu încetul, procesele democratice, reformele ș.a.m.d. De fapt, componența primului parlament exprima divizarea populației din teren, a electoratului care se compune din trei mari segmente:

1. cei care s-au scuturat oarecum de povara trecutului totalitar și tind spre o altă nouă existență, segment ce cuprinde în marea lui parte

⁵ Vitalie Ciobanu, Starea presei: o dublă perspectivă, în *Flux*/Ediția de vineri, nr. 14 (196), 2 aprilie 1999.

⁶ *Flux*/Ediția de vineri, 25 iunie 1999.

Mentalitatea colectivă

intelectualitatea și victimele regimului totalitar, dar și pe oamenii cu conștiința națională deșteptată.

2. cei care continuă să vegeteze mai departe de parcă nimic nu s-ar fi produs, care sunt surzi la chemarea vremurilor noi sau care au dus-o bine sub vechiul regim.
3. În fine, cel de-al treilea segment este format de populația alogenă, în majoritate sosită după război pe aceste meleaguri care și-a văzut periclitată existența avantajoasă pe care a dus-o până la destrămarea imperiului.

Schematizând, am putea conchide: primul vrea înnoire, reforme democratice, al doilea așa și așa, dormitează, se duce într-acolo unde îl trimite brigadierul, iar al treilea se uită mereu îndărăt, spre Răsărit și visează activ la ... restabilirea URSS-ului. Ceea ce s-a conturat în primul parlament rămâne valabil și astăzi⁷.

În 1997, RM a intrat într-un nou ciclu politic. După perioada revoluționară din 1989-1993 și perioada reacționară din 1993-1997 are loc o revenire a reformatoilor la putere. Mai întâi vin declarațiile pro-europene ale președintelui Lucinschi din primăvara lui 1997. Mai apoi, în rezultatul alegerilor parlamentare din martie 1998, în parlament se formează o alianță de centru-dreapta – Alianța pentru Democrație și Reforme, marcând astfel o cotitură în procesul tranziției moldovenești. Noua coaliție de guvernământ formată din CDM, BpMDP și PFD revendică reforme economice susținute și o orientare clară spre Europa⁸.

Partidul comuniștilor din Moldova cu cele mai multe mandate în Legislativ (40 din 101) n-a reușit să blocheze procesul legislativ sau să influențeze procesele democratice din societate.

Crearea ADR a inclus RM în fluxul unei vieți politice adevărate. Este pentru prima dată când societatea, alegătorul simplu, a avut posibilitatea să vadă pe viu și să înțeleagă modul în care funcționează mecanismul puterii⁹. Cetățeanul simplu a prins a înțelege unde încep și unde se termină interesele naționale ale partidelor de la guvernare, a început să conștientizeze adevărata valoare a votului său, lucru care nu s-ar fi întâmplat dacă nu se forma această coaliție.

Privită din această perspectivă, ADR a însemnat un serios pas înainte pe calea consacrării valorilor democratice în RM și, chiar dacă la un

⁷ V. Beșleagă, *op. cit.*, în *Flux* / Ediția de vineri, nr.30, 23 iulie 1999.

⁸ Octavian Șofranchi, *op. cit.*, p. 90.

⁹ Constantin Tănase, *Cea mai grea lecție a democrației*, în *Flux* / Cotidian Național, nr. 43 (476), 23 martie 1999.

moment dat ADR a ajuns în impas, faptul nu-i diminuează câtuși de puțin rolul extraordinar de important pe care l-a jucat ea în procesul dat.

Principalul rezultat al alegerilor din 22 martie 1998 este că RM a încercat să treacă de la modelul comunist de exercitare a puterii la un model democratic. Și dacă nu toate s-au săvârșit așa cum ar fi trebuit, vina o poartă nu numai oamenii politici implicați în actul guvernării, dar și timpul: un an e o perioadă de timp prea mică pentru a învăța cea mai grea lecție a democrației – lecția guvernării¹⁰.

Destrămarea ADR și demiterea la finele anului trecut a cabinetului reformator condus de premierul Ion Sturza a provocat o nouă criză politică în RM. Confruntarea dintre ramurile puterii, dintre adepții instituirii formeii prezidențiale de guvernare în frunte cu președintele P. Lucinschi și adepții republicii parlamentare a atins cote maxime, provocând o nouă destabilizare în societate.

Instabilitatea politică a lipsit Moldova de creditele BM și a FMI, de alte investiții străine. Ca rezultat a fost stopată implementarea multor proiecte reformatoare.

Deși destrămarea ADR a stimulat într-un fel nostalgiile după un „partid unic și monolit”, situație de care s-a grăbit să profite opoziția comunistă; analiștii politici consideră că comuniștii sunt o carte bătută, că ascensiunea lor la putere în Moldova este posibilă, dar pe un timp scurt¹¹.

Cu toate nostalgiile lui de stânga, uneori foarte pronunțate, electoratul va respinge comunismul, mai ales în forma în care el se manifestă la Chișinău.

Premise pentru aceasta există suficiente. Prima și cea mai serioasă premisă sunt reformele inițiate de Parlament (în anii 1998-1999). Promovarea acestor reforme trebuie să ducă, mai devreme sau mai târziu, la apariția efectivă a clasei de mijloc – coloana vertebrală a capitalismului autohton.

Adevărata relansare economică va depinde de clasa întreprinzătorilor mici și mijlocii, clasă care nu poate avea nostalgii comuniste. Cu cât mai repede se va afirma această clasă, cu atât mai repede vot dispărea comuniștii.

În ultimul timp s-au produs și schimbări vizibile în mentalitatea populației care astăzi este mai favorabilă reformelor decât acum un an. Populația a început să conștientizeze că numai prin reforme se poate ajunge

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ *Idem*, 1999 – anul marilor ispite antireformatoare, în *Flux / Cotidian Național*, nr. 6 (439), 16 ianuarie 1999.

Mentalitatea colectivă

la un alt standard de viață. Astfel din punct de vedere psihologic, societatea este mai aproape de spiritul democratic decât de cel comunist¹².

Actualmente există câțiva factori care amenință înaintarea RM pe calea democrației și a reformelor economice: separarea internă, dependența de capitalul și sursele energetice din exterior, șantajul economic din partea Rusiei, prezența armatelor ruse în zona de Est a republicii.

Având un teritoriu de numai 34 mii km² RM are două autonomii teritoriale create mai mult pe criterii politice decât naționale. Este vorba de republica separatistă transnistriană din estul Moldovei, creată și sprijinită de Rusia și Unitatea administrativ-teritorială „Gagauz yeri” din sudul Moldovei.

Efortul reformator al Moldovei este subminat în primul rând de diferendul transnistrian care periclitizează securitatea nu numai a RM, dar și a Europei în întregime. Soluționarea lui depinde nu numai de voința elitei politice din Moldova, dar și a comunității internaționale.

Cu prilejul unei vizite la Tiraspol, capitala republicii secesioniste, liderul extremist rus Vladimir Jirinovski declara că Transnistria este un colț de pământ rusesc și un avanpost al opoziției ruse față de Europa Occidentală.¹³

Regiunea transnistreană a devenit un loc de pelerinaj al comuniștilor și naționaliștilor ruși, este o Uniune Sovietică în miniatură, unde foștii generali sovietici continuă să viseze la măreția de altă dată. Multe din armele și munițiile aflate în Transnistria au luat calea Bosniei, a Caucazului și, mai recent, a regiunii iugoslave Kosovo. În opinia liderilor de la Tiraspol, acest imens arsenal trebuie utilizat pentru refacerea URSS și a vechii Rusii.

Transnistria este pentru Rusia o pârghie de menținere a Republicii Moldova în orbita geopolitică a Rusiei. Acest deziderat al imperialismului rusesc coincide cu aspirațiile cercurilor politice reacționare de la Chișinău, și, în primul rând ale comuniștilor din Moldova.

Pentru a-și camufla scopurile rămănerii în sfera de influență a Rusiei, forțele politice de orientare veche au revigorat ideologia moldovenismului primitiv, ideologie bazată pe vechea teză stalinistă despre

¹² *Ibidem*

¹³ *Republica Moldova este cel mai democratic stat din CSI. (După Monitorul de Iași), în Flux/ Cotidian Național, nr. 4 (437), 13 ianuarie 1999.*

existența a două popoare și două limbi diferite - română și moldovenească¹⁴.

Lupta dintre cele două curente – românism și „moldovenism” – fac la ora actuală din Republica Moldova un teritoriu care, privit din cancelariile occidentale nu se știe și nu e limpede încotro se îndreaptă: spre Est sau spre Vest¹⁵.

În opinia liderului creștin-democraților moldoveni, Iurie Roșca, demersul de integrare europeană al Republicii Moldova va deveni credibil doar atunci când vom spune clar că suntem de acord să părăsim CSI în favoarea apropierii de Europa¹⁶.

Se știe că Republica Moldova este un stat de frontieră, situat în spațiul ciocnirii teribile a două idei-forță care guvernează astăzi reconfigurarea continentului european – Ideea Paneuropeană și Ideea Panslavistă. Toate semnele istoriei imediate ne somează să optăm pentru una sau pentru alta, să facem alegerea. Acum și nu peste 10 ani. Căci nu există o a treia cale¹⁷.

Prima bătălie pentru Europa partidele democratice au pierdut-o în toamna anului 1999. Dar suntem convinși, războiul nu este pierdut, pentru că și Europa și SUA nu ne-au întors spatele și îi avem în continuare ca aliați și ca ajutor. Republica Moldova este privită totuși favorabil în Occident datorită dorinței ei de reformă și de cooperare cu Vestul, precum și politicii tolerante față de minorități. Ceea ce trebuie să facem acum este să ne creăm o nouă șansă, pe care să n-o mai ratăm.

Analistii sunt de părerea că spiritul democratic reprezintă în prezent forța dominantă în cadrul căreia se desfășoară activitatea politică în Republica Moldova. Chiar dacă unii mai tânjesc după securitatea economică a comunismului, apelurile de revenire la zilele întunecate ale regimului totalitarist sunt total excluse de pe agendă.

La 10 mai a.c., 20 din cele 27 de partide și organizații social-politice din Republica Moldova au semnat o Declarație comună privind aderarea RM la Uniunea Europeană. Semnatarii documentului și-au exprimat atașamentul la principiile europene și voința fermă de a orienta și promova

¹⁴ Gh. Negru, Moldovenismul și mișcarea pentru drepturile etnice ale românilor basarabeni, în *Destin Românesc*, 1996, nr. 3, p.34.

¹⁵ Boris Vieru, Dubla criză a puterii: criza de independență și criza de identitate națională, în *Flux*/Ediția de Vineri, 5 februarie, 1999.

¹⁶ *Flux / Ediția de Vineri*, 17 septembrie 1999.

¹⁷ Boris Vieru, Opțiunea Europeană sau opțiunea slavă, în *Jurnal de Chișinău*, nr. 37, 14 iulie 2000.

Mentalitatea colectivă

dezvoltarea RM pe principiile unei societăți democratice. Declarația dată exprimă de fapt voința majorității populației republicii care vrea să-și vadă țara integrată în Europa¹⁸.

Conform unui sondaj realizat de Serviciul Independent de Sociologie și Informații „Opinia”, 69,7% din populația republicii pledează pentru aderarea RM la Uniunea Europeană. Două treimi din cei chestionați consideră că, odată cu aderarea RM la UE se va obține o stabilitate politică în țară și se va îmbunătăți situația economică¹⁹.

În scopul definitivării procesului de reformare a cadrului politic și instituțional în conformitate cu principiile democrației parlamentare, la 5 iulie a.c. Parlamentul RM a adoptat Legea privind modificarea Constituției în vederea instituirii formei parlamentare de guvernare. Astfel, s-a pus capăt unei îndelungate și istovitoare confruntări între ramurile puterii, între Președinția și Parlamentul Republicii Moldova.

În opinia deputaților, modificările operate în Constituție sunt menite să asigure echilibrarea puterii în stat, să ridice eficacitatea guvernării, să faciliteze operarea schimbărilor social-economice necesare și să întărească stabilitatea politică în stat²⁰.

A apărut speranța că implementarea reformelor inițiate de parlament va reda electoratului încrederea în instituțiile statului, or problema democratică esențială a RM, de altfel, și a Europei de Est în ansamblu este „lipsa încrederii și a simțului responsabilității între cetățeanul de rând și instituțiile publice”. Instituțiile publice existente sunt considerate și adesea chiar sunt instrumente de îmbogățire personală.

Convingerea noastră este că R. Moldova își va continua calea reformelor democratice și ca efect al unor viitoare evoluții centrifuge în Răsărit, se va mișca spre matricea europeană.

¹⁸ „Declarația comună privind aderarea Republicii Moldova la Uniunea Europeană”, *Moldova Suverană*, nr. 103-104, 11 mai 2000.

¹⁹ *Dialog*, nr. 19 (164), 19 mai 2000.

²⁰ *Moldova Suverană*, nr. 150-151, 8 iulie 2000.

The Collective Mentality and the Democratic Processes from the Last Years in the Republic of Moldova

The post totalitarian era and the transition period proved to be very difficult for the young state Republic of Moldova. Moldova represents a special case among the countries in transition because of its big dependence from the NIS markets, fact that denotes also a political dependence. We can add to this the small dimensions of the country and the specific obstacles on the way of the national-state construction.

The poles show that a big part of the population of Republic of Moldova is still tributary to the old collective mentality that was implemented during those 50 years of communist domination. This mentality remains to be one of the main factors that stop the implementation of the democratic reform in Republic of Moldova.

In spite of the internal and external difficulties, Moldova registered substantial progress on the way to democratization. The free markets, the pluralism, the liberty of the person, the free choice have become necessary attributes of the Moldavian reality. The institutional structures of democracy have become stronger – periodical election, the separation of the powers, free press. There have been organized 3 parliamentary elections and 2 presidential ones.

In 1997, the Republic of Moldova entered a new political cycle. After a revolutionary period between 1989-1993 and the period of reaction 1993-1997 it occurred a coming back of the reformators to the power.

As a result of the parliamentary election from March 1998 it was created a center alliance in the parliament – the Alliance for Democracy and Reforms – that promotes economical reforms and promotes a clear orientation toward Europe.

At the moment, there are several factors that threatens the advance of Republic of Moldova on the way to democracy and to the economical reforms: the internal hope, the dependence of the capital and the energetic sources on Russia and the presence of the Russian armies in the Eastern zone of the republic.

The reformation effort of Moldova is undermined, in the first place, by the Transnistrian conflict that threatens the security not only of Republic of Moldova, but also of Europe in general. Its solution depends not only on the will of the political elite from Moldova, but also on the international community.

The democratic spirit represents in present the main force that guides the political activity in the republic. Even if someone is still

Mentalitatea colectivă

nostalgic after the economical security of the communism, the appeals of coming back to the dark days of the totalitarian regime are excluded from the agenda.

Our opinion is that the Republic of Moldova is going to continue its democratic way and, as an effect of some future centrifugal Eastern evolutions, the country will approach the European community.

Andrei Martinov

Ukraine

POSTMODERNE DEMOKRATIE IN MITTEL-UND OSTEUROPA: WIDERSPRUCH DER ENTWICKLUNG

Das Postmodern begann in West Europa mit den Jugendunruhen 1968. Dieses Ereignis hat im Hintergrund sehr intensiv den oekonomischen Aufstieg und den Sozialschutz der Bevoelkerung vorgegangen. Das ist vom historischen Blick an die Abloesung ältesten Klassenvertical Stratification an der horisontalen Differenzierung. Die charakteristischen Striche des Postmoderns sind die Oekonomismus, Irrationalität, Eklektismus und so weiter.

Der Erfolg wurde am Anfang der 90-en Jahren die demokratischen Revolutionen in Mittel - und Osteuropa vor die Stufe Radikalität Wechsel der Kommunistischen Machtelite gegen Dissidentische Kontrolita abgehängt.

Das Synbol dieses Prozesses wurde die Lustrationen alle Kandidaten in der Arbeit an neuer Machtstruktur in den Beziehungen mit dem kommunistischen Geheimdienst.

Die demokratische Wahl hatte die Region Ländern gemacht, hat eine breite sozial-politische Unterstuetzung gehabt, dass Objectiv begrenzt haben die moeglichen Alternativen den Weg der Geschichtsentwicklung.

Die Rueckkehr von der totalitären politischen Ordnung wurde unter den Bedingungen das Zerstoert, die Kommunistische Ideologie wurde unmoeglich.

Die Realitätalternative hat nur den Nationalismus erlaubt. Die politischen Alternativen verwirklichen unter den Bedingungen das demokratische System und die Radikalen oekonomischen Reformen das Umtauschen Links und Rechts der Koalitionsregierungen. Die Opposition existiert im Rahmen diese Systeme. Sie sind keine Kontrasystemeoppositionen. Das ist das moderne Modell der Demokratie. Wie Wilfredo Pareto gesagt hat, das ist die oeffene Systemeelitenzirkulierung, welches konkurrieren ist für den Einfluss und die Macht.

Postmoderne Demokratie

Die Restrukturalisation der Hauptpolitischen Kräften ist im Lande Mittel-und Osteuropa schnell durchgegangen. Zum Beispiel, in Polen hat die Gewerkschaft "Solidarnost" vom Lech Walensa zur Macht gekommen. Die polnischen Linken sind als echte europäischen Sozial-Demokraten. Die "Bürgerliche Forum" hat in Tschechischen Republik die Macht in die Hände der "Vater" der Marktreform vom W. Klaus. Die Linke bewahren die Konkurrenzfähigkeit auf. Die Slowakei Demokratische Forum stellen mit charismatische W. Meciar an der Spitze das Politischeleben in der Slowakei Republik. Der Gesellschaftliche Diskurs entwickelt sich über die Fragen der europäischen und transatlatischen Integration. Diese Fragen sind in Ungarn längst gelöst worden. In Bulgarien gibt es die nationale Variante der Zweiparteilichen Systeme. Die Macht hat in 90-en Jahren die Sozialistische Partei Bulgarien und die Union der demokratischen Kräften. Die Revolution im Dezember 1989 differenziert die politische Situation in Rumänien. Die Sozial-Demokraten kämpfen hier mit traditionellen Rechtzentrischen Parteien. Die innenpolitische Landschaft ist in Balkanen sehr kompliziert.

Die politische Konsequenz und die schnelle oekonomische Entwicklung garantiert die Sozial-Liberale Koalition in der Slovenien. Die Kroatie kehrt von den Traditionen der europäischen Demokratie nach dem Tod F. Tudgman. Die Sozialistische Partei Serbien hat die politische Monopolle zur Macht gehabt, deshalb wurde die Opposition sehr schwach. Der Nationalist W. Seschel und der Monarchist W. Draschowic hatte mit der von Regierung S. Milosewic zusammengearbeitet. Der Prozess schwerer Demokratisierung von Serbien begann nur nach dem Sieg der Vereinigten Opposition an der Spitze von W. Kostunica.

Der Bürger und Konffessionelle Krieg hat den Prozess der demokratischen Evolution in Bosnien und Herzegowina untergebrochen. Die Leitetnischen Gruppen: Serben, Kroaten und Bosniaken stimmen an Etnopolitischen Kriterien. Die Hauptpolitischen Prinzipien sind "eine Nation - eine Boden - eine Staat - eine Religion". Das hat sehr kompliziert der Implementationsprozess Dejton Friedensvertrag gemacht. Die Koalitionsregierung in Makedonien hat alle Gruppen Etnopolitischen Interessen.. Es gibt dankbar der Bürger Frieden, obgleich die Zukunft von der Entwicklung der Situation im Kosovo abhängt. Die Balkanen müssen noch lange einer Weg zur europäischen postmodernen Demokratie gehen werden.

Die postsowjetische Ukraine steht vor Wahlen zwischen Oligarchischen System oder der europäischen demokratisches Tradition.

Die Haupthindernisse sind die schwache Strukturen der Bürgergesellschaft und pluralistischen Parteiensysteme.

Die Entwicklung der postmodernen Demokratie hängt in Mittel- und Osteuropa von der europäischen Integration ab. Es gibt die neuen Parameter des Politischen Prozesses: Multinationale Machtstrukturen, Entwicklung gesamteuropäischen politischen Feldes. Das hat neue Risiken geschaffen. Einerseits, schafft Demokratisierung der Balkanregion den modernen politischen Raum andererseits, stimulieren sie langsam den Eintritt der neuen Mitglieder in die Europäische Union den regionalen marginalen Zustand bis 2005.

Die EU gibt keine Garantie gegen Autokratismus. In Ostdeutschland gibt es die ultralinke PDS und die verschiedenen ultrarechtsradikalen Parteien. In moderner Informationsgesellschaft existiert die postmoderne Demokratie als freiheitliche Wahl. Das Ergebnis kann der Sieg der Partei Freiheit vom Jörg Haider in Österreich werden. Natürlich, es gibt jetzt keine vollkommenheitliche Demokratie, aber es wurde in Einheitlichen Europa des 21. Jahrhunderts die Entwicklung der Postindustriellen Gesellschaft ohne demokratischen Imperativen unmöglich.

Acest volum cuprinde comunicările prezentate în cadrul simpozionului științific internațional „Democrația în Europa Centrală și de Sud-Est - aspirație și realitate (secolele XIX-XX)”, desfășurat la Satu Mare și Oradea (19-22 octombrie 2000), organizat de Ministerul Culturii din România, Fundația Konrad Adenauer, Universitatea de Stat din Oradea, Institutul de Studii Internaționale din Cluj-Napoca și Muzeul Județean Satu Mare.

Editura Muzeului Sătmărean

I.S.B.N. 973-99715-2-0

<https://biblioteca-digitala.ro>

DEMOCRAȚIA

în centrul și
sud-estul Europei,

între aspirație și realitate
(sec. XIX-XX)